

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
SOSYAL HİZMET BİLİM DALI**

**KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI BAĞLAMINDA
SOSYAL HİZMET KURUMLARINDA VESAYET**

DOKTORA TEZİ

ABDURRAHMAN FERHAT ÖZTÜRK

DANIŞMAN: PROF. DR. ALİ RIZA ABAY

**YALOVA
TEMMUZ 2025**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
SOSYAL HİZMET BİLİM DALI

KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI BAĞLAMINDA
SOSYAL HİZMET KURUMLARINDA VESAYET

DOKTORA TEZİ

ABDURRAHMAN FERHAT ÖZTÜRK
197303005

DANIŞMAN: PROF. DR. ALİ RIZA ABAY

YALOVA
TEMMUZ 2025

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım “KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI BAĞLAMINDA SOSYAL HİZMET KURUMLARINDA VESAYET” başlıklı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Abdurrahman Ferhat ÖZTÜRK

ÖNSÖZ

Tezin hazırlanma sürecinde desteklerini esirgemeyen, doktora eğitimimi tamamlamam konusunda beni sürekli motive eden değerli tez danışmanım Prof. Dr. Ali Rıza ABAY'a ve tez izleme komitesinde yer alarak çalışmanın tamamlanmasına katkıda bulunan hocalarım Prof. Dr. Bedrettin KESGİN'e ve Doç. Dr. Muhammed CEYHAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle görüşme sürecinde fikirlerini açıklıkla paylaşanlar olmak üzere, özveriyle görevlerini yapan bütün İstanbul Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü çalışanlarına teşekkür ederim.

Temmuz – 2025

Abdurrahman Ferhat ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xv
ÖZET.....	xvii
ABSTRACT	xix
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL VE TARİHSEL ZEMİN	9
2.1. Vesayet Kurumunun Tarihi	9
2.1.1. Roma hukukunda vesayet	10
2.1.2. İslam hukukunda vesayet.....	11
2.1.2.1. Osmanlı döneminde vesayet uygulamaları	12
2.2. Türkiye’de Vesayet Kurumu	16
2.2.1. Vasilik ve diğer vesayet organları.....	17
2.2.2. Kayyımlık ve yasal danışmanlık.....	20
2.3. Dünya’da Vesayet Uygulamaları.....	21
2.4. Uluslararası Gelişmeler, Bağımsız Yaşam ve Kendi Kaderini Tayin Hakkı	25
2.4.1. Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme	25
2.4.2. Yetişkinlerin Korunması Hakkında Uluslararası Lahey Sözleşmesi	27
2.4.3. Yokohama Deklarasyonu.....	27
2.4.4. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi.....	27
2.5. Osmanlı Döneminde Dezavantajlı Gruplara Yönelik Uygulamalar	28
2.6. Türkiye’de Engellilik ve Kurumsal Bakım	30
2.7. Kuramsal Modeller	32
2.7.1. Ahlakî (geleneksel) model	33
2.7.2. Tıbbî (medikal) model	34
2.7.3. Sosyal model.....	34
2.7.4. Biyopsikososyal model	36
2.7.5. İnsan hakları modeli.....	37
2.7.6. Eleştirel engellilik çalışmaları modeli (critical disability studies).....	38
2.8. Sosyal Hizmet ve Vesayet	39
2.8.1. Kendi kaderini tayin hakkı ve paternalizm	43

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	47
3.1. Araştırmanın Modeli.....	47
3.2. Veri Toplama Araçları.....	48
3.3. Verilerin Toplanması.....	48
3.4. Verilerin Analizi.....	49
3.5. Katılımcılar.....	49
4. BULGULAR VE YORUM.....	55
4.1. Kısıtlı ve Vasi Arasındaki İlişki	57
4.1.1. Vasi atanacak kişinin belirlenmesi	57
4.1.2. Vasinin ilgili ve ulaşılabilir olması.....	62
4.1.3. Vasi olmak için yeterlilik.....	66
4.1.4. Kısıtlı ve vasi arasındaki uyumsuzluk	67
4.2. Kuruluş Çalışanlarının Sorumluluk Algısı	68
4.2.1. Çalışanların vasilikle ilgili düşünceleri.....	68
4.2.2. Vasiliğin iş yükü	72
4.3. Engelli Bireyin Karar Almasını Etkileyen Faktörler.....	76
4.3.1. Engel düzeyi ve grubu	76
4.3.2. Yaş	79
4.3.3. Toplumsal yargılar	79
4.4. Kurumsal Bakımda Karar Alma Süreci.....	80
4.4.1. Kuruluş ortamı	80
4.4.2. Kuruluşun yasal sorumluluğu	84
4.4.3. Vasi onayı gerektiren durumlar	87
4.4.3.1. Mal varlığı yönetimi	88
4.4.3.2. Sağlıkla ilgili durumlar	90
4.4.3.3. Sosyal ve sportif faaliyetler	92
4.4.3.4. İzin ve kuruluştan ayrılma	94
4.4.3.5. Nüfus ve vatandaşlık işlemleri.....	95
4.4.4. Farklı karar alma sistemleri	97
4.5. En Uygun Karar Alma Sistemi.....	99
4.5.1. Sorumluluğun paylaşılması.....	99
4.5.2. Vasinin denetlenmesi	100
4.5.3. Yaşam alanlarına yönelik kısıtlama	101
4.5.4. Engel grubu ve düzeyine yönelik sınıflama.....	102

4.5.5. Vesayetin katılığı/kapsayıcılığı.....	103
4.5.6. Destekleyici atanması	105
4.5.7. Vasi atanma süresi	105
5. TARTIŞMA, SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	107
5.1. Tartışma	107
5.1.1. Kısıtlı ve vasi arasındaki ilişki.....	107
5.1.2. Kuruluş çalışanlarının sorumluluk algısı	109
5.1.3. Engelli bireyin karar almasını etkileyen faktörler	111
5.1.4. Kurumsal bakımda karar alma süreci	112
5.1.5. En uygun karar alma sistemi.....	114
5.2. Sonuçlar	117
5.3. Öneriler.....	123
KAYNAKLAR.....	127
EKLER	141
EK 1. Etik Kurul Kararı.....	141
EK 2. ASHB Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı Araştırma İzni.....	142
EK 3. Onam Formu	143
EK 4. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	144
ÖZGEÇMİŞ	145

KISALTMALAR LİSTESİ

ASHB	: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
CRC	: Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
CRPD	: Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme
ÇİÖGDHY	: Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik
DŞS	: Diyarbakır Şer'iyye Sicili
EİEDHY	: Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik
EYHGM	: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
GŞS	: Gaziantep Şer'iyye Sicili
HCCH	: Hague Conference on Private International Law
HCIPA	: Yetişkinlerin Korunması Hakkında Uluslararası Lahey Sözleşmesi
ICF	: International Classification of Functioning, Disability and Health
ICF-CY	: ICF for Children and Youth
ICIDH	: International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps
İMK	: İsviçre Medeni Kanunu
KODE	: Koordinasyon ve Değerlendirme Kurulu
KŞS	: Konya Şer'iyye Sicili
NASW	: ABD Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği
PDR	: Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik
PEG	: Perkütan Endoskopik Gastronomi
RŞS	: Rize Şer'iyye Sicili
SDM	: Destekli Karar Verme (Support Decision Making)
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UPIAS	: Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Engelliler Birliği
WCAG	: Yetişkin Vesayet Hukuku Dünya Kongresi
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2. 1. Engelliliğe ilişkin modeller karşılaştırma tablosu.....	39
Tablo 3. 1. İstanbul’da bulunan bakım ve rehabilitasyon merkezleri	50
Tablo 3. 2. Katılımcılara ait demografik bilgiler	51

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2. 1. Engelli bireyleri çevreleyen vesayetle ilgili sistemler	41
Şekil 4. 1. Bulgulara ait kategori ve alt kategorilerin gösterimi	56

KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI BAĞLAMINDA SOSYAL HİZMET KURUMLARINDA VESAYET

ÖZET

Engelli bireylere yönelik artan bakım hizmetleri ihtiyacı, engelliliğe yönelik yaklaşımların tarihsel dönüşümü ve bu doğrultuda şekillenen uluslararası sözleşmeler, özerklik ve toplumsal yaşamda olma gibi kavramların önemini artırmıştır. İnsan hakları mesleği olarak sosyal hizmet engelli bireylerin kendi kaderini tayin hakkını ve toplumsal yaşama katılımlarını konu edinir. Engellilere yönelik kurumsal bakım ve vesayet uygulamaları hem katılım hem de bireylerin kendi kararlarını almaları konusunda kısıtlayıcı bir rol üstlenebilir.

Bu araştırma, engelli bireylere kurumsal bakım hizmeti sunan sosyal hizmet kuruluşlarında karşılaşılan vesayet uygulamaları ve bireylerin kendi kaderini tayin hakkı arasındaki ilişkisinin incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında İstanbul'daki resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan, meslek elemanları ve vasi olarak görev yapan diğer çalışanlardan oluşan 28 katılımcı ile görüşmeler yapılmıştır. Katılımcıların belirlenmesinde, mesleki çeşitlilik ve bakım hizmeti alan engellilerin engel/yaş grubu farklılıkları gözetilerek maksimum çeşitlilik örneklemesi kullanılmıştır. Araştırmada nitel yöntem benimsenmiş ve MAXQDA veri analizi programından faydalanılmıştır.

Yapılan analiz doğrultusunda ana kategoriler “kısıtlı ve vasi arasındaki ilişki”, “kuruluş çalışanlarının sorumluluk algısı”, “engelli bireyin karar almasını etkileyen faktörler”, “kurumsal bakımda karar alma süreci” ve “en uygun karar alma sistemi” şeklinde oluşmuştur. Ana kategoriler altında yer alan toplam 20 alt kategori bağlamında kurumsal bakım organizasyonu ve vesayet arasındaki ilişki güncel literatür bağlamında tartışılmış ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Araştırma sonuçlarına göre; kurumsal bakım organizasyonunun kendi kuralları, kuruluşun ve çalışanlarının yasal sorumlulukları bireylerin karar almasını engelleyici bir yapıya sahip olabilmektedir. Araştırma bulgularında belirtilen çalışanların algıları, engelli bireyin yaş/engel grubu özellikleri ve vasinin engelli yakını ya da çalışan olması faktörlerinin, kurumsal bakım ortamının etkisiyle seçenekler arasından engelli birey adına kısıtlayıcı olan seçeneklerin tercih edilmesine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda dünyadaki gelişmeler ve geçmişteki uygulamalar dikkate alınarak Türkiye'deki vesayet sistemine ilişkin değişiklikler yapılması gerektiği ve politika/mevzuat geliştirme sürecine engellilik alanında çalışan mesleklerin dahil edilmesinin önemli olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Vesayet, Kendi kaderini tayin hakkı, Engellilik, Kurumsal bakım

GUARDIANSHIP IN SOCIAL SERVICE ORGANIZATIONS IN THE CONTEXT OF RIGHT TO SELF-DETERMINATION

ABSTRACT

The increasing need for care services for persons with disabilities, the historical transformation of approaches to disability, and the international conventions shaped in this direction have heightened the importance of concepts like autonomy and participation in social life. As a human rights profession, social work addresses the right to self-determination and social participation of persons with disabilities. Institutional care and guardianship practices for persons with disabilities can play a restrictive role in both participation and persons' ability to make their own decisions.

This research aims to examine the relationship between guardianship practices encountered in social service organizations providing institutional care services to persons with disabilities and their right to self-determination. The study involved interviews with 28 participants, consisting of professionals and other employees serving as guardians in care and rehabilitation institutions in Istanbul. Maximum variation sampling was used in selecting participants, considering professional diversity and differences in disability/age groups of persons receiving care services. A qualitative method was adopted for the research, and the MAXQDA data analysis program was utilized.

In line with the analysis, the main categories formed were: "relationship between ward and guardian", "perception of responsibility of institutional employees", "factors affecting decision-making by persons with disabilities", "decision-making process in institutional care" and "the most appropriate decision-making system". Within the context of a total of 20 subcategories under these main categories, the relationship between institutional care organization and guardianship was discussed in the context of current literature, and solution suggestions were presented.

According to the research results, the institutional care organizations' own rules and the legal responsibilities of the institution and its employees can create a structure that hinders individuals' decision-making. The research findings indicate that employees' perceptions, the age/disability group characteristics of the persons with disabilities, and whether the guardian is a relative or an employee lead to the selection of restrictive options on behalf of the persons with disabilities from among the available choices, influenced by the institutional care environment. Accordingly, considering global developments and past practices, it can be stated that changes need to be made to the guardianship system in Turkey, and it is crucial to involve professions working in the field of disability in the policy/legislation development process.

Keywords: Guardianship, Self-Determination, Disability, Institutional care

1. GİRİŞ

Engelliler ve toplumdaki diğer ihtiyaç sahibi bireyler için kurumsal bakımın Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Avrupa ülkelerindeki ilk uygulamalarına 19. yüzyılda rastlanmaktadır (Jurczyk ve Kelly, 2009; Atherton, 2013). Bu bakım kuruluşlarının ortaya çıkmasında medikal modelin engelliği ele alış biçimi de önemli bir rol oynamıştır (Brisenden, 1986, s. 177). Engellilik, hastalık, çocukluk ve muhtaçlık gibi farklı sebeplerden kurumsal ortamlarda bir arada yaşama zorunluluğu çok farklı sorunları beraberinde getirmiştir. Bakım hizmetlerinin insan onuruna yaraşır ortamlarda ve imkanlarla sunulmamasının, bu sorunlardan ilki olduğu söylenebilir. 20. yüzyılda engelli hakları hareketi ve sosyal modelin gelişimini etkileyen bu sorunlar incelendiğinde; engellilikle ilgili yanlış tutum ve inanışlardan, kurumsallaşmış toplumdan izole edici yapıların bakım hizmeti sunmasından ve bu yapıların ekonomik imkanlarının yetersizliğinden temel etmenler olarak bahsedilebilir (Sutherland, 1969).

Engelliliğe bakış engellilik modellerinin değişimiyle paralel olarak şekillenmiştir ancak sosyal ve kurumsal yaşamdaki gerçek değişim, 20. yüzyılda engelli hakları hareketinin ve sosyal modelin etkisiyle bağımsız yaşam, öz savunuculuk, kurumsuzlaştırma gibi kavramların ortaya çıkmasıyla başlamıştır (Scotch, 1989; Samaha, 2007). 20. Yüzyılda meydana gelen bu gelişmeler 2008 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmeye zemin hazırlamış ve sözleşmenin birçok maddesine temel oluşturmuştur. Bu bağlamda sözleşmede engelli bireylerin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmelerine, kurumsal bakımlarının da bu doğrultuda düzenlenmesine ve engelli bireylerle ilgili kararların alınması süreçlerine yönelik maddeler yer almaktadır.

Engelli bireylerle ilgili kararların alınmasına yönelik yasal düzenlemelerin kökeni Roma hukukuna kadar dayanmaktadır. Roma hukukundaki uygulamalar engelli birey adına karar verecek bir aile üyesinin belirlenmesi şeklinde olup bugünün vesayet uygulamalarının temelini oluşturmaktadır (Blankman, 1997, s. 48). Bununla birlikte İslam hukukunda da özellikle ebeveynlerinden yoksun çocuklar için vesayet uygulamaları yapılmıştır. Bu uygulamalar genel olarak çocuğun mal varlığının yönetilmesi ve bakımının sağlanması ile ilgili olmuştur. Vesayet uygulamasının anlaşılması bağlamında tarihsel sürecinde değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Çünkü başlangıçta vasinin kendi işlemlerini gerçekleştirebilmesi için vasi lehine yapılan düzenlemeler zaman içerisinde vesayet altına alınan bireyin korunmasına odaklanmaya başlamıştır. Ayrıca vesayet altına alınan bireylerle ilgili alınacak kararlar çeşitlenmiş, etik

problemler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Vasinin, vesayet altına alınan bireyle ilgili çok farklı yaşam alanlarında karar alıyor olması nedeniyle yasal yükümlülükleri de artmıştır.

Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmenin vesayet konusundaki hükümleri, vesayet kurumu için yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülebilir. Bu sözleşmeye göre engelli bireyler hayatlarıyla ilgili kararları kendileri almalı ya da bu kararları alabilmeleri için desteklenmelidirler. Nitekim İsviçre başta olmak üzere farklı ülkelerde vesayetle ilgili mevzuatlarda değişiklikler yapılmış, karar verme süreci için destekleyici atanması düzenlemelerine gidilmiştir.

Bugünün engelli bakım kuruluşları, eğitim, sağlık, ekonomi, sosyal ve kültürel alanlar başta olmak üzere, bireyin bütün yaşam alanlarına ait iş ve işlemleri yerine getirecek şekilde faaliyet göstermektedir. Bu doğrultuda vesayet kurumu, bu kuruluşlar için bakım hizmetinin bir parçası haline gelmektedir. Engelli bireyin karar almada yetersiz kalabileceği durumlarda, onun adına karar verecek bir vasiye ihtiyaç duyulmaktadır. Mevcut durumda bakım hizmeti veren kuruluşların, engelliler ile ilgili alınacak kararlar üzerindeki baskılayıcı yapısı tartışma konusuyken, vesayet kurumunun işleyişi, vasiliği kimin üstleneceği, bir kurum çalışanının vasi olması durumunda engelli bireyle ilgili alınacak kararların nasıl etkileneceği gibi konuların önemi artmaktadır.

Araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi bağlamında vesayet kurumunun tarihsel gelişiminden, Türkiye'deki ve Dünyadaki vesayet uygulamalarından, uluslararası gelişmelerden, engelliğe yönelik kuramsal modellerden ve sosyal hizmet ile vesayetin ilişkisinden bahsedilecektir.

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Türk Medeni Kanunu'na (TMK) göre velayet altında bulunmayan her küçüğün ve akıl hastalığı veya akıl zayıflığı sebebiyle işlerini göremeyen veya korunması ve bakımı için kendisine sürekli yardım gereken ya da başkalarının güvenliğini tehlikeye sokan her erginin kısıtlanması gerekmektedir. TMK ile birlikte Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği (2016), Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Resmî Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği (2006) ve Engellilerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik (2010) çerçevesinde kurum bakımına yerleşecek engellilere vasi atanması bakım hizmetlerinin sunumu için de bir zorunluluktur. Ayrıca bakım hizmeti veren kuruluşlarda engelli bireylerin, kuruluşa kabulünden itibaren iş ve işlemlerinin yürütülebilmesi için, vesayet altına alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Engelli bakım kuruluşlarında hizmet alan ve Türk Medeni Kanunu'na göre vesayet altına alınması gereken küçükler ile ergin bireylerin yakın çevresinde uygun bir vasi bulunamadığı durumlarda, vesayet görevi çoğu zaman ilgili kuruluşun çalışanları tarafından üstlenilmektedir. Sosyal hizmet çalışanlarının vasi olma konusunda açık bir yasal yükümlülüğü bulunmamasına rağmen, bu uygulama zamanla bir kurum kültürü haline gelmiştir. Uygulamada, engelli bireyin yakın akrabalarına ulaşamadığı ya da yakınlarının vasi olarak atanmasının uygun görülmediği durumlarda, mahkemeler sıklıkla bakım hizmeti sunan kurumdaki bir personeli ya da bazı durumlarda -çoğunlukla avukatlar olmak üzere- kuruluştaki çalışmayan ve engelli bireyle bir yakınlığı bulunmayan kişileri de vasi olarak atayabilmektedir.

Bakım hizmeti alan engelli bireyin vesayet altına alınması durumunda, vasi olarak kimin atanacağı meselesi, karar alma süreçlerinde çeşitli etik ve hukuki soruları gündeme getirmektedir. Türk Medeni Kanunu uyarınca vasi olarak öncelikle bireyin eşi veya yakın hısımlarından biri atanmakta, böyle bir kişinin bulunmaması ya da uygun görülmemesi durumunda ise kurum çalışanları ya da mahkemece belirlenen üçüncü kişiler görevlendirilebilmektedir. Aile bireylerinin vasi olması halinde duygusal bağlar bir avantaj oluşturabilirken, aynı zamanda ilgisizlik ya da çıkar çatışması riski ortaya çıkabilir. Kurum çalışanlarının vasi olarak atanması, bireyin ihtiyaçlarının daha yakından takip edilebilmesini sağlasa da profesyonel görevlerle yasal temsilcilik arasında sınırların bulanıklaşmasına yol açabilir. Mahkeme tarafından kuruluş dışından engelli bireyin yakını olmayan bir kişinin vasi olarak atanması ise çoğu zaman bireyi tanımadan, yalnızca yasal prosedürleri yerine getirerek hareket edilmesine ve bireyin yaşamına dair kararların yüzeysel bir değerlendirmeye alınmasına neden olabilir. Vesayet uygulamalarında temel sorunlardan biri, bireyin karar verme kapasitesinin yeterince tanınmaması ve onun yerine karar verilmesinin olağanlaştırılmasıdır. Bu durum, engelli bireyin kendi kaderini tayin hakkı ile onu koruma yükümlülüğü arasındaki dengeyi tartışmalı hale getirebilir ve paternalist müdahalelerle hak temelli yaklaşımlar arasında sürekli bir etik gerilim doğurabilir.

Vasi olarak atanan çalışanlar, kendi mesleklerinden doğan görev ve sorumluluklarını yerine getirmeye devam etmektedirler. Vasi olmaktan doğan görev ve sorumluluklar kendi mesleklerinin gereklerini yerine getirmeyi zorlaştırma ya da tam tersi bir durumun ortaya çıkması riskine neden olmaktadır. Bu durum yasal sorumluluk boyutunun da incelenmesini gerekli kılar. Bu iş yükünden meydana gelecek vesayet görevindeki ya da mesleki sorumluluklardaki ihmal vasiinin kanun önünde suçlu sayılmasına neden olabilir ve çalışanın

baskı altında hissetmesine yol açabilir. Aynı zamanda vasi olarak atanan çalışanlar engelli bireyin sağlığıyla ilgili çok kritik kararlar vermek zorunda kalabilirler. Çalışanlar doğacak olumsuz sonuçlar ve yaptırımlar konusunda gerekli yasal ve mesleki bilgiye sahip olmayabilir. Böyle bir süreç hem engellinin hem de vasinin zarar görmesiyle sonuçlanabilir.

Yukarıdaki bilgiler bakımından vesayetin Türk-İslam medeniyetindeki uygulamaları, diğer coğrafyalardaki tarihi gelişimi ve bugünkü durumu, kurumsal bakım organizasyonlarında vasi atanma süreci, bakım hizmeti alan engelli bireylerle ilgili karar alma süreçleri, karar alınırken uygulamada yaşanan sorunlar bu araştırma için önem arz eden konuları oluşturmaktadır.

Bu bağlamda araştırma; vasayet bağlamında kurumsal bakım hizmeti alan engelli bireylerle ilgili karar alma süreçlerinde ortaya çıkacak zorlukları konu edinmiştir. Karar alma süreçlerinde ortaya çıkacak zorlukları çeşitli boyutlarıyla betimlemesi nedeniyle bu araştırmanın, verilen kararların engelli bireyin yüksek yararına olmasına, karar alma süreçlerine engellilerin katılımının sağlanmasına ve vasilerin engelli birey adına karar alırken yaşadıkları zorlukların giderilmesine yönelik geliştirilecek politika ve mevzuat düzenlemelerine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; kurumsal bakım hizmeti alan vesayet altındaki engelli bireylerle ilgili karar alma süreçlerinde rol oynayan çalışanların bu süreci nasıl deneyimlediklerini açıklamak, bu doğrultuda vesayet, güncel kendi kaderini tayin hakkı yaklaşımı ve kurumsal bakım organizasyonu arasındaki ilişkiyi incelemektir. “Kurumsal bakım hizmeti alan vesayet altındaki engelli bireylerin kendi kaderini tayin hakkı nasıl şekillenmekte ve karar alma süreçlerinde kurumsal yapı, yasal çerçeve ve çalışan deneyimleri bağlamında ne tür etik, bürokratik ve pratik sorunlar ortaya çıkmaktadır?” temel araştırma sorusu bağlamında, genel amacın farklı yönleriyle incelenmesi için aşağıdaki sorular araştırmaya eşlik edecektir:

1. Bakım altında bulunan bireylere vasi ya da diğer yasal temsilcinin (kayyımlik ve yasal danışmanlık) belirlenmesi sürecinin işleyişi nasıldır?
2. Kısıtlanan bireylerle ilgili hangi kararlar vasi ya da diğer yasal temsilci tarafından verilmektedir?
3. Kısıtlı ve vasisi arasındaki ilişki (akrabalık ya da müracaatçı/çalışan), vasinin ya da diğer yasal temsilcinin kararlarını nasıl etkilemektedir?

4. Kurum kültürüyle ya da bürokratik yapıyla ilgili hangi özellikler bireylerin kararlarını vermesine engel olmaktadır?
5. Kısıtlanmış bireylerin kendileriyle ilgili kararları vermesini destekleyen süreçler nelerdir?
6. Vasilik yürütülürken ne gibi yasal sıkıntılar yaşıyor?
7. Çalışanın, vasiligi yürütürken yaşadığı etik sorunlar nelerdir?
8. Çalışma hayatını ve verimini etkiliyor mu?
9. Güncel uluslararası sözleşmeler çerçevesinde hareket edilebiliyor mu?

Araştırmanın Önemi

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına (ASHB) bağlı engelli bireylere yönelik resmi ve özel kuruluşlardan yatılı bakım hizmeti alan birey sayısı 2012 yılında 14784 iken bu rakamın, 2024 yılı aralık ayı itibarıyla 38123'e yükseldiği görülmektedir (ASHB, 2024). 2002'de Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından gerçekleştirilen Engelliler Araştırmasına göre Türkiye'de yaklaşık 8.000.000 engellinin bulunduğu ve yaşlanan nüfus dikkate alındığında, engellilere yönelik kurumsal bakım hizmetlerine olan ihtiyacın ve bakım hizmetlerinin insan onuruna yaraşır bir şekilde sunulmasının öneminin giderek artacağı düşünülmektedir.

Yatılı bakım hizmeti alan engelli bireylerin, bakımlarının ve sosyal ihtiyaçlarının bu kuruluşlar tarafından karşılanıyor olduğu düşünüldüğünde, bu kuruluşlardaki vesayet uygulamalarını anlamak ve karar alma süreçlerini analiz etmek önemlidir. Kısıtlıların kendi kararlarını alamayacak durumda oldukları düşüncesinin evrimi için kültürel ve sosyal yapısal eleştirel bakışa ihtiyaç olduğu gibi bürokratik işleyişin yapısal eleştirel bakışına ve kurumsal kültürün analizine de ihtiyaç vardır. Bununla birlikte kurumsal bakım organizasyonlarının bakıma ihtiyacı olan bireyin bakımı, korunması ve gözetimi konusundaki sorumluluğu da dikkate alındığında, bakım altında bulunan bireylerle ilgili karar alma süreçleri insan hakları bakımından değerlendirilmesi gereken bir konudur. Bununla birlikte yatılı bakım hizmeti alan bireylerin kısıtlanması süreçlerinin nasıl gerçekleştiği ve kısıtlılığın bireylerle ilgili kararların alınmasını nasıl etkilediğine yönelik literatürde yeterli çalışma bulunmadığı görülmektedir. Bu araştırmanın engelli bireylere yönelik bakım hizmeti veren kuruluşlardaki vasilik uygulamalarını konu alması nedeniyle aynı zamanda kurumsal bakımda bulunmayan engelli bireylere yönelik karar alma sistemlerinin de yorumlanmasına yönelik gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutması bağlamında alana önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Hem Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’de (2006) hem de Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde (1998) bireylerin kendilerini ilgilendiren konulardaki kararlarına saygı duyulması ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Özellikle Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme’nin 12. (3) maddesinde engelli bireylerin hukuki ehliyetini kullanabilmesi için devletlerin gerekli desteği sağlama yükümlülüğünden bahsedilir. Bu durum destekli karar verme ve ikame karar verme arasındaki farka işaret eder (Dinerstein, 2012, s. 8). Araştırmada, karar alma süreçlerine engelli bireylerin katılımının sağlanmasına yönelik analizlerin de yapılacak olması, araştırmanın özgün değerini ortaya koymaktadır.

Kurumsal bakım organizasyonları söz konusu olduğunda, bireylerin toplumdan ayrılmış ve bir arada yaşamak zorunda olması, kendi hayatları üzerinde yeterince söz sahibi olamaması ve organizasyonun gerekliliklerinin engelli bireylerin ihtiyaçlarının önünde görülmesi gibi üç ortak sorundan bahsedilebilir (European Commission, 2009, s. 9). Bununla birlikte Türk Medeni Kanunu ve engelli bakım kuruluşları ile ilgili mevzuat, bakım hizmeti alacak engelli bireyin vesayet altına alınmasının hukuki zorunluluk olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bilgiler göz önüne alındığında, kurumsal bakım organizasyonları ve vesayet kurumunu birbirinden bağımsız olarak düşünmek, bakım hizmetlerinin eksik bir değerlendirmesi anlamına gelecektir.

Kurumsal bakım organizasyonlarının kendi gerekliliklerinin ve yapısının engellilerle ilgili verilecek kararlar üzerinde etkisi, çalışmada değerlendirilecek olan engelli yakını, kuruluş çalışanı ve kuruluş dışından mahkemece uygun görülecek diğer kişilerin vasi olarak atanması durumu ile bir araya geldiğinde, yeni karar alma modelleri önerme ve karar alma ile ilgili destek sistemleri tavsiyeleri konusunda daha aydınlatıcı veriler ortaya çıkabilir. Bu verilerin analizi doğrultusunda araştırmanın alana özgün bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

1. Araştırma kapsamında yapılacak görüşmeler, İstanbul’da bulunan ASHB’ye bağlı engelli bireylere yönelik resmi bakım kuruluşlarında görevli meslek elemanlarıyla ve vasilik görevi üstlenen çalışanlarla sınırlandırılmıştır.
2. Görüşmelerde elde edilecek veri grubunun güvenilirliği ve geçerliliği nitel araştırma veri toplama, örneklem belirleme ve analiz etme yöntem ve teknikleri ile sınırlıdır.

Sayıtlar

1. Görüşme gerçekleştirilen meslek elemanları ve vasi olarak atanmış bakım kuruluğu çalışanları ve araştırmaya ilişkin olguları anlayıp araştırmacı ile paylaşarak araştırmaya yeterli veri katkısını sağlayacaktır.
2. Araştırmada kullanılan nitel veri toplama ve analiz teknikleri araştırmanın amacına ve verilerin yapısına uygundur.

Literatür İncelemesi

Literatürde hukuk çerçevesinde, vasi tayini ve vesayetin sonlanmasıyla ilgili çalışmalar yaygın olarak bulunmakla birlikte, kısıtlının karar alma süreçlerine katılımının ve karar alma süreçlerinin incelendiğı çalışmalar daha az sayıdadır ve mevzuat üzerine yapılan değerlendirmeler üzerinedir. Örneğın; Yavuz ve diğ. (2009), İsviçre Medeni Kanun'u yetişkinlerin korunması hukuku üzerinden Türk Medeni Kanunu'nda değışiklik yapılması önerilerinde bulunmuş, alan yazına önemli bir katkı yapmışlardır. Başka bir örnek çalışma ise Demiray (2015)'ın engellilerin yasa önünde eşit tanınma hakkı çerçevesinde vesayetin ele alındığı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmalar aynı şekilde yasal düzenlemeler üzerinden öneriler geliştirmişlerdir. Yurt dışında yapılan bazı çalışmalarda (Hall, 2018), (Plotner ve diğerleri, 2021), (Werner ve Doron, 2016) vasiliğın vesayet uygulamasında yer alan tıbbi ve yasal aktörler tarafından nasıl anlaşıldığına yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Bu araştırma kurumsal bakım organizasyonlarına odaklanmasıyla diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Araştırmanın kurumsal bakım organizasyonları üzerine kurgulanması, koruma ve gözetim altında olmaları sebebiyle bakıma ihtiyacı olan bireylerin kararlarının kısıtlanması ve bu durumun vesayet ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğı düşüncesiyle ilgilidir. Vesayet bu bağlamda hem insan hakları hem de bakım organizasyonları için analiz edilmesi ve geliştirilmesi gereken yasal bir uygulamadır.

2. KAVRAMSAL VE TARİHSEL ZEMİN

2.1. Vesayet Kurumunun Tarihi

Hukuk bir anda ortaya çıkmayan, yaşayan toplulukların geliştirdiği bir eserdir. Pozitif hukuk bazen hızlı bazen yavaş olan bu gelişmenin bir evresidir. Hukuk kurumlarının gelişiminin izlenebilmesi için en önemli kaynak Roma hukukudur. Modern hukuktaki düşünce tarzı, kavram ve metotlar kaynağını Roma hukukundan almaktadır. Roma hukukunun Türkiye için de önemi büyüktür. İstanbul 4. Yüzyılın başlarından itibaren Batı Roma İmparatorluğu'nun merkezi olmuş, Roma hukukunun en önemli eseri Corpus Iuris Civilis İstanbul'da hazırlanmıştır. Roma İmparatorluğu'nun doğudaki parçası Bizans ile Trakya'da yaşayan Türkler arasında etkileşim olması tabiidir. Ancak Osmanlı Devleti'nde geçerli olan hukukun, İslam hukuku olması nedeniyle, Roma hukuku ile hiçbir bağlantısının olmadığı söylenebilir. Bu iki hukuk sisteminde bulunan bazı benzerliklerin birbirlerini etkilemelerinden değil, ihtiyaçlardaki benzerlikten olduğu düşünülebilir (Umur, 1967, ss. 284-287).

Roma hukuku kıta Avrupası ülkeleri hukuk sistemlerine kaynak olmuştur. Almanya, İtalya, İsviçre, Fransa bugünkü özel hukuk kurallarını önemli ölçüde Roma hukukundan almışlardır. Daha sonra Afrika, Asya, Orta ve Güney Amerika'daki birçok ülkenin de medeni kanunlarını Avrupa ülkelerinden iktibas etmesi nedeniyle Roma hukukunun etkisi giderek artmıştır (Karadeniz Çelebican, 1989, ss. 5, 9).

Cumhuriyetin ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde uygulanan hukukunun tamamen kaldırılması, Batı'dan örnek alınarak hukuk sisteminin yenilenmesi amaçlandı. 1926 yılında, İsviçre Borçlar ve Medeni Kanunu'ndan iktibas edilen Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu kabul edildi. Bundan sonra ülkenin diğer temel kanunları da yine iktibas yoluyla Batı Avrupa ülkelerinden alınarak yürürlüğe sokuldu. Aynı şekilde Türk Ceza Kanunu İtalya'dan, Deniz Ticaret Kanunu ile Türk Ticaret Kanunu Almanya'dan, Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu İsviçre'den örnek alınmıştır ve 1926-1929 yılları arasında bu kanunlar yürürlüğe girmiştir. Bu kanunların iktibasıyla Roma Hukukunu temel alan Kıta Avrupası Hukuk Sistemine Türkiye Cumhuriyeti de dahil olmuştur (Güneş Ceylan, 2004). Bu dahil olmanın doğal sonucu olarak Türk Medeni Kanunu'nda (TMK) Roma hukukundan gelme kavram ve uygulamalara rastlanır. Bu durum TMK'da yer alan vesayet kurumu için de geçerli olmaktadır.

2.1.1. Roma hukukunda vesayet

Roma şehrinin kuruluş tarihi olarak kabul edilen MÖ 754 yılından İmparator Iustinianus'un MS 565 yılındaki ölümüne kadar 1300 yıldan fazla süre uygulanan hukuk Roma hukuku olarak adlandırılmaktadır. Farklı zamanlarda farklı uygulamaların görülmesi nedeniyle Roma hukukunu farklı devirlere ayırma geleneği oluşmuştur. Bu devirlere ayırma hususunda farklı yaklaşımlar söz konusu olmakla birlikte yaygın görüş Eski Hukuk Devri, Klasik Hukuk Devri ve Postklasik Hukuk (Roma-Helen Hukuku) devri olarak üçlü bir ayırım şeklindedir. Bununla birlikte MS 529-534 yılları arasında Iustinianus tarafından düzenlettirilen Corpus Iuris Civilis isimli toplama eser Roma hukukuna dair bilginizin neredeyse tamamının kaynağıdır. Ayrıca bu eser imparator tarafından hazırlatıldığından kanun niteliğindedir (Umur, 1967, ss. 134-143).

Roma hukukunda vesayet aile yapısı ile ilişkili bir uygulamaydı. Roma ailesi pater familias denilen aile reisinin hakimiyetindeydi. Bu hakimiyet (patrie potestas) aile üyeleri üzerindeki yetkiler bakımından Roma'nın ilk dönemlerinde sınırsızdı. Baba hakimiyeti modern hukuk velayet anlayışından farklı bir uygulamaydı. Hakimiyet çocuğun reşit olmasıyla son bulmaz, aile reisi hayatta olduğu sürece devam ederdi. Vasilik ise baba hakimiyeti altında bulunmayan çocuklar (impubes) ve kadınlar üzerinde söz konusu oluyordu. Roma hukukunda fiil ehliyeti bireyin yaş, cinsiyet, ayırt etme gücü ve savurganlık özelliklerine göre kazanılabiliyordu. Ergen küçük (puberes minores) olma yaşı erkeklerde 14, kızlarda 12 olarak kabul edilirdi (Tahiroğlu ve Erdoğan, 2013, ss. 155-187).

Roma hukukunda, vasilik (tutela) ve kayyımlik (cura) olmak üzere iki tür vesayet bulunmaktaydı. Kadınlar ve ergen olmamış çocuklar üzerine olması nedeniyle vasilik, baba hakimiyetinin yerine geçmekteydi. Vesayet altında bulunan kimse pupillus olarak adlandırılırdı. Çocuklar üzerindeki vesayet, ergen olmayla birlikte son bulurdu. Kadınlar üzerindeki vesayet ise kadının hukuki eylemleri ve işlerinde yeterli olmaması düşüncesine dayanıyordu. Babası ya da eşinin hakimiyetinde bulunmayan kadın için de vasi tayin edilmesi kabul edilmişti. Sonraları MS 3. yüzyılın sonlarında kadın haklarının gelişmesinin de etkisiyle bu uygulama son bulmuştur. Roma hukukunda çocukların ve kadınların dışında kalan fiil ehliyetinin kısıtlanması uygulaması ise kayyımlik (cura) olarak adlandırılmıştır (Honig, 1938, ss. 189, 193, 194).

Modern hukukta vesayet kurumunun amacı vesayet altına alınanın menfaatinin korumaktır. Roma hukuku ise bu yönüyle modern hukuktan farklılık gösterir. Roma hukuku vesayetinde fiil ehliyeti kısıtlanın değil aile kurumunun menfaati ön plandadır (Koschaker, 1963, s. 296). Aynı

zamanda vasilğin ergin olmayan çocuklar ve kadınları kapsamı özelliği de modern hukuk ve Roma hukuku arasındaki farklılıklardan biridir.

MÖ 451-459 yılları arasında düzenlendiği düşünülen Oniki Levka Kanunu'nda zihinsel engelliler ve müsrifler için kayyım atanması düzenlemeleri bulunmaktadır. MÖ 190 tarihinden itibaren ise 25 yaşını doldurmamış ergenler için de kayyım tayin edildiği görülmektedir. Vasilik ve kayyımlık uygulaması devletlerin bugünkü medeni hukuklarında da yer almaktadır. Türk Medeni Kanunu'nda yer alan vasilik ve kayyımlık, Roma hukukundakinden farklı uygulamalardır. TMK'ye göre 18 yaşını doldurmamış velayet altında bulunmayan küçüklere ve engellilik, savurganlık ve özgürlüğü bağlayıcı ceza nedeniyle erginlere vasi atanabilir. Kayyım ise TMK'ye göre belirli bir mal varlığının yönetilmesi ve belirli bir işin yapılması için atanmış kişiyi ifade eder (Karadeniz Çelebican, 1989, ss. 38, 216, 217).

2.1.2. İslam hukukunda vesayet

İslam hukukunda kişilerin genel olarak haklara ve borçlara sahip olabilme yeteneğine zimmet adı verilmektedir. Zimmet sahibi kişinin ehliyeti “Vücub ehliyeti” ve “Eda ehliyeti” olarak sınıflandırılmaktadır. Vücub ehliyeti TMK'deki hak ehliyeti kavramının karşılığı olarak düşünülebilir (Ansay, 1954, s. 68).

Eda ehliyeti, modern hukuktaki fiil ehliyeti anlamındadır. İslam hukukunda eda ehliyetine sahip olarak hukuki fiillerde bulunabilme şartları Batı hukukundakiyle benzerlik gösterir. Bu şartlar belirli bir yaşa gelme, ayırt etme kudretine sahip olma (zihinsel engellilik, sarhoşluk gibi durumların bulunmaması) şeklinde ifade edilebilir (Hatemi, 1999, s. 29).

Eda ehliyetinin kazanılması bakımından temyiz, bulûğ ve rüşd olmak üzere 3 kavram söz konusudur. 7 yaşına kadar olan dönem temyiz öncesi dönem, biyolojik ergenlikten sonraki dönem ise bulûğ olarak adlandırılan dönemdir. Temyiz – bulûğ arası dönemde çocuk eksik eda ehliyetli olarak kabul edilmektedir (Bardakoğlu, 1994, s. 536). Bununla birlikte İslam hukukunda bulûğ döneminin hangi yaşta başladığına dair farklı görüşler ve uygulamalar görülmektedir. Ebu Hanife'nin görüşü erkekler için 18 kızlar için 17 yaş olduğu yönündedir. Diğer ehli sünnet mezheplerde ise bulûğ yaşı olarak 15 yaş kabul edilmiştir. Ancak kişinin bulûğ yaşına gelmiş olması fiil ehliyetinin tam olduğu anlamına gelmez. Kişinin aynı zamanda akli olarak yetişkinliği kazanmış olması gerekir, bu durum rüşd olarak adlandırılır (Ferruh, 1978, ss. 162,163).

İslam hukukunda fiil ehliyetinin yokluğu ya da kısıtlı olması durumunda kişinin adına hukuki işlemler veli, vasi ya da kayyım tarafından yerine getirilmektedir. Kayyım teriminin sözlükteki karşılığı “bir işi yerine getiren, üstlenen kimse” şeklindedir. Kayyım atanan kişinin yerine getirdiği hukuki işlemler zihinsel yetersizliği bulunan ya da gaip olan vb. kişiler üzerinedir (Özmel, 2022, s.107).

“Vesayet; sözlükte “eklemek, bitişmek; birinden bir işi üzerine almasını istemek” anlamındaki “vasy” kökünden türemiştir”. Eda ehliyeti hiç bulunmayan, eksik olan veya ehliyeti sonradan kısıtlanan kişileri koruma, onlar adına mallarını işletme ve tasarrufla bulunma yetkilerinin, kısıtlı kişinin babası veya dedesi tarafından belirlenen (vasi-i muhtar) veyahut hâkim tarafından belirlenen (vasi-i mansub) bir kimseye verilmesini ifade etmektedir. Küçüklük veya akıl hastalığı nedeniyle eda ehliyeti bulunmayan ya da kısıtlı olanların himayeleri ve haklarının korunması dini ve insani bir ödevdir, bu sebeple hukuki temsile ihtiyaç duyulmaktadır. Ayet ve hadislerde yetimlerin korunması örneği üzerinden verilen emir ve teşvikler, toplumda himayeye muhtaç her ferdin korunması ve temel haklarının sağlanmasında aileye, akrabaya, topluma ve devlete ayrı ayrı sorumluluklar yüklemektedir (Bardakoğlu, 2013, s. 66).

Türkler için İslam hukukunun önemi büyüktür. Osmanlı Devleti’nin egemen olduğu topraklar, toplumsal ve ekonomik olarak İslam hukuku kuralları doğrultusunda yönetilmiştir. Tanzimattan bugüne kadar var olan bütün batılılaşma çabası, İslam hukuku ile ilgilidir. İslam hukuku uygulamalarının, sadece bugünün hukuk kurallarıyla karşılaştırma yapılması anlamında değil, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nde bazı alanlarda bu uygulamalarla karşılaşılması sebebiyle bilinmesi gereklidir (Ansary, 1954, s. 1).

2.1.2.1. Osmanlı döneminde vesayet uygulamaları

Osmanlı hukuku, şer’iyye sicilleri kayıtları ile İslam hukuku uygulanmasına dair belgeler sunmaktadır. Bu bağlamda Osmanlı mahkeme kayıtlarının incelenmesi vesayetle ilgili uygulamaların anlaşılması açısından da önem arz etmektedir (Aslan ve Menteş, 2024, s. 116). Konya Şer’iyye sicilleri incelendiğinde vesayetin genel olarak yetimler için uygulanan bir sistem olduğu görülmekle birlikte bakım ve gözetiminin sağlanması bağlamında engelli, yaşlı ve çocuklar gibi daha geniş bir grubun vesayete ihtiyacı bulunmaktadır (Gürbüz, 2018, s. 81).

Osmanlı hukukunda vasi tayininin çeşitli usulleri bulunmaktadır. Vasî-i muhtâr, vasî-i mansûb ve vasî-i guremâ olarak atanan vasiler mûsâ leh olarak adlandırılır. Vasilerin atanma şekillerine bağlı olarak sorumlulukları da farklılık gösterebilir. Vasî-i muhtâr, kişinin hayattayken ölümünden sonra cenaze, borç, miras ve hayır işlerini yürütmek, varsa çocuklarının sorumluluğunu üstlenmek üzere belirlediği vasideir. Eğer böyle bir vasiyet bulunmamaktaysa kadı tarafından atanan kişi vasî-i mansûb olarak adlandırılır. Konya Şer’iyye Sicilleri’nde (KŞS) (24/ 146-4) yer alan bir örnekte, ‘el-Hâc Hasan’ın çocuklarına kadı tarafından verilen hüccet ile Seyyid Ömer Çelebi vasi atanmıştır. Hasan Beşe, el-Hâc Hasan tarafından vefatından

önce kendisinin vasî-i muhtâr tayin edildiğini ifade ederek davacı olmuştur. Şahitlerin de bu vasiyeti onaylaması üzerine taraflar arasında anlaşmazlık olmasına karşın, Seyyid Ömer Çelebi çocukları ve yönettiği malları Hasan Beşe'ye teslim etmiştir'. Bir vasiyetin bulunmaması halinde, kişinin vefatından sonra borçlarının ödenmesi için kadının atadığı kişi ise vasî-i guremâ olarak adlandırılmaktadır (Muşmal ve Gürbüz, 2018, ss. 206,207).

Osmanlı hukuku vesayet uygulamalarında vasî-i muhtârın (veli tarafından vasiyet edilen kişinin) vasi olmada öncelik hakkı olduğu “*mezkrû Durak vefât idüp kendü hâl-i huyûtunda vasî nasb eylemediyse karındaşı Mansûr zikr olan eytâmına kibel-i şer'den vasî nasb olunup ba'de'l-kabûl bi't-taleb defter olundu*” 1 numaralı KŞS'de bulunan bu kararda görülmektedir. Kararda belirtildiği üzere vefat edenin hayattayken bir vasi belirlememiş olması sebebiyle kardeşi çocuklarına vasi tayin edilmiştir (Özpolat, 2016, s. 405). Bu örnek kararlar bağlamında daha önce baba tarafından bir vasi belirlendiği ortaya çıkarsa sonradan vasiliğin devralınabilmesi söz konusudur.

Babanın vefat etmesi durumunda çocuğa öncelikle annesi ya da amca ve dayısı gibi akrabaları vasi olarak tayin edilmekteydi. Bu uygulamayla çocuğun bakımı, eğitimi, terbiyesi ve mirasının korunmasının doğru bir şekilde yerine getirilmesinin amaçlandığı görülmektedir (Çelikdemir ve Arıkan, 2022, s. 5). Ancak vasiliğin yakınlar tarafından kabul edilmediği durumlar olmuştur. 86 numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili'nde (GŞS) bulunan ‘vefat eden es-seyyid Ahmed Çelebi'nin kızı şerife Emine'ye vasi olarak atanma görevinin annesi şerife Fatma Hanım tarafından kabul edilmemesi üzerine erkek kardeşi es-seyyid Mehmet'in küçük kıza vasi olarak atanması’ kararı bu duruma bir örnektir (Kartal ve Karaboğa, 2021). Bu karar doğrultusunda vasi olarak atanacak kişinin vasiliği kabul etmesinin de gerektiği sonucu çıkarılabilir.

Vasinin görevi yapmayı istememesi, çocuğun bakımı, eğitimi, terbiyesinin üstlenilmesi ve mirasın dürüst bir şekilde yönetilmesi gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda vasiye yardımcı görevlilerin atanması (nâzır, vekil), nafaka ücreti belirlenmesi ve vasi ücreti verilmesi gibi uygulamaların Osmanlı hukukunda zaman zaman gerekli görüldüğü söylenebilir.

İslam hukukunda vasinin hür, rüşd sahibi, dürüst ve güvenilir olması gibi koşullar söz konusudur (Zuhaylî, 1994, s. 226). Osmanlı döneminde vasinin vesayeti altındaki malları dürüst bir şekilde ve kısıtlananın faydasına yönetmesinin denetlenmesi ya da vasinin sorumluluklarına yardımcı olması için nâzır atandığı görülmektedir. 3 numaralı KŞS'de yer alan bir kararda ‘vefatından sonra Emrullah adında bir kişinin çocuklarına anneleri vasi olarak atanmış ancak annenin başka bir evlilik yapması sonrasında miras malların zarara uğradığının şikâyeti üzerine

anneninin vasilik görevine son verilmiştir. Ardından vasi olarak atanan Ahmet bin Ergayip'e güvenmeyen Cemal bin İshak nezâret için gönüllü olmuş ve nâzır olarak kadı tarafından atanmıştır.' (Yörük, 2013, s. 30). 47 numaralı KŞS'de yer alan başka bir örnekte ise 'müteveffîye Ümmügülsüm'ün oğlu İsmail'e anneanesi vasi olarak atanmış, çocuğun miras mallarının zarara uğramasından korkulduğu için malların korunması ve vasinin denetlenmesi amacıyla aynı mahallede emekli tımar sahibi Halil Beg ibn-i Mustafa nâzır tayin edilmiştir.' (Sak, 2007, s. 534).

Nâzırlık dışında, vekilliğin de vasiye yardımcı olacak şekildeki uygulamalarına rastlanmaktadır. Vekillerin, vesayet kurumu söz konusu olduğunda Osmanlı hukukundaki temsil uygulamasından farklı olarak, vasilerin iş yükünün azaltılması için miras paylaşımı ve kassam defteri işlemlerinin yapılması gibi görevleri vardır. Örneğin KŞS'de (42/ 101-1); 'müteveffâ İbrahim'in eşi Havva Hatun'un hem kendisi adına hem de üç küçük çocuğunun vasîsi olması sebebiyle, müteveffâ eşinden kalan zimem defterinin tutulması ve gerekli işlemler için ticaret ile uğraşan Ahmed bin Mehmed bin Mahmud'un vekîl tayin edildiği' bir karar bulunmaktadır (Muşmal ve Gürbüz, 2018, s. 228).

Vasilerin ihtiyaç halinde vesayeti altında bulunanın ihtiyaçları için nafaka talep etmesine yönelik durumlara da rastlanmaktadır. 1498 numaralı Rize Şer'iyye Sicili'nde (RŞS) (37/1) örnek bir karar şu şekildedir; 'müteveffa Mustafa bin Ahmed'in kızı Havva için vasi olarak tayin edilen annesi Fatıma Hatun, nafaka ve giyim masraflarına çok ihtiyaç olduğu yönünde mahkemeden talepte bulunmuştur. Bu talep üzerine küçük Havva'ya intikal eden mirastan her ay 5 gurus rayic akçe nafaka, diğer ihtiyaçlar ve giyim masrafı olarak 15 gurusun küçük Havva'nın malına geri dönmek üzere Fatıma Hatuna izin verildiği kayda geçirildi.' (Başaran, 2011, s. 142).

Vasi tayininde ücret verilmesi hususunda Hanefi fukahânın görüşü vasî-i muhtâr için caiz olmadığı ancak vasî-i mansûb için caiz olduğu yönündedir. Osmanlı ulemasının bu konudaki görüşünün Hanefi fukahânın görüşü ile aynı olduğu görülmektedir (Aslan ve Menteş, 2024, s. 127). Yine de hem vasî-i muhtâr için hem de vasî-i mansûb için vesayet ücreti takdir edildiği kararlar olmuştur. Galata Mahkemesi 65 numaralı sicilde bulunan örnek kararda 'Mehmet isimli küçüğün vasî-i muhtârı olan İbrahim Ağa bin Mustafa, küçüğün babasından miras yoluyla gelen para, taşınmazların yönetimi ve küçüğün işlerinin yürütülmesi karşılığında mahkemede ücret talebinde bulunmuştur. Vasilik görevi karşılığında kendisine günlük beş akçe ücret tayin edilmiştir.' (Atay ve Erol, 2010, s. 219). S12 numaralı Sofya Şer'iyye Sicili'nde

(26/1) bulunan ‘müteveffa Ahmed Ağa bin Yakub Çavuş’un oğlu Mehmed’e miras malların ve padişah beratı ile tasarrufunda olan tımarın gözetilmesi için Mustafa Çelebi bin Yusuf günlük on akçe ücret ile vasi olarak atanmıştır.’ (Yıldırım, 2017, s. 124), kararı vasî-i mansûba vesayet ücreti verilmesine bir örnektir.

Osmanlı döneminde vasilikle ilgili kayıtlar daha çok çocukların korunması ve onların mal varlığının yönetilmesi üzerine uygulamaları göstermektedir. Nadiren zihinsel yetersizlik nedeniyle vasi atanması yapıldığı görülmekle birlikte, engelliler için kayyım atanması yapıldığına da rastlanmaktadır. Kayyımlık, atanma sebebi ve görevleri bakımından vasilikten farklılık gösteren bir uygulamadır. Vasilikte velinin yokluğunda çocuğun/engellinin bakımı, gözetimi ve mallarının yönetimi söz konusu iken, kayyımlıkta gaiplik, kişinin ölümü sonrası mirasının yönetilmesi ya da zihinsel yetersizlik üzerine mal ya da mülkün yönetimi söz konusudur. Kayyımlıkta bakım ve gözetim temel amaç değildir. 18. yüzyıl Diyarbekir Şer’iyye Sicilleri (DŞS) üzerinden yapılan bir araştırmada, atanan 25 kayyımın 19’unun gaib kişilerin malları üzerine atandığı görülmüştür. Zihinsel yetersizlik üzerine verilen kararlara, ‘bakkal Ali Ağa’ya mecnunluğu sebebiyle kayyım atanması (DŞS 3754, 166a-2) ve balıkçı Ali b. Mehmet’e mecnunluğu sebebiyle parası ve eşyasının kontrolü ve yönetimi için eşi Huri bt. Şeyhmus’un kayyım olarak atanması (DŞS 3754, 120b-2)’ örnek olarak gösterilebilir (Gürhan, 2018, s. 1077).

Zihinsel yetersizlik üzerine vasi atanmasına yönelik Anadolu Kazaskerliği ve Sadareti 122 No’lu Sicil Defteri kayıtlarında bulunan iki örneğin incelenmesi araştırmanın konusu ile ilişkili olması bağlamında faydalı olacaktır. Bu iki örnek bimarhanelerin varlığını ve kurumsal bakım hizmeti altındaki bireylere vasi atanması uygulamasını göstermesi nedeniyle araştırma için önemlidir. İlk örnek kararda (29/2), Üsküdar’daki bimarhanede kalan ve tedavi olan, 8 yıldır mecnun, askerlik hizmetinden emekli Raşid Efendi’ye vasi atanmasının gerekli olduğunun Mekteb-i Tıbbiye Nazırının dilekçesiyle mahkemeye bildirilmiş olması üzerine amcası vasi olarak atanmıştır.’ Diğer örnekte ise (59/1), ‘Üsküdar’daki bimarhanede 3 yıldır tedavi görmesine karşın iyileşme görülmeyen İbrahim Şemseddin Efendi’ye mallarının korunması ve tasarrufu için kardeşi Ahmet Ata Edendi vasi tayin edilmiştir.’ (Saraç Özturan, 2018, s. 249).

Osmanlı dönemi vesayet uygulamaları ile Türk Medeni Kanunu hükümleri arasında bazı farklılıklar özellikle dikkat çekicidir. TMK’de denetleme organı olarak asliye hukuk mahkemeleri belirlenmiştir. Osmanlı hukukunda ise şikâyet yoluyla dava açılabilmeyle birlikte bazı durumlarda kadı tarafından nazır atanması suretiyle vasinin sürekli olarak denetlenmesi

sağlanmaktadır. Bir başka husus ise vasiinin yükünün paylaşılması amacıyla Osmanlı'da vekil atanabilmektedir. Bugün böyle bir uygulama yapılmamaktadır. Ayrıca Osmanlı hukukundan farklı olarak TMK'de velinin vasiyeti üzerine vasi atanması gibi bir uygulamaya da rastlanmamaktadır. Kayyımın atanması ve görevleri ile ilgili olarak ise Osmanlı dönemi uygulamalarının ve TMK hükümlerinin benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Zihinsel engellilik nedeniyle bakım altında bulunanlara vasi atanması uygulaması, bugünün bakım kuruluşları açısından da geçerli olan bir uygulamadır. Mekteb-i Tıbbiye Nazırının, vasi atanmasının gerekliliğine yönelik başvuruda bulunması bu araştırmanın konusuyla ilgili olmakla birlikte, kurumsal bakımda vesayete ihtiyaç duyulduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

2.2. Türkiye'de Vesayet Kurumu

Osmanlı Devleti'nde tanzimat dönemi ile başlayan kanunlaştırma süreci, Avrupa'nın ve özellikle Rusya'nın gayrimüslim azınlıklar üzerindeki ayrıştırıcı politikalarına engel olmak, Türk ve Müslüman toplulukları bir arada tutmak amacıyla başlamıştır (Özkara, 2023, s. 122). Ceza ve ticaret hukuku alanlarında hazırlanan kanunnamelerin ardından özel hukuk alanındaki Arazi Kanunnamesi (1857) ve daha önemlisi Mecelle-i Ahkam-i Adliyye (1876) yürürlüğe girmiştir. Hem Arazi Kanunnamesi hem de Mecelle şer'i hukuka dayanmaktadır (Ertan, 1999, ss. 747,748; Üçok, Mumcu ve Bozkurt, 2002, s. 290). Yaklaşık elli yıllık aradan sonra Arazi Kanunnamesi ve Mecelle-i Ahkam-i Adliyye ile başlayan medenî hukukun kanunlaştırılması çalışmalarının son adımı olarak Hukuk-i Aile Kararnamesi 1917 yılında yürürlüğe girmiştir (Aydın, 1985, ss. 151, 152). İslâm hukuk tarihinin ilk aile hukuku kanunu Hukuk-i Aile Kararnamesi'dir. Osmanlı hukukunda Hanefî mezhebinin görüşlerinin katı şekilde benimsenmiş olmasının bazı hukuki zorluklara neden olması, gayri müslimlerin taraf olduğu davalarda müracaat edilecek mahkemelerle ilgili ikiliklerin yaşanması, kadın haklarıyla ilgili yeni düşünce ve meseleler gibi nedenlerle düzenlenen kanun, 1919 yılında yürürlükten kaldırılmıştır (Aydın, 1998, ss. 314-317). Kararnamenin yürürlükten kaldırılmasından sonra kararname öncesindeki hükümler uygulanmaya devam etmişse de yeni bir kanuna duyulan ihtiyaç daha da artmıştır. 1923 ve 1924 yıllarında oluşturulan komisyonlar tarafından yasa tasarıları hazırlanmış olmasına karşın kanunların Batı'dan alınması fikrinin baskın gelmesiyle (Aydın, 1985, s. 235), 1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu'nun iktibası yoluyla Türk Kanuni Medenisi yürürlüğe girmiştir.

Türk Medeni Kanunu'nun kabulüyle öncesinde İslam hukuku çerçevesinde yaş bakımından temyiz, bulûğ ve rüşd olarak şekillenen fiil ehliyeti uygulaması da değişikliğe uğramıştır. Vesayet kurumu ile doğrudan ilgili olması nedeniyle hak ehliyeti ve fiil ehliyeti kavramları önemlidir. Hak ehliyeti medeni haklardan yararlanma ehliyeti anlamına gelir. Bütün insanlar, hukuk düzeninin sınırları içinde, haklara ve borçlara ehil olmada eşittirler (TMK Md. 8). Ancak bu haklardan yararlanma hakkına sahip olmak, bireyin kendi fiiliyle hakları kullanma hakkına sahip olduğu anlamına gelmez. Bu bağlamda hak ehliyeti ve fiil ehliyeti tamamlayıcı özelliktedir. Fiil ehliyetine sahip olan kimse, kendi fiilleriyle hak edinebilir ve borç altına girebilir (TMK Md. 9). Fiil ehliyetinin hukuksal işlem ehliyeti, dava ehliyeti ve haksız işlem ehliyeti olmak üzere 3 boyutu vardır, TMK'ye göre yaş bakımından 18 yaşını dolduran kişiler fiil ehliyetine sahip olabilirler (Yetik, 2007, ss. 1, 2). TMK'de yer alan fiil ehliyetinin sınırlandırılmasıyla ilgili yaşa ve diğer kısıtlama sebeplerine ilişkin düzenlemelere vasilik ve diğer vesayet organları başlığı altında yer verilmiştir.

2.2.1. Vasilik ve diğer vesayet organları

Sözlükteki karşılıklarına bakıldığında, vesayet ve vasilik kavramlarının birbirleriyle aynı anlamda kullanıldıkları görülmektedir. Uygulama söz konusu olduğunda ise vesayetin, küçüğün ya da kısıtlının vesayet altına alınarak korunabilmesi için oluşturulmuş tüm yasal yapıyı ifade ettiği, vasiliğin ise vasi olarak atanmış olma durumu için kullanıldığı söylenebilir. Hukuki olarak vesayet, maddi ve kişisel çıkarlarını korumada yoksun bulunan aynı zamanda velayet kurumunun şemsiyesi altından çıkarılmış, ehliyet gücünden yoksun bulunan ya da bahsi geçen kurumun altına hiç girmemiş, özel bakım ve gözetiminin zorunlu olduğu; küçükler, hastalar, yetimler, zihinsel yetersizliği bulunanlar gibi dezavantajlı kişileri korumak amaçlı devlet tarafından yasal olarak örgütlenmiş, denetime tabi tutulan özel hukuki bir kurumdur (Özmen, 1989, ss. 18, 19). Nitekim vesayeti gerektiren durumlar çok çeşitlilik göstermesine karşın, bu durumların kanunda düzenlenmesindeki ortak amaç koruma altına alınacak bireyin bakım gereksinimini karşılamaktır (Açıkgöz, 2017, s. 81).

Vasilik, vesayet kurumunun organlardandır. Türk Medeni Kanunu (TMK) madde 396'ya göre vesayet organları, vasi, kayyım ve vesayet dairelerinden oluşmaktadır. Madde 397'de ise vesayet daireleri vesayet makamı ve denetim makamı olmak üzere ikiye ayrılmakta, sulh hukuk mahkemesinin vesayet makamı olarak, asliye hukuk mahkemesinin denetim makamı görev yaptığı belirtilmektedir. Ancak bu durum kamu vesayeti için geçerli olmaktadır. Vesayet kurumu, TMK'da kamu vesayeti ve özel vesayet olmak üzere iki başlık altında düzenlenmiştir.

Özel vesayetin hukuk literatüründe “aile vesayeti” olarak da adlandırıldığı görülmektedir (Petek, 2008, s. 275; Açıkgoz, 2007, s. 49). TMK madde 397’de özel vesayet, “vesayet altındaki kişinin menfaatinin haklı gösterdiği, özellikle bir işletmenin, bir ortaklığın veya benzeri işlerin sürdürülmesi gerektiği takdirde” vesayetin bir aileye verilmesi durumunu ifade eder. Kamu vesayetinden farklı olarak ise yetki, görev ve sorumluluk bakımından vesayet makamının (sulh hukuk mahkemesi) yerini almaktadır. Engelli bakım kuruluşları ve vesayet bağlamında, bu araştırma için kamu vesayetinin daha büyük önem arz ettiği söylenebilir.

Koruma ve bakım ihtiyacının karşılanması amacı ile uyumlu olarak, kanunda yer alan vesayeti gerektiren hallerin küçüklük ve kısıtlama olmak üzere iki başlık altında değerlendirildiği görülmektedir. Türk Medeni Kanunu’nda bu haller, 404-408. maddeleri arasında detaylı bir şekilde belirtilmiştir.

Yargısal ergin kılınma (TMK m.12) ya da evlenme (TMK m.124) söz konusu olmadıkça, küçüklük 18 yaşının doldurulmasıyla son bulur (TMK m.11). Küçükler, yasal bir gerekçe bulunmadıkça anne ve babanın velayeti altındadır, ergin çocuklar kısıtlandıklarında ise hâkim uygun görmedikçe vesayet altına alınmaz, anne ve babanın velayeti altında kalırlar (TMK. M.335/I).

Anne ve babanın ölmesi, birlikte gaip olması, boşanmanın gerçekleşmesi durumunda hakim velayeti anne ve babaya vermeyi uygun görmemesi ya da anne ve babanın velayeti istememesi, boşanma sonrası kendisine çocuğun velayeti verilen ebeveynin yeniden evlenmesi halinde küçüğün hak ve menfaatlerinin tehlikeye girmesi, evlat edinme sonrası evlatlık bağının sonlanması ve evlilik birliğinin yokluk, butlan veya nispi butlan ile sona ermesi gibi durumlarda küçüklerin vesayet altına alınması gerekebilir (Yetik, 2007, s. 244, 245).

Kısıtlama söz konusu olduğunda ise TMK’nın ön gördüğü sebepler (m. 405-408) şu şekildedir:

- **Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı:** Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı sebebiyle işlerini göremeyen veya korunması ve bakımı için kendisine sürekli yardım gereken ya da başkalarının güvenliğini tehlikeye sokan her ergin kısıtlanır.
- **Savurganlık, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yaşama tarzı, kötü yönetim:** Savurganlığı, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yaşama tarzı veya mal varlığını kötü yönetmesi sebebiyle kendisini veya ailesini darlık veya yoksulluğa düşürme tehlikesine yol açan ve bu yüzden devamlı korunmaya ve bakıma muhtaç olan ya da başkalarının güvenliğini tehdit eden her ergin kısıtlanır.
- **Özgürlüğü bağlayıcı ceza:** Kesinleşmiş hapis cezasının infazı amacıyla ceza infaz kurumunda bulunan ergin bir kişi, isteği üzerine kısıtlanır veya kendisine kayyım atanır.
- **İstek üzerine:** Yaşlılığı, engelliliği, deneyimsizliği veya ağır hastalığı sebebiyle işlerini gerektiği gibi yönetemediğini ispat eden her ergin kısıtlanmasını isteyebilir.

TMK'ye (Md. 413-414-415) göre “Vesayet makamı, bu görevi yapabilecek yetenekte olan bir ergini vasi olarak atar. Haklı sebepler engel olmadıkça, vesayet makamı, vesayet altına alınacak kişinin öncelikle eşini veya yakın hısımlarından birini, vasilik koşullarına sahip olmaları kaydıyla bu göreve atar. Bu atamada yerleşim yerlerinin yakınlığı ve kişisel ilişkiler göz önünde tutulur. Haklı sebepler engel olmadıkça, vasiliğe, vesayet altına alınacak kişinin ya da ana veya babasının gösterdiği kimse atanır.”.

TMK 438-457 maddeleri arasında vasinin görevleri belirtilmiştir. Vasinin, vesayet altına alınanın mal varlığı için defter tutulması, değerli şeylerin saklanması, taşınırların ve taşınmazların satılması, paraların yatırılması ve yatırıma dönüştürülmesi, ticari ve sınai işletmelerle ilgili işlemlerin yapılması gibi ekonomik meselelerin yönetimi konusunda vesayet makamının talimatı doğrultusunda sorumlulukları vardır. Bununla birlikte vasi, küçükler bakımından bakım ve eğitim için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. Vesayet altına alınan hem küçük hem de erginler söz konusu olduğunda vasi, kısıtlıyı korumak ve bütün kişisel işlerinde ona yardım etmekle yükümlüdür ve vesayet altındaki kişiyi bütün hukuki işlemlerinde temsil eder. Vasinin vesayet altına alınan adına yapamayacağı işlemler kefil olmak, vakıf kurmak ve önemli bağışlarda bulunmak şeklinde belirlenmiştir. Madde 457’de yer alan vasi ücretine dair hüküm ise: “Vasi, vesayet altındaki kişinin mal varlığından, olanak bulunmadığı takdirde Hazineden karşılanmak üzere kendisine bir ücret verilmesini isteyebilir. Ödenecek ücret, yönetimin gerektirdiği emek ve yönetilen mal varlığının geliri göz önünde tutulmak suretiyle her hesap dönemi için vesayet makamı tarafından belirlenir.” şeklindedir.

Türk Medeni Kanununun Velayet, Vesayet ve Miras Hükümlerinin Uygulanmasına İlişkin Tüzük (2003) madde 9 gereği “Görevlerini yaparlarken vesayeti gerektiren velayet altında bulunmayan küçük ile akıl hastalığı veya akıl zayıflığı sebebiyle işlerini göremeyen veya korunması ve bakımı için kendisine sürekli yardım gereken ya da başkalarının güvenliğini tehlikeye sokan bir erginin varlığını öğrenen idari makamlar, noterler ve mahkemeler de bu durumu hemen yerleşim yerinin bulunduğu vesayet makamına bildirmekle yükümlüdür.”. Bununla birlikte madde 13’te “Korunmaya muhtaç çocuk hakkında sosyal hizmet kuruluşlarında bakılıp yetiştirilmeleri için mahkemece korunma kararı alınmışsa veya derhal korunma tedbiri alınmasında zorunluluk görülen çocuklar mahalli mülki amirin onayı ile bakım altına alınmışsa vesayet makamı, çocuk velayet altında değilse, çocuğun verildiği kimseyi veya ailesinde uygun gördüğü kimseyi ya da vasilik koşullarını taşıdığı takdirde kurum müdürünü veya başka bir kişiyi vasi olarak atar.” hükmü yer almaktadır. Engelli ya da yaşlı bakım kuruluşları bakımından

kurum müdürünün ya da bir kurum çalışanın vasi atanması ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır ancak bu kuruluşlar için de çalışanların vasi olarak atanması uygulamasına sıklıa rastlanmaktadır. Bu durumun hem TMK madde 413-416-417 gereği erginlerin vasiliği kabul etme yükümlülüklerinden hem de bakım hizmeti veren sosyal hizmet kuruluşlarının uygulama geleneğinden kaynaklandığı söylenebilir.

TMK’da vesayet organları arasında yasal danışmanlık belirtilmemiş olmasına karşın, “doktrinde, yasal danışmanlığa da vesayet organları içinde yer verilmesi gerektiği ileri sürülmektedir” (Koç, 2005, s. 102). Bu sebeple alt başlıkta vesayet makamı tarafından atanan kayyım ve yasal danışman organları konu alınmıştır.

2.2.2. Kayyımlık ve yasal danışmanlık

Bireyin küçüklük ya da kısıtlamayı gerektiren diğer hallerde vesayet altına alınmasına yönelik tek uygulama vasi atanması değildir. Bireyin durumuna ve ihtiyaçlarına göre vasi, kayyım ve yasal danışmanlık uygulamaları fiil ehliyetindeki etkileri bakımından vesayet altına alınma sürecinde değerlendirilen vesayet organlarıdır.

TMK’ye göre kayyımlık, atanmasını gerektiren durumlar çerçevesinde  tür içerir. Bireyin kendisi ya da yasal temsilcisi hastalığı ya da başka bir engel sebebiyle bazı işlerini yapmayacak durumda ise temsil kayyımlığı (md. 426), vesayet altına alınması için yeterli sebep bulunmamasına karşın birey mal varlığını ynetemiyorsa yönetim kayyımlığı (md. 427), isteğe bağlı kısıtlama sebeplerinden birinin mevcut olması durumunda kişinin isteği üzerine iradi kayyımlık (md. 428) söz konusu olur.

Yasal danışmanlık TMK’de bir vesayet organı olarak sayılmamıştır ancak yasal danışman da görevini vasi ve kayyım gibi bir vesayet organı olarak yerine getirir (zmen, 1996, s. 349). Yasal danışmanlığın katılım danışmanlığı ve yönetim danışmanlığı olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Bu türler, yasal danışman belirli hukuki işlemlerin yapılmasına katılım için görevlendirilmiş ise katılım danışmanlığı, kendisine yasal danışman atanan kişinin gelirleri üzerindeki tasarruf yetkisi saklı kalmak üzere mal varlığını yönetmek üzere görevlendirilmiş ise yönetim danışmanlığı olarak tanımlanabilir. Her iki yasal danışmanlığın bir arada kullanılması da karma danışmanlık olarak adlandırılabilir. TMK’de (md. 429) görüşü alınmak üzere katılım danışmanı atanmasını gerektirecek belirli hukuki işlemler 9 madde halinde belirlenmiştir. Bu doğrultuda yönetim danışmanlığının fiil ehliyeti bakımından katılım

danışmanlığından daha sınırlayıcı bir uygulama olduğu söylenebilir (Dural, Ögüz ve Gümüş, 2024, s. 505). Madde 429'da yer alan 9 işlem şu şekildedir:

1. Dava açma ve sulh olma,
2. Taşınmazların alımı, satımı, rehnedilmesi ve bunlar üzerinde başka bir aynî hak kurulması,
3. Kıymetli evrakın alımı, satımı ve rehnedilmesi,
4. Olağan yönetim sınırları dışında kalan yapı işleri,
5. Ödünç verme ve alma,
6. Ana parayı alma,
7. Bağışlama,
8. Kambiyo taahhüdü altına girme,
9. Kefil olma.

Vasilik, kayyımlik ve yasal danışmanlığın farklılığına ilişkin bir değerlendirme yapılacak olursa vasinin, vesayet altına alınan her konuda hukuki olarak temsil ettiği ve hayatının her alanında vesayet altına alınanın menfaatlerini koruma yükümlülüğünün olduğu söylenebilir. Kayyımlik ise vesayet altına alınanın bütün işlemlerini kapsamaz, bireyin yetersiz olduğu bir alandaki iş ve işlemlerinin yürütülmesi için kullanılan bir vesayet organıdır. Bu iş süreklilik gerektirmiyorsa, işin yapılmasıyla birlikte kayyımlik da sona erer. Yasal danışmanlık söz olduğunda ise katılım danışmanlığının fiil ehliyetini sınırlandırıp sınırlandırmadığı konusu hukuk doktrininde tartışmalı bir konudur. Yönetim danışmanlığı ise fiil ehliyetini sınırlayıcı bir uygulamadır. Yasal danışmanlık küçükleri kapsamaz, yalnızca erginler için kullanılan bir vesayet organıdır. Vasilikten yasal danışmanlığı ayıran önemli hususlardan birisi kısıtlanacak kişinin desteğe ihtiyaç duyması ancak bu ihtiyacın kişiyi fiil ehliyetinden tamamen yoksun bırakacak düzeyde olmamasıdır. Bu doğrultuda yasal danışmanlık fiil ehliyeti bakımından vasilikten daha az sınırlandırıcı bir vesayet organıdır (Ercan, 2024, ss. 39-44).

2.3. Dünya'da Vesayet Uygulamaları

Vesayetle ilgili hukuki düzenlemeler, sosyokültürel özellikler ve hukuki gelenekler sebebiyle ülkeden ülkeye ve federal devletlerde eyaletten eyalete değişiklik gösterebilmektedir (Doron, 2002). Dünya genelinde yetişkin vesayetine ilişkin yasal düzenlemeler yüzyıllardır bulunmakla birlikte, vesayet uygulamasında önemli değişiklikler yapılması tartışmaları yakın tarihte başlamıştır. Aslında, yetişkin vesayetinde değişen yaklaşımlar hakkındaki resmi değerlendirmelerin çoğu 21. yüzyılda gerçekleşmiştir. Yetişkin vesayetindeki yasal gelişmeleri anlamak için vesayet yasasının gelecekte hangi yöne gideceğini belirlemesi muhtemel üç temel

uluslararası sözleşme önem arz etmektedir. Bu anlaşmalar; Yetişkinlerin Korunması Hakkında Uluslararası Lahey Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme ve Yokohama Bildirgesidir (Dinerstein, Grewal ve Martinis, 2016, ss. 437-439). Bireyin yaşamıyla ilgili kararları kendisinin alması bağlamında uluslararası sözleşmelere sonraki başlıkta değinilecektir.

TMK'nin İsviçre Medeni Kanunu'na (İMK) dayanılarak hazırlanması nedeniyle İsviçre'deki vesayet düzenlemelerindeki değişiklikten öncelikle bahsetmek gerekli olabilir. İMK'de 2013 yılında vesayet konusunda köklü değişiklikler söz konusu olmuştur. 2013 yılından önce küçüklük ve kısıtlama TMK'de olduğu gibi vesayeti gerektiren haller olarak belirlenmiştir. Vesayet organları da yine TMK'de olduğu gibi vasilik, kayyımlik ve yasal danışmanlık şeklindedir. 2013 yılında yapılan değişiklik sonrası ise küçüklük için vesayet kurumu (vasilik-kayyımlik) devam etmekle birlikte kısıtlama ve gerektiren durumlar kaldırılarak yerine vasiliğin olmadığı daha ayrıntılı bir kayyımlik sistemi getirilmiştir. Bu yeni sistemde aşağıda açıklandığı üzere kayyımliğin 6 çeşidi bulunmaktadır (Akçaal, 2018):

Refakat Kayyımliğı (Begleitbeistandschaft): En basit türdür; yardıma muhtaç kişinin rızasıyla kurulur ve kişinin fiil ehliyetini kısıtlamaz. İradı kayyımliğin yerini almıştır.

Temsil Kayyımliğı (Vertretungsbeistandschaft): Kayyım, yetişkinleri koruma makamı tarafından belirlenen görev alanında ilgili kişiyi temsil eder. Bu türde, ilgili kişinin fiil ehliyeti sınırlandırılabilir.

Yönetim Kayyımliğı (Vermögensverwaltung): Kayyımın, yardıma muhtaç kişinin mal varlığını ve gelirlerini yönetmesini içerir. Fiil ehliyeti, yetişkinleri koruma makamı tarafından açıkça karara bağlanmadıkça değişmez.

Katılım Kayyımliğı (Mitwirkungsbeistandschaft): Önceki katılım danışmanlığının yerini almıştır. Kanunda mutlak bir hukuki işlem kategorisi yoktur; tek ölçüt ilgili kişinin korunmaya muhtaç olup olmamasıdır. Kayyımın görüşünün alınmaması durumunda, borçlandırıcı işlemlerde hukuki eksiklik müeyyidesi uygulanır.

Karma Kayyımlik (Kombination von Beistandschaft): Refakat, temsil ve katılım kayyımliklerinin bir kombinasyonunu oluşturabilir. Kişiye özel tedbirler almayı amaçlar.

Kapsamlı Kayyımlik (umfassende Beistandschaft): En nitelikli türdür ve fiil ehliyetini sınırlayan vesayet müessesesinin (kısıtlama-vasilik) karşılığı gibidir. Genellikle ayırt etme gücünü sürekli kaybetmiş kişiler için istisnai durumlarda (son çare olarak) başvurulur. Bu türde ilgili kişinin fiil ehliyeti kendiliğinden sona erer.

Kişinin kendi kaderini tayin hakkı ve ayırt etme gücünden yoksun kişilerin kurumsal bakımda korunmalarının daha iyi sağlanması ve aile kurumu dayanışmasının güçlendirilmesiyle devletin sorumluluğunun hafifletilmesi İMK'deki 2013 yılında yapılan düzenlemelerin amaçlarındandır. Aile kurumu dayanışması ve kurumsal bakımda koruma, mahkeme süreçlerine gerek olmaksızın engelli bireylerin yakınlarının hangi sırayla temsil yetkisine sahip olacağının kanunda düzenlenmiş olmasıyla sağlanmaktadır. Kayyımliğin bu kademelendirilmiş şekli fiil ehliyetinin kısıtlanmasında ölçülülük ilkesinin uygulanmasının amaçlanmasıyla

ilgilidir. Kapsamlı kayyımlık dışındaki kayyımlık türleri fiil ehliyetini tamamen ortadan kaldırmaz. Ölçülülük ilkesi, kendi kaderini tayin hakkı ve bireylerin ayırt etme güçlerini kaybetmeden önce geleceğe dair kararlar alması gibi değişikliklere odaklanan hukuki düzenlemeler başka ülkeler tarafından da yapılmıştır. İngiltere (2005), İtalya (2004), İspanya (2003), Danimarka (1995), Almanya (1990) ve Avusturya (1983) vesayet hukuku alanında düzenleme yapılan Avrupa ülkelerindendir (Yavuz, Erlüle ve Topuz, 2017, ss. 7-15, 29).

1990 reformu öncesi Alman Medeni Kanunu vesayet düzenlemeleri hem küçükler hem de yetişkinler için uygulanmaktaydı. 1990 sonrasında vesayet küçüklere özgü koruma sistemi haline gelmiş, yetişkinler için yeni hukuki sistem yasal danışmanlık olmuştur, küçükler için vasilik ve kayyımlık uygulaması devam etmiştir. 2023 yılında küçüğün kişisel varlığının daha iyi korunması ve yasal danışmanlık uygulaması ile ilgili karmaşanın giderilmesi için bir reform daha yapılmıştır (Çetin, 2025, s. 498). Yasal danışmanlığın kapsamı (Rechtliche Betreuung); hastalık veya engellilik nedeniyle işlerini kısmen veya tamamen hukuken yürütemeyecek durumda olan ergin kişiye, vesayet mahkemesinin danışman ataması üzerinedir. Yasal danışman (Betreuer) kararı bir destek karar olarak, destek ve müdahale arasında bir esneklik ve denge sağlar. Yasal danışman bir aile üyesi, onaylı bir derneğin temsilcisi ya da vesayet koordinasyonundan sorumlu bir devlet görevlisi olabilir. Fiil ehliyetini daha az kısıtlayıcı bir uygulama mümkünse yasal danışmanlık başvurulacak son uygulamadır. Kendisine yasal danışman atanan kişinin hukuki işlerini yürütme ehliyeti korunabilir. Bu durum yasal danışmanın mahkemece belirlenen alanda işlem yetkisinin devam ettiği çift yetki durumunu oluşturur. Bu uygulamanın Kuzey Amerika uygulaması bakımından paylaşımlı karar verme modeline karşılık geldiği söylenebilir (Doron, 2003, s. 379).

Japonya’da 2000 yılında yürürlüğe giren yetişkin vesayeti düzenlemeleri ile zihinsel kapasiteye göre uygun seviyede desteğin sağlanması ve kendi kaderini tayin hakkına saygı gösterilmesi amaçlamaktadır. Japonya’da vesayet sisteminin iki ana uygulaması vardır. Bunlar yasal kanuni vesayet ve iradi vesayet şeklindedir. Kanuni vesayet TMK’dekine benzer şekilde vasilik, kayyımlık ve destek (assistance) organlarından oluşmaktadır. Destek ve kayyımlık belirli hukuki işlemler için aile mahkemeleri tarafından atanması şeklinde düzenlenmiş benzer uygulamalardır. Destek uygulaması fiil ehliyetini daha az sınırlandırıcı olarak kullanılmaktadır. İradi vesayet ise Singapur’da uygulanan kalıcı vekaletname (LPA) ile benzer bir uygulamadır. Bireyin ayırt etme gücü yerindeyken gelecekte onun adına kimin karar vereceğine yönelik sözleşme yapılması uygulamasıdır. Japonya’da uygulanan kanuni vesayet düzenlemelerinin

CRDP ile çelişebileceğine yönelik eleştiriler mevcuttur (Tang, Sakurai ve Chong, 2023, ss. 483, 484). Kanuni vesayet düzenlemeleri 3 vesayet organı bulunması bakımından Kore yetişkin vesayet sistemi ile benzerlik göstermektedir (Park, 2013, s. 161).

Kanada’da erken dönem vesayet sistemi büyük ölçüde İngiliz yasalarından (Lunacy Law) alınmıştır. Erken dönem Batı vesayet uygulamaları mülkiyet temelli ve paternalistik yaklaşıma sahiptir. Vesayet sisteminin özerkliği ve bağımsızlığı engellediğine yönelik eleştirilerin etkisiyle Kanada’da 1970 ve 1980’lerde bir dönüşüm başlamıştır. Bu dönüşümün üç aşamadan oluştuğu söylenebilir. Birinci aşama 1970’lerde Alberta Eyaleti’nde Bağımlı Yetişkinler Yasasının (Dependent Adults Act) uygulanmasıyla başlamış, sonrasında yasa Saskatchewan’da da yürürlüğe girmiştir. Bağımlı Yetişkinler Yasası ile kişisel ve mülkiyet vesayeti ayrılmış, yetişkinin kapasitesinin olduğu alanlarda karar vermesine olanak tanıyan kısmi vasi uygulaması onaylanmıştır. İkinci aşama 1980’lerde yalnızca Atlantik eyaletlerinde etkili olan temelde yaşlı ihmaline ve istismarına yönelik yeni yetişkin koruma yasalarının çıkarılması dönemidir. Üçüncü aşama ise 1990’ların ortasından itibaren British Columbia, Ontario, Manitoba ve Northwest Territories’de yeni yetişkin vesayet mevzuatının yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. Çok amaçlı vesayet düzenlemelerini içeren yeni yetişkin vesayeti mevzuatı, sağlık hizmetlerinde rıza, vasiyetname ve vekaletnamelere ilişkin uygulamaları da düzenlemektedir (Gordon, 1995, 2000).

Modern Kanada vesayet mevzuatı, eski dönem vesayet uygulamalarında yer alan fiil ehliyetinin kısıtlaması konusundaki “ya hep ya hiç” yaklaşımı yerine, kısmi ve sınırlı vesayet uygulamalarını içermektedir. Bu uygulamalar bireyin karar verebilme kapasitesinin bulunduğu alanlarda özerkliğinin korunmasına yönelik uygulamalardır. Özerklik konusundaki en önemli değişiklik Saskatchewan (2000), Manitoba (1993) ve Yukon (2003) gibi eyaletlerde yasalaşan ortak karar alma (Co-decision-making) modelidir. Bu modelde ortak karar verici, yetişkinle yasal yetkiyi paylaşır. Ayrıca yetişkinin makul kararlarını kabul etmek durumundadır. Burada amaç yasal olarak yetişkinin kararlarına minimum düzeyde müdahale edilmesidir (Burningham, 2009). Özerklik bağlamında Kanada’da vesayet uygulamaları reformu halen devam etmektedir. Bazı eyaletlerde halen eski vesayet hükümleri uygulanmaktadır. Yeni vesayet reformlarının yapılmasında genel eğilim özerkliğe ve kendi kaderine tayin hakkına saygı, koruma, daha esnek ve kapsamlı bir vesayet sistemi oluşturulması yönündedir (Chalke, 2005).

Bu bölümdeki bilgiler İsviçre, Almanya, Japonya ve Kanada ülkelerindeki vesayet sistemleri ve bu sistemlerin gelişmelerinin ne yönde ilerlediği üzerinedir. Farklı ülkelerdeki vesayet sistemlerinin değerlendirilmesi amacıyla bu ülkelerin tercih edilmesinin daha kapsayıcı bir yaklaşıma katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bunun nedenleri İsviçre bakımından TMK'nin İMK'ye dayanılarak hazırlanması, Almanya'nın kıta Avrupası hukuk sistemine dahil olması, Kanada'nın İngiliz ortak hukuk sistemine dahil olması şeklindedir. Japonya'ya ise homojen toplum ve geleneksel hukuk yapısı nedeniyle Asya kıtasından bir ülke olarak bu bölümde yer verilmiştir.

Dünyadaki vesayet hukuku düzenlemeleri genel olarak ele alınacak olursa, yaygın eğilimin küçük ve yetişkin vesayeti mevzuatını ayrı ayrı düzenlemek yönünde olduğu görülmektedir. Küçüklere ilişkin vesayet düzenlemelerinde ergin olmama durumunun etkisiyle kısıtlayıcı vasilik uygulamasının (fiil ehliyetinin tam kısıtlanması) devam ettiği söylenebilir. Yetişkinlerin korunması hukuku bakımından ise yaygın yeniliklerin, ölçülülük ilkesi doğrultusunda kademeli olarak fiil ehliyetinin kısıtlanması uygulanmalarının geliştirilmesi, tam kısıtlamanın son çare olarak kullanılması, özerklik/kendi kaderini tayin hakkının ihlal edilmemesi ve geleceğe yönelik talimatlar hakkındaki yasal düzenlemeler olduğu görülmektedir.

2.4. Uluslararası Gelişmeler, Bağımsız Yaşam ve Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Vesayetle ilgili güncel hukuki değişimleri anlamak için gelecekte yapılabilecek hukuki düzenlemelere yön verebilecek üç temel uluslararası gelişmeden bahsedilebilir. Bu gelişmeler Yetişkinlerin Korunması Hakkında Uluslararası Lahey Sözleşmesi (The Hague Convention on the International Protection of Adults, 2000 - HCIPA), Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme (The Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2006 - CRPD) ve Yokohama Deklarasyonu (2010)'dur. Araştırma ile bağlantısı sebebiyle öncelikle CRPD'nin bağımsız yaşam ve kendi kaderini tayin hakkı yaklaşımından bahsedilecek, sonrasında HCIPA ve Yokohama Deklarasyonu uluslararası metinlerine değinilecektir. Son olarak ergin olmayan engelli bireyler bakımından Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) değerlendirilecektir.

2.4.1. Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme

CRDP (2006) Bağımsız Yaşama ve Topluma Dahil olma başlıklı 19. maddesi engelli bireylerin toplum içinde, diğer bireylerle eşit haklara sahip olarak yaşama hakkını kabul eder. Bu doğrultuda bireyin nerede ve kiminle yaşayacağına karar verme özgürlüğünü tanır, kamusal

hizmet ve desteklere erişimin önemine vurgu yapar. Bağımsız yaşamın temel öğeleri kendi kaderini tayin hakkı ve kişisel özerkliktir. Bu bağlamda bağımsız yaşam, engelli bireylerin yaşamlarıyla ilgili tüm kararları alabilmeleri anlamına gelir ve bireylerin kendi yaşamları üzerindeki seçim ve kontrol hakkının sağlanması için tüm araçların sunulması gerekir. Bağımsız yaşam ve topluma tam katılım her türlü kurumsal bakımın dışındaki ortamlarda gerçekleşebilir. Kurumsal bakım kişisel yardımı zorunlu paylaşım, yaşam üzerinde seçim ve kontrol eksikliği, katı rutinler, toplumsal yaşamdan izole olma, paternalizm ve aynı ortamda yaşayan engelli birey sayısının çokluğu gibi ortak özellikler taşır. Bu sebeplerle sözleşmeye taraf devletlerin kurumsuzlaştırma (deinstitutionalization) uygulamalarına yönelik düzenlemeler yapma yükümlülüğü vardır (United Nations, 2017a).

CRDP (2006)'nin Yasa Önünde Eşit Tanınma başlıklı 12. maddesi engelli bireylerin yaşamın her alanında diğer bireylerle eşit hukuki ehliyet ve kanun karşısında her yerde eşit tanınma hakkına sahip olduğunu kabul eder. Sözleşmeye taraf devletler, engelli bireylere hukuki ehliyetlerini kullanırken ihtiyaç duydukları desteği sağlamakla, hukuki tedbirlerin kötüye kullanımını önlemeye yönelik tedbirler almakla ve kişinin mali işlerini kontrol etme, mülk edinme, miras alma, finansal araçlara ulaşma hakkını korumakla yükümlüdür. 12. madde gereği zihinsel yetersizlik ya da diğer ayrımcı etiketler hukuki kapasitenin reddi için gerekçe olarak kullanılamaz. Bu doğrultuda hukuki kapasitenin kullanılmasında destek sağlanması bir zorunluluk olarak ortaya çıkabilir. Bu konudaki önemli kavram destekli karar vermedir (supported decision-making – SDM). İkame karar verme, bu sözleşme gereği destekli karar vermenin yerine hiçbir durumda kullanılmamalıdır. Madde 12 kapsamında taraf devletler engellilik temelli yasal kapasite reddini uygulamalarından kaldırmalıdır. Sözleşmenin hem Bağımsız Yaşam ve Topluma Dahil Olma başlıklı 19. maddesi hem de Yasa Önünde Eşit Tanınma başlıklı 12. maddesi taraf devletlerin destekli karar verme sistemleri oluşturma yükümlülüğünü vurgulamaktadır (United Nations, 2014, 2017a).

CRPD özellikle 12. maddesinde yapmış olduğu hukuki kapasite vurgusuyla yeni bir vesayet hukuku döneminin başlangıcına işaret etmektedir (Dinerstein, 2016, s. 439). Farklı ülkelerde bu yönde mevzuat düzenlemelerine rastlanmaktadır. CRPD'nin 193 tarafı (192 devlet ve Avrupa Birliği) arasında Türkiye'nin de bulunmasına karşın (United Nations, t.y.), henüz TMK'de ve vesayetle ilgili diğer mevzuatta bu yönde değişikliklerin olmadığı görülmektedir.

2.4.2. Yetişkinlerin Korunması Hakkında Uluslararası Lahey Sözleşmesi

HCIPA'nın amacı kişisel becerilerdeki bozulma ya da yetersizlik nedeniyle menfaatlerini koruma gücünden yoksun yetişkinlerin uluslararası durumlarda korunmasını sağlamak, hukuk sistemleri arasındaki çatışmaları önlemektir (HCCH, 2000). Sözleşmenin engelli hakları bakımından en önemli özelliği yetişkinlerin onuru ve özerkliğine saygı gösterilmesi ilkesine vurgu yapılmış olmasıdır. Bu vurguyla birlikte sözleşme, CRPD'nin 12. maddesi ve uluslararası iş birliği bağlamında 32. maddesini destekler niteliktedir (HCCH, t.y.a). HCCH (Lahey Uluslararası Özel Hukuk Konferansı), uluslararası özel hukuk kurallarının aşamalı olarak birleştirilmesi amacına sahip hükümetler arası bir kuruluştur. Türkiye HCCH'ye üye olmasına karşın HCIPA'ya taraf devletlerden değildir (HCCH, t.y.b). HCIPA yetki, uluslararası iş birliği, uygulanabilir hukuk, tanıma ve icra bağlamında Yokohama Deklarasyonu'na (2010) konu olmuştur.

2.4.3. Yokohama Deklarasyonu

Bu deklarasyon 2010 yılında Japonya'nın Yokohama kentinde gerçekleştirilen ve yetişkin vesayet hukuku alanındaki ilk dünya kongresi olan Yetişkin Vesayet Hukuku Dünya Kongresi'nin (WCAG) bir sonucudur. Yokohama Deklarasyonu artan yaşlı nüfus, sosyoekonomik sorunların artması, zihinsel kapasiteye bağlı istismar ve birçok devletin yetişkin vesayeti konusunda zihinsel kapasiteyi doğru değerlendirme ve geleceğe yönelik talimatlar gibi konularda modern düzenlemeler yapmadığı konularına vurgu yapmaktadır. Deklarasyon karar verme kapasitesinin konuya, zamana, kararın niteliği ve etkisine göre değişiklik gösterebileceğini, aksi kanıtlanmadıkça bireyin karar verme kapasitesine sahip olduğunun kabul edilmesi gerektiğini kabul etmektedir. Bireyin karar verme kapasitesine sahip olmadığı, yalnızca destekleyici bütün uygulamalar denendikten sonra kabul edilebilir. Koruma tedbirleri bireyin yaşamın tüm alanlarındaki kararlarını sınırlayıcı nitelikte olmamalıdır. Deklarasyon uluslararası bölüm ve Japonya bölümü olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Her iki bölümde de CRPD'nin ve HCIPA'nın ülkeler tarafından onaylanması gerektiği belirtilmektedir (WCAG, 2010).

2.4.4. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocuk Hakları Sözleşmesi çocuğun üstün yararı, çocuk için aile ortamının önemi, ailelerin desteklenmesi, özel koruma ve alternatif bakım konularına vurgu yapmaktadır. Sözleşmede belirtildiği üzere, çocuğun refahı ve gelişimi için temel birim ve doğal ortam ailedir, çocuk

yetiştirme konusunda ailelere gerekli destek sağlanmalıdır. Bununla birlikte çocuğun kendi üstün yararı için aile ortamında kalamadığı durumlar olabilir. Bu durumda kurumsal bakım ve evlat edinme gibi uygulamalar yapılabilir (United Nations, 1989), ancak yalnızca engellilik nedeniyle uygulanacak kurumsal bakım ayrımcılık olarak değerlendirilir (United Nations, 2017a). Bu yaklaşıml ocuk Hakları Sözleşmesi'nin kurumsuzlaştırma bağlamında CRPD ile uyumluluğunu gösterir.

ocuk Hakları Sözleşmesi taraf devletlerin, madde 5 gereği çocuğun gelişen kapasitesine uygun rehberlik ve yönlendirme hakkının sağlanması, madde 12 gereği ise çocuğun görüşlerini ifade etme hakkının güvence altına alınması, yaş ve olgunluğa göre bu görüşlerin önemsenmesi yükümlülüğüne değinmektedir (United Nations, 1989). ocuk ne kadar çok şey biliyor ve anlamışsa ebeveyn ya da vasi, yönlendirme ve rehberliği hatırlatma ve önerilere dönüştürmelidir. Olgunluğuna ve yaşına bağlı olarak çocuğun görüşleri dikkate alınmalıdır. Çocuklar kapasiteleri geliştikçe kendilerini etkileyen konuların düzenlenmesinde sorumluluk alma hakkını elde ederler (United Nations, 2009, 2017b). ocuk Hakları Sözleşmesi'nin bu yaklaşımlının, CRPD ile uyumlu olarak, kapasite gelişimine bağlı bir şekilde kendi kaderini tayin hakkının önemini vurguladığı sylenabilir. Ayrıca ocuk Hakları Sözleşmesi madde 12, zihinsel veya fiziksel engelli bir çocuğun, onurunun güvence altında olduğu, öz yeterliliğinin desteklendiği ve topluma aktif katılımını kolaylaştıran koşullarda tam ve saygın bir yaşam sürmesi gerektiğini kabul eder. Bu madde CRPD'nin bağımsız yaşam ve topluma dahil olma ilkeleriyle doğrudan örtüşür.

2.5. Osmanlı Döneminde Dezavantajlı Gruplara Yönelik Uygulamalar

Osmanlı Devleti döneminde sosyal hizmet uygulamaları, devletin kuruluşundan itibaren dini referanslar ve toplumsal dayanışma ilkeleri üzerine inşa edilmiş; toplumun genel refahını temin etme amacıyla giderek genişleyen kurumsal bir hizmet ağı geliştirilmiştir. Sosyal hizmet faaliyetlerindeki kurumsallaşmaya yönelik önemli adımların özellikle II. Abdülhamid döneminde atıldığı sylenabilir (Ersoy ve Dikici, 2018, s. 578). Osmanlı dönemindeki dezavantajlı grupların korunmasına yönelik politikalar sosyal yardımlar, sosyal güvelik, yetimlerin mallarının korunması, sağlık bakımı, sosyal bakım gibi farklı alanları kapsayacak şekilde zaman içerisinde genişlemiştir. Dezavantajlı grupların korunmasına ve desteklenmesine yönelik uygulama ve kurumların Cumhuriyet döneminde de etkileri olmuş, bazı uygulama ve kurumlar varlıklarını bugüne kadar sürdürmüşlerdir (Tetik ve Korkmaz, 2022, s. 424, 425).

Osmanlı Devleti'nde sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın önemli bir kısmı vakıflar tarafından sağlanmaktaydı (Taşkesen, 2017, s. 62, 63). Osmanlı toplumunda vakıflar, eğitim, sağlık, altyapı, bayındırlık ve dini hizmetler gibi alanlarda kamu yararına yönelik düzenli ve etkin biçimde faaliyet gösteren temel kurumlardan olmuştur. Özellikle korunmaya ihtiyaç duyan toplumsal kesimlerin desteklenmesinde işlevsel bir rol üstlenen vakıflar, Osmanlı sosyal koruma sisteminin vazgeçilmez unsurları arasında yer almaktadır (Özcan, 2006, s. 105).

Bimarhane olarak da adlandırılan Darüşşifalar Osmanlı döneminde hastane olarak hizmet veren kuruluşlardır. Bu kuruluşlar Selçukluların şifahanelerinin devamı niteliğindedir. Darüşşifalar, cami, medrese, tabhane (genellikle yoksulların yararlandığı dinlenme yeri), imaret (öğrenciler, yoksullar ve misafirler için ücretsiz yemek hizmeti), kervansaray, hamam, çarşı, çeşme gibi hizmetlerden meydana gelen külliyelerin bir parçası olarak inşa edilmiştir (Ersoy ve Dikici, s. 581). Bimarhaneler diğer hastalarla birlikte zihinsel engellilere yönelik bakım ve tedavi hizmeti sunmuştur. Zihinsel engellilerin tedavisinde müzikten, su sesinden ve güzel kokulardan faydalanılmıştır. Bimarhane kelimesinin 17. yy sonrasında yaygın olarak yalnızca zihinsel engellilerin tedavi edildiği yer anlamında kullanıldığı görülmektedir (Sarı ve Zabun, 2021, s. 595).

Darülaceze 1895 yılında Sultan II. Abdülhamid Han döneminde kurulmuştur. Kuruluş amacı dilenciliği ortadan kaldırmak, kimsesiz çocukların, muhtaçların ve yaşlıların, fiziksel engellilerin bakımını sağlamak, bu dezavantajlı grupları ıslah ederek sanat sahibi yapmaktır. Darülaceze T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile ilişkili olarak , 1916 tarihli kendine özel bir nizamname ile yönetilmektedir (Darülaceze, ty).

Eytam Nezareti Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkan idari teşkilatlardandır. Tereke ve yetim mallarının satışı ile ilgili şikayetler Meclîs-i Vâlâda müzakere edilmiş ve Emvâl-i Eytâm Nezâretinin kurulmasına karar verilmiştir. Yetim mallarının vasiler ve kadılar tarafından gasp edilmesini ve yetimlerin hak kaybını önlemek, yetim mallarını doğru yönetimle ekonomiye kazandırmak amacıyla Nezâret, 1851 tarihinde kurulmuştur. Nezâret, yetim mallarının yönetiminde yetersiz kalınması ve personel yetersizliği gibi nedenlerle 1852 yılında kapatılmış, 1874 yılında Meclis-i İdare-i Emval-i Eytam kurulmuştur. Bu Meclisin görevi üst bir kurum olarak tüm eytam idareleri ve sandıklarının kontrol etmektir. Bu Meclisin kurulmasıyla birlikte eytam idareleri ve sandıklarının kurulması hızlanmıştır. Eytam İdaresi taşrada, kadının başkanlığında, müftü, eytam müdürü ve diğer kişilerden oluşmakta, eytam sandıkları ise bu

idareye bağılı olarak çalışmaktadır. Bu bağlamda Eytam Meclisi, Eytam İdaresi ve Eytam Sandıkları birbirini tamamlayan yapılar olarak değerlendirilebilir (Çanlı, 2020, s. 1303-1305).

Yetimler yurdu anlamına gelen Darüleytam, Maarif Nazırı Şükrü Bey'in teklifiyle 1914 yılında kurulmuştur (Nuhoğlu, 1993, s. 521). Darüleytamın açılmasına zemin hazırlayan gelişmeler, II. Abdülhamid tarafından kurulan Dârülhayr-ı âlinin 31 Mart olayı sonrası 1909 yılında kapatılması üzerine, yetimlerin bakımı için yeni bir kuruma ihtiyaç duyulması (Şafak, 2013, s. 264) ve hem Balkan Savaşları hem de Birinci Dünya Savaşı sebebiyle kimsesiz kalan çocukların ve kadınların, korunma/barınma ihtiyaçlarının karşılanması gerekliliği şeklinde ifade edilebilir (Ersoy ve Dikici, 2018, s. 587; Müezzinoğlu, 2012). 1918 yılında İstanbul'un işgali sonrası darüleytama dönüştürülen itilaf devletlerine ait binalar, itilaf devletlerince geri alınmış, sonrasında darüleytamların kapatılması süreci başlamıştır. Kayıtlar 1922 yılına kadar İstanbul'daki darüleytamların hizmet verdiğini göstermektedir. Sonrasında darüleytamlar kapatılmış, çocukların bir kısmının yetim çocukları himaye eden Darüşşafaka'ya geçişi sağlanmıştır (Şafak, 2013, s. 268).

Yukarıda belirtilen uygulamalarla birlikte, Osmanlı döneminde, muhtacin maaşı (yoksullar ve hayat boyu desteğe ihtiyacı olanlara verilen maaş), sadaka-i seniyye (II. Abdülhamid döneminde yoksullara dağıtılan sadaka), tekaüd sandıkları (emekli maaşı sistemi) ve teavün sandıkları (çalışanlar ve ailelerine hastalık, malûliyet ya da ölüm halinde verilen yardım) gibi sosyal yardım ve sosyal güvenlik uygulamalarına rastlanmaktadır. Aynı zamanda 1868 tarihinde savaş yaralılarının bakımı için kurulan ve salgın hastalıklar, açlık, yoksulluk gibi birçok sosyal sorunun çözümünde rol üstlenen Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) ve 1899 yılında kurulan modern ve tam donanımlı çocuk hastanesi Hamidiye Etfal Hastanesi Cumhuriyet döneminde varlığını sürdüren önemli kurumlardır. (Tetik ve Korkmaz, 2022).

2.6. Türkiye'de Engellilik ve Kurumsal Bakım

Türkiye'de engellilik konusunda tanımlama ve sınıflandırmada uygulama birliğini sağlama bakımından çocuklar ve erişkinler için iki ayrı yönetmelik söz konusudur. Bu yönetmeliklerden Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik'te (ÇİÖGDHY) ICF-CY ve Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik'te (EİEDHY) ise ICF sınıflandırma için temel alınan kaynaktır. International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF), Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) sağlık ve ilgili alanların ortak bir dille tanımlanması ve sınıflanması için yayınladığı bir kaynaktır. International Classification of

Functioning, Disability and Health for Children and Youth (ICF-CY) ise ICF'nin çocuklar ve gençler için düzenlenmiş versiyonudur.

ICF (2001) ve ICF-CY (2007)'ye göre engellilik, çevrenin (fiziksel, sosyal, politik ve insani unsurlarıyla) ve kişisel özelliklerin (sosyal statü, yaşam deneyim, cinsiyet, yaşı gibi), birey ve sağlık durumu ile etkileşiminden doğan, katılım ya da etkinlikte kısıtlanma gibi olumsuz sonuçları ifade eder (WHO, 2001, 2007).

EİEDHY (2019)'de ise engelli birey, “Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” şeklinde tanımlanmıştır. ÇİÖGDHY (2019)'de doğrudan bir engellilik tanımına gidilmemiş, ICF'de de kişisel ve çevresel olarak ayrılan bağlamsal etmenler ile işlev kaybı etkileşimi üzerinden “toplumsal yaşama katılım kısıtlılığı” tanımına yönelinmiştir. Bununla birlikte ayrıca “özel gereksinim” tanımı yapılmıştır.

Bu yönetmeliklerin yayınlanmasıyla yürürlükten kaldırılan Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik (2013)'te yer alan engelli tanımından bugüne gelindiğinde, çevresel etmenlerin tanımlamaya dahil edilmesi ve engelliğin bağlamsal ele alınışıyla ICF ile aynı yaklaşımın sergilendiğini söylemek mümkündür.

Engelliliğin sınıflandırılması söz konusu olduğunda ise bazı farklılıklar halen devam etmektedir. Bu durum hem tanımlardaki farklılıklardan hem de engellilere yönelik hizmet sunan kuruluşların kendi mevzuatlarından kaynaklanmadır. Örneğin; Engellilerin Bakımı Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik'te bakım hizmeti veren kuruluşların engel gruplarına göre ayrımı bedensel, zihinsel ve ruhsal şeklinde yapılmıştır. Yürürlükteki EİEDHY (2019)'nin ekinde yer alan sağlık kurulu raporu formatının engel grupları bölümünde ise ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal, süreğen (kronik), sınıflanamayan şeklinde gruplara ayırma mevcuttur. ÇİÖGDHY (2019)'nin ekinde bulunda Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu formatında ise engel grubu ayırma gidilmemiş, özel gereksinim alanları üzerinden bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

Türkiye'de engelli bireylere yönelik yatılı bakım hizmetlerinin Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYHGM) bünyesindeki 'Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri' ile ASHB'nin açılış izni ve denetimine tabi gerçek kişi ve özel hukuk kişileri tarafından açılan 'Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri'

tarafından sunulduğu görülmektedir. 2024 yılı aralık ayı itibariyle ASHB EYGHM bünyesindeki bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısı 106, bu merkezlerden hizmet alan engelli birey sayısı ise 7076'dır. 2024 yılı aralık ayı itibariyle özel bakım merkezi sayısı 322, bu merkezlerden hizmet alan engelli birey sayısı ise 30453'tür. Bununla birlikte bakım ve rehabilitasyon merkezleri gündüzlü bakım ve umut evi olmak üzere engelli bireylere farklı modellerde bakım hizmetleri de sunmaktadır (ASHB, 2024).

Bakım hizmetlerinin kapsamı rehabilitasyon hizmetleri ve temel yaşam ihtiyaçlarının karşılanmasını ifade etmektedir. Rehabilitasyon hizmetleri, sosyal, sportif ve kültürel faaliyetlerin sağlanmasını, temel yaşam ihtiyaçlarının karşılanması ise güvenlik ve beslenme, temizlik, barınma gibi fizyolojik gereksinimlerin giderilmesini ifade eder (ASHB, 2023).

Bakım ve rehabilitasyon merkezleri Engellilerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik (2010) kapsamında bakım hizmeti sunan kuruluşlardır. Bu yönetmelikte bakım, “durumları gereği bağımsız yaşama becerilerini kazanamayan veya rehabilitasyondan yararlandığı hâlde özel ilgi, destek ve korunmaya gereksinim duyan bireylere verilen hizmetler” şeklinde tanımlanmıştır. Bu merkezler çocuklar için özel gereksinim düzeyi ya da erişkinler için bağımlılık düzeyi fark etmeksizin yatılı bakım hizmeti sunmaktadırlar.

Özel bakım merkezleri, Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği (2016)'ne göre bakım hizmeti veren kuruluşlardır. Yönetmelikte bakıma ihtiyacı olan engelli, “engellilik sınıflandırmasına göre engelliler için sağlık kurulu raporu ile ağır engelli olduğu belgelendirilenlerden günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek durumda olduğu sosyal inceleme raporu ile belirlenen ve 2828 sayılı Kanunun ek 7'nci maddesine göre ücreti Bakanlık tarafından karşılanan kişi” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım Yönetmeliğin yayınlandığı tarihte yürürlükte olan mevzuat doğrultusunda yapılmıştır. Bugün bu kuruluşlar erişkinlerin sağlık kurulu raporunda belirtilen bağımlılık düzeyi, çocukların özel gereksinim raporlarında belirtilen özel gereksinim düzeyi ile hane içinde kişi başına düşen gelir kriterlerine bağlı olarak engelli bireylere ücretli ya da ücretsiz bakım hizmeti sunmaktadır.

2.7. Kuramsal Modeller

Engellilik kavramı, tarihsel süreçte farklı anlayışlar çerçevesinde yeniden tanımlanmış ve engelliliğe bakış, sosyal, kültürel ve politik bağlamlarda çeşitlenmiştir. Toplumların engelliliğe nasıl bir perspektiften baktıkları, sadece bireysel deneyimleri değil; hukuk yapısını, sağlık

sistemlerini, eğitim politikalarını ve sosyal eşitlik anlayışlarını da derinden etkilemiştir. Ayrıca engellilikle ilgili yaklaşımlar bazı açılardan eleştirilseler de (düşünceyi sınırlama ve gerçek dünya ile uyuşmama gibi) terminolojideki tutarlılığı, bilimsel çalışmaları ve politika yapma süreçlerini desteklemektedir (Smart, 2004, ss. 25-29; Shakespeare ve diğerleri, 2006, s. 1101; Shakespeare, 2013). Engellilik kavramıyla ilgili değişime bağlı olarak gelişen yeni yaklaşımlar, kendisinden önce ortaya konan yaklaşımların yetersiz ve eksik yönlerini eleştirel bir bakışla değerlendirip, kendi kuramsal çerçevesini bu eleştiriler üzerinden şekillendirmektedir (Gülbüz ve Çiçek, 2023).

Engelliliğe dair durumun sadece bireysel etkenlerden kaynaklandığı düşüncesi, engellilerin yaşadıkları sorunların çözümüne yönelik uygun sosyal politika ve hizmetler geliştirilmesinin önünü kapatabilmektedir. Benimsenen yaklaşımlar ise çok boyutlu bir bakış açısı sunarak engellilikle ilgili terminolojiyi, müdahaleleri ve tutumları etkiler. Farklı kültürlerde farklı dönemlerde, dönemin engelliliğe yönelik bakış açısını yansıtan ve birbirinden ayıran yaklaşımlar görülmektedir (Güngör ve Güneş, 2013; Ünal, 2021, ss. 1-5).

Bu bölümde, literatürde sıklıkla yer verilen engelliliğe yönelik teorik yaklaşımlar (ahlaki, tıbbi, sosyal, biyopsikososyal, insan hakları ve eleştirel modeller) açıklanmakta ve bu modellerin varsayımları, güçlü ve zayıf yönleri incelenmekte; karşılaştırmalı bir bakış sunulmaktadır.

2.7.1. Ahlaki (geleneksel) model

Ahlaki model, engelliliği aile üyelerinin veya bireyin günahkâr davranışlarının sonucu olarak değerlendirmiştir. Bu modelle, özellikle dini inanç sistemlerinin egemen olduğu toplumlarda karşılaşılmaktadır (Retief ve Letsosa, 2018). Ahlaki modele göre engelli bireyler ya merhamet gösterilmesi gereken ya da bir “cezalandırma nesnesi” olarak işlenen günahların cezasını çeken insanlar olarak görülmüştür (Sözen, 2024).

Ahlaki modelin diğer bir bakış açısında ise engelli birey, “özel” ve “saf” bir varlık olarak idealize edilir; bu da beraberinde özerklikten çok pasifleştirmeyi getirmektedir (Durham ve Ramcharan, 2018). Ahlaki model, günümüzde engellilikle ilgili bakış açısını daha fazla etkilediği görülen bilimsel ve insan hakları temelli yaklaşımlarla çelişmekle birlikte, kültürel analizlerde ve engellilik tarihinin anlaşılmasında önemli bir yer tutmaktadır (Vehmas, 2004)

2.7.2. Tıbbi (medikal) model

Tıbbi modele göre engellilik, bireydeki bir patoloji veya fiziksel/mental bozukluktan kaynaklanmaktadır. Bu modelde engelli birey, normal olmayan bir durumu temsil eder ve bu normalden sapma hali, tıbbi tedavi veya rehabilitasyon yoluyla düzeltilmelidir. Bu modele göre sağlık hizmetlerinde görev alan profesyoneller, tıbbi tedavinin mümkün olduğu durumlarda bireyin tedavi süreçlerinde merkezi konumdadır ve engelliler sağlık çalışanlarınca kendilerine biçilen rollerle sınırlandırılmaktadır. Engelliliğin tıbbi açıdan ele alınması, engelli bireyleri “hasta” olarak görmeyi ve bireyin içinde bulunduğu durumu yeti yitimi olarak görmeyi beraberinde getirir (Shakespeare, 2006; DasGupta, 2015, s. 341; Berghs vd., 2016; Ünal, 2021, s. 4).

Engellilik alanında uzun süre baskın bir model olan ve “bireysel engellilik modeli” şeklinde de adlandırıldığı görülen tıbbi modelde (Smith ve Bundon, 2018, s. 16), toplamsal düzenin uyumlaştırılması yerine bireyin mevcut toplumsal düzene uyması gerektiği düşüncesi hakimdir (Smith, 2008; Fish, 2012).

Doğum öncesi ve sonrası engellilik durumlarına dair koruyucu ve önleyici programlardaki etkisi ile tanı, tedavi, bakım ve izleme gibi süreçlerin geliştirilmesi yoluyla engellilerin yaşam kalitelerine olumlu etkileri olması tıbbi modelin güçlü yanlarındandır. Bu bağlamda tıbbi modelin fiziksel sağlık ve tedavi süreçleri açısından oldukça önemli gelişmeleri açığa çıkardığı görülmekle beraber; “patoloji”ye odaklandığı, engelli bireyleri pasif birer nesneye indirgediği, sosyal yaşamın oluşturduğu engelleri göz ardı ettiği ve sosyal damgalamayı artırdığı gibi gerekçelerle eleştirilmiştir (Oliver, 1996; Arıkan, 2002). Tıbbi modelde yapılan “normal-anormal” sınıflandırmaları engelli bireylere yönelik olumsuz ve ayrımcı tutumları güçlendirmekte (Özgökçeler ve Alper, 2010), bu da engellilerin sosyal hayata katılımları ve potansiyellerini açığa çıkarmalarını zorlaştırmaktadır (Arıkan, 2002). Erkan (2004), sosyal hizmet uygulamalarında bireyi merkeze alan ekolojik kuramın kullanılmasının, bireyde değişim sağlamak için kullanılmasının önemine değinmiş; tıbbi model perspektifinden vakaların ele alınmasının bireyi uyumlaştırıcı ve bireyin kendisinin değişmesi gerektiği görüşünü ortaya çıkardığını vurgulamıştır.

2.7.3. Sosyal model

Sosyal model, tıbbi modelin aksine, engelliliği yalnızca bireysel bir eksiklik olarak değil, toplumca inşa edilen olumsuz tutumlar, yapısal eşitsizlikler ve fiziksel engeller nedeniyle

oluşan bir dışlanma biçimi olarak tanımlar. Sosyal model, 1970’li yıllarda İngiltere’de engelli hakları savunucuları tarafından geliştirilmiştir (Barnes, 1991; Oliver, 1983; Meşe, 2014). Sosyal model, engelliliği bireysel bir sorun değil, toplumsal ve çevresel bariyerlerin sonucunda ortaya çıkan bir durum olarak ele alır (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2016). Bu model, engellilerin toplumsal yaşama katılımını savunur ve engelliliği bir eksiklik değil, farklılık olarak görür (Ünal, 2018). Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Engelli Birliği (Union of the Physically Impaired Against Segregation-UPIAS)’nin “noksanlık” (impairment) ve “engellilik” (disability) kavramları arasındaki farkı ortaya koyduğu çalışması sosyal modelin gelişmesinde etkili olmuştur (UPIAS, 1976, s. 14).

Sosyal modelin gelişiminde, klasik bilim anlayışının eleştirisi önemli bir yer tutar. Newton’un mekanistik dünya görüşü ile Descartes’ın Kartezyen düalizmi, bireyi çevresinden soyutlayan, doğa ile insanı karşıt kutuplara yerleştiren bir epistemolojiye dayanır (Gulbenkian Komisyonu, 1996, s. 12; Özlem, 1998, s. 57). Bu bakış açısı, insan bedenini işleyen bir makine gibi gören biyomedikal modelin temelini oluşturmuştur (Fougeyrollas ve Beauregard, 2001, s. 174). Buna karşılık, 20. yüzyılda kuantum ve kaos teorilerinin etkisiyle gelişen bütüncül ve ilişkisel yaklaşımlar, sosyal modelin düşünsel zeminini oluşturmuştur (Meşe, 2014, s. 82).

Sosyal modele göre engellilere yönelik oluşturulan olumsuz sosyal şartlar engelliliğin asıl nedenleri olarak “yapısal engeller”, “çevresel engeller” ve “tutum engelleri” olarak görülmektedir. Yapısal engeller, toplumsal düzenin çoğunluk normlarına göre biçimlenmesi sonucu ortaya çıkar; bu durumda yasalar, politikalar ve kurumlar genellikle engelli bireylerin ihtiyaçlarını göz ardı edecek biçimde organize edilir. Çevresel engeller, fiziksel mekanların erişilebilir olmaması, ulaşım araçlarının yetersizliği ya da bilgi ve iletişim kaynaklarının (örneğin işaret dili çevirisi veya Braille yazı) eksikliği gibi somut kısıtlamaları içerir. Son olarak, tutum engelleri, toplumun engellilere yönelik önyargılı bakış açılarını ve ayrımcı tutumlarını kapsar; bu durum, engelli bireylerin sosyal hayata eşit biçimde katılmasını sınırlar (French, 2004). Bu üçlü sınıflandırma, sosyal modelin temel varsayımı olan “sorunun bireyde değil, toplumda olduğu” düşüncesiyle uyumlu şekilde, engelliliği bir toplumsal inşa olarak tanımlar. Dolayısıyla çözüm, bireyleri değiştirmekte değil, toplumun kendisini daha kapsayıcı ve erişilebilir hale getirmesinde yatmaktadır. Engelliliğe dair politikaların ve sosyal hizmet müdahalelerinin, bu engel türlerini dikkate alarak geliştirilmesi hem insan haklarına dayalı hem de adil bir toplumsal yapının inşasında kritik öneme sahiptir (Shakespeare, 2006). Sosyal modelin engelliliğe yönelik sunduğu bakış açısı, olumsuz tutumlara ve marjinalize olmaya karşı

sosyal aktivizmi öne çıkararak engelli haklarını savunmayı gerekli görür. Böylece engellilerin kendi deneyimlerini tanımlamalarına, bireysel özerkliklerinin artırılmasına ve topluma katılımlarının kolaylaştırılmasına bir zemin hazırlar (Arıkan, 2002; Owens, 2015).

Sosyal model, engelli bireylerin yaşadıkları sorunlarla mücadeleyi bireyin değil, toplumun sorumluluğuna yükleyerek, kapsayıcılığın artırılması, erişilebilirliğin sağlanması ve ayrımcılıkla mücadelenin önemini vurgular. Güçlü yanlarına rağmen bazı araştırmacılar, bu modelin bireysel acı ve beden deneyimini görmezden geldiğini, bu nedenle indirgemeci olabileceğini belirtmişlerdir (Tremain, 2005). Eleştirilen bir diğer nokta ise noksanlık ve engellilik gibi kavramsallaştırmaların da engellilere yönelik tahakküm oluşturan dilsel kategoriler oluşturmalarıdır (Thomas, 2014). Hughes ve Paterson (1997), engellilik ile bozukluk/noksanlık arasında yapılan kesin ayrımın, bedeni tamamen tıbbın alanına bıraktığını ve sosyal kuramların bedenin deneyimsel boyutunu dışladığını belirtmiştir. Onlara göre acı gibi bir deneyim, yalnızca biyolojik değil, kültürel ve toplumsal olarak da inşa edilir (Hughes ve Paterson, 1997, s. 329). Bu nedenle Pledger (2003), tıbbi ve sosyal model arasında katı bir ayrım yapmak yerine, bu iki yaklaşımı karşılıklı etkileşim içinde değerlendiren bir sentezin gerekli olduğunu savunur. Dünya Sağlık Örgütü'nün ICIDH (International Classification of Impairments Disabilities and Handicaps) modeli de bu doğrultuda, biyofizikososyal bir bakış açısını önermektedir (Post, Witte ve Schrijvers, 1999, s. 6).

2.7.4. Biyopsikososyal model

Biyopsikososyal model, ilk olarak 1970'lerde Amerikalı psikiyatrist George Engel tarafından ortaya atılmıştır. Engel, tıbbi modelin aksine sağlığın ve hastalığın sadece biyolojik faktörlerle değil, psikolojik ve sosyal faktörlerin de etkileşimiyle anlaşılabileceğini savunmuştur (Borrell Carrio, Suchman ve Epstein, 2004). Genel sistemler teorisine dayanan model (Alvarez vd., 2012), zamanla psikiyatri ve psikoloji gibi disiplinler başta olmak üzere, engellilik çalışmalarında da temel bir yaklaşım haline gelmiştir (Shakespeare, Watson ve Abu Alghaib, 2017).

Biyopsikososyal model, tıbbi model ve sosyal modelin bir sentezini sunmaktadır. Bu model, Dünya Sağlık Örgütü'nün İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (ICF) sisteminde kurumsallaşmıştır (World Health Organization [WHO], 2001; Dantas vd., 2020). Bu modelde engellilik; biyolojik, psikolojik ve sosyal/çevresel faktörlerin bir araya gelerek oluşturduğu dinamik bir durum olarak ele alınır. Engelliliğin yalnızca tıbbi bir mesele olmadığı,

çevresel ve toplumsal faktörlerin de işlevsellik ve katılım üzerinde belirleyici etmenler olduğu kabul edilir. Yükseköğretimden sağlık hizmetlerine kadar birçok alanda, engelli bireylerin toplumsal katılımını, istihdam edilebilirliklerini ve kapsayıcılığı artırmak için bu modelin öne sürdüğü bakış açısı kullanılabilir (Dollinger vd., 2023).

Biyopsikososyal model, sosyal hizmet alanında engelliliğin çok boyutlu doğasını anlamak ve bütüncül müdahaleler geliştirmek açısından önemli bir çerçeve sunar. Model, sosyal hizmet uzmanlarının yalnızca bireysel değişimi değil, aynı zamanda bireyin çevresinin ve toplumsal yapıların da değişimini hedeflemesini sağlar (Borrell-Carrio vd., 2004; Hunt, 2022).

Modelin güçlü yanı, bireyin hem sağlık durumunun hem de sosyal bağlamının dikkate alınmasıdır. Güçlü yanlarının yanında, bazı eleştirmenler bu modelin sosyal dönüşüm potansiyelini kısıtlayabileceğini ve bireysel "işlevsellik" kavramını fazla ön plana çıkardığını öne sürmüşlerdir (Shakespeare, 2013).

2.7.5. İnsan hakları modeli

İnsan hakları modeli, engelli bireylerin temel haklarını esas alan, eşitlikçi ve kapsayıcı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre engelli bireyler pasif birer bakım nesnesi değil, hak sahibi özneler olarak kabul edilmektedir. Yaklaşım engellilerin sosyal hayata eşit koşullarda katılımını ve tüm haklardan eksizsiz şekilde yararlanmalarını hedefler (Degener, 2016). Modelin temel prensipleri, uluslararası bir hukuki metin olan Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme (EHİS-CRPD)'ye dayanmaktadır (United Nations, 2006). Bu sözleşme, engelliliğe bakış açısını değiştirmeyi hedefleyerek, dünya genelinde yasaların ve politikaların dönüşümüne katkıda bulunmuştur (Degener, 2016).

Bu modelin temel amacı, engelli kişilerin toplumun diğer bireyleriyle eşit koşullarda hayatın her alanına aktif olarak katılmalarını sağlamaktır. Sosyal hizmet uzmanları bu süreçte, engelli bireylerin haklarını savunmaları için onları destekleyici ve güçlendirici bir rol üstlenir (Degener, 2016; Waddington ve Priestley, 2020).

İnsan hakları modeli, engellilere yönelik ayrımcılıkla mücadeleyi, yasal düzenlemeler oluşturulmasını ve toplumsal katılımı odak noktasına koymaktadır. Bunun yanında, bu model de pratik uygulamadaki kültürel farklılıklar ve yasal zeminlerin eşitsizliği nedeniyle sınırlı kalabilmektedir (Meekosha ve Soldatic, 2011). Bu modelin sosyal modelle birlikte tamamlayıcı biçimde değerlendirilmesinin her iki modelin farklı işlev ve özneliyle birlikte daha kapsayıcı bir yaklaşım sunabileceği düşünülmektedir (Lawson ve Beckett, 2020).

2.7.6. Eleştirel engellilik çalışmaları modeli (critical disability studies)

“Eleştirel engellilik çalışmaları” kavramı, son yıllarda artan bir şekilde kullanılmaya başlanmış ve engellilik çalışmalarını postmodern, kültürel ve sosyal teorilerle buluşturan bir zemin oluşturmuştur (Meekosha ve Shuttleworth, 2009). Yaklaşım, dis/ablism (engellilere karşı önyargı veya ayrımcılık) olgusunu tartışmaktadır (Roulstone ve Goodley, 2011).

Eleştirel engellilik çalışmaları, engelliliği yalnızca yapısal engellerle sınırlı görmeyip, toplumsal normlar, dil, epistemoloji ve iktidar yapılarının eleştirisini de içeren bir yaklaşım sunar. Postyapısalcılık, postkolonyalizm, kesişimsellik, feminist teori ve queer kuram gibi kuramlardan beslenen bu yaklaşım, “normal” olanın inşasını sorgulayarak; engelliliği sosyal dışlanma, ötekileştirme ve güç ilişkileriyle beraber değerlendirir. Yaklaşım farklılıkların kutuplaşma değil zenginlik olarak ele alınmasını savunur (Goodley, 2014; Meekosha ve Shuttleworth, 2009; Tremain, 2005). Ayrıca bu yaklaşım, engelliliği sınıf, ırk, cinsiyet ve cinsel yönelim gibi kimlik eksenleriyle kesişimsel olarak inceler (Erevelles ve Minear, 2010). Bu yönüyle kuramsal olarak derin ve kendini eleştirerek yenileyebilen (Meekosha ve Shuttleworth, 2009), ancak pratik çözümler üretme açısından sınırlı bulunabilir.

Eleştirel engellilik çalışmaları, sosyal hizmet alanında klasik sosyal modelin ötesinde bir bakış açısı sunar. Engelliliğin; ırkçılık, cinsiyetçilik, yoksulluk ve göç gibi başka toplumsal eşitsizliklerle kesişen çok katmanlı bir tecrübe olduğuna vurgu yapar. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarına, güç ilişkilerini ve ayrımcılığın yapısal nedenlerini analiz etme ve dönüştürücü pratikler geliştirme rolü yükler. Bu durum sosyal hizmetin savunuculuk (advocacy), güçlendirme (empowerment) ve toplumsal dönüşüm fonksiyonunu ile bağdaşmaktadır (Garland Thomson, 2002; Roulstone ve Goodley, 2011).

Yukarıda açıklanan modeller Tablo 2.1.de temel yaklaşımları, avantajları ve sınırlılıkları açısından karşılaştırılmıştır.

Tablo 2. 1. Engelliliğe ilişkin modeller karşılaştırma tablosu

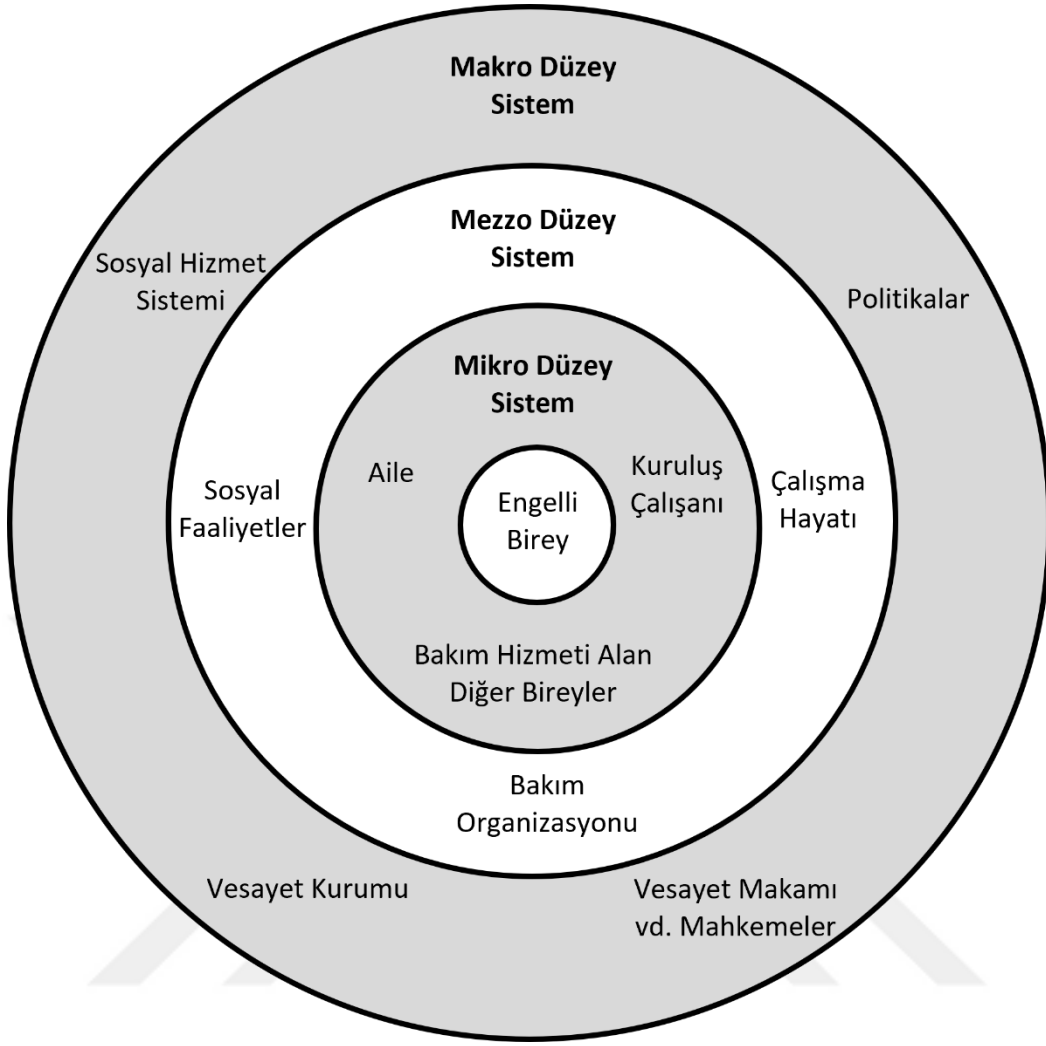
Model	Temel Yaklaşım	Avantajı	Sınırlılığı
Ahlaki Model	Günah/erdem	Tarihsel/kültürel analiz	Damgalayıcıdır
Tıbbi Model	Bireysel patoloji	Klinik müdahale	Toplumsal bağlamı dışlar
Sosyal Model	Toplumsal engeller	Aktivizm, erişilebilirlik	Beden deneyimini dışlar
Biyopsikososyal Model	Etkileşimsel	Kapsayıcı	Reform potansiyeli sınırlı
İnsan Hakları Modeli	Hukuki eşitlik	Hak temelli dönüşüm	Kültürel bağlam duyarsız olabilir
Eleştirel Engellilik Çalışmaları	Normatif yapı eleştirisi	Derin analiz	Pratik uygulama zayıf

2.8. Sosyal Hizmet ve Vesayet

İnsan hakları ve sosyal adalet temelli bir meslek ve disiplin olarak sosyal hizmet, vesayet uygulamalarına dair bir perspektif gerektirir. Çünkü sosyal hizmet uzmanları gerek uygulama pratiklerinde gerekse etik boyutta vesayet ile ilgili meselelerle karşılaşmaktadır (Logan, 1991, s. 21). Vesayet uygulaması, özellikle engelli bireyler, yaşlılar, çocuklar ve karar verme kapasitesi sınırlı olan kişilere yönelik sosyal hizmet uygulamalarında önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, vesayet uygulama süreçlerinde müracaatçılarına hem karar verme desteği sağlamakta hem de haklarını ve iyilik hallerini korumaya çalışmaktadır (Werner ve Holler, 2020; Zhang ve Yan, 2024; Werner ve Holler, 2021; Holler ve Werner, 2020; Smith Hill vd., 2022; Jackman vd., 2021; Thompson, 2019). Vasilik uygulaması, bireylerin güvenliklerini sağlamak amacıyla oluşturulmuş bir mekanizma olmakla birlikte, uygulamada sıklıkla bireyin hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı hatta tamamen yok sayan bir hal alabilmektedir (Gibson, 2011). Sosyal hizmet uzmanları, vakalara yönelik mesleki çalışmaları sırasında gerekli hallerde mahkemeye başvurarak bireye vasi atanmasını talep eden, vasilik hakkında değerlendirme raporları sunan ve çoğu zaman vasilik uygulamasının merkezinde yer alan profesyonellerdendir (Logan, 1991; Crampton, 2004; Mills, 2017; Jackman vd., 2021; McIntosh vd., 2025; Mole vd., 2020). Diğer yandan vasilik sürecinde sosyal hizmet uzmanları,

bireyin korunma ihtiyacı ile özerkliği arasında hassas bir denge kurmakla yükümlüdür (Holler ve Werner, 2020; Jackman vd., 2021; Mills, 2017; Smith-Hill vd., 2022).

Sosyal hizmetin genelci yaklaşımı bağlamında sıklıkla kullanılan güçlendirme yaklaşımı, sistem yaklaşımı ve ekolojik sistem yaklaşımı gibi yaklaşımlar (Zastrow, 2010) ve vakalarda kullanılması gereken diğer pek çok yaklaşımın da vesayet bağlamında dikkate alınması gerekir. Güçlendirme yaklaşımı, müracaatçıların yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmalarını, haklarını savunmalarını ve topluma katılımlarını artırmayı hedeflemektedir. Güçlendirmeci bir bakışla ele alındığında, vesayet uygulamalarında, bireyin karar alma süreçlerine aktif katılımı ve potansiyelini ortaya koyması sosyal hizmet uzmanları tarafından teşvik edilmelidir. Güçlendirici ve katılımcı yaklaşımlar, vesayet altındaki bireylerin pasif alıcılar olmak yerine, kendi yaşamlarının öznesi olmalarını destekleyebilir (Teater, 2020; Kam, 2020). Sistem yaklaşımı, sosyal hizmet müracaatçılarının birden fazla sistemin (aile, okul, sağlık, hukuk, kurumsal bakım organizasyonu vb.) parçası olduğunu ve bu sistemlerin karşılıklı bir etkileşim içinde olduğunu öngörür. Vesayet uygulamalarında, kısıtlının içinde bulunduğu tüm sistemlerin birlikte ve birbiri üzerindeki etkileriyle değerlendirilmesi gerekir. Bir diğer yaklaşım olan ekolojik sistem yaklaşımı, diğer müracaatçılarda olduğu gibi engellilerin sadece bireysel özellikleriyle ele alınması yerine; aile, toplum ve fiziksel çevreyle olan ilişkileriyle değerlendirilmelerini gerekli kılan bir “çevresi içinde birey” perspektifi sunar. Bu açıdan bakıldığında, vesayet süreçlerinde, bireyin çevresel destek sistemleri, aile ilişkileri ve toplumsal kaynaklara erişimi dikkate alınmalıdır (Teater, 2020; Pardeck, 1988). Şekil 2.1.’de engelli bireyleri çevreleyen sistemler vesayet sistemi bağlamında gösterilmiştir.

Şekil 2. 1. Engelli bireyleri çevreleyen vesayetle ilgili sistemler

Sosyal hizmet uzmanlarının bazı yasal yetkileri kullanımı (bu çalışmada vasilikle ilgili yetki ve sorumluluklar açısından ele alınmaktadır), çok boyutlu etik, yasal ve örgütsel ikilemler barındırmaktadır. Bu durum hem müracaatçıların haklarının korunmasında hem de uygulamada ayrımcılıkla mücadele için eleştirel ve disiplinler arası iş birliğine dayalı yaklaşımları zorunlu kılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının devlet, toplum, müracaatçı ve ailelerin beklentilerini sürekli olarak dengelemek zorunda olduğu görülmektedir (Campell, 2010, s. 331, 332). Sosyal hizmetin temel ilkeleri arasında bireylerin kendi kaderini tayin/öz belirlenim hakkına saygı yer alırken (Zastrow, 2010, s. 98), vasilik uygulamaları birçok durumda bu ilkeyle çatışmaktadır (Smith-Hill vd., 2022). Özellikle zihinsel engelli bireylerle çalışılan durumlarda karar verme kapasitesi tam olarak değerlendirilmeden ve engelli bireyin tercihleri dikkate alınmadan vasi atanması yönünde karar verilen örneklerle sıkça karşılaşılmaktadır (Holler ve Werner, 2020; Mills, 2017). Bu durumun bireysel özerkliği ihlal eden, paternalist bir yaklaşımın hâkim

olmasına yol açtığı görülmektedir. Jackman ve diğerleri (2021), Avustralya’da tıbbi sosyal hizmet alanında yürüttükleri çalışmada sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştığı başlıca etik ikilemleri şu şekilde ifade etmişlerdir: bireyin iyilik halini koruma yükümlülüğü ile kendi kararlarını alma hakkı arasında denge kurma zorunluluğu; bireyin aile üyeleriyle çıkar çatışmaları yaşanması durumunda nasıl bir pozisyon alınacağı ve mahkeme kararlarına itiraz etme ya da uygulama sırasındaki sınırların belirsizliği. Ayrıca çalışmada, sosyal hizmet uzmanlarının bazı durumlarda birey yerine kurumların ve ailelerin taleplerini öncelemesi sonucu hak ihlali riskinin arttığı vurgulanmaktadır. Bu etik ikilemler, sosyal hizmet mesleğinin hem koruyucu hem de hak temelli işlevleri arasında kalınmasının örnekleri niteliğindedir.

Vesayet kurumunun sosyal hizmet meslek ve disiplini içerisindeki rolü, tarihsel süreçte bakıldığında “korumaya” odaklanmaktayken, günümüzde ciddi bir dönüşüm ile insan hakları ve güçlendirme (empowerment) odaklı yaklaşımların ön plana çıktığı gözlenmektedir. Ortaya çıkan bu dönüşümde sosyal hizmet uzmanları, yalnızca koruyucu bir müdahale aktörü olarak değil, aynı zamanda bireyin özerkliğini ve toplumsal katılımını önceleyen destekleyici profesyoneller olarak konumlanmaktadır (Crampton, 2004; Holler ve Werner, 2020).

Geleneksel vesayet uygulaması, karar verme kapasitesi yetersiz görülen bireylerin korunması amacıyla üçüncü bir kişinin vesayet makamınca hukuki temsilci olarak atanmasını esas almaktadır (Gibson, 2011; Logan, 1991). Sosyal hizmet uzmanları, geleneksel vesayet uygulamalarında genellikle risk analizi yapma, ihtiyaç değerlendirmesi yapma, mahkemeye bilgi sunma gibi işlevler üstlenerek veya vasi olarak sürece dahil olurlar. Sosyal hizmet uzmanlarının yerine getirdikleri bu işlevler, çoğunlukla bireyin özerkliğinden ziyade “koruma” ve “güvenlik” gibi müracaatçı yararına olduğu düşünülen öncelikler üzerinden şekillenir (Holler ve Werner, 2020; Jackman vd., 2021). Ancak bu yönde bir vesayet uygulamasına yönelik en önemli eleştirilerinden biri, kendi kaderini tayin hakkının büyük ölçüde ortadan kalkması ve bu durumun bireyi “güçsüzleştirici” (disempowering) bir etkiye yol açması şeklindedir (Werner ve Holler, 2021). Örneğin, yapılan bazı araştırmalarda sosyal hizmet uzmanlarının, vasilik süreçlerindeki risklerden kaçınmak adına tam vesayeti tercih ettikleri ve müracaatçıların tercihlerini ikinci plana attıkları görülmüştür (Holler ve Werner, 2020; Holler ve Werner, 2022).

Sosyal hizmette vesayet uygulamalarının yönü özellikle BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme sonrasında, önemli ölçüde değişmiştir. Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme ile gelişen, engelli bireylerin özerkliğinin mümkün olduğunca korunması ve kendi yaşamlarına ilişkin kararları

destekleyecek mekanizmaların oluşturulması bakış açısı, sosyal hizmet uygulamalarında da vesayet boyutunda etkileri olması beklenen bir durumdur (Holler ve Werner, 2022; Werner ve Holler, 2021). Destekli karar verme uygulamasında sosyal hizmet uzmanları engelli birey adına doğrudan karar vermek yerine, engellinin karar verme süreçlerine aktif katılımını; gerekli bilgiyi, rehberliği ve sosyal desteği sağlarlar (Werner ve Holler, 2021; Gibson, 2011). Destekli karar verme uygulamasında amaç, engellinin mevcut kapasitesini mümkün olan en üst seviyede kullanmasını sağlamak ve zorunlu haller dışında vesayet uygulamasına başvurmadan kaçınmaktır (Holler ve Werner, 2020). Nitekim, son yıllarda yapılan bazı araştırmalar sosyal hizmet uzmanlarının destekli karar verme yaklaşımını benimsemeye başlamasıyla, engelli bireylerin yaşam kalitesinde ve topluma katılımlarında yükselme, özsaygılarında iyileşme görüldüğünü ortaya koymuştur (Holler ve Werner, 2022; Zhang ve Yan, 2024).

Her ne kadar uluslararası mevzuatta ve sosyal hizmet literatüründe destekli karar verme ve güçlendirme odaklı yaklaşımlar ön plana çıkmaya başlamışsa da uygulamada bazı önemli engellerle karşılaşıldığı gözlenmiştir. Bazı çalışmalar bunları; süpervizyon ve eğitim eksikliği, aile desteğinin düşük olması, kurumlar arası iş birliği ve koordinasyonun yetersizliği ve yasal mevzuatın katılığı şeklinde sıralamaktadır (Werner ve Holler, 2021; Logan, 1991). Bunun yanında, bazı sosyal hizmet uzmanlarının yeni yaklaşımlara dair bilgi düzeylerinin düşük oluşu veya alışla gelen korumacı sosyal hizmet uygulamalarına yönelik eğilimin öne çıkması nedeniyle reformların uygulamaya yansımalarının sınırlandığı saptanmıştır (Holler ve Werner, 2022). Dolayısıyla, yapılan akademik çalışmalar, sosyal hizmette vesayetle ilgili uygulamaların gerçekçi bir dönüşüme uğraması için konuyla ilgili kapsamlı bir mesleki eğitim, vaka temelli rehberlik (süpervizyon) ve bütüncül sosyal politika değişikliklerine ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır (Jackman vd., 2021; McIntosh vd., 2025). Nitekim, Logan (1991, s. 21), yaptığı çalışmada sosyal hizmet uzmanlarının vesayet uygulamalarının odağındaki mesleki gruptan olmalarına rağmen vesayet mevzuatının oluşturulmasında ve politika geliştirme süreçlerinde sosyal hizmet uzmanlarına yer verilmediğinden söz etmiştir.

2.8.1. Kendi kaderini tayin hakkı ve paternalizm

Paternalizm, en genel ifadeyle bireyin kendi iyiliği için, rızası dışında eylemlerine müdahalede bulunmak anlamına gelir (Feinberg, 1971; Dworkin, 1972; VanDeVeer, 1986; Brock, 1988; Szasz, 1994; Mead, 1997). Paternalistik davranış, bireyin özgürlüğünü veya özerkliğini kısıtlayarak gerçekleşir ve bu durum, etik ve hukuki tartışmalara yol açar (Bullock, 2015).

Paternalizm kavramı, köken olarak Latince "paternus" (baba, babaya ait) kelimesinden türemiştir ve bir kişinin ya da kurumun, bir başkasının iyiliğini için veya zarardan korumak amacıyla, özerkliğine müdahale etmesini ifade eder; bu, bir babanın çocuğuna karşı koruyucu tutumuna benzetilir (Fotion, 1979, s. 191). Kavram, yalnızca bireyler arası ilişkilerde değil, devletin vatandaşlarına veya kurumların bireylere yönelik uygulamalarını da kapsayabilmektedir (Feinberg, 1971; Simões, 2011).

Gert ve Culver (1979, s.200), paternalizmi, kişinin iyiliği için, onun iradesine karşıt biçimde yapılan müdahale olarak ifade etmiş; rıza yoksa paternalistik bir tutumdan söz edilebileceğini, bu noktada meşrulaştırılması gereken bir durum olduğunu ifade etmişlerdir. Paternalist eylemlerin zararı önlemeye yönelik olması tek başına yeterli görülmez ancak gereklidir. Buna ek olarak kişinin maruz kalacağı olumsuzlukların önlenmesi, orantılı bir müdahale, bireyin rasyonel karar verememesi ve paternalist eylemin, evrenselleştirilebilir olması durumunda meşrulaşabileceği savunulur. Wilkinson (2023) ise Parfit'in kişisel kimlik üzerine düşüncelerinden yola çıkarak, gelecekteki kendiliğe zarar veren kararların, başka birine zarar vermekle eşdeğer olabileceğini ileri sürmektedir. Scoccia (2018), kişinin iyiliği için onun adına karar verme veya seçeneklerini kısıtlama durumunda kişinin iyiliğinin çeşitliliğine dikkat çekmekte; paternalistin, bireyin iyiliğini ileri sürerek seçimlerini etkilediğinden söz etmektedir.

Sosyal hizmet uygulamalarının temel amaçlarından biri, müracaatçının refahını korumak ve geliştirmektir (Reamer, 1983). Bu amaca hizmet ederken sosyal hizmet uzmanları ve sosyal hizmet kurumlarında çalışan profesyoneller sıklıkla bireyin iyiliği adına karar verme sorumluluğu ile bireyin kendi kaderini tayin hakkı arasında kalırlar (Reamer, 1983, s. 261; Bransford, 2011). Özellikle çocuk koruma, yaşlı bakımı ve ruh sağlığı gibi alanlarda uzmanlar, rıza olmaksızın müdahalelerde bulunabilmektedirler (Arıcı, 2021).

Sosyal hizmet uygulamalarında paternalist uygulamalar, genellikle etik açıdan özerklik - yarar ikilemi çerçevesinde tartışılır. Özerklik ve paternalizm, sosyal hizmet, tıp etiği ve siyaset felsefesi, sosyal politika gibi alanlarda sıklıkla tartışılan; birbiriyle ilişkili olmakla beraber çatışan iki temel kavramdır (Weale, 1978; Reamer, 1983; Abramson, 1985; Clark, 1998). John Stuart Mill, paternalizmin en güçlü karşıtlarından biri olarak bireysel özgürlüğe ve zarar ilkesine (başkalarına zarar vermediği sürece bireyin kendi davranışlarında özgür olması) vurgu yapmıştır (Reamer, 1983; Goodell vd., 1985; Aktan, 2021). Stone (1977), özerkliğin mutlak bir değer olarak ele alınamayacağını, bazı durumlarda müdahalenin gerekli olabileceğini belirtmiştir. Clark (1998), paternalist müdahalelerin meşruluğunun, bireylerin rasyonel karar

verememesine bağılı olduğunu savunmuştur. Murphy (1974), paternalist müdahalelerin ne zaman meşru olduğunu “yetersizlik” kavramı üzerinden ele aldığı çalışmasında, zorlayıcı müdahalelerin haklı gerekçelere dayandırılması gerektiğini vurgulamış, yetersizliğin paternalist müdahale için gerekli olabileceğini ancak yeterli bir koşul olmadığını yani tek başına paternalist müdahaleyi meşrulaştırmayacağını belirtmiştir. Thomas ve Buckmaster (2010, ss. 18-21), ayrımcılık, orantılılık, hesap verebilirlik ve etkililik gibi ilkelerin paternalist müdahalelerin uygunluğunu değerlendirmek için bir çerçeve sunduğunu belirtmişlerdir. Bu doğrultuda, özerklik ve bireyin iyilik halini koruma arasında bir denge kurulmasının kaçınılmaz olduğunu savunulabilir (Brock, 1988, s. 565).

Sosyal hizmet uzmanlarına yönelik meslek ilkeleri arasında, müracaatçının haklarını korurken, müracaatçı açısından oluşabilecek riskleri en aza indirmek bulunmaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2016, ss. 92, 93). Sosyal hizmet bireyin kendi hayatına dair konularda karar verme hakkını tanıırken, aynı zamanda koruma ve riski/zararı önleme gibi çatışan görevleri üstlenebilmektedir (Reamer, 1983, s. 261). Bu ikilik, sosyal hizmet uzmanlarını çoğu zaman etik ikilemlerle karşı karşıya getirir. Bransford (2011), sosyal hizmet uzmanının, güçlendirici pratiklerle paternalist müdahaleleri dengelemesi gerektiğini öne sürmüştür. Benzer şekilde Specker Sullivan ve Niker (2018) de etkileşimsel paternalizm kavramı üzerinden meseleyi ele almışlar ve öznelere müdahale edilse dahi, bu müdahalenin öznenin iyiliği için, onun bakış açısına duyarlı şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW - ABD)’nin hazırladığı ve sosyal hizmet uygulamalarında etik standartları kapsamlı bir çerçevede tanımlayan etik ilkeler ve değerler; müracaatçının kendi kaderini tayin hakkı, bilgilendirilmiş onam, kültürel ve sosyal çeşitlilik alanında mesleki yeterlilik, hizmetler için ödeme, mahremiyet ve gizlilik gibi temel konularda uzmanlara rehberlik ederek, çatışan mesleki görev veya değerler karşısında uzmana destek sağlar. Böylece, kabul edilebilir ve kabul edilemez mesleki davranışların sınırlarını belirleyerek mesleki bütünlüğün korunmasına katkıda bulunur. Mesleki uygulamalar sırasında karşılaşılan etik ikilemlerin de bu etik ilkeler ve değerler doğrultusunda çözümlenmesi beklenir (Reamer, 1998, s. 495; 2012, s. 299).

1990’lardan itibaren sosyal politikalarda gözlendi neoliberal dönüşüm, klasik sosyal hizmet anlayışını etkilemiştir. Bu dönüşümle birlikte refah devletinin hizmet sunumundaki rolü küçülmüş, bireysel sorumluluklar ve piyasa temelli çözümler ön plana çıkmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan “yeni paternalizm” yaklaşımı, bireylerin davranışlarını yönlendirme amacı taşıyan,

ancak bunu özgürlükçü söylemlerle meşrulaştıran bir yaklaşımı ifade etmektedir (Schram ve Silverman, 2012). Mead (1997)'in refah politikaları üzerine çalışması, bu dönüşümün örneklerinden birini sunmaktadır. Mead, yoksulluğun yalnızca maddi değil, aynı zamanda davranışsal bir sorun olduğunu öne sürmüş ve sosyal yardım alan bireylerin çalışmaya zorlanmasının hem onlar hem toplum için faydalı olduğunu savunmuştur. Bu yaklaşım, yardım alan bireylerin rasyonel karar vericiler olmadığını varsayarak onlar adına karar almayı meşrulaştırmaktadır (Mead, 2004). Yeni paternalist bakış kapsamında bazı ülkelerde “koşullu nakit transferleri”, “işe yönlendirme programları” ve “zorunlu danışmanlık” gibi mekanizmalar kurumsallaşmıştır. Bu uygulamalar, hizmet alanların "sorumluluklarını yerine getirme" karşılığında sosyal yardım alabilmesi yönüyle davranışsal müdahaleleri teşvik etmektedir (Lødemel ve Moreira, 2014). Paternalist refah politikalarında bireyin iyiliğinin amaçlandığı iddiasına rağmen, bireyleri kontrol altına almak için devlet müdahalesini artırdığı; ancak refah politikalarının birey yerine sistemi değiştirmeye odaklanması gerektiği yönünde eleştiriler bulunduğu görülmektedir (Thomas ve Buckmaster, 2010; Simões, 2011; Mestan, 2014).

Thaler ve Sunstein (2003) tarafından geliştirilen “libertarian paternalizm” yaklaşımı, bireylerin karar alma süreçlerine yön verirken onların özgürlük alanlarını koruma iddiasındadır. Bu yaklaşım, sosyal hizmette “nudge (dürtme)” gibi tekniklerin kullanımını gündeme getirmiştir. Örneğin, yaşlıların sağlıklı yaşam tercihlerine yönlendirilmesi ya da bağımlı bireylerin tedaviye katılımının özendirilmesi gibi uygulamalar bu çerçevede değerlendirilmektedir (Ambuehl, Bernheim ve Ockenfels, 2019).

Hiranandani vd. (2019), neoliberal politikaların özellikle engelli bireyler, göçmenler ve yoksullar üzerinde denetim mekanizması oluşturduğunu belirtir. Bu bağlamda paternalizm artık yalnızca iyi niyetli bir koruma değil, bireyleri belirli normlara uyarlama aracı haline gelmiştir.

Bu analizler göstermektedir ki, yeni paternalist yaklaşımlar, sosyal hizmetin etik temelleriyle çatışma halindedir. Özerklik, katılım, adalet gibi değerlerin bu tür politikalar karşısında nasıl savunulacağı, sosyal hizmetin güncel tartışmalarındandır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Modeli

Karar verme kapasitesinin sınırlılığı olduğu gerekçesiyle vesayet kurumu şemsiyesi altına giren bireylere yönelik çalışmalar daha çok hukuki değerlendirmelere yönelik olmakla birlikte, alan yazında kendi kaderini tayin hakkı ve vesayet ilişkisinin incelendiği farklı disiplinlerde çalışmalar da bulunmaktadır. Bu araştırma kendi kaderini tayin hakkı ve vesayet kurumu ilişkisini engelli bireylere yönelik kurumsal bakım çatısı altında değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda karar alma süreçlerinde görevli profesyonellerin deneyimleri ve algıları üzerinden, kurumsal bakımda vesayet kurumu ve kendi kaderini tayin hakkı ilişkisinin incelenebilmesi için araştırmada nitel araştırma yönteminin kullanılmasının uygun olacağına karar verilmiştir.

Clark ve Ivankova (2018, s. 4)'ya göre, “nitel araştırma kelimeler veya görüntülerle ifade edilebilen anlatı veya metin verilerini toplayarak veya analiz ederek, bireylerin bir olguya ilişkin deneyimlerini keşfetmeye odaklanan bir araştırma yaklaşımı” olarak tanımlamaktadır. Yıldırım ve Şimşek (2018, s. 37) ise nitel araştırmayı “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmaya” şeklinde tanımlamıştır. Olay ve algıların nitel verilerle açıklanması vurgusu dikkate alındığında, fenomenolojinin nitel araştırmanın felsefi köklerinde yer alan yaklaşımlardan olduğu ve bütün nitel araştırmaların fenomenolojik olduğu söylenebilir (Merriam, 2009, s. 24).

Araştırmanın deseni olarak belirlenen fenomenoloji, çok yönlü felsefi bir yaklaşım olarak, transandantal fenomenolojiyi, hermenötik fenomenolojiyi ve varoluşsal fenomenolojiyi içerir. Bu çok yönlü felsefe basit bir tanımlamayı mümkün kılmaz (Schwandt, 2007, s. 225), bununla birlikte ortak payda deneyimin nasıl anlamlandırıldığı, bilinç haline nasıl dönüştürüldüğü, bireysel ve ortaklaşa anlamlarının keşfedilmesine odaklanılması şeklindedir (Patton, 2002, s. 104).

Araştırmada fenomenolojik desenin tercih edilmesinin altında yatan sebep, başkası adına karar almanın özneliliği ile ilgilidir. Karar alma sürecinde yer alan bakım kuruluşu çalışanları hem kendileri doğrudan karar alabilirler hem de kararları etkileyen ya da belirleyen sistemlerin etkisinde kalırlar. Bu sistemler kurumsal bakım organizasyonu, yasal sistemler, diğer kuruluş çalışanları ve diğer karar vericiler olarak özetlenebilir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından oluşturulmuş, demografik bilgiler için az sayıda yapılandırılmış soru içeren, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda yer alan yarı yapılandırılmış sorular vasi ya da diğer yasal temsilci atanma süreci, engelli bireyle ilgili karar alma süreci, kısıtlı ve vasi arasındaki ilişki, kurumsal bakımda kararları etkileyen sistemler, engelli hakları ve vesayet ilişkisi alanlarında veri elde etmek üzere 5 temel alana odaklanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun hazırlanmasında, ulusal ve uluslararası mevzuat, iki pilot görüşme, vesayet ve kurumsal bakım organizasyonuna dair akademik çalışmalar, araştırmacının yaklaşık 7 yıl engellilere yönelik bir bakım kuruluşunda çalışmış olması ve vasilik görevinin bulunması yol gösterici olmuştur.

Görüşme formu yarı yapılandırılmış görüşmenin çerçevesini oluşturmaktadır. Bununla birlikte yarı yapılandırılmış görüşme esnasında soruların sırası değişebilir ve yeni sorular eklenebilir. Sonda sorularla derinlemesine bir görüşme sağlanabilir (Bal, 2016, s. 163).

3.3. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri derinlemesine görüşme tekniğiyle toplanmıştır. Nitel araştırmada görüşme, doğrudan gözlemlenemeyen durumları öğrenebilmek için kullanılan bir yoldur. Duygular ve düşünceler, geçmişte sergilenen davranışlar gibi gözlemci olarak elde edemeyeceğimiz veriler vardır. İnsanların dünyada yaşananlara yükledikleri anlamları ve dünyayı nasıl şekillendirdiklerini anlamak için görüşme yoluyla veri toplamak bir gereklilik haline gelebilir (Patton, 2002, s. 341)

Yalova Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan etik onay alınması sonrasında, İstanbul'da bulunan EYHGM'ye bağlı 7 bakım ve rehabilitasyon merkezinde görüşmelerin gerçekleştirilebilmesi için İstanbul Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü üzerinden Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığından izin alınmış ve görüşmelere başlanmıştır.

Araştırmada bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan 28 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin uygun bir zamanda yapılabilmesi için öncesinde bakım kuruluşları ile iletişime geçilmiş ve katılımcıların çalıştıkları bakım kuruluşunda, yüzyüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, vasi olarak görev yapan ya da vasi olması için mahkemeye başvuruda bulunulmuş çalışanlarla görüşme yapılmasına öncelik verilmiştir. Karar alma süreçlerindeki görevleri nedeniyle, vasi olmayan 9 meslek elemanı araştırmaya dahil

edilmiştir. Vasi olmayan çalışanların görüşmelere dahil edilmesinin başka bir sebebi ise, hizmet sundukları yaş ve engel grubu gereği bazı kuruluşlarda vasi olarak görev yapan çalışan bulunmamasıdır. Verilerin toplanması 2024 yılı Haziran – Aralık ayları boyunca sürmüştür.

Görüşmeler sırasında ses kaydı ve görüntü kaydı alınmamıştır. Katılımcılara görüşme öncesinde kişisel bilgilerinin gizli kalacağına dair bilgi verilmiş ve aydınlatılmış onam formu imzalatılmıştır. Görüşmelerin yazıya dökülmesi, yaklaşık 1 saat süren görüşmeler sırasında alınan notların düzenlenmesiyle sağlanmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Derinlemesine görüşme yoluyla elde edilen veri seti üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Nitel analiz türleri ve süreçleri konusunda uzlaşılmış kavramlar yoktur. İçerik analizi, bazen tekrar eden ifade ve temaları keşfetmek bazense ifadelerin hangi sıklıkta ne bağlamda kullanıldığını belirlemek için kullanılabilir. İçerik analizi genellikle görüşme, günlük ve doküman gibi metinler üzerinde kullanılır. Analiz sürecinde tekrar eden kalıpların keşfi yoluyla tema ya da kategoriler inşa edilir (Patton, 2002, s. 453).

Analiz sürecinde, kodlama yapılması ve kodlamaların kategorileştirilmesi sürecini görsel arayüzü ile kolaylaştırması nedeniyle MAXQDA 2024'ten faydalanılmıştır. Kodlar – alt kategoriler – kategorilerin oluşturulması sürecinde tümevarımsal bir strateji izlenmiştir. Oluşturulan alt kategori ve kategoriler yoluyla elde edilen bulgular, araştırmanın sorularını cevaplamak üzere kullanılmış ve literatür bağlamında tartışılmıştır.

3.5. Katılımcılar

Araştırma İstanbul ilinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne (EYHGM) bağlı engellilere yönelik yatılı bakım hizmeti sunan bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde gerçekleştirilmiştir. Farklı yaş ve engel gruplarına hizmet sunması nedeniyle, araştırma örneklemini İstanbul ilindeki resmi bakım kuruluşlarında çalışan meslek elemanları ve vasi olarak görev yapan diğer personeller olarak belirlenmiştir. Bu kuruluşların yaş, engel grubu, cinsiyet ve kapasite bilgilerine aşağıdaki Tablo 3.1'de yer verilmiştir:

Tablo 3. 1. İstanbul’da bulunan bakım ve rehabilitasyon merkezleri

Kuruluş Adı	Engel Grubu/Tanı	Cinsiyet	Yaş	Kapasite
İstanbul Metin Sabancı Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi	Serebral palsy	Karma	0-18	67
İstanbul Şeyh Zayed Bahçelievler Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi	Zihinsel	Karma	0-12	85
İstanbul Bakırköy Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi	Zihinsel	Erkek	13+	45
İstanbul Beylikdüzü Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi	Ruhsal	Erkek	18+	48
İstanbul Esenyurt Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi	Bedensel	Erkek	18+	41
İstanbul Pendik Engelsiz Yaşam Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi	Zihinsel	Karma	13 +	80
İstanbul (Otizm) Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezi	Zihinsel (Otizm)	Karma	18+	63

Kaynak: EYHGM, t.y.

Bu bakım kuruluşları Engellilerin Bakımı Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik (2010) kapsamında hizmetlerini sürdürmektedir. Aşağıda yer alan, bu yönetmelikte belirtilen bazı tanımlar ve birimlere yönelik bilgiler katılımcıların belirlenmesinde etkili olmuştur:

‘Bakım ve rehabilitasyon merkezleri: Bedensel, zihinsel ve ruhsal engelleri nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olan kişilerin, fonksiyon kayıplarını gidermek ve toplum içinde kendi kendilerine yeterli olmasını sağlayan beceriler kazandırmak veya bu becerileri kazanamayanlara devamlı bakmak üzere kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşları’ şeklinde tanımlanmıştır.

‘Meslek elemanı/Mesleki personel: Lisans eğitimi ile aldığı mesleki unvanına uygun olarak merkezde görevlendirilen personel’ şeklinde tanımlanmıştır.

Koordinasyon ve Değerlendirme Kurulu: Merkezin özelliğine göre kuruluş müdürü veya görevlendireceği bir kuruluş müdür yardımcısının başkanlığında, merkezde bulunan meslek elemanlarının birer temsilcisinden oluşur. Yeterli meslek elemanı bulunmadığı zaman mevcut mesleki personelden oluşturulur. Kurulun sekreteryası için sosyal serviste görevli bir meslek elemanı görevlendirilir.

Koordinasyon ve Değerlendirme Kurulunun (KODE) araştırmayla ilgili bazı görevleri ise aşağıdaki gibi yönetmelikte yer almaktadır:

...engelli bireylerin ihtiyaçlarını görüşmek, konuya ilişkin teklifleri inceleyip karara bağlamak.

Engelli bireylere sunulan hizmetlerin etkin ve verimli olması için gerek görülen ya da görüşülmesi istenilen vaka takdimlerini incelemek, değerlendirmek ve önerilerde bulunmak.

İlgili birimlerin raporlarını ve vaka takdimlerini değerlendirerek, engellinin güvenliği ve kontrolü için gerekli tedbirlere ilişkin kararları almak.

Yönetmelikte yer alan grup sorumluları ile ilgili hükümler ise şu şekildedir:

Engelli harçlıkları, kuruluş müdürü ya da yetkili kıldığı görevli tarafından muhasebe biriminden alınarak ilgili grup sorumlusuna teslim edilir.

Para kavramı gelişmiş ve parasını koruyabilen engellilerin harçlıkları, engellilerin ihtiyaçlarına ve taleplerine göre günlük, haftalık veya aylık olarak imza karşılığında grup sorumluları tarafından engellilere elden verilir.

Merkez koordinasyon ve değerlendirme kurulu tarafından yapılacak değerlendirme neticesinde; para kavramının gelişmediğine veya parasını koruyamayacağına karar verilen engellilerin harçlıkları veya her türlü gelirleri, kuruluş müdürlüğünce bir kamu bankasına açılacak özel hesaba grup sorumlusu tarafından yatırılır. Bankada bulunan harçlık veya gelirleri, engellinin günlük yaşamında ihtiyaç duyduğu ancak herhangi bir nedenle karşılanamayan, şahsına veya yaşadığı mekâna ilişkin her türlü özel ihtiyaçlarının karşılanması için grup sorumlusu tarafından bankadan çekilerek, kuruluş müdürünün onayı ile oluşturulacak, grup sorumlusunun da dâhil olduğu en az üç personelden oluşan bir komisyon marifetiyle harcanır. Harcamalara ilişkin belgeler komisyon üyelerince imzalanır...

KODE'nin engelli bireylerin ihtiyaçları, güvenlikleri, kontrolleri ve onlara sunulacak hizmetler ile ilgili kararlar almasına yönelik bir kurul olması ve meslek elemanlarından oluşması araştırmanın katılımcılarının meslek elemanları ve vasilik görevi yapan personeller olarak belirlenmesinin nedenlerinden biridir. Ayrıca grup sorumlularının çoğu zaman meslek elemanları arasından belirlenmesi ve mesleklerinden doğan görevleri gereği engellilerin işlemlerini yürütmekten sorumlu olmaları meslek elemanlarının vasi olmasalar dahi araştırmaya dahil edilmelerindeki diğer önemli gerekçelerdir. Katılımcıların belirlenmesinde dikkat edilen hususlar, hem katılımcıların mesleklerinde (sosyal hizmet uzmanı, psikolog, sosyolog, hemşire, fizyoterapist vd.) hem de katılımcıların birlikte çalıştığı hizmet kullanıcılarında (engel ve yaş grubu) çeşitlilik sağlamıştır. Bu durum araştırmanın maksimum çeşitliliği sağlamak için kullandığı amaçlı örnekleme ile ilgilidir.

Maksimum çeşitlilik örnekleme daha geniş vaka taraması yaparak, istenen konularda çeşitlilik elde etmeyi ve bu çeşitlilik içerisindeki ortak kalıpları keşfetmeyi amaçlar. Bu geniş vaka yelpazesinin, istenen alanlar dışında ya da çelişen verilere ulaşılması gibi bir dezavantajı vardır. Bazı durumlarda çelişki veriler kasıtlı olarak ortaya çıkarmaya çalışılabilir (Patton, 2002, s. 234; Merriam, 2009, s. 78,79).

Araştırma kapsamında 28 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ait demografik veriler Tablo 3.2.'de gösterildiği gibidir. Görüşmelerden önce katılımcılara araştırmanın içeriği ve etik konularla ilgili bilgiler verilmiş, katılım onam formuna bu doğrultuda imzaları alınmıştır. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 3.2'de gösterilmiştir.

Tablo 3. 2. Katılımcılara ait demografik bilgiler

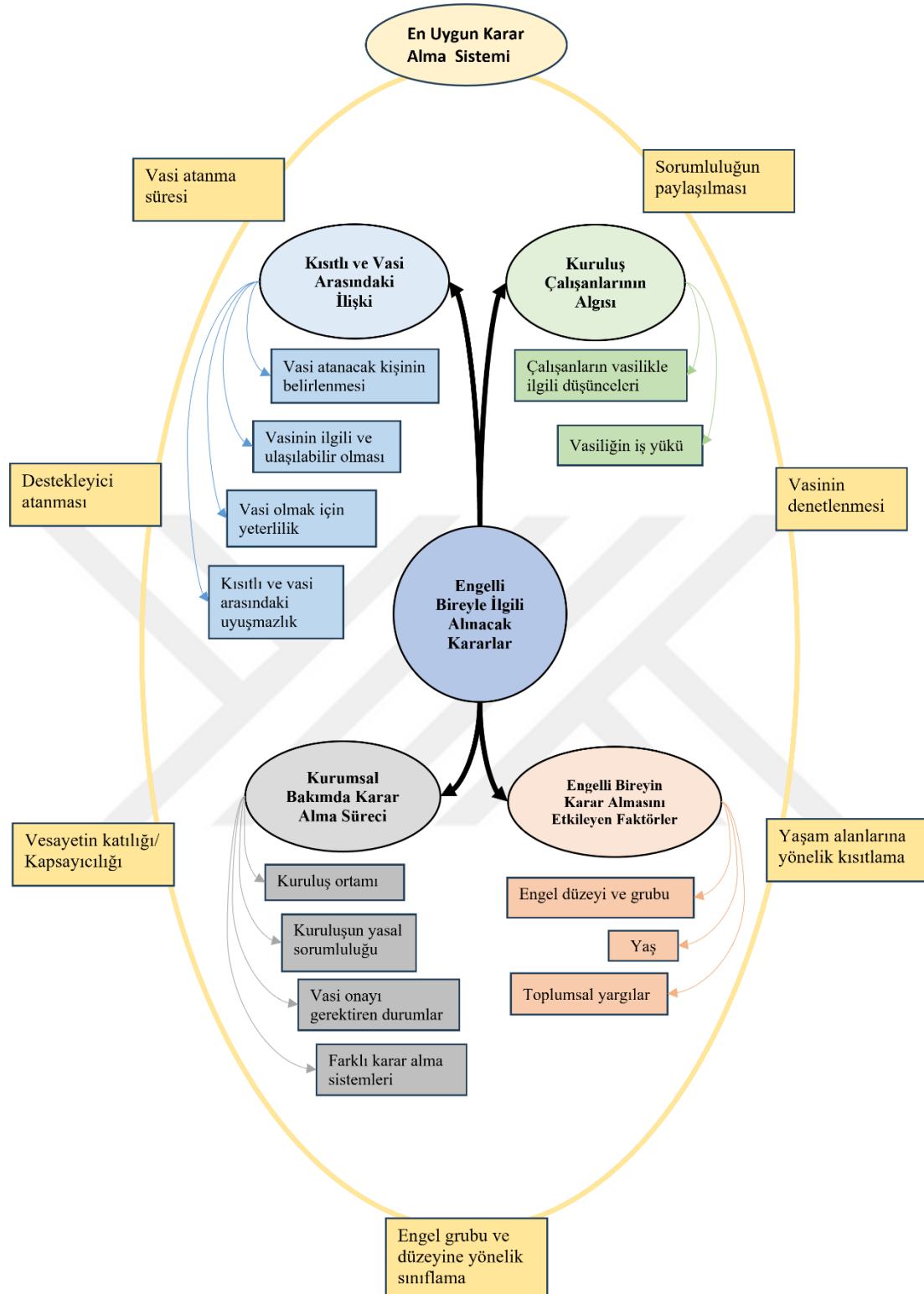
	Meslek	Öğrenim durumu	Çalışma süresi Kuruluş/Bakanlık	Vasisi olduğu birey	Yaş/ Cinsiyet
Katılımcı 1 (K-1)	Psikolog	Lisans	2/2	1 (aday)	25 / K
Katılımcı 2 (K-2)	Psikolog	Lisans	2/2	1	29 / K

Katılımcı 3 (K-3)	Psikolog	Y. Lisans	2/11	1	34 / E
Katılımcı 4 (K-4)	Psikolog	Lisans	2/2	Yok	26 / K
Katılımcı 5 (K-5)	Sosyolog	Lisans	6/18	Yok	45 / E
Katılımcı 6 (K-6)	Sosyal hizmet uzmanı	Lisans	2/2	Yok	27 / E
Katılımcı 7 (K-7)	Psikolog	Lisans	5/13	Yok	38 / K
Katılımcı 8 (K-8)	Sosyal hizmet uzmanı	Lisans	3/10	Yok	40 / E
Katılımcı 9 (K-9)	Psikolog	Lisans	2/2	Yok	28 / K
Katılımcı 10 (K-10)	Müdür Yardımcısı	Lisans	7/11	2 1 Yasal danışman	33 / K
Katılımcı 11 (K-11)	Hemşire	Lisans	6/14	1	45 / K
Katılımcı 12 (K-12)	Hemşire	Ön lisans	11/12	1	45 / K
Katılımcı 13 (K-13)	Çocuk eğitici	Ortaöğretim	10/23	2	55 / K
Katılımcı 14 (K-14)	Sosyal hizmet uzmanı	Lisans	2/2	Yok	30 / K
Katılımcı 15 (K-15)	Sosyal hizmet uzmanı	Lisans	3/3	1	26 / E
Katılımcı 16 (K-16)	Sağlık memuru	Ortaöğretim	14/14	1	37 / K
Katılımcı 17 (K-17)	Fizyoterapist	Lisans	1/1	1 (aday)	23 / K
Katılımcı 18 (K-18)	Hemşire	Ortaöğretim	2,5/2,5	1	28 / K
Katılımcı 19 (K-19)	Hemşire	Ön lisans	13/14	1	37 / K
Katılımcı 20 (K-20)	Psikolog	Lisans	3/3	Yok	28 / K
Katılımcı 21 (K-21)	Hemşire	Lisans	14/14	2	45 / K
Katılımcı 22 (K-22)	Sosyolog	Lisans	6/10	Yok	37 / E
Katılımcı 23 (K-23)	Hemşire	Lisans	7/14	4	49 / K
Katılımcı 24 (K-24)	Öğretmen (PDR)	Lisans	1/1	2	27 / K
Katılımcı 25 (K-25)	Çocuk eğitici	Ortaöğretim	20/25	3	52 / K
Katılımcı 26 (K-26)	Psikolog	Lisans	2/2	1	27 / K
Katılımcı 27 (K-27)	Psikolog	Y. Lisans	2/2	1	28 / E
Katılımcı 28 (K-28)	Sosyal hizmet uzmanı	Lisans	2/2	1 (Aday)	28 / K

Tablo 3.2.'de belirtilen bilgilerde görüldüğü gibi, katılımcılar 23 – 55 yaş aralığındadır. Araştırmaya katılan çalışanlar arasında 2 yüksek lisans, 20 lisans, 2 ön lisans, 4 ortaöğretim mezunu bulunmaktadır. Katılımcıların mesleklerinin dağılımı 1 müdür yardımcısı, 5 sosyal hizmet uzmanı, 9 psikolog, 2 sosyolog, 1 fizyoterapist, 6 hemşire, 1 öğretmen (PDR), 2 çocuk eğiticisi, 1 sağlık memuru şeklindedir. Tabloda bulunan vasisi olduğu birey sütunu katılımcıların kaç engelli bireyin vasisi oldukları bilgisini vermektedir. Vasi olmak için mahkeme süreci başlatılan çalışanlar “aday” şeklinde belirtilmiş, henüz vasi olarak atanmamışlardır. Bu doğrultuda 16 katılımcının vasiliği bulunmakta ve 3 katılımcının ise vasilik için mahkeme süreci devam etmektedir. Daha önce açıklanan sebeplerle 9 meslek elamanı karar olma süreçlerinde rol almalarından dolayı vasi olmamalarına karşın araştırmaya dahil edilmiştir. Bir katılımcının vasiliğe ek olarak yasal danışman olarak da atandığı, yasal danışmanlığın vesayet organlarından olması sebebiyle tabloda özellikle belirtilmiştir. Vesayeti altında en çok birey bulunan katılımcı, 4 bireye vasi olarak atanmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde engelli bireylere yönelik kurumsal bakım ve vesayet ilişkisi bağlamındaki araştırma bulgularına yer verilmiştir. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda kurumsal bakımda “engelli bireylerle ilgili alınacak kararları” etkileyen dört boyut ve karar alma sistemine yönelik öneriler 5 alt kategoriye oluşturmuştur. Bu kategoriler “Kısıtlı ve Vasi Arasındaki İlişki”, “Kuruluş Çalışanlarının Algısı”, “Engelli Bireyin Karar Almasını Etkileyen Faktörler”, “Kurumsal Bakımda Karar Alma Süreci” ve “En Uygun Karar Alma Sistemi” şeklindedir. Kategoriler altında bulunan toplam alt kategori sayısı 20’dir. “En Uygun Karar Alma Sistemi” kategorisi katılımcıların bütün karar alma sürecine yönelik önerilerini ifade etmekte ve tüm süreci kapsayıcı niteliktedir. Bu bilgiler doğrultusunda oluşturulan 5 kategori ve 20 alt kategorinin görselleştirilmesine Şekil 4.1’de yer verilmiştir.

Şekil 4. 1. Bulgulara ait kategori ve alt kategorilerin gösterimi

4.1. Kısıtlı ve Vasi Arasındaki İlişki

Vasi atanma süreci bazen henüz engelli birey kuruluşa yerleşmeden başlamakta, bazense birey kuruluşa yerleştikten sonra vasi atanması yapılmaktadır. Bu kategaori altında, “vasi atanacak kişinin belirlenmesi”, vasinin ilgili ve ulaşılabilir olması”, “vasi olmak için yeterlilik” ve “kısıtlı ve vasi arasındaki uyumsuzluk” alt kategorilerine yönelik bulgulara yer verilecektir. Bu bulgular vasi atama sürecindeki hangi faktörlerin vasi ve engelli arasındaki ilişkiyi belirlediğini ve karar alma süreçlerinde etkili olduğunu açıklamak üzere değerlendirilecektir.

4.1.1. Vasi atanacak kişinin belirlenmesi

Bireyin vesayet altına alınma sebepleri yasal işlemlerin yürütülmesi, zihinsel ya da fiziksel kapasiteyle ilgili olabilmektedir. K-8 bireylere kuruluşa yerleşmeden önce vasi atanması sürecini, kendisinin geçmişte yerleştirme işlemleri için vasi olarak atandığını şu şekilde ifade etmiştir:

Kuruluşumuzda genel olarak vasiler 1. ya da 2. derece akrabalar arasından oluyor. Aslında Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri ya da bağlı sosyal hizmet merkezleri zaten engelliler kuruluşa yerleştirilirken eğer bireyin vasi atanması gerekiyorsa zaten başvuru sürecinde aileden vasilik kararı istiyor. Bu yüzden engelli bireyler zaten bakım almak için kuruluşumuza geldiğinde zaten vasileri atanmış oluyor çoğu zaman. Fakat bazen ailesine ulaşamayan engelliler oluyor tabi. Eğer çocuksa bakım tedbiri kararıyla kuruluşa yerleştiriliyor. Çocuk değilse yerleştirilme sürecinde bir meslek elemanı vasi oluyor ya da acil olarak yerleştirme işlemi yapıp kuruluş tarafından vasi atanıyor. Benim vasiliğim yok. Kuruluşumuzdaki engellilerin tamamının vasileri ailelerinden atanmış durumda. Geçmişte il müdürlüğünde kuruluşa yerleştirme işlemleri yapılırken yakınlarına ulaşamayan birkaç engelli bireyin vasisi olmuştum. Çünkü yerleştirme sürecinde vasi atanmış olması gibi bir gereklilik meydana geliyor bireyin yerleştirileceği kuruluşun özelliklerine bağlı olarak. Bu yerleştirme süreçlerinde bazen yerleştirilecek kuruluştan bir meslek elemanı da vasi olabiliyor. (K-8)

Katılımcılar engelli bireyin kuruluşa kalmaktayken vasisinin bulunmadığı durumlarda yakınlarına ulaşamazsa çalışanların vasi olarak atandığı yönündeki uygulamalardan söz etmişlerdir:

Engellinin kuruluşa geldiğinde vasisi olmayabiliyor ya da kuruluşa kalırken vasisi vefat ediyor. Biz öncelikle aileden birisi vasi olmak istiyorsa onu değerlendiriyoruz. Eğer yakınlarından birine ulaşamıyorsa ya da yakınlar vasi olmak istemiyor ise genelde kuruluşumuzdan bir çalışan vasi oluyor. Mesela benim vasisi olduğum bireyin abisi vasisiydi. Ancak şehir dışında olması nedeniyle ilgilenemiyordu ve vasi olmak istemiyordu. Engelli bireyin bizden önce kaldığı kuruluşa bu sebeple kuruluş müdürü vasi olmuş. Bize nakil olduğunda müdür de vasilikten çekildi. Sonrasında bireyin kuruluştaki grup sorumlusu ben olduğum için ben vasi oldum. (K-2)

Şu şekilde, zaten Türk Medeni Kanunu'nda kişinin kısıtlanabilmesi için belirli maddeler var. Bunlardan birisi engellilik durumu, zihinsel engellilik yani yetersizlik. Zihinsel engelli olan bir kişiye ya mahkeme kendisi kimsesi yoksa vasi tayin edilmesi için talepte bulunuyor ya da engelli adına, engelli yararı için bir aile yakını, eğer aile yakınlarından birisi uygun değilse kurumdan birisi olarak Sulh Hukuk Mahkemesi'ne dilekçe yazarak talepte bulunuyoruz. Yalnız bu noktada Sulh Hukuk Mahkemesi talebe istinaden de karar alabilir. Talebi hiçbir şekilde ciddiye almadan kendisi de bir vasi tayininde bulunabiliyor. (K-15)

Vasisi olmayan ve velisi olmayan çocuk tespit edildikten sonra mahkemeye talepte bulunuyoruz. Süreç bu şekilde ilerliyor. Bu tarz durumlarda vasiler meslek elemanları arasından kuruluş idaresince eşit dağılımla belirleniyor. Meslek elemanları sırayla vasi oluyoruz. Çünkü bu engellilerin ailesi yok. Bazı ebeveynler ise vasilığe elverişli değil: hapishanede, kendisi de kısıtlanmış ya da engelli. Bu sebeple biz çalışanlar vasi oluyoruz. (K-28)

Eğer engellinin vasisi yoksa her engellinin vasisi olmak zorunda. Eğer vasi yoksa idarece uygun görülen bir kişi için vasilik işlemleri başlatılıyor. Çünkü sadece para ile ilgili mevzularda değil sağlıkla ilgili işlerde de vasi atanması gerekiyor. Kimlik çıkartılmasında, harçlıklarının takibinde diğer işlemlerinde de zihinsel engel grubunda oldukları için engellilerin vasisi olması gerekiyor. (K-23)

Sağlıkla ilgili kritik konular meydana geldiğinde kuruluş çalışanlarının vasi atanmasına yönelik süreçler yaşandığını K-9 ve K-11 şu şekilde ifade etmiştir:

Benden bir önceki grup sorumlusu şu an hali hazırda bakım hizmeti alan bir bireyin vasisi olmuştu. Çok yakından takip etmedim o süreci. O sırada ben grup sorumlusu değildim. Şöyle bir durum yaşandığını hatırlıyorum. Aile bireylerden herhangi birine ulaşamamıştı. Engelli bireyin dış ile ilgili bir ameliyat durumu vardı. Dış ile ilgili operasyon için de anestezi uygulanacağı için vasi onayına ihtiyaç duyuldu. Aileden kimseye ulaşılmadı sanıyorum. Mahkemeye başvuruldu ve grup sorumlusu bir süreliğine vasi olarak atandı. Grup sorumlusunun vasi olarak onayı vermesi üzerine bu ameliyat gerçekleşti. (K-9)

Kuruluşumuzda kalan bir bireyin serebral palsiden kaynaklı kas ağrıları vardı. Bu sebeple bir operasyon geçirmesi gerekiyordu. Bu cerrahi müdahalenin yapılması gerekiyordu. Ailenin cerrahi müdahaleyi kabul etmemesi nedeniyle bireyin tedavi süreçleri sürekli aksıyordu. Aileler bu konu da bilinçsiz olabiliyorlar. Ben kendim sağlıklı olduğum için durumun farkındayım. Sonuçta kendi çocuğumuz olduğunda doktorun söylediklerini kabul ediyoruz. Hastanede herhangi bir işlem yapılacağı zaman doktor birinci derece yakının onay için imza atmasını istiyor. Kurum bakımında olması bizim onay için imza atabileceğimiz anlamına gelmiyor. Ya veli ya da vasi olmak gerekiyor. Bu sebeple mahkemeye engellinin tedavi sürecinin aksadığına dair başvuruda bulunuldu. Mahkeme önce vasi olarak bir avukat atadı. Avukat gerekli onayları veriyordu. Sonrasında tekrar bir işlem için gerek duyulduğunda avukatın olmadığını ve mahkemenin beni atadığını öğrendik. Sürecin nasıl işlediğini tam anlayamadım. (K-11)

K-7 gerekli durumlarda çalışanların vasi olmasının kurumsal bir kültür haline geldiğini, çalışanların bazen emekli olduktan sonra da vasilığı devam ettirdiklerini ifade etmiştir:

Tabi sosyal hizmetler SHÇEK döneminden beri bu şekilde ilerliyor. Yalnız şöyle bu uygulamayı kim başlatmış onu bilmiyoruz tabi. Büyük ihtimalle bir ihtiyaç hasıl olmuş ve böyle bir uygulama başlamış. Şimdi bizim bu kuruluşta bir engellimiz vardı. Geçmişte çocuk yuvasında psikolog olarak görev yapan bir çalışan onun vasisiydi. Ancak zaten bu engellinin çocuk yuvası geçmişi olduğu için vasi tayin edilmiş. Vasilik bizim kuruluşumuza geldikten sonra da devam etti. Biz ona pandemi sürecinde aşı ve testlerin yapılması için ulaştık. O psikolog da artık vasilığı bırakmak istediğini ifade etti zaten yıllar olmuş emekliydi. (K-7)

Yapılacak vasi atamalarında çocuklar ve 18 yaş üstü bireylerin farklı süreçlerinin olduğunu, çocuklar için farklı mahkeme kararlarına rastlandığını K-10 şu şekilde ifade etmiştir:

Engellilerle ilgili işlemleri yürütmek için ihtiyaç duyuyoruz. 18 yaş üstünde olduğu zaman bir engellinin yasa gereği kısıtlaması gerekiyor. 18 yaşının altında olan çocuklar için ise ailesine ulaşamadığımız, ailesi bulunmayan çocuklar olduğu zaman mahkemeden vasi atanması yönünde talepte bulunuyoruz. Bu durum mahkeme tarafından kabul edilemeyebiliyor. Mahkeme genelde velayetin kaldırılması davasını istiyor. Bunun için de dava açıyoruz. Çoğu kez sonuçlanmıyor. Tabi mahkemeler farklı uygulamalar yapabiliyor. Bazen bir mahkeme önce velayetin kaldırılması lazım, sonrasında vasi ataması yapılabilir diyor bazen ise kuruluşça düzenlenen sosyal inceleme

raporundaki gerekçeleri yeterli görüp direk vasi atamasını yapabiliyor. Yani bir uygulama birliği yok. (K-10)

Vasi atanması sürecinde ailenin öncelikli olarak tercih edildiği, vasi olabilecek bir aile üyesi olmaması durumunda çalışanların vasi olduğuna yönelik katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

Kuruluşumuzun yaş grubu 18 yaş üstü olduğu için zaten genelde gelenlerin hepsi sağlık kurulu raporu alındıktan sonra veli tayin edilmiş olarak geliyor -eğer anne baba hayattaysa- veli tayin edilmiş olarak geliyorlar ve işte Medeni Kanun'da da veli çocuğun işte 18 yaşını geçmiş olan yetişkinin her şeyine karar verebiliyor ama eğer annesi babası yoksa bir vasi tayin edilmesi gerekiyor ya da ayrılmışsa anne baba. Vasi tayinlerinde de bize atanmış olarak geliyordu genelde ama velev ki yapılmamış olan birkaç çocuğumuz vardı, onları da biz mahkemeye ailenin dilekçesini alıyorduk vasisi olmak istiyorum diye annesi ya da babası hangisi ilgileniyorsa dilekçesini alıyorduk mahkemeye gönderiyorduk ve atanıyordu. Tercihen ailenin olmasını istiyoruz. Zaten aile varsa bir kamu çalışanı olarak biz o yükün altına girmek istemiyoruz açıkçası. Bizi çok zorluyor. (K-7)

Öncelikle aileden birisi vasi olabilecek ise bu yönde bir işlem yapılıyor. Ancak bazen aileye ulaşılamadığı ya da ailenin vasilik görevini yerine getiremeyeceği ihmal gibi durumlar olabiliyor. Bunun gibi durumlarda ya kuruluşumuzdan bir çalışanın vasi olması ya da engellinin sağlık işlemlerinde bir kuruluş çalışanına yetki verilmesi yönünde mahkemeden talepte bulunuyoruz. Aileden vasiliği yerine getirebilecek birisi varsa şehir dışı bile olsa öncelikle ailenin vasi olmasını tercih ediyoruz. Kuruluşumuzda kalan 18 yaş altı bir engellinin babası işlemleriyle ilgili yeterli ilgiyi göstermiyordu mesela. Biz engellinin ablası ile görüştük mahkemeye gerekli bilgilendirme yapılarak ablanın vasi olması yönünde başvuruda bulundu ve abla vasi oldu. Aileden birinin vasi olma ihtimali varsa bu seçeneği her zaman değerlendiriyoruz. (K-14)

Burası bedensel engellilerin kaldığı bir kuruluş. Bütün engelli bireylere vasi atanmıyor. Süreç içerisinde atanması gerekirse ya da biz kanaate varırsak öncelikle aileye bilgi veriyoruz. Siz vasi olur musunuz şeklinde, aile ile iletişime geçiyoruz. Eğer engellinin yakınlarından vasi olabilecek birisi çıkmazsa başvuruyu kuruluştaki çalışanlar adına yapıyoruz mahkemeye. (K-6)

Engellinin vasilik görevini yerine getirebilecek bir yakını varsa öncelikle onlar vasi oluyorlar. Ya da bireyin yakını oluyor ancak vasilik yapabilecek durumda olmuyor. Benim vasisi olduğum engellinin annesi var ama annesi de bu görevi yerine getirebilecek zihinsel yeterlilikte değil. Bu sebeple ben bir kuruluş çalışanı olarak vasi oldum. Zaten annesi de bir bakım kuruluşunda kalıyor. (K-18)

Mahkeme istediği kişiyi vasi atayabilir sonuçta. Biz kabul etmesek de mahkeme bizi atayabilir. Bence en sağlıklı aileden birinin vasi olarak atanması. Ancak aileden birisi olmadığında engelli toplumun engellisi, devletin engelliye karşı sorumlulukları var haliyle kamu çalışanı olarak bizlere kalıyor bu görev. (K-5)

Engellinin yakınlarına ulaşılamaması ya da yakınlarının vasiliğe elverişli olmaması nedeniyle vasi olarak atanacak kuruluş çalışanın belirlenmesi konusunda farklı uygulamalar olduğu görülmektedir. Genel olarak öncelikle grup sorumlularının, engellilerin iş ve işlemlerini daha yakından takip etmeleri nedeniyle, vasi olarak tercih edildiklerine yönelik K-1'in ifadeleri şu şekildedir:

Engelli bireyin grup sorumlusu olarak görev yaptığım için vasi atanması ihtiyacı olduğunda mahkemeye benim adım gönderildi. Grup sorumluları aynı zamanda vasi olmaları da engelli bireylerin harçlıklarının yönetimiyle sorumlular ve diğer işlemleriyle daha diğer personellere göre daha yakından ilgileniyorlar. Bu sebeple kuruluş idaresi tarafından benim vasi olmam uygun görüldü. (K-1)

K-10 kuruluş içi görev dağılımı gereği engelli bireyin bulunduğu gruptan kendi mesleği ile ilgili olarak sorumlu diğer meslek gruplarına da vasilik görevi verildiğini ifade etmiştir:

Bireyin kalmakta olduğu birimde çalışan sorumlu hemşire ya da diğerk sorumlu meslek elemanları arasından seçilmeye çalışıyor. Engelli bireyle daha yakından ilgilenebilsin diye. İkinci olarak da hep aynı kişilere vasilik vermemeye çalışıyoruz. Örneğın bir çalışanda 2 bireyin vasiliğı var, diğerkinde hiç yoksa diğerkine vasilik veriliyor. Kuruluş idaresi eşit bir dağılım yapmaya çalışıyor. (K-10)

Bir kuruluş çalışanın üstünde çok fazla yük oluşmaması için eşit bir dağılım yapılmaya çalışıldığına dair katılımcı ifadeleri aşğıdaki gibidir. Bazı katılımcılar grup sorumlusuna öncelik verilmesine karşın eşit bir dağılım yapılmasına da özen gösterildiğini ifade etmiş, K-24 ise eşit dağılım yapılması amacıyla grup sorumlusu dışında bir vasi atanması durumunda uygulamada yaşanan sorunlardan bahsetmiştir:

İlk önce aileye sorulur. Aile yoksa ya da hayır diyorsa, kuruluş idaresince belirlenen kuruluş çalışanlarından birisi mahkemeye vasi adayı olarak yazılıyor. Neredeyse kuruluştaki meslek elemanlarının tamamının vasisi olduğu bir engelli vardı. Bu sebeple bir birey için daha vasiye ihtiyaç duyulduğunda mahkemeye benim ismim verildi. (K-17)

Biz bireylerin dosyalarını inceliyoruz ve resmi kayıtlardan ailesi ya da vasisi yoksa özellikle sağlık işlemlerini yürütebilmek adına bir vasi tayin etmek gerekiyor. Engelli bireyin vasisi yoksa ve en az vasilik hangi çalışanda varsa o çalışan için mahkemeden vesayet başvurusunda bulunuyoruz. Örneğın benim hiç vasisi olduğum birey yoktu ve ilk olarak ben yazıldım mahkemeye. Sonrasında birey yaşı sebebiyle kuruluştan nakil oldu, şu an başka bir kuruluştaki ancak halen ben vasisiyim. (K-27)

Ailesi yoksa ya da vasi olmaya uygun değilse kurum içinde işlerinin hızlı ilerleyebilmesi için, resmi işleri, hukuki işlemleri için bir memur belirlenmesi gerekiyor. Bu memurları genel manada meslek elemanlarından, meslek elemanları yetersiz sayıdaysa eğer engelliyle ilgilenen diğerk personellerden seçilmeye başlanıyor. Bunlarda da öncelik verdiği şey, bizim kuruluşumuzda grup sorumluları oluyor. Çocuğın daha çok tanıyan, onunla teması olan grup sorumlularını belirliyoruz. Ama grup sorumlusunun vasıfları vasi olma sorumluluğın birden yukarı çıkmaya başlıyorsa bunu dengeli dağıtmaya çalışıyoruz. Yani bir grupta 3 tane engellinin vasisi olması gerekiyorsa diğerkinde bir ise o artı biri diğerk grup sorumlusuna veriyoruz. (K-20)

Daha çok alanda deneyimli meslek elemanları arasında paylaştırılmış. İki tane bir meslek elemanı almış, başkasının ihtiyacı olmuş bir tane o almış. Burada da yaklaşık 8 çocuğın vasiliğı kuruluş çalışanları tarafından yapılıyor. Ben atandım ve benim atanmam sonrasında buraya gelen iki engelli birey kuruluşumuza başka bir kuruluştan nakil oldular. Diğerk meslek elemanlarının zaten 2'şer tane olduğu için yeni gelen engellilerin de vasisi ben oldum. Normalde o bireyler umut evinde kalıyorlardı. Umut evi sorumlusu başka bir meslek elemanıydı. O konuda da zaten maaşın çekilmesi, kullanılması, kontrol edilmesi konularında uygulamada sorunlar yaşanabiliyor. Ben maaşları çekip umut evi sorumlusuna teslim ediyorum. O da gidip engellilere teslim ediyor gibi. (K-24)

Bazı katılımcılar engelli birey ile çalışan arasındaki iletişimin de dikkate alınan bir faktör olduğunu ifade etmişlerdir:

Hangi çalışanın vasi olacağı idarece belirleniyor ancak genel olarak engellinin diğerk işleri ile de ilgilendiğı için öncelikle grup sorumlusu olan çalışanların vasi olması için yazılıyor mahkemeye. Bazen de engellinin ruhsal rahatsızlıkları varsa bir psikoloğın vasi olması gibi uygulamalar da oluyor. Daha iyi iletişim kurabilecek meslek grubunun tercihi de söz konusu olabiliyor yani. (K-6)

Genelde sosyal serviste çalışan meslek elemanlarının hepsinin grup sorumlusu olduğu engelli bireyler var. Bireyin grup sorumlusu kimse ve birey kiminle iyi anlaşıyorsa bu durumlara göre vasiğin hangi çalışan olacağı belirleniyor. (K-2)

Engelli bireye vasi ve diğerk yasal temsilci olarak atanacak çalışanların belirlenmesinde kuruluş idaresinin ve koordinasyon ve değerlendirme kurulunun görüşü, eşit dağılım, engelli ile çalışan

arasındaki iletişim gibi birçok faktörün bir arada değerlendirildiğine yönelik K-23'ün ifadesi şu şekildedir:

Vasilikle ilgili atanma sürecinde ise genellikle idare tarafından ya da yaptığımız toplantılarda koordinasyon ve değerlendirme kurulu kararıyla vasi ya da kayyım belirleniyor kuruluşumuzda. Kimin daha az vasilik yaptığı engelli varsa ona uygun bir dağılım söz konusu oluyor meslek elemanları arasında. Alınan kararlarda bazı engelliler için iyi iletişim kurabileceği daha uygun meslek elemanları olması da etkili oluyor. Yani senin bu engelli ile iletişimin daha iyi sen vasisi olabilirsin gibi bir yaklaşım olabiliyor. (K-23)

Bazı durumlarda mahkemenin aile ve kuruluş çalışanı dışında bir kamu görevlisini vasi olarak atayabildiği ifade edilmiştir. K-20 neden kuruluş çalışanlarının vasi olduğuna dair net bir düzenleme olmadığını ancak mahkemenin inisiyatifıyla herhangi bir kamu çalışanını atayabildiğini belirtmiş, K-10'da benzer şekilde çalıştığı kuruluştaki böyle bir uygulamanın yaşandığını ifade etmiştir:

Çalışanların neden vasi olduğu sorguladığım bir durum. Hem artı yönleri hem eksi yönlerine dair nedenler var aslında kafamda. Çalışanlardan birinin olması, burası 7/24 bir çalışan kuruluş, herhangi bir resmi işleme dair... Hastane olsun, hukuki işlemler olsun, polisle ilgili işlemler olsun... Her birinde bizim 7/24 çalışma gibi bir alanımız var ve buradaki memur direkt ulaşabileceğimiz insanlar. Bu işlemleri hızlandırabileceğimiz, engellinin yüksek yararı için hızlıca karar alabileceğimiz kişiler. Bu yüzden çalışanların olması bir yerde mantıklı. Fakat yasal bir dayanağa şöyle vesayet makamının bir vasi atması gerekiyor. Yani bu da devlet memurlarından vesayet makamının belirlediği bir kişi olabilir. Bunun tercihini biz yapıyoruz ama vesayet makamı da istediği herhangi bir kişiyi vasi olarak atayabilir. Hatta bazı durumlarda mahkeme bir avukatı atayabiliyor. (K-20)

Geçmişte olmuştu evet. Bir engelli bireyin vasisi Fatih Camii'nin imamıydı. Bireyin mal varlığı fazlaydı. Kurulustan birinin bunu yönetmesi çok etik olmaz diye mahkeme başka birini vasi olarak atamıştı. Öyle sanıyorum ki ailenin önerdiği birisiydi, akrabaları bulunmuyordu. Birey de buradan başka bir ile nakil oldu. Vasi de aynı ilde olmadığı için mahkemeden vasilığın düşürülmesini talep etti ve vasilığı düşürüldü. (K-10)

“Vasi atanacak kişinin belirlenmesi” kategorisindeki bulgular vasi atanma sürecinin yasal gereklilikler doğrultusunda kuruluşa yerleşmeden önce ya da sonra başlayabileceğini, bu süreçte öncelikle engellinin yakınlarının vasi olması yönünde çalışmalar yapıldığını göstermektedir. Aileye ulaşamaması, ailenin isteksiz olması ya da vasilik görevini yerine getirebilecek zihinsel yeterlilikte olmaması sebepleriyle bir kuruluş çalışanının vasi olarak atanması uygulamasına gidildiği katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Vasi olarak atanacak kuruluş çalışanı belirlenirken, engelli bireylerin iş ve işlemlerini yürütmekle görevli oldukları için grup sorumlularına ve engellilerin kaldığı birimde görevli diğer personele öncelik verilmektedir. Bununla birlikte kuruluş idaresi ile koordinasyon ve değerlendirme kurulunun görüşü, çalışan ile engelli arasındaki iletişim ve iş yükünün paylaşımı bakımından eşit dağılım gibi faktörler hangi çalışanın vasi olacağını belirler niteliktedir. Aynı zamanda kuruluş çalışanlarının vasi olarak atanmasına yönelik yasal düzenleme olmaması nedeniyle bazı

durumlarda vesayet makamınca kuruluş dışından kamu çalışanlarının vasi olarak atanabildiği ifade edilmiştir.

4.1.2. Vasinin ilgili ve ulaşılabilir olması

Yapılan görüşmelerde atanan vasilerin kuruluş çalışanı, engellinin yakını ya da mahkemece atanmış bir avukat (ya da başka bir kamu görevlisi) olması durumlarının engelliyle ilgili alınacak kararlar üzerindeki etkisine yönelik bilgiler alınmıştır. Katılımcılar genel olarak engelli bireylerle ilgili işlemlerin hızlı yapılabilmesine, vasinin ulaşılabilir ve kısıtlanan bireyle ilgili olması konularına dikkat çekmişlerdir. Kuruluş çalışanlarının vasi olarak atanmasının işlemlerin hızlı yapılabilmesi için ulaşılabilirlik bağlamında faydalı olduğunu katılımcılar şu şekilde ifade etmiştir:

Ben aslında mantıklı buluyorum. Hatta bazen aile olmasındansa meslek elemanının vasi olmasını çok daha avantajlı buluyorum. Engellinin işlemlerini çok daha kısa süreçte halledebiliyoruz. Bir kimlik çıkarırken bile çok fazla uğraştığımız oluyor. Bazen vasiler şehir dışında oluyor, hiç gelemeyecekleri yerlerde oluyorlar. Bir engellimizin vasisi şehir dışında mesela. Uzak bir şehir olduğu için yılda bir kez belki gelebiliyor. Çok zorlanıyoruz bu sebeple resmi işlemlerde. Ben bu sebeplerle mantıklı buluyorum. (K-4)

Kurum içinde vasi olduğu zaman tabii bu işleyiş, bu yürütme olayı daha kolay oluyor. Çünkü kurum personeli olduğu için daha ulaşılabilir oluyor. Engelliyle alakalı kararları hemen daha kolay verebiliyor. (K-16)

Mahkemenin kuruluştan birini atıyor olmasını anlayabiliyorum. Çünkü neredeyse her gün görüyorsun bireyi, onunla ilgili yapılan bütün işlemlerden haberdar oluyorsun ve vasi kuruluştaki olduğu için çok daha kolay ulaşılabilir. (K-1)

Kuruluş çalışanlarının vasi olmasının, onlar için fazladan bir sorumluluk anlamına gelmesine karşın, engelli bireyin yararı düşünüldüğünde, daha doğru bir uygulama olduğunu K-12 şu şekilde ifade etmiştir:

Kuruluş çalışanının vasi olmasının işlemlerinin vaktinde yerine getirilebilmesi gibi avantajları var. Belki vasi olmak bizim için yani çalışanlar için bir sorumluluk ama engelli bireyin işlerinin yürütülebilmesi ve daha kolay yapılabilmesi açısından vasinin kurumdan olmasının faydası var bence. (K-12)

Vasilerin engelli bireylerin yakınlarından atanması durumunda ise ailelerin ilgisiz olabildikleri ve bu sebeple engelli ile ilgili yapılacak işlemlerde zorluklar yaşandığı görülmektedir. K-1 engelli bireyle yeterince ilgilenmenin aileden aileye değişiklik gösteren bir durum olduğunu, K-25 ise ailenin ilgisiz olduğu durumlarda bir çalışanın vasi olarak atanması gerektiğini belirtmiştir:

Aile vasi olduğunda ise aileden aileye durum çok değişiyor. Genel bir şey söyleyemiyorum. Bazı aileler çok ilgili ve ulaşılabilir, bazıları ise çok ilgisiz olabiliyor. (K-1)

Aile gerçekten ilgileniyorsa tamam aile olsun ama bu değerlendirmenin çok iyi yapılması gerekiyor. Aile ilgilenmiyorsa sağlık çok hassas bir konu çok acil vasi onayı gerekebiliyor. Bu yüzden bir çalışanın olması gerekebiliyor. (K-25)

Aileye ulaşılabilmesi ve ailenin ilgisiz olması durumunda engelli bireyin ihtiyaçlarının zamanında karşılanamadığına yönelik bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

Engellinin ihtiyaçlarının zamanında giderilmesi konusunda bir farklılık oluşturuyor. Ailesi olduğunda vasi ailenin ilgili olup olmamasına bağlı olarak işlemin halledilmesi daha hızlı olabiliyor eğer aile ilgili ise. (K-2)

Genelde vasisi aile olanlarda sıkça problemler yaşıyoruz. İşte kimliği eski olanlar var yenileyemiyoruz, vasilerin ikamet yeri uzakta, uzakta olduğu için sorun yaşıyoruz. Örnek veriyorum vasilik kararlarının yenilenmesi gerekiyor onları halledemiyoruz, sürekli bir işleri oluyor mahkemeye gitmek istemiyorlar. (K-6)

Ailenin olması süreci zorlaştırabiliyor bazen. Bir onay gerektiğinde aile şehir dışında olabiliyor ya da çok ilgisiz olabiliyor. Ziyarete bile çok nadir geliyor birçok engelli bireyin ailesi. Bazı ailelere hiç ulaşamıyoruz. Hatta bazı durumlarda vasinin sadece imzasının değil fiziksel olarak kendisinin de orada bulunmasını istiyorlar. İmzayı atıp operasyon süresince hastanede beklediğim oldu. Bu tarz durumlarda aile vasi olduğunda çok sorun oluyor bazen. Bir engelli bireyle ilgili böyle bir durum yaşamıştık. Engellinin ailesi şehir dışında, aile gelemediği için aylarca operasyonu ertelenebiliyor. (K-12)

K-19 kuruluştaki kalan bütün bireylerle ilgili bir işlem yapılacağına sürecin daha da zorlaştığını, vasi olarak atanan ailelerin yeterince ilgili olmadığını ifade etmiştir.

Yani hastane işlemleri oluyor engelli bireyin. Özellikle de zaten sağlık anlamında bizim için çok fazla gerekli oluyor. Bu süreçte de vasi kendi ailesinden biri ise de zaten sıkıntı yaşıyoruz. İmzası gerekiyor, aile gelmiyor ya da işte gelemem diyor. Sürüsüyle böyle bir bahane, neden size sunuyor ve biz bu durumda zorlanıyoruz. Yani zor duruma düşüyoruz. Sonuçta çocuğun sağlığı bizim için ilk baş önemli olan ve yine başka resmi kurum ve kuruluşlardaki vasiye ve imzasına gerek kalıyor. Banka gibi, banka işlemleri gibi olabiliyor. Ya da işler nüfus müdürlüğünde kimlik değişimi en basitinden ya da en basitinden aile hekimliğini biz değiştireceğiz. Vasinin imzası olmadan değiştiremiyoruz. Yani en basitinden aile hekimi değiştireceğim ve 100 birey varsa 100 bireyin vasisini arıyorum ki gelsin imza bana versin. Bu süreçte hem zaman yani bizim zamanımızdan çalınıyor çünkü vasilerin hepsi bir günde gelmiyor. Kimisi oluyor ki bir hafta sonra geliyor, kimi bir ay sonra geliyor ki biz hala değiştiremedik bazılarını. (K-19)

K-15 vasi olan yakınların bazen gelip yazılı onay vermemeleri sebebiyle engelli bireyin faaliyetlere katılımının da kısıtlanabildiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Bu oluyor. Bunun iki versiyonu var. Bir, bundan dolayı korkup vasi olursam çok vakit ayırmam gerekir diye vasi olmayan aileler de var bu düşünceyle. Bunu da yaşıyoruz. Bazen de arıyoruz, işimiz var gelmesek olur mu, nasıl gelsek diye söyleyen aileler var. Tabii şöyle mesela zaten e-devleti özellikle yoksa çok sorun yaşıyoruz. Çünkü e-devleti sadece vasi alabilir. PTT'ye gidip alması lazım. Giremiyoruz. Direkt sorun yaşadığımız bir konu. Evet, bunu istediler hatta bakanlıktan, spor bakanlığından. Biz ailelerinin hepsine ulaşamadığımız için güçlük yaşadık. İşte zar zor resmi yazı yazabilir miyiz falan deyip bireysel iletişimle çözüldü ama çözemediğiniz takdirde engelli birey mağdur olacak ve sportif müsabakalara katılamayacak. (K-15)

K-20 resmî kurumların talepleri ve ailenin ulaşılabilir olmaması durumlarının bir araya gelmesiyle engelli bireyin işlemlerinin çok fazla uzayabildiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Şöyle, bizim kuruluşlarımız devlet kuruluşu olduğu için ikametgâhlarını buraya alamıyoruz. İkinci yerleşimlerini buraya alabiliyoruz. Ve vasilerin ikametgâhları başka şehirlerde oluyor. Şehir dışı

olanları buraya getirmemiz çok zor oluyor. Yaşlı olanlar da ya da ekonomik olarak yetersiz olanlar da gelmek istemiyor. Böyle bir durumda neredeyse bazı dosyalar için 6 aylık bir süre harcamamız gerekiyor. Bu işlemi bizim yapabileceğimizi bir kurum personeli olarak diğer bakanlık birimleri kabul etmek istemiyor. Bizim ortaya başka genelgelerini, maddelerini, yönetmeliklerini çıkarmamız gerekiyor bize yardımcı olmaları için. İlk önce bir okulla görüşüp naklini aldirmaya çalışıyoruz ve bu süreçte sıkışıyoruz. Naklinin alınabilmesi için ben veliyi görmeliyim, vasiyi görmeliyim ya da o dilekçesiyle gelmeli diyor. (K-20)

Katılımcılar K-6 ve K-3 engelli bireyin gelirlerinin yönetiminin vasi tarafından yapılması nedeniyle ihtiyaçların karşılanması konusunda sorunlar yaşandığını, vasi olan yakınların bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Parasal takipleri noktasında vasi genelde engellinin parasını yönetiyor, bu sebeple ihtiyaçları için bazen istiyoruz gönderiyor bazen göndermiyor. Genelde vasi olmak isteyenler de maalesef bu engellinin emeklilik, gelir durumlarından dolayı olmak istiyorlar. (K-6)

Birçok açıdan etkiliyor. Örneğin kuruluştaki kalmakta olan bir bireyin vasisi akrabası, engellinin mal varlığından kaynaklanan kira gibi gelirleri akrabası kullanıyor. Vasi bir avukat ya da kuruluş çalışanı olsaydı böyle bir durum gerçekleşmezdi. Gelirlerin yönetimi daha şeffaf, açık olurdu. Vasi olan akrabası bize 2-3 ayda bir para gönderiyor. Bazen mahkeme kararlarında gelirlerin yönetimiyle ilgili defter tutma zorunluluğu da olmuyor. Bu sürecin iyi denetlenmesi lazım. Çoğu akraba vasiliği bir çıkar ilişkisi olduğu için üstleniyor. (K-3)

Engelli yakınlarının, engelli birey ve ailelerine sunulan desteklerden faydalanmak için vasi olduklarını ancak sonrasında engelli bireyle yeteri kadar ilgilenmediklerini, vesayeti çıkarları doğrultusunda kullandıklarını K-23 şu şekilde ifade etmiştir:

Çünkü vasiliğin kötüye kullanıldığı durumlar olabiliyor aile üyeleri tarafından. Örneğin birkaç vasi engelli raporu üzerinden vergi indirimli araç almak için sistemi kullanabiliyor. Bu durum beni çok kızdırmıştı. Bireyin bütün bakım ihtiyaçları kuruluştaki karşılanıyor, birey üstelik aile yanında bakımı da uygun ancak ekonomik bir çıkar söz konusu olduğunda aile vasi olabiliyor ve sonrasında yeterince ilgilenmeyebiliyor. Böyle bir hak olmamalı bence. (K-23)

Bazı katılımcılar, genellikle avukatlar arasından atanan kuruluş çalışanı olmayan vasilerin, süreci daha çok zorlaştırdıklarını, avukat vasilerin daha ilgisiz ve daha zor ulaşılabilir olduklarını ifade etmişlerdir:

Grup sorumluluğunu yapmış olduğum bir engelli bireyin vasisi mahkemece atanmış avukattı. Böyle olunca vasiler çok ilgisiz kalabiliyor. Bunu yaşadık. Kuruluş dışından görevlendirilmiş bir kamu çalışanı olduğunda bireye karşı bir ilgisizlik olduğunu gözlemledim. Bu açıdan bir kuruluş çalışanı olması daha mantıklı geliyor. (K-1)

En zor süreçler ise mahkemece kurumumuz dışından bir avukat atandığında gerçekleşiyor. Çoğu zaman ulaşamıyor vasi avukatsa. (K-2)

Barodan bir avukata ulaşmak, onunla işlemi iletirmek aileden de zor olabiliyor çoğu zaman. Avukatlar sadece iş odaklı baktıkları için ister istemez sorunlar, gecikmeler yaşanıyor. (K-6)

Bir keresinde vasi olan bir avukatı aramıştım, engelli bireyin acil bir şekilde hastaneye yatırılması gerekiyordu. Ben gelemem çok yoğunum, mahkeme ile görüşüp vasiliği kaldıracağım cevabını vermişti bana. (K-8)

Evet şöyle, bir defa bunu yaşadık benim şu an vasisi olduğum engelli birey için. Mahkeme tamamen kendi inisiyatifini alarak engellinin yararına olacağını düşündüğü için kurum dışından bir avukatı

vasi olarak atadı. Ancak kurum dışı atanan kişi de ben bu işlemlerle sizin gibi ilgilenemem, siz kurumdasınız. Ben vasilik yapmak istemiyorum deyip davadan çekildi. (K-15)

Ama dışarıdan bir avukat ya da aile vasi olduğunda sürekli telefonda iletişim kurmak ya da onlara böyle detaylı bir şekilde anlatmak çok daha zor oluyor. Avukat bir vasi ile biz şöyle hiçbir ameliyat mevzuu gibi bir şey olmadı, bir sağlık işlemi olmadı ama biz para mevzularında sıkıntı yaşıyoruz onunla da. Mesela geçen haftalarda göndermiş ama hala çekemedik, muhtemelen gitti o para da. O hâkime iletiyor, olur olmaz diyor ya da izinde oluyor, bir şeyde oluyor. Ulaşmak biraz daha zor oluyor ona. Bazen vasi olarak atansanız da hâkimin onayı olmadan bankadan para çekemiyorsunuz. (K-21)

K-10 vasinin kuruluş çalışanı olmamasının vasinin daha çok bilgi ve evrak istemesine neden olduğunu ifade etmiştir:

Kurum dışından birisi vasi olduğunda biraz işlemler zor oluyor tabi. Vasisi mahkemece atanan bir avukat olan bir birey var. Bu birey de sosyal faaliyetlere çokça katılım sağlıyor. Bu vasi mesela ondan faaliyet için onay istediğimizde kaymakamlık olurunun ister bizden. İşte ne zaman gidip gelinecek, faaliyet nasıl planlandı her şeyin bilgisini almak ister. Eskiden burada çalışıyormuş ama artık burada olmadığı için onay vermeden önce daha detaylı bilgi istiyor. Şu an çalışan meslek elemanları onay verirken işin içinde oldukları için çok daha rahat onay veriyor. Harcama yaparken de eğer vasi dışarda ise harcama ile ilgili belgelerin vasiye teslim edilmesi gerekebiliyor. Hatta bazen harcamayı vasinin yapmasını istiyoruz. (K-10)

“Vasinin ilgili ve ulaşılabilir olması” kategorisinde vasi olarak görev yapan kişilerin kuruluş çalışanı, engelli bireyin yakını ya da kuruluş dışından mahkemenin uygun gördüğü bir görevli olması durumlarında kısıtlılar adına yapılacak işlemleri nasıl etkilediğine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Katılımcıların ifadeleri bakım kuruluşlarının çalışanlarının vasi olması durumunda engelli bireyler adına yapılacak işlemlerin daha hızlı ve engellilerin faydasına olacak şekilde yürütülebildiğini göstermektedir. Engelli bireyin ailesi ya da yakınlarından birisi vasi atandığında vasinin ilgili olması ve ulaşılabilir olması faktörlerinin süreci etkilediği ifade edilmiştir. Bu faktörler bağlamında engelli bireyin ihtiyaçlarının zamanında giderilememesi ve bireylerin yaşam alanlarına katılımlarının kısıtlanması gibi durumların meydana geldiği belirtilmiştir. Aileden atanan vasilerin vesayet altına alınanın gelirlerini yönetmesinin ayrı bir sorun oluşturduğu, gelirlerin yönetiminde kötüye kullanım olması nedeniyle engellinin ihtiyaçlarının yeterince karşılanamadığı bilgileri alınmıştır. Buna ek olarak ailelerin vasiligi engellilere yönelik sosyal politikalardan fayda sağlamak amacıyla kullandığı ve sonrasında vasilik görevini yerine getirmedi gerekliliği hassasiyeti göstermediği katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Mahkemece vasi olarak atanan avukatlar bakımından ise benzer şekilde ilgisizlik ve vasiye ulaşma sorunlarının yaşandığı, engellinin işlemlerinde ve ihtiyaçlarının giderilmesinde gecikmeler meydana geldiği belirtilmiştir.

4.1.3. Vasi olmak için yeterlilik

Yapılan görüşmelerde vasi olarak atanacak kişinin yeterli bilgi seviyesine ve zihinsel yeterliliğe sahip olmamasının engelli bireyler yararına karar alınması için önemli bir etken olduğu belirtilmiştir. K-5 vasinin engellinin davranış özelliklerini anlayarak bu doğrultuda kararlar alabilecek birisi olmasının önemini vurgulamıştır, bu yeterlilikte olmayan bir vasi yerine bireyle birlikte çalışan profesyonellerin süreci yürütmesinin nasıl fayda sağladığını şu şekilde ifade etmiştir:

Mesela bir engellimizin vasisi yok ama parasını iyi yönetemiyor. Bunu biz takip etmek zorunda kalıyoruz. Haftalık olarak işte nasıl harcaması gerektiğine yönelik plan yapmamız gerekiyor. Ancak işte bu kişinin, vasisi olduğunu düşünmüyorum. Bu engellinin yararına olacak bir şey değil. Çünkü vasi dışardan olursa parayı vermeyebilir, engellinin faydasına kullanmayabilir. Her vasi bilinçli de olmayabilir. Süreci bizim gibi yönetecek bir yapıya ihtiyaç var. Şu an engelli en azından parasını kendisi için kullanabiliyor. Ya da aileden birisi vasi olsaydı belki her istediğinde para verecekti ve engelli verimli kullanamayıp maaşını birden bitirecekti. (K-5)

Vasilerin görevleriyle ve sorumluluklarıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmamalarının bireylerin işlemlerini yavaşlattığını ve süreci zorlaştırdığını K-20 şu şekilde ifade etmiştir:

Dışarıdan birisi olduğu zaman zaten insanlar vasilik kavramının ne kadar yoğun bir şey olduğunun farkında olmadığı için bunu yapmak istemiyorlar. İlgilenmek istemiyorlar. Bir ameliyat için imza atılması gerekiyor. Hocam siz atsanız olmaz mı? Sizde sağlık servisi var. Neden biz kuruma veriyoruz engellileri? Onların ilgilenmesi gerekmiyor mu? Gibi cümleler kullanıyorlar. Aslında vasinin tam manasıyla ne demek olduğunun farkında bile değiller. Biraz daha biz onlara bunları ifade ediyoruz. Kimliğinin çıkarılmasını, onların yapabileceğini söyleyen bile biz oluyoruz bazen. Bunun bizim görevimiz olduğunu, yapabileceğimizi düşünüyorlar. Yasal bütün olan süreçlerde kendilerinin olması gerekirken aslında kurumun bulunması gerektiğini düşünüyorlar ve buralara gelmek istemiyorlar. (K-20)

K-27 vasinin engelli birey ile ilgili durumu ve yapılacak işlemin sonuçlarını değerlendirebilecek yeterlilikte olması gerektiğini vurgulayarak, vasilerin yeterli bilgiye sahip olmamaları nedeniyle bazen kuruluş çalışanlarını suçladıklarını ifade etmiştir:

Aile durumun ciddiyetini anlayamayabiliyor. Mesela çocuk ciddi bir operasyon geçirecek oluyor. Bu sebeple vasinin onay vermesi gerekiyor. Aileye durumu anlatıyoruz ancak yeteri kadar ilgilenemeyebiliyor ya da durumun ciddiyetini anlamayabiliyor. Ancak vasi bu işi yapmak için daha yeterli ve bilgili biri olsa işlemler daha sağlıklı yürütülebilir. Vasinin kim olduğu bu sebeple çok önemli çünkü vasi engelli adına yapılacak işlemlerin sonuçlarını değerlendirebilecek yeterlilikte birisi olmalı. Bazen öyle oluyor ki aileler bizi suçluyor, çocuğumuzu siz bu hale getiriyorsunuz diye. Yeteri kadar bilgi sahibi olmadıklarından çocuğumu siz iyileştirmiyorsunuz diyebiliyorlar. (K-27)

Vasilerin yeterli zihinsel kapasiteye ya da bilgiye sahip olmamalarının engelli bireylerin yüksek yararına olacak hizmetlerden faydalanmasına engel olabileceğine yönelik K-13, K-28 ve K-24'ün ifadeleri şu şekildedir:

Ailesi gerçekten vasi olabilecek düzeydeyse olabilir. Örneğin vasisi olduğum bir engelli için geçmişte benim vasi olmam yönünde mahkemeye başvurduk. Anneanne ve dede duruşmaya gelmişti. Hâkim çocuğun vasisi olmak istiyor musunuz diye onlara sordu. Onlar istemediklerini söylediler. Anne de vasi olabilecek zihinsel yeterliliğe sahip değil. O aileden birisi vasi olarak

atanırsa bu çocuğun yararına olmaz. Bir sağlık problemi olduğunda ya karar veremeyecekler ya da onlara ulaşamayacağız. (K-13)

Ailelerin vasi ya da veli olmasının bir dezavantajı da operasyonun ne kadar gerekli olduğunun onlara anlatılabilmesi konusunda oluyor. Aile operasyonun gerekliliğini anlamıyor, yeterince bilgiye sahip olmuyor. Bu sebeple çocuğun yaşam kalitesini artırma yönündeki girişimler sonuçsuz kalabiliyor çünkü ailelerin tıbbi operasyonlara soğuk olma gibi durumları söz konusu olabiliyor. (K-28)

Aile ile şöyle bir durum yaşadık. Şimdi annesi vasisi. Yaşlı bir kadın. Kadına mesela imza attırırken de korkuyor “bana ne imzalatıyorsunuz” diyor. Şimdi diyorum ki ben sana okuyorum bunu. Yanlış bir şey okumam. Fotokopisini veriyorum ki evde yakınlarına da okut. Seni kandırdığımı düşünüyorsan git ona da okut. Gidiyor ona da okutuyor ertesin gün geliyor. Dışarı çıkaracak çocuğunu, izinli alacak izin formu dolduruyoruz ya, imza atarken yine “sen bana ne imzalatıyorsun” diyor. Bu birey ruhsal engelli olduğu için özel bakım merkezine yerleşmesi için çalışmalar yaptık. Sosyal inceleme gerçekleştirdik. Dilekçeler alındı ve formlar dolduruldu. Engelli bireyin annesi de onay verdi. Bir ay sonra geldi burada ağladı. Sizi şikâyet edeceğim benim oğlumu niye buradan gönderiyorsunuz diye. Bu sebeple yaptığımız çalışmalar sonuçsuz kaldı. Aslında çocuk buraya uygun engel grubunda değil. Ruhsal bir engellinin zihinsel engellilere hizmet veren bir kuruluştaki kalması riskli bir durum. (K-24)

“Vasi olmak için yeterlilik” kategorisinde katılımcılardan elde edilen bulgular, vasilerin yeterli bilgiye ve zihinsel kapasiteye sahip olmamalarının, engelli bireylerin yararı için alınacak kararları olumsuz etkilediğini göstermektedir. Şöyle ki vasilik görevi için yeterli olmayan birinin atanması yerine kuruluştaki çalışan, engelliye tanıyan görevlilerin süreci yürütmesinin daha faydalı olabileceği ifade edilmiştir. Vasinin yeterli bilgi seviyesinde ve zihinsel seviyede olmamasının engellinin hizmet almasını yavaşlattığı, bazı durumlarda ise engelli birey için uygun hizmeti ve müdahaleyi sağlamayı engellediği belirtilmiştir.

4.1.4. Kısıtlı ve vasi arasındaki uyumsuzluk

Engelli bireyin isteği ve vasinin aldığı kararlar arasında bazı durumlarda uyumsuzluklar yaşanabilmektedir. Mahkemece atanmış bir avukatın vasi olduğu bir örnekte, vasinin vesayeti altındaki bireyi tanımaması ve onun isteklerinden çok vesayet makamına karşı sorumluluklarını önceleme nedeniyle kısıtlının isteklerinin geri planda kaldığını K-2 şu şekilde ifade etmiştir:

Örneğin bir engellimiz kurum bakımına yerleşmeden önce uzun süre tek başına yaşamış. Sonrasında tek başına yaşayamayacak duruma geldiğinde çevresinin yönlendirmesi üzerine mahkemece bir avukat vasi atanıyor ve buraya yerleştiriliyor. Sürekli geçmişte tek başına yaşadığı mevkiye gidip o civardan alışveriş yapmak istiyor. İsteddiği şeyler aslında maaşı da olduğu için rahatlıkla alabileceği şeyler. Belirli marka kıyafetler istiyor. Beraber alışveriş yapmaya gidiyorduk, vasi olan avukat da geliyordu. Vasi sürekli bu kadar yüksek tutarlı alışveriş yapmayalım, böyle yapmayalım, mahkemeye sormalıyız, bu kadar yüksek tutar harcamaya izin vermez şeklinde konuşuyordu. Sonrasında bize mahkemenin izin vermediğini söyledi ve engellinin istediği kıyafetleri değil de başka kıyafetler aldık. Bireyin kendi parası aslında istediğini alabilmeli. Atanan vasi bunları kabul etmedi. (K-2)

Ailenin geçmişte yaşadığı bir olay nedeniyle çocuğunun zarar göreceği endişesi taşıdığını ve vesayeti altında bulunan bireyin faaliyetlere katılımını kısıtladığını K-7 şu şekilde ifade etmiştir:

Tabi kesinlikle istemedikleri durumlar da oluyor. Çocukluk döneminde kalabiliyorlar. Çocuk buraya 18 yaşında gelmiş. 10 yaşında bir olay yaşamış. Örneğin denize gitmiş ve boğulma tehlikesi yaşamış. Çocuk şu an 30 yaşında olsa da böyle bir faaliyete katılmasına müsaade etmeyebiliyor vasi. (K-7)

Engelli bireyin isteklerinden çok vasinin isteklerinin geçerli olduğuna yönelik K-9 ve K-24'ün ifadeleri şu şekildedir:

Bir engelli birey sürekli ailesinin yanına gitmek istiyor. Telefon görüşmesi de sık sık yapmak istiyor. Ancak aile ve vasi bu konuda istekli değil. Engellinin isteği ve vasinin isteği arasına burada bir çatışma doğuyor. Vasi bireyin burada kalmasını istiyor. Birey istediği yerde yaşamıyor ve istediğinde vasisi ile iletişim kuramıyor. (K-9)

Bir engellinin çalışma konusundaki isteğini dikkate almalıyız bence. Çalışmak istemiyorsa bunu dikkate almak durumundayız bence. Engelli kendisi banyo yapmak istiyorsa banyosunu yapabilmeli. Bunun niteliğine bazı noktalarda bakmamalıyız. Söz konusu büyük kararlar olduğunda okula gitmek gibi, memur olma... okula gitmek istemeyen bir engellinin motive edilmesi için bir çalışma yapmalısınız. Çalışmak isteyen bir engelli için bu çalışamaz gibi bir düşünceye sahip olmamalıyız. Bazen öyle gruplar oluyor ki engellinin bakımı, ulaşımı çok zor. Okula gittiğinde nasıl bir eğitim alıyor bilemiyorsunuz. Sadece oturup geliyor da olabilir. Burada tabi okul sorumluluklarını yerine getirmiyor da olabilir. O birey gittiğinde gerçekten rahatsız oluyorsa o ortamdan onu zorlamalı mıyız diye düşünüyorum. Ancak işte vasisi gitsin diye baskı yaptığı için çok seçeneğiniz olmuyor. (K-24)

“Kısıtlı ve vasi arasındaki uyumsuzluk” kategorisindeki bulgular engellilerin hayatlarının vasilerin istekleri doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir. Bununla birlikte vasilerin kararlarının geçmiş yaşantılardan, engelli birey ile ilişkilerinden ve yasal sorumluluklarından etkilendiği söylenebilir.

4.2. Kuruluş Çalışanlarının Sorumluluk Algısı

Bu kategori altında katılımcıların, vasilik görevini üstlenme ve engelli bireyler adına karar alma konusundaki duygusal bakışlarına ve sorumluluk hislerine yönelik ifadelerine yer verilmiştir. Çalışanların vasilikle ilgili düşünceler ve iş yükü algısı bağlamında karar alma ve vasiliği yürütme süreçleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

4.2.1. Çalışanların vasilikle ilgili düşünceleri

Bu alt kategoride çalışanların vasilikle ilgili duygu ve düşünlerine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Çalışanlar genel olarak görev yaparken engelli bireylerle ilgili karar alma süreçlerinde tedirginlik, yasal ve duygusal yük hissettiklerini, engelli bireyin özellikleri, ailenin davranışları ve sorumluluğu tek başına üstlenmenin bu süreci etkileyen faktörler olduğunu belirtmişlerdir. K-2 vasisi olduğu bireyi yıllardır tanıdığını ve onun başka bir kuruluşa gitmesi için onay vermesi nedeniyle tedirginliğini, *“Bir zarar görse kendimi sorumlu tutabilirim”* diyerek, şu şekilde ifade etmiştir:

Vasisi olduğum bireyin başka bir kuruluşa nakli söz konusu olmuştu, benim onayım gerekmişti. Çok tedirgin olmuştum o zaman. İletişimi hiç koparmayalım, haftada bir mutlaka konuşalım şeklinde bir

görüşme gerçekleştirmiştim bireyle. Yasaldan ziyade vicdani bir sorumluluk yaşadım. 3 yıldır tanıyorum vasisi olduğum bireyi. Bir zarar görse kendimi sorumlu tutabilirim. (K-2)

Vesayeti altında bulunan birey adına kararlar almanın tedirginliği ve hissettirdiklerinin iş yeri dışındaki hayatlarını da etkilediğine yönelik, katılımcılar K-20 ve K-26'nın görüşleri şu şekildedir:

Vasisi olduğunuz bireyin davranış problemleri olabiliyor. Engelli hem arkadaşlarına hem kendine zarar veren bir engelli olabiliyor. Hatta kuruma bile zarar veren bir engelli. Vasisi olacağım engelli ile ilgili bu şekilde, benim üzerimde iki senedir hala sadece davanın devam ediyor olmasına rağmen çok büyük bir stres uyandırıyor. Eğer vasisi olmamışım, daha vasi değilim ama vasi olsam ne olur? Ben sonunda hangi işlemler için karar almak zorunda kalırım? Hangi kağıtlara bunun için imza atmam gerekir? Hangi hayati konularla ilgilidir diye. O yüzden hatta kendi belli bir sağlık problemimin bunun yüzünden bile biraz daha fazla ilerlediğini söyleyebilirim yani. Hem şu, yasal bir süreçten dolayı ben zarar görebilirim ve bu yasal süreçten dolayı hem engellinin istemediği bir şey olabilir hem de yasaların istemediği bir şey olabilir ve bunun kararının bana bırakılıyor olması. Benim kaygılandığım alan daha yasal kaygılardı. Çünkü hem kendine hem de başkasına zarar verme potansiyeli olan ve bunu gerçekleştiren bir engelli. Hem başka insanların bir yerde sorumluluğunu alıyorsunuz hem de devlet o insanın kendi karar alamayacağının düşüncesindeyse bir yerde, ki ben daha vasi adayıydım öyle bir kararda değildi ama diyelim ki vasi oldum ve kendi kararlarını almaması gerektiğini benim sorumluluğumda olmasını gerektiğini söylediği bir insan olduğunda ben daha sorumlu hissediyorum. Aldığım herhangi bir karar beni daha kötü bir noktaya götürebilir. Çünkü biz vesayet makamı adına karar alıyoruz. Vesayet makamının ilk ele aldığı şey engellinin ya da kısıtlanan kişinin yüksek yararı oluyor. Ben o yüksek yararı hangi bakış açısına göre sağlamalıyım? Çünkü yasaların da açık olmadığı, karmaşaların olduğu, 2 artı 2'nin 4 etmediği bazen 5 ettiği durumlar var. (K-20)

Özellikle sağlıkla ilgili bir onay verdikten sonra insan bir sorumluluk hissediyor tabi, işten çıktıktan sonra sürekli aklına geliyor insanın. Ama yine de çocuğun sağlığını düşünerek, onun iyiliği için karar verdiğimden içim rahat oluyor. Bir taraftan onun iyiliği için bir işlem yaptığımdan iyi hissettiriyor. (K-26)

K-24 eğitimini aldığı mesleğin vesayetle bir bağlantısının olmaması, vasilikle ilgili yeterli bilgisinin olmaması ve vasi olarak atanmanın vermiş olduğu tedirginliği şu şekilde ifade etmiştir:

Şöyle bir durum var. Öğretmenlik okumuşsun. Sosyal servisi, işleyişi, yasal süreçlerle ilgili hiçbir bilgin yok, birkaç ay sonra birkaç engellinin vasisi olarak atanıyorsun. Tedirgin oluyor insan. Vasilik ne demek? Bunun için bir ceza alabilir miyim? Bir soruşturma açılabilir mi? Tehlikeli bir durum mu? Ben nelerden sorumluyum? Ve hiçbir şey bilmeden bu sorumluluğu üstleniyorsun. Korkutucu bir durum oluyor tabi. Benim atanma sürecim ise sosyal servis olarak durum değerlendirdik ve ben vasi olarak mahkemeye teklif edildim. (K-24)

Bazı katılımcılar engelli adına alacakları kararlarda engellinin zarar görme ihtimali nedeniyle vicdani olarak kendilerini sorumlu hissettiklerini belirtmişlerdir.

Çok kaygım yok yasal olarak. Ancak sağlıkla ilgili konularda kötü bir durum gelişirse kendimi sorumlu tutmak gibi vicdani bir boyutu var düşündüren. (K-13)

Sorumluluk hissediyor insan tabi. Vasinin engelli ile ilgilenmesi gerektiğinin bilincinde olması gerekiyor. Vicdani bir sorumluluk ağır basıyor. (K-25)

Vicdani boyutu daha ağır basıyor. Manevi olarak engelliye bir şey olması durumu insanı etkiliyor. İnsan vakit geçirdiği bireylerle bu durumları yaşadığında, sağlıkla ilgili ciddi kararlar verdiğini, bu yükü hissediyor. (K-23)

Katılımcılar K-15 ve K-21 ise yasal olarak sorumlulukları üzerine yaşadıkları kaygıyı ifade etmişlerdir:

Tabi ki aslında engelliler de biz de çıktığımızda da sorun yaşayabiliriz, kuruluştan çıkıp gezebiliyor bazı engelliler. Ama yarın bir gün mahkemece engelli ihmal edildi mi diye sorulabileceğinden dolayı bir tedirginlik, korku yaşıyor. Orada bir yasal yükümlülük tedirginliği oluyor. (K-15)

Daha yasal olarak ben kendi çocuğumun başına bir şey gelse de derim ki şöyle oldu böyle oldu. Yasal olarak beni bağlayan bir şey yok. Ama buradaki bireyin başına bir şey gelirse yasal olarak belki ben de bir sorun yaşayabilirim. (K-21)

Vasi ile vesayet altına alınan arasında kurulan yasal bağın hissettirdiklerini K-27 şu şekilde ifade etmiştir:

Vasiliğe başvururken... Orada bir şey duygusu oluyor tabi. Hayatında hiç düşünmediğin bir sürece giriyorsun. Hiç tanımadığın birisi artık senin kimlik bilgilerinde geçmişte her zaman var olacak bir şekilde kayıt altına alınıyor. Belki de ilerde hiç görmeyeceğim bir kişiyi geçmişine kalıcı olarak alıyorsun. Bu garip bir duygu tabi. (K-27)

K-3 toplumun, kuruluşun ve engelli bireyin beklentilerinin farklı olduğunu ancak sonuçta yasal durumların belirleyici olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Hem vasi olarak hem kuruluş olarak kararın sonuçlarının olumlu ve olumsuz yönlerini düşünmemiz gerekiyor. Sadece toplumun beklentilerine göre hareket edemeyiz. Toplumun beklentileri, engellinin beklentileri, kurumun beklentileri başka başka oluyor. Eğer vasi olarak bir karar almam gerekiyorsa benim her yönden artı ve eksilerini değerlendirmem gerekir. En büyük engeller genelde kanuni engeller oluyor. Sonuçta birey kısıtlı, çoğu durumda imzası geçerli değil. Her kararda engellinin duygusal maddi olarak istismar edilip edilmeyeceğini bu riskleri düşünmemiz gerekiyor. (K-3)

K-20 yasal olarak sorumlu tutulma kaygısının engelli bireylerin sosyal yaşama katılımlarının kısıtlanmasına neden olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Şöyle düşünebiliriz bunu, bir engelliyle ilgili bir vasi atandığı zaman bir başkası adına karar alıyor oluyoruz. Kendimizde belki düşünmeyeceğimiz, belki kendimizi kısıtlamayacağımız ya da risk alabileceğimiz şeyleri konu onlar olduğu zaman yapmıyoruz. Ya da ben kendim bir ailenin çocuğu olmama rağmen kendim istediğim gibi çıkıp dolaşıp geç bir saatte gelebiliyorsam bu bir engelli olduğu zaman ve bunun vasisi ben olduğum zaman bunun daha kısıtlayıcı hale gelmesini talep ediyorum. Çünkü dışarıdaki bütün zarar verici alanlar, ihmaller, istismarlar bizim göz önünde bulundurmamız gereken şeyler oluyor. Çocuğun eğlenmesinden önce. Evet, çünkü vasi olarak yaptığımız her şeyden sorumluyuz. Bu gerçekten büyük bir kavram. Hani başına gelecek herhangi bir şeyde öncesinde ve sonrasında yanında bulunmanız gerekiyor. (K-20)

K-24 vasi olan engelli yakını ve vasi olan kuruluş çalışanlarının karar verme süreçlerinin yasal sorumluluk baskısı nedeniyle farklılaşacağını ifade etmiştir:

Biz çalışanlar vasi olduğumuzda ise daha çok yasal yönetmelik düzeyinde neler yapabiliriz ve engellinin faydasına olan şeyler neler olabilir açısından bakıyoruz. Çünkü çalışanın engelliden sağlayacağı bir çıkar zaten yok. Engellinin yararını nasıl sağlayacağımızı düşünüyoruz. Bir yandan da yasal olarak sorumluluk ve yükümlülüklerimizi düşünmek durumunda kalıyoruz. Örneğin bir hastane kararında annesi engelli için hemen ameliyat olsun diye karar verebilir. Ancak vasi çalışan ise engelliye operasyon esnasında bir şey olursa ne olur diye 40 kere düşünürüm. Tamam ameliyat olması lazım ama riskli. O süreçte engelli için faydalı olabilir ama bu sürecin bana bir zararı olur mu düşüncesi oluyor. Bu ikilemde kaldığım zaman hangisine öncelik vereceğimi şaşıyorum. Mesela geçmişte zorlu bir durum yaşandığında ben bireyin yasal olarak temsilcisiyim ama gidip

alma zorunluluğum yok. Ama o çocuğa o an birinin yardım etmesi lazım. Biliyorsun ki ailesi yok. Mesela engellinin hastanede kaldığı süreçte orada yalnız, terkedilmiş olduğunu hissettiğinde gidip görmeyi istiyorsun, nasıl olduğunu bilmek istiyorsun. Bir şeye ihtiyacı var mı merak ediyorsun. Vasisi olmanın duygusal yükünü hissediyorum. Bir şeyi kontrol etme ihtiyacı, yasal olarak bir şey eksik olur mu endişesi de oluyor. (K-24)

Katılımcılar K-5, K-12 ve K-28 yasal olarak sorumlu tutulmaları düşüncesi ve vicdani olarak kendilerini sorumlu tutma duygusu arasına sıkıştıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

Vasilik denen alan zaten ağır bir yük bence. Sağlıkla ilgili bir onay vermeniz gerekti diyelim, yasal olarak mı sorumluluğu düşüneceksiniz, yoksa vicdani boyutunu mu? Bilmiyorum, her açıdan büyük sorumluluk. (K-5)

Ya tabi ki yasal olarak kendinizi de düşünüyorsunuz. Çocuk için de bazen doğru olanın ne olduğunu sorguluyorsunuz. Bazen mesela ameliyatlarda oluyor, birey 2-3 kez ameliyata girebiliyor. Beklediğimiz olumlu sonuç alınmadı ameliyattan. Burada olmasa daha mı iyiydi gibi bir düşünce oluşabiliyor. Tabi önceden ameliyatın yararlı olup olmayacağını bilemiyorsunuz. (K-12)

Bir ağırlık bir sorumluluk hissettim tabi. Sonuçta engelli tıbbi bir operasyon geçirdiğinde vefat edebilir. Hem vicdani bir sorumluluk hem de yasal bir risk hissettim, bu doğrultuda bir ağırlık ve baskı hissettim. Sonuçta bu çocuklarla burada vakit geçiriyoruz ve bağ kuruyoruz. (K-28)

K-3 vasisi altındaki bireyin kendisinin ve ailesinin davranışlarının karar alma sürecini, sorumluluk hissini etkilediğini şu şekilde ifade etmiştir:

Vasisi olduğum birey yaşı ilerlemiş, kendisi ile rahat iletişim kurulabilen birisi. Vasi olmadan önce biraz tedirginliğim vardı. Ancak vasi olduktan sonra onunla iletişim kurmak, ona yardımcı olmak beni iyi hissettiriyor. Bu konuda bir sorun yaşamıyorum. Tabi ki ciddi bir karar verilecek olursa ilerde ameliyat gibi bir sorumluluk duygusu ve tedirginlik olur. Bu konuda bireyin yakınlarının yaklaşımı da etkili oluyor tabi. Herhangi bir olumsuzlukta sizi suçlayacak akrabalar olursa kaygı düzeyiniz biraz artıyor. Bu vasisi olduğunuz bireyin özelliklerine göre değişebilir yani. Herhangi bir olumsuzlukta birey de sizi suçlayabilir. (K-3)

Bazı katılımcılar verdikleri karardan dolayı ailelerin kendilerini suçlamasına bağlı olarak kaygılarının arttığını belirtmişlerdir:

Tabi bir tedirginlik oluyor. Yarın bir gün bireyin velisi ortaya çıkabilir, neden bu işlemleri yaptırıldığımızı sorabilir. Belki bireyin ailesi şikayetçi olabilir sonrasında... (K-12)

Yani şöyle... Çocuğun yararına olacak bir şeyse bence neden olmasın? Neden imza atılmasın? Bir ameliyat olacaksa, doktor buna karar veriyorsa benim imza atmama gibi bir lüksüm olamaz. Ama hani bir taraftan da aile ne der diye tedirgin oluyorum açıkçası. O durum yani. Mesela bir engellimizin ailesi hiç ilgilenmiyordu ama hastaneye yatınca ağabey çıktı, anne çıktı. Yıllardır görmediğimiz annesi gelmiş mesela. Hiç görmedik. Haliyle bir kararımız kötü sonuçlansa bize sorun olur. Sizin yüzünüzden oldu gibi bir tepkiyle karşılaşabiliyoruz. (K-21)

K-19 ailenin suçlayıcı tavırlarından kaynaklı çalışanların vasi olmak istemeyeceğini, bir engelli bireyin vasisi olmayı bir evlat sahibi olma sorumluluğunda gördüğünü şu şekilde ifade etmiştir:

Normalde kuruluş çalışanları vasi olmak istemez. Şu şekilde olmak istemiyoruz derken, yani benim kendi öngörüm, yani aile müdahil, yani benim vermiş olduğum herhangi bir karara çıkıp da yarın anne, baba ya da aileden biri sen nasıl böyle bir karar verdin? Suçlanma ya da bu şekilde sıkıntılarla karşılaşmak istemediğim için. Bütün yetkiyi bana veriyorsa zaten aile bana gelip bunu söylediği noktada da hani herhangi bir işlem ya da herhangi bir şey olmamalı. Suçlu bulunmamak, olayın özü ceza almamak vs. gibi. Bu riskler olmasa vasi olmakta bir sakınca görmüyorum. Yani benim

hissettiğim yasal sorumlulukla ilgili. Vasi olduğumda üstüme kayıtlı, yasal olarak bir tane daha çocuğum var dedim. (K-19)

Vasi olarak tek başına karar alıyor olmanın oluşturduğu baskıyı katılımcı K-12 ve K-11 şu şekilde ifade etmiştir:

Bir yakınınız vefat ettiğinde birden fazla kişiyle o sorumluluğu paylaşıyorsunuz. Vasisi olduğunuzda tek kişi olmanın verdiği fazladan bir kaygı oluyor. Muhtemelen ilerde böyle kaygılar hissedeceğim. (K-12)

Burada rahatlatıcı olan şey mahkemenin beni vasi olarak atamış olması. Mesela idare böyle bir görevlendirme yapmış olsaydı daha çok kaygı duyardım. Bu sorumluluğu tek başıma almamalıyım diye düşünürdüm. Tabi ki bireyin yüksek yararını düşünürdüm ama sorumluluğum kurum olarak paylaşılması gerekir. Bir kişiye bu sorumluluk yüklenmemeli diye düşünüyorum. Operasyon gerçekleştiğinde merak ettim, her gün arıyordum birey nasıl oldu diye. Doktor zaten ameliyatın riskli olduğunu söylüyor. Operasyon sürecinde komplikasyonlar gelişebiliyor. (K-11)

“Çalışanların vasilikle ilgili düşünceleri” kategorisindeki bulgular, vasinin engelli bireyle ilişkisine ve engelli adına alınacak kararlardan bireyin zarar görmesi ihtimaline bağlı olarak kısıtlı adına karar veren çalışanların vicdani bir yük hissettiklerini göstermektedir. Bununla birlikte katılımcılar, yasal sorumlulukları bakımından kendilerini baskı altında hissettiklerini, bu baskı ve tedirginliğin, engelli ya da yakınlarının suçlayıcı tavırları, vasinin sorumluluğu tek başına aldığı kararlarla üstlenmesi ile arttığını ifade etmişlerdir. Yasal sorumluluğun baskısı vasileri, engellinin toplumsal yaşama katılımını kısıtlayıcı kararlar amaya yönlendirmektedir. Bazı katılımcılar üzerlerindeki yasal baskının iş yeri dışındaki hayatlarını etkileyecek düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir. Toplumun-kuruluşun-engellinin isteğinin karşısında yasaların kararlar için esas belirleyici olduğu ve bir kuruluş çalışanının vasi olması ile engelli bireyin yakınlarından birisinin vasi olması durumlarının engelliler adına alınacak kararları farklılaştıracağı söylenebilir.

4.2.2. Vasiliğin iş yükü

Bu kategoriye ait bulgulara kuruluş çalışanlarının vasiliğin sebep olduğu iş yüküne ait düşüncelerine yer verilmiştir. Çalışanlar bireyin sağlık koşulları, sosyal hayata katılımı, gelirleri faktörlerinin sürece etkisinden ve meslekleriyle ilgili görevlerini yerine getirmeye devam etmek durumunda olduklarından bahsetmişlerdir. K-5’in kuruluştaki mesleğini yaparken vasi olmanın engelli birey ile ilişkisini etkilediğine, engellinin isteklerini değerlendirecek vakti ve bilgisinin olamadığına yönelik ifadeleri şu şekildedir:

Mesela ben burada zaten mesleğimi yapıyorum. O kadar yoğunluk oluyor ki zaten engelli ile doğru düzgün iletişim bile kuramadığım zamanlar oluyor. Öyle olmalı ki engelliye tanımamıza engelliyle daha iyi ilişki kurmamıza engel olacak iş yükü olmamalı. Ben engelliye tanımalıyım ki hangi kararları ona bırakacağım hangi kararları kendim vereceğim yetkinleşmiş olmalıyım. Ama şimdi nöbet tutuyorsun, sonra gelip işlerini yapıyorsun, sonra da engellinin harçlığını takip ediyorsun ilişki

kurmaya alan kalmıyor, fırsat kalmıyor. Çok ciddi bir karar aldığında vasisi olduğum birey gerçekten haklı gerekçeleri var mı, bir alt yapısı var mı bilmiyorum ki. (K-5)

K-8 vasilığın getirdiği sorumlulukların farkında olunduğunda bir iş yükü oluşturacağını, kendisinin de bu sebeple vasi olduğu dönemde engelli bireye vakit ayıramaması nedeniyle “*vicdani olarak rahatsız olduğunu*” ifade etmiştir:

Vasilığın öneminin bilincinde olarak vasi olursanız evet bir yük oluşturur. Sadece belirli bir işlem yapılsın şeklinde düşünürseniz o kadar iş yükü oluşturmuyor. Aslında vasisi olunan bireyin sürekli takip edilmesi gerektiğinden fazlaca iş yükü oluşturan bir olay vasilik. Bir aile çocuğunu ne kadar sıklıkla ziyaret ediyorsa, vasi olan kuruluş çalışanlarının da aynı sürede bir zorunluluk olarak ziyaret etmesi gerekir, böyle bir kural olmalı. Örneğin haftada bir ziyaret etmeli gibi... Benim vicdani olarak rahatsız olduğum şey vasisi olduğum bireyle yeteri kadar ilgilenememek. Sonuçta ben de mesleğimin gerekliliklerini yetirmeye çalışıyorum. Vakit olmayabiliyor. Aileden birisi vasi olduğunda daha ilgili olabiliyor. İlaçlarını, eğitimini, faaliyetlere katılımlarını ilgili ise takip edebiliyor. Biz yapamayabiliyoruz. (K-8)

Bazen vesayeti altında bulunan bireyin işlemleri sebebiyle mesleği ile ilgili görevleri yerine getirmekte zorlandığı K-24 şu şekilde ifade etmiştir:

İşte mesela engelli için hastaneye gittiğim gün. Ben gittim orada boşu boşuna 6 saat bekledim. Mesaim orada geçti. O gün yapmam gereken harçlıklardı, çizelgeleri hepsi kaldı. Yani yasal olarak o işlemleri yürütürken harcadığın zaman mesleğinle ilgili işleri yürütmene engel olabiliyor. Sonuçta kuruluştaki 40 engelli daha var. Onların da iş ve işlemlerinin yapılması gerekiyor. Öncelik verdiğin vasisi olduğun engelli olmak durumunda. Çünkü onu halletme zorunluluğu hissediyorsun. Çünkü yasal olarak doğrudan kendim sorumluyum. (K-24)

Katılımcılar K-26, K-21 bireyin sağlık problemlerinin iş yükünü artıracak yönündeki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Şu ana kadar ekstra bir yükünü görmedim fakat çocuğun sağlık anlamında ciddi problemleri olduğu dönemlerde biraz kafanızı meşgul ediyor. Zaten engellinin herhangi bir geliri olmadığı için bununla ilgili de yaptığım bir işlem yok. (K-26)

Herhangi bir problem yaşamadık şimdiye kadar vasisi olduğum bireylerin sağlık işlemleri ya da başka hukuki bir şey olarak. O yüzden şimdilik fazla bir iş yükü hissetmedim. (K-21)

K-19 bireyin sağlık sorunları ve gelirinin olması durumunda vasinin iş yükünün artacağını şu şekilde ifade etmiştir:

Benim vasisi olduğum bireyin kronik bir sağlık problemi yok, çalışmıyor geliri de yok bu sebeple bir yük olmuyor benim için. Ancak geliri olan ya da kronik sağlık problemleri olan bir birey olsaydı bir yük oluşturdurdu elbette. Bir geliri olsa bankaya gideceksiniz, gelirini yöneteceksiniz ya da sağlıkla ilgili işlemler için sürekli bir onay vermeniz gerekecek bunlar iş yükü tabi. (K-19)

Vasisi olunan bireyin sağlık sorunlarının olmaması ve engeli nedeniyle sosyal faaliyetlere katılımının az olmasından dolayı, vasilikten kaynaklı iş yükü oluşmadığına yönelik K-16'nın ifadeleri şu şekildedir:

Ya ekstra bir iş yükü yok... Şöyle, ben vasisi olduğum bireyle alakalı şu ana kadar ekstra bir iş yükü yaşamadım. Dedğim gibi engelli bireyimiz biraz fazla kısıtlı olduğu için hem otizm tanılı hem de ağır engelli olduğu için, hani kendisiyle alakalı böyle sosyal faaliyetler anlamında ya da bir sağlık durumunda beni zorlayan bir durum olmadı yani. Faaliyetlere katılımı da az... (K-16)

K-22 engellinin gelirinin bulunmasının, vasi olarak yönetme sorumluluğu nedeniyle iş yükünü artıracığını ifade etmiştir:

Çalışan engelli bireylerimiz var. Bu engelli bireye vasi olarak atandığımız zaman mahkemeye bu bireyin çalıştığını, gelirinin şu kadar olduğunu her şeyi bildirmek zorundasınız. Hâkim burada neyi karar verebilir? Engelli bireyin işte maaşının çekilmesi işleminin tamamını vasiye verebilir. Ya da bir kısmını çekeceksin, vereceksin. İşte bilmem kaç personel imzası eşliğinde tutanaklaştırılacak sonra bana bunu getirebilirsin. Böyle şeyler olabilir. Defter yazma gibi genel olarak. (K-22)

Vasisi olunan bireyin gelirinin bulunması ve sosyal yaşama aktif olarak katılmasının iş yükünü artırdığı bazı katılımcılar tarafından ifade edilmiş, K-24 ayrıca bu durumun engelli bireyin yeni beklentilere sahip olmasına neden olduğunu ve yeni sorun alanları oluştuğunu ifade etmiştir:

Tabi iş yükünü etkiliyor. Çünkü en azından bazen mahkemeye gidip mahkeme sürecini o engellinin işini takip etmen lazım. Ya da mahkemece alınan karara göre hareket etmen lazım. Mesela işte kendim açısından bankaya para çekmeye gidiyorum ama bankada da bazı sorunlar yaşıyorsun. Parayı vermek için işte ben kendim genel müdürlüğe yazmam lazım diyorlar. Sadece para çekmek için iki saat bankada iki üç saat her gittiğimde beklediğim oluyor mesela ekstra bir iş olarak. Özellikle engellinin bir geliri yoksa vasilik çok daha az iş yükü oluyor. Engelli bireyin maaşı ya da bir geliri varsa ve sosyal hayata aktif katılımı oluyorsa iş yükü artıyor vasi için. Aslında orada benim düşündüğüm şöyle bir şey oluyor. Bir engelli sosyal hayata aktif şekilde katılabiliyorsa vasi mi olmalı, yasal danışman mı diye. (K-15)

Engelliler çalışan olduğunda, sosyal hayata katılabildiğinde vasinin yükümlülükleri ekstra artıyor. Engel grubu da doğal olarak bu süreci etkilemiş oluyor. Mesela evlenmek istiyor vasisi olduğunuz engelli, büyük bir sorun. Atıyorum telefon kullanıyor engelli, diğer insanlar tarafından kandırılma ihtimali var bunlar büyük problem. (K-24)

Katılımcıların iş yüküne ve iş yükünü etkileyen faktörlere yönelik ifadelerine yer verildiği bu alt kategoride vesayet ücreti ile ilgili bulguların da yer alması uygun görülmüştür. K-8 ve K-22 vesayet makamından dava sürecinde vasi ücreti talep ettiklerini ancak ücret verilmediğini ve ücret talebinden dolayı engelli birey için de başka bir vasi atandığını ifade etmişlerdir:

Ben ücret talebinde bulundum. Bir dönem beş ayrı engelli bireyin vasisi olmuştum. Bu taleple ilgili olduğunu düşünüyorum. Mahkeme vasi olarak beni atamadı. Mahkemenin uygun gördüğü bir avukat atandı. Size ücret sebebiyle vasiligi vermiyoruz denmedi tabi ama o süreçte Adalet Bakanlığında çalışan bir avukat vasi olursa ücret ödenebilir gibi bir açıklama yapılmıştı sanırım. (K-8)

Şöyle bir durum benim başıma geldi. Kuruluşumuzdan yazı yazıldı. Ben ekstra bir dilekçe verdim. Yani Medeni Kanunun ilgili maddesi gereğince vesayet ücreti istiyorum diye. Hakimle bizzat gidip görüştüğümde hâkim işte şey yazdı. Benim verdiğim dilekçenin üzerine 3 ayda bir 5 bin lira diye bir yazı yazdı. Sonra kaleme teslim etti bunu... Hâkimin karşısına tekrardan geçtiğimde başka bir kalemde çalışan bir memur hanımefendi... Vesayet ücreti gibi kararlar vermiyoruz dedi. Engelli çalışıyor maaşı birikiyor. Biz para veremiyoruz. Parasını çekemiyoruz bankadan. Kendi cebimizden vermek durumunda kalıyoruz. Hâkime Hanımla görüştüm, biz dedi bu vasiligi size hiç vermeyelim en iyisi dedi. Ben uygun gördüğüm birisine vereyim dedi. Vasiligi bana hiç vermeden bir tane avukata verdi. Sonrasında avukata ulaşmaya çalışıyorsun, avukatı arıyorsun, açmıyor... O süreçte de biz kurumdaki meslek elemanları olarak kendi cebimizden engelli bireye para vermeye devam ettik... Avukatın kendisi ben uğraşamam dedi. Ben en iyisi gideyim hâkime hanımla görüşeyim. Sizin kuruluştaki başka bir meslek elemanı varsa dedi sizin haricinizde o vasi atansın. Sonrasında kuruluşumuzda çalışan bir sosyal çalışmacı arkadaşımıza vasilik verildi. (K-22)

Vasilik görevinden dolayı mesai saatleri dışında da engelli bireyle ilgili işlerin yürütülmek zorunda kalındığını, bu görevin bir karşılığı olması gerektiği yönündeki görüşlerini K-11 ve K-20 şu şekilde ifade etmiştir:

Hayır almıyorum. Normalde alınabiliyorsa almam gerekir diye düşünüyorum. Sonuçta ben bu birey için defalarca mesaim dışında, hafta sonu, gece işlemlere imza attım ve ilgili kurumlarda bulundum. Tabi ki engellinin ihtiyacı varsa kendi imkanlarımızla gereken yere giderim. Önemli olan engellinin iyiliği ancak bir ücret de verilebiliyorsa bunu vasilik yapan personellerin alması gerekiyor. Sonuçta her personelin vasiliği de yok. Bazı şeylerin bir karşılığı olmalı, sonuçta yerine getirilen bir görev var. İzinde olabiliyorsunuz. Bireyin operasyon geçirmesi gerekiyor. İzninizi bile tam olarak kullanamıyorsunuz bazen. (K-11)

Ücret önemli bence. Çünkü bir memurun, ben bunun için zorunlu olduğunu düşünmüyorum, bu ekstra olan bir görevdir. Hayatının tüm alanını, belki mesai sonrasındaki alanını bile kapsayan bir görev. O yüzden bir ücret devlet tarafından ödenmeli. (K-20)

K-10 vasilik yapan kuruluş çalışanlarından ücret talebinde bulunan kimsenin olmadığını, K-23 ise ücret talebinde bulunabileceği konusunda bilgisinin olmadığını belirtmiştir:

Hiç ücret talebinde bulunan olmadı. Aslında ücret alınabileceğini düşünüyorum ancak şu an böyle bir durum yok. (K-10)

Ücret talep etmem gerektiği konusunda bir bilgim yok. Ya da talep edebileceğim konusunda. (K-23)

K-26 duruşma esnasında vasi ücretinden haberdar olduğunu ve almak istediğini belirttiğini ancak uygun görülen ücreti halen almadığını ifade etmiştir:

Mahkeme tek seferlik 5000 TL ücret ödenmesini kararda belirtmiş ancak öyle bir ödeme olmadı henüz. Ben doğrudan başvuru sürecinde talep etmemiştim ancak duruşma esnasında soruldu. Ben de böyle bir ücret varsa almak istediğimi söyledim. Çocuğun herhangi bir geliri yok zaten. (K-26)

“Vasiliğin iş yükü” kategorisindeki bulgular çalışanların mesleklerini yaparken engelli bireye vakit ayıramadığını, onun isteklerini değerlendiremediği ya da tersine bir durum olarak vasilik görevlerini yaparken mesleği ile ilgili işlerini yapamadığı gibi durumların yaşandığını göstermektedir. Vasisi olunan bireyin sağlık problemlerinin, sosyal hayata katılımının olması ve gelirlerinin vasi tarafından yönetilmesinin iş yükünü artırdığı ifade edilmiştir. Toplumsal yaşama katılımın engelli bireyin yeni beklentiler edinmesine sebep olduğu, vasi için yeni zorluklara ortaya çıkardığı belirtilmiştir.

Katılımcılar arasında vasilik ücreti alan kimse bulunmamaktadır. Bazı katılımcıların ücret talep edebileceklerine yönelik bilgilerinin olmadığı, bazılarının ise talep etmelerine karşın vesayet makamınca ücret uygun görülmediği bulgularına ulaşılmıştır. Katılımcılar vasiliğin oluşturduğu yük nedeniyle bu ücretin verilmesi gerektiğini düşündüklerini ifade etmişlerdir.

4.3. Engelli Bireyin Karar Almasını Etkileyen Faktörler

Bu kategori altında katılımcıların, bireylerin kararlarının kısıtlanmasının hangi faktörlerden kaynaklandığına yönelik ifadelerine yer verilmiştir. Engel düzeyi/grubu, bireyin yaşı ve toplumun yargılarının engelli bireylerin kararlarını kısıtlayıcı yönde etkileyebildiği bulgularına ulaşılmıştır.

4.3.1. Engel düzeyi ve grubu

Bu alt kategoride kuruluş çalışanlarının, engelli bireyler adına vasi tarafından kararlar alınmasında kısıtlanan bireyin hangi özellikleri ve durumunun etkili olduğuna yönelik görüşlerine yer verilmiştir. K-12 ve K-21 bireylerin engel düzeyine bağlı olarak bir karar beyan etme durumlarının az olduğu ve onlar adına kararlar alınması gerektiğini ifade etmişlerdir:

Vasisi olduğum bireyle ilgili karar almasını etkileyen etken engel durumu, çoğu zaman kararını beyan edemiyor. Eğer bireyin tanısından kaynaklı fiziksel ve zihinsel aktiviteleri çok kısıtlı düzeyde ise onun isteğini ifade etmesi bile zor olabiliyor. Onun adına kararlar almamız gerekebiliyor. (K-12)

Yani şöyle, bu biraz zihinsel yeterliklerle bağlı aslında. Zihinsel yeterliliği çok olmayan, ağır engelli olanların bu tarz talepleri neredeyse hiç olmuyor. Ama daha farkında olan engelli bireyler daha talepkâr olabiliyor. (K-21)

Engel grubu ve düzeyinin bireyin kendi kararlarının uygulanabilmesinde önemli bir etmen olduğunu, buna bağlı olarak desteklenmedikleri sürece isteklerinin yerine getirilmesinin zorluğunu K-2 şu şekilde ifade etmiştir:

Bir engellimiz kendisinin iyi olduğunu ve kurumda kalmak istemediğini söylüyor. Tabi kurumdan çıkabilmesi için vasililiğin iptal edilmesi gerekiyor. Bu doğrultuda mahkemeye başvuru yaptık henüz sonuçlanmadı. Bu daha çok yasal yükümlülüklerle ilgili bir durum. Örneğin ben bu kişinin ruhsal durumunun iyi olmadığını ve dışarda tek başına hayatını devam ettirirken her açıdan istismar edilebileceğini zarar göreceğini düşünüyorum. Bu sebeple kuruluştaki kalmaya devam etmeli bence. Burada engel düzeyi önemli bence. Başka bir engellimizin ise kuruluştan ayrılıp, kendi başına yaşayabileceğini düşünüyorum. Onun için de mahkemeye başvuruda bulunduk o da sonuçlanmadı henüz. Ancak her iki birey için de kaygılarımız oluyor tabi ki. Parasını kullanması gibi konularda ilgilenen bir aile üyesi olursa aslında bir sıkıntı olmaz. (K-2)

K-17 ve K-16 engellinin zihinsel kapasitesine vurgu yaparak, engelli bireylerin kararlarının başkaları tarafından alınması gerektiğini belirtmişlerdir:

Yani tamamen engelliye bağlı, engellilerin sosyal becerilerine, zihinsel kapasitesine. Bir de engellinin isteğinin kendisine faydalı olup olmadığına bakmamız gerekir tabi. (K-17)

Engellilerin bir kere kavramları algılaması gerekiyor. Doğru yanlışı bilmeleri gerekiyor. Para kavramlarının gelişmiş olması gerekiyor. Dolayısıyla da bizim engellilerimiz bu anlamda yetersiz oldukları için onlarla alakalı kararları daha çok biz veriyoruz. (K-16)

Bireyin sağlık kurulu raporunda belirtilen engeli ve düzeyinin dışında kararlarının da ayrıca değerlendirilmesi gerektiği, bu kararların birey için uygun kararlar olmayabileceği K-4 tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Bazen böyle durumlar olabiliyor. Mesela engelli birey sağlık kurulu raporu gereği yalnızca bedensel engelli olarak görünüyor ancak sağlıklı kararlar alamadığını görüyorsunuz. Raporunda yazmasa bile mental rahatsızlığı da olabilir. Sağlık kurulu raporları alınırken doktorlar çok kısıtlı bir süre gördükleri için bireyi tanılamada sorun olabiliyor. Engelli de geliri olmasına rağmen hiç harcama yapmıyor ve kendi ihtiyaçlarını karşılamıyor mesela. Bir vasisi olsa en azından ihtiyaçlarını karşılayacak kadar harcama yapar. (K-4)

Engelli bireyin kararının içeriği ve sonuçları bakımından, bireyin zarar görmemesi için bir değerlendirme yapılması gerektiği K-1 ve K-15 tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Bu kararların getirebileceği sonuçlar belirliyor engellilerin kendi başına karar verebilme durumunu. Örneğin kuruluşumuzda kalan bir engellimiz var. Evlenmek istediğini söylüyor. Vasi bu kararı nasıl destekleyebilir? Birey evliliğin getireceği sorumlulukları yerine getirebilecek düzeyde değil. Bana bu kararın onaylanmaması daha doğru geliyor. Bu konuda kararın ne olduğu çok önemli. Bireylerin kararları kendilerine zarar verebiliyor. Biz bunları engellemek zorundayız. (K-1)

Bazen kendi arkadaşları ile dışarıda buluşmak isteyen engellerimiz oluyor. Engelli manipüle edilebilir, istismar edilebilir durumu bu sebeplerle o kişiyi tanımıyorsak, nereye gideceğini bilmiyorsak dışarı çıkmasına izin vermiyoruz çünkü kandırılabilir diye düşünüyoruz. Ama basit iş ve işlemlerinde ben destek olmaya çalışıyorum. Mesela engelli bir kuaföre gitmek istiyorsa en azından kendi basit hayat eylemlerini gerçekleştirsin diye kuaförüne gitsin veya umut evindeyse çıkıp bir bakkalın marketi oraya kendi yiyeceğini alabilsin diye bu tip konularda destekliyoruz. Sosyal yaşam faaliyetlerine katılsın. Ama kandırılabilirliği ortamlarda da girmesinin önüne geçmeye çalışıyoruz. (K-15)

Engellinin kararlarıyla ilgili becerisinin değerlendirilmesi gerektiğine yönelik K-3'ün görüşleri şu şekildedir:

Birey iki yıldır kuruluşumuzda kalıyor. Öncesinde maaşı çekiliyormuş istenildiği zaman. Ancak buraya geldiğinde hiç parası yoktu. Yani kuruluştaki kalmaya başlayana kadar ya kendisi ya başkaları parayı kullanmış. Parayı kullanma konusunda yeterli becerisi yok demek ki. Bu konuda takip ve denetim gerekiyor. Elbette kuruluştaki kaldığı için daha fazla sınırlama oluyor belirli konularda ama bu engelli bireyin faydasına olabiliyor. Birey yemek yemek yerine son parasıyla sigara almayı da tercih edebilir, toplama çıkarma, hesap yapma konusunda da yeterli olmayabilir. Bu konuların meslek elemanlarınca değerlendirilmesi gerekiyor. (K-3)

Alınacak kararlarda engellinin yararına odaklanıldığı ve bireyin kararlarının bu doğrultuda kısıtlandığına yönelik K-7, K-11 ve K-19'un ifadeleri şu şekildedir:

Ben bir karar alınırken en çok engellinin yüksek yararını düşünüyorum. Yani o an için ona fayda sağlamasına bakarım. (K-7)

Tabi kuruluşumuzda kalan engellilerde kararlarını açıkça ifade edenler de edemeyenler de var. Bir birey ne istediğini bize ifade edebiliyorsa, sadece o istedi diye ona zarar verecek bir kararı uygulamanın da ne derece doğru olduğu tartışılır. Biz engellinin isteğini yaparken göz göre göre ona zarar veremeyiz. Mesela bir engelli ben ameliyat olmak istemiyorum dese onun zarar görmesine müsaade edemeyiz. Burada konu zarar görüp görmeyeceği. (K-11)

Zaten engelli bireyin talep ettiği ya da söylediği herhangi bir şey engellinin yararınaysa bunu zaten göz önüne alarak faydalıysa kabul ediyoruz. Ama zararına bir şeyse zaten kabul etmiyoruz yani. Örnek olarak bir engelli çalışmak istiyorum dediği noktada onun çalışamayacağını düşünüyoruz. Çünkü kuruluştan çıkarttığınız noktada çalışmaz ve kaçma eğilimi olan bir engelli birey olabilir. Bu sebeple herhangi bir fayda bekleyemezsiniz bu karardan. Ya da birey dışarıdan gelecek olan zararlara, kötülöklere açık olabilir. O konudan, her konuda istismar edilebilir. Yani kandırılmaya çok müsait olabilir ve engelli zarar görür. (K-19)

Engelli bireyin yararına odaklanmanın bazen hayati riskler dolayısıyla bir zorunluluk olabileceğine yönelik K-12'nin ifadeleri şu şekildedir:

Bir birey normal ağız yoluyla besleniyorken, peg ile beslenmeye geçilmesi gerekebiliyor. Biz de bu geçiş süresince zaman zaman acaba peg ile beslenmeye geçilme mi düşünüyoruz. Ancak çocuğun işte akciğerine gıda kaçması gibi sorunlar olabileceğinden, hayati riskler oluşabileceğinden yarar zarar dengesi gözeterek bir karar veriliyor. Buna engellinin kendisi karar veremez. Bir birey bu şekilde yutma problemi olduğu için katı gıdaların ona çekilerek ya da püre halinde verilmesi gerekiyordu. Ancak birey bunu istemedi. Biz de bireyin isteğine göre hareket etmek istiyoruz ancak çok riskli. Biz tabi hastaneye götürdük bütün tetkikleri yapıldıktan sonra doktor tekrar engellinin çekilmiş gıda tüketebileceğini söyledi ve bunu uyguladık. (K-12)

Engelli bireyin zarar görmemesine odaklanılmasının, bireyin toplum içinde güvende olmaması nedeniyle gerekli olduğunu K-27 şu şekilde ifade etmiştir:

Çünkü çoğu durumda verdikleri kararın kendilerine zarar vereceğini ayırt edemeyebiliyorlar. Bazı bireyler bir şeyi yapalım mı diye sorduğunuzda evet yanıtını veriyorlar sürekli. Bu da istismar edilmelerine neden olabilir. Engelli bireyler toplumun içinde de güvende değiller, kuruluşumuzda kalanların aynı zamanda çocuk oldukları da düşünüldüğünde çoğu zaman korunmaları gerekiyor. (K-27)

K-6 erişilebilirlik sorunları nedeniyle kişinin, zihinsel engeli bulunmasa dahi yalnızca bedensel engelinden dolayı, kısıtlanmasının gerekebildiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Şöyle, bedensel engelli kendi kendine yetebiliyorsa vasi olmasını istemeyiz. Ancak ağır bir bedensel engeli varsa mesela serebral palsi gibi kişinin vücut fonksiyon kaybı çok yüksekse bu durumda tabi vasi atanması daha avantajlı bir durum haline gelebilir. Tabi bazı durumlarda zihinsel engel de eşlik edebiliyor ancak çok ağır bedensel engelinin olması vasi atanmayı daha gerekli hale getiriyor. Sadece bedensel engeli olan vasi atanmış bir engelli var kuruluşumuzda. Ağır engelli sağlık kurulu raporu var. Aslında sadece bedensel engeli olan bireylere teknik olarak vasi atanmayabilir. Çok ağır bedensel engel bulunduğu resmi işlemler için ulaşım sağlayamayabiliyor. Bu vasiyi gerekli kılabilir. Bu açıdan bakınca her yer erişilebilir değil. (K-6)

“Engel düzeyi ve grubu” kategorisindeki bulgular, kısıtlanan bireylerin engel düzeyi ve grubu sebebiyle kararlarının engellenebildiğini, bu engellemenin bireyi (bedensel engelliler de dahil) kendi kararlarından korumak nedeniyle söz konusu olduğunu göstermektedir. Katılımcılar tarafından engel düzeyi ve grubundan kaynaklanan zihinsel kapasite vurgusu yapılmış, sosyal beceriler ve günlük yaşam becerileri konularının bu doğrultuda onların zarar görmemesi için önemli olduğu, bireyin toplum içinde güvende olmadığı ifade edilmiştir. Bireyin kararlarıyla ilgili alanlardaki zihinsel becerilerinin önemine vurgu yapılmıştır. Örneğin bireyin paranın kullanımı gibi belirli konularda desteklendiği takdirde istediği ortamda yaşayabileceği ifade edilmiştir. Kararın içeriğinin ve muhtemel sonuçlarının ne olduğunun değerlendirilmesi gerektiğine de değinilmiştir. Bireyin sağlıkla ilgili bir konuda almış olduğu karar hayati bir tehlikeye neden olabilir, bu karara müdahale etmek bir zorunluluk olarak görülebilir. Dikkat çekici bulgulardan birisi ise yalnızca bedensel engeli olmasına karşın erişilebilirlik sorunları nedeniyle bir bireye vasi atanmasının gerekli olabileceğidir.

4.3.2. Yaş

Bu alt kategoride engelli bireyin 18 yaş altı olmasına bağlı olarak kararlarının hangi durumlarda dikkate alındığına yönelik bulgulara yer verilmiştir. Bu kategoride yer alan ifadeler 18 yaş altı zihinsel engelliler grubuna hizmet veren bakım kuruluşu çalışanlarına aittir. K-28 engelli çocuklar konusunda daha koruyucu olduklarını şu şekilde ifade etmiştir:

Ben engel ve yaş durumlarına bağlı olarak kendi kararlarını sağlıklı bir şekilde verebileceklerini düşünmüyorum. Bizim kuruluşumuzda kalan bireyler çocuk olduğu için, biz kendi çocuklarımızın hayatlarını korunaklı sürmeleri için uğraşırız. Hani bir okula giderken servise bindiririz mesela. Buradaki çocuklar için daha da koruyucu oluyoruz çünkü hem engelli hem çocuklar. Bu sebeple bu şekilde karar almalarını destekleyici bir mekanizma oluşturulması çok zor. (K-28)

18 yaş altı engelli bireylerin daha çok günlük yaşamdaki basit kararlarda söz hakkı olabileceğini K-27 şu şekilde ifade etmiştir:

Kendisini sözel ya da beden diliyle ifade edebilen çocuklarda onların kararlarına saygı duyuyoruz. Sağlık işlemleriyle ilgili karar veremezler tabi ki. Çocuklar karar verebilme durumlarına göre belirli daha basit konularda karar alabilirler. (K-27)

“Yaş” kategorisindeki bulgular, engelli çocukların görüşlerinin günlük yaşamda yalnızca basit kararlar için alındığını, hem engelli hem çocuk olmalarından dolayı zarar görmemeleri için daha koruyucu davranılması sebebiyle daha çok kısıtlandıklarını göstermektedir.

4.3.3. Toplumsal yargılar

Bu alt kategoride toplumun engellilere yönelik algısının toplumsal yaşama katılımı ve karar alma süreçlerini nasıl etkilediğine yönelik katılımcı ifadelerine yer verilmiştir. Toplumun engelli bireylere yaklaşımının, biyelerle ilgili bir olumsuzluk yaşandığında oluşabilecek toplumsal tepkinin bireylerin isteklerini ve toplumsal yaşama katılımlarını sınırlandırdığına yönelik K-7'nin görüşleri şu şekildedir:

Var. Şu an mesela umut evinde kalmakta olan bir engellimiz var. Şile'ye gidecektik. Şile kampına. Çok istiyordu yani çok bekliyordu. İptal edildi mesela. Şu an çok üzgün. Kamptan kaynaklı bir sebeple iptal edildi. Hatta orada da vasilik girdi işin içine. Aileleri getirirse alabileceklerini ifade ettiler, vasilik önemli olduğu için. Bu olayı da düşünürsek şu an bir vasinin olması bizi olumsuz etkiliyor. Karar merci biz olmadığımız için mesela Şile'deki kamp yönetimi büyük ihtimal sorumluluktan korkuyor olabilir. Haklı olabilirler çünkü bu bireyler ağır engelli. Vasileri de olursa yanlarında o zaman bizim için daha iyi olur yardımcı olabiliriz gibi bir ifadeye bulundular. Vasi olmasa, kurum bünyesinde bu çocuğun hakları bizim kararlarımızla belirleniyor olsa bireyi faaliyete götürmüştük. Yanında bizim personellerimiz oluyor sonuçta. Fakat vesayet gibi bir sistem olduğu için, bu yapı bize engelli ile ilgili bir durum için engel olabiliyor. Bu yüzden de engellinin istediği bir şey yapılamadı. Tabi toplumun bugünkü bakışı da kültür de çok etkili oluyor. Çünkü bir olumsuzluk yaşanabilir. Bir manipülasyonu çok güzel yapan bir aktivist çıkıyor, belki gerçek olmayan bir şeyi -ki çoğu zaman öyle- çok güzel savunuyor, insanları manipüle ediyor. (K-7)

Engelli bireylere yönelik toplumsal algının yasaların uygulanmasını ve gelişimini de etkilemesi nedeniyle engelli bireylerin kararlarını almalarına destek olunamadığına yönelik K-24'ün görüşleri şu şekildedir:

Bence toplumsal bakışın vasiyle ilgili yasal süreçleri etkilemesi bu süreçte önemli rol oynuyor. Yani toplumsal olarak engellinin kararlarını vermesini desteklemiyoruz ve yasa da bununla paralel olarak geliyor ya da uygulanıyor. (K-24)

K-11 toplumun engelli bireylere yönelik “*kendisine faydalı olanı bilemez, o ne bilir*” şeklindeki bakışının bireylerin kararlarını almasına engel olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Genel olarak bireyin bir vasisi varsa vasinin kararı etkili oluyor. Bu da duyarsız kalıyormuşsunuz gibi olduğundan kaynaklanıyor. Burada toplumsal olarak engelliliğe bakış açımız, mevzuatın bize vermiş olduğu görevler, kuruluşun işleyişi hepsi etkili oluyor. Engelli ne bilir, ne karar verebilir mantığı oluşuyor. Çalışanın ve toplumun bakış açısı çok önemli. Engelli kendisine faydalı olanı bilemez bakış açısı onların kararlarını alabilmesi için engel oluyor. (K-11)

“Toplumsal yargılar” kategorisindeki bulgular, engelli bireylerin kendi kararlarını veremeyeceklerine ve kendileri için iyi olanın başkaları tarafından belirlenmesi gerektiğine yönelik toplumsal bakışın, bireylerin kararlarının engellenmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bununla birlikte bireyin yaşamı içerisinde etkileşime girdiği kişi ve organizasyonların, yaşanacak olumsuzluklardan kaynaklanacak toplumsal tepkilerin çekincesiyle, engelli bireylerin isteklerini geri plana itmek zorunda kalabildiği belirtilmiştir.

4.4. Kurumsal Bakımda Karar Alma Süreci

Kurumsal bakımda karar alma süreçleri kategorisinde “kuruluş ortamı, kuruluşun yasal sorumluluğu, vasi onayı gerektiren durumlar, farklı karar alma sistemleri” olmak üzere dört alt kategoriye yer verilmiştir.

4.4.1. Kuruluş ortamı

Bu alt kategoride kurumsal bakım organizasyonunun engelli bireylerin kararlarını engelleyici özelliklerine ve destekleyici bir sistemin bulunup bulunmadığına dair katılımcı görüşlerine yer verilmiştir. Katılımcılar kuruluş ortamının özelliklerinden, koordinasyon ve değerlendirme kurulunun işlevinden, kuruluş kurallarından, kuruluş ortamındaki seçeneklerden bahsetmişlerdir. Engelli bireylerin kurumsal bakımda olmadıklarında, karar alma süreçlerinin farklı gelişeceğini ancak bakımlarının yerine getirilmemesi sebebiyle kurumsal bakımın bir zorunluluk olabileceğini K-7 ve K-1 şu şekilde ifade etmiştir:

Zaten 1. derece karar mercinin yanında oldukları için bu kadar etkilenmezlerdi. O durumda yararı zararı vasisi görüyor. Burada ikinci göz olarak biz görüyoruz. Ama yine vasiye aktarmak zorunda kalıyoruz. Evde mi olmalı burada mı olmalı konusunda ise, ben sosyal hizmet merkezinde çalıştım, engelli ailelerini sosyal desteklerle falan destekliyoruz biliyorsunuz. Yaptığımız sosyal incelemelerde zaman zaman adamın evinde yaşlı olarak engelli olmuş bir birey var, ancak bakımı iyi bir şekilde yapılmıyor. Yani kurumsal bakım zorunlu olabiliyor. (K-7)

Muhtemelen kısıtlanmayacaklardı. Zaten ailelerin yeteri kadar ilgi göstermemesi söz konusu olduğu için burada kalıyorlar. Mesela bir engelli ailesine izinli gidiyor. Bizim burada kısıtladığımız birçok konu hakkında ailesi, çok fazla şöyle yaptı, çok fazla böyle yaptı şeklinde geri bildirimde bulunuyor. Çünkü aile bu davranışları sınırlandıramıyor. Birey aileyi bir otorite olarak görmüyor. Engelli birey yalnızca burada kısıtlandığı için kurumda kalıyor. Çevresine zarar verdiği için kuruluşumuzda kalan birey sayısı çok az. Daha çok kendi kendine bakım ihtiyacını karşılayamayacak ve ailenin de bu ihtiyacı karşılayamadığı bireyler kalıyor ve bu bireyler istekleriyle, arzularıyla, davranışlarıyla aileyi zorladıkları için burada oluyorlar. (K-1)

K-2 engelli bireylerin kuruluştaki kalmasalardı toplumsal yaşama doğrudan kendi istekleriyle katılım sağlayabileceklerini, bu durumun kuruluş ortamında farklı olduğunu ifade etmiştir:

Bazı bireylerin kuruluştaki kalmadan, ailelerinin yanında çalışarak hayatlarını devam ettirebileceğini düşünüyorum. Aynı zamanda daha mutlu olacaklarını da düşünüyorum. Yapılacak işleme göre değişmekle birlikte aile yanında olsalardı birçok işlerini de kendilerinin yapabileceğini düşünüyorum. Vasisi oluğum birey maaşını altın hesabına çevirmek istediğini söylüyor mesela. Bunu bakım altında olmasa kendi başına da yapabiliirdi bence. (K-2)

K-10 kurumsal bakımın karar alınması gereken yeni alanların ortaya çıkmasına neden olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Tabii ki değişecek. Çünkü sosyal faaliyete izin diye bir durum olmayacak. Birey kurum bakımında olduğunda her faaliyet için resmi işlemlerin sayısı artıyor. Kurumsal bakım aileler ya da vasiler için yeni karar verme alanları oluşturuyor. (K-10)

Kuruluşun, fiziki yapısı ve işleyişi nedeniyle bir ev ortamından farklı olduğunu ve bireyin istekleri doğrultusunda hareket etmesini engelleyici özelliklerinin bulunduğunu K-21 ve K-4 şu şekilde ifade etmiştir:

Tabii ki aile yanında olsa daha bireysel davranabilirler. Mesela en basitinden yemek yiyecek çocuk. Karnı acıyor ama gidip mutfaktan bir şey alamıyor. Ya da canı bir şey istiyor, gidip mutfaktan bir şey alamıyor burada. Ama evinde olsa belki çok rahat bunu yapabilecek. Ya da çok rahat dışarı çıkabilecek. Belki çalışabilecek. (K-21)

Daha farklı olurdu tabii. Belirli sorumlulukları almak ve sosyal yaşama daha çok katılmak durumunda kalırlardı. Kuruluş ortamında bir mutfak yok kullanabilecekleri. Her şeyleri hazırlanıyor. Faturalarını ödemek, kendi harcamalarına karar vermek gibi kararlar olacaktı kuruluştaki kalmasalardı. Mesela yaşamını kuruluştaki geçirmiş bir engelli var. İşlemlerin nasıl yapılacağına dair hiçbir bilgisi yok. Kendi alışverişini dahi yapamıyor. Ben anlıyorum bu bireyi aslında. Hiç yapmamış birisi için bunlar büyük sorumluluk olarak görülebilir. (K-4)

Engelli bireylerle daha çok etkileşim halinde olan bakım personellerinin, kuruluşun günlük işlerine odaklanarak, bireylerin kararlarının değil kuruluşun işleyişinin ön plana konulmasına neden olabildiğini K-5 şu şekilde ifade etmiştir:

Aradaki iletişim köprüsü sıkıntı olabiliyor. Bakım personelleri... Bakım personelinin de iyi bir eğitimden geçmesi gerekiyor. Bakım personelleri engellilerle bizden daha çok iletişim kuruyorlar görevleri gereği. Bazen bakım personellerinin mesleki personel ve engelli birey arasındaki rolü bazı durumlarda engelliye sınırlandırıyor. Konu zaten bize gelmeden bakım personeli tarafından sınırlandırılmış oluyor. Bir kurum kültürü var tabii ki ama bazı meslekler bir konuyu daha iyi değerlendirebilir. Bu iletişimin daha iyi kurulması lazım. Bakım personelinin günlük işlerin kolay yürütülmesine odaklanması gibi bir durum olabiliyor. Bu da bireyin kararlarına değil de işleyişe odaklanması gibi bir süreç neden oluyor. (K-5)

K-14 engelli bireylerin kararlarının kuruluş ortamında yararları için kontrol edildiğini, toplumsal yaşama katılımları için yeterli personel konusunun da önemli olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Engellilerin kararları dikkate alınabilir ancak bir kontrol mekanizmasından geçmesi gerekiyor. Mesela bir birey dışarda arkadaşlarıyla bir faaliyete katılmak istiyor. Kuruluş olarak ona zarar gelebileceğini düşündüğümüzden buna müsaade edemeyebiliyoruz. Aslında yanında bir görevli gönderilebilir ama bu da engelli birey için küçük düşürücü bir durum olabilir. Tabi personel sayısının yeterliği de önemli bir konu. (K-14)

Kurumsal bakımda engellilerin bir arada kalabalık bir ortamda yaşamasına bağlı olarak kurallar olduğunu, bu kuralların hem engellilerin hem de çoğu zaman vasisinin de kararlarının önüne geçebildiğini, işleyişin sağlıklı bir şekilde devam ettirilebilmesi için buna gerek duyulduğunu K-22 ve K-24 şu şekilde ifade etmiştir:

Kuruluşun işleyişine zarar verebilecek şeylere genellikle biz müdahale ediyoruz. Öyle bir durum var. Yani engelli birey kendi istediğine göre ben şurada yatacağım, ben şöyle yapacağım, ben sadece bu yemeği yerim, ben istediğim zaman dışarı çıkarım, bana kimse karışamaz, ben şöyle yaparım, ben böyle yaparım... Burası böyle bir yer değil. Burası yani kuralları olan toplu yaşam ünitesi. Burada belli başlı kurallar vardır. Yani banyo yapması gerektiği, diğer arkadaşların ne yapıyorsa senin de aynı şekilde onu yapman gerektiği falan aslında yapılıyor ama diğer istekler, uç istekler kabul edilmez. Öyle söyleyeyim size yani. Ben dışarı çıkacağım, arkadaşlarımla dolaşacağım çok nadirdir. Vasisinin onay vermesi, bu tür uç durumlarda vasisinin onay vermesi bu sefer kuruluştaki meslek elemanlarını sıkıntıya sokar. Sen vasisin eyvallah ama vasi, bak bu engelli birey senin yanında yaşamıyor. Bu engelli birey burada yaşıyor. Burada kuruluşun kuralları geçerli. Sen her şeye izin vermek istiyorsan, dilekçeyi verirsin. Yapılacak olan sosyal inceleme raporu sonucunda engelli bireyin sana verilmesi kanaati oluştuyorsa, gerekli işlemler yapılır, engelli sana teslim edilir, ondan sonra ne istiyorsanız yaparsınız. Ama burada her bireyin, yani kendini ifade edebilen her bireyin de uyması gereken kurallar var. (K-22)

Kurumun kuralları var, bir de engellinin bağımsız olarak yaşaması var. Şimdi ben kendi vasiliğim üzerinden gidersem. Vasisi olduğum engellilerin her ikisi de çalışıyor. Sabah kalkıp işe gidiyorlar. Akşam ise kuruluşa dönüyorlar. Ancak bu engelli akşam dışarı çıkmak istediğinde acaba göndersek mi diye tereddüt ediyoruz. Birey zaten hafta içi işe gidip geliyor. Engelli birey işe gidip geliyor ancak işe nasıl gidip geleceğini biliyor. Hafta sonu nereye gideceğini ise bilemiyoruz. Örneğin bir engelli bireyi biz işe yerleştirdik. Sosyal yaşama katılımı için. Oldukça da faydalı oldu onun için. İş yerinde de oldukça güzel bir görev üstlendi. Engelli iki kez dışarda sorun yaşadı, kuruluşa geç geldi biz de işten çıkarmak zorunda kaldık engelliye. Bu sebeple kendi kararlarına müsaade ederken bir bakım kurumu olarak farklı riskleri göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Belki bu yaşanan sorun kurum bakımında olmayan birisi için sorun bile değil ama kurum bakımı bazı davranışları kısıtlamamızı gerektiriyor. Aslında sürece vasi katılmayabiliyor. Çünkü kuruluş olarak bazı tehlikeli durumları önlemek zorundayız. (K-24)

Kuruluştaki kalan bireylerin kararlarını desteklemek için koordinasyon ve değerlendirme kurulunun (KODE) işleyişinin nasıl kullanılabildiğine yönelik K-25, K-20 ve K-15'in ifadeleri şu şekildedir:

Uygun görülmesi durumunda koordinasyon değerlendirme kurulunda bir karar alınarak diğer meslek elemanlarıyla birlikte karar alınarak engelli desteklenebilir. (K-25)

Ailesi ya da vasisi buna onay veriyorsa... Onu onaylıyor mesela. Onun verdiği onaya göre biz de diyoruz ki bu her düzen ne olarsa, atıyorum hafta sonları dışarı çıkabilmesine dair karar alabiliriz. Şu anki engellilerimizde şu an öyle bir karar almadık ama alabileceğimiz bir karar. Biz bir raporu

koordinasyon değerlendirme kuruluna sunuyoruz. Diyoruz ki arkadaşlar biz değerlendirdik, raporumuz budur. Siz de onaylıyorsanız bu engelli kendi haclığını kullanabilsin, kendi alışverişini yapabilsin, kuaförüne gidebilsin ya da ayakkabısını alabilsin. Yoksa bunun dışında biz bunları tutanaklarla yapıyoruz. Grup sorumlularımızın sorumlulukları var haclıkları değerlendirmede. Koordinasyon kurulu da buna onay veriyorsa tamam diyoruz. Birey haclığını kendisi kullanıyor. Tabi bu süreç aynı zamanda kısıtlayıcı bir rol de oynayabiliyor. Mesela aynı vasi bunu kendisi için engellinin gelip gitmesini talep ederken kendi izni dışında olan hiçbir faaliyete izin verilmemesini talep etti. (K-20)

Engelliler için kuruluştaki en temel yapılardan birisi, koordinasyonu değerlendirme kurulu toplantısıyla bir engellinin bazı noktalarda bir şeyleri yapabilmesi için olumlu katkı sunabiliyorsunuz misal. Umut evlerindeki çocuklar için parayı eline teslim etmeye yönelik bir karar alınmış. Normalde engellilerin alışverişlerini biz yapıyoruz. Kıyafetini alırsın, yiyeceğini içeceğini alırsın. Ama ben parasını veriyorum. Kendisi alıyor. Bir noktada yine para kullanmayı öğrenmiş oluyor engelli. Hem de parayı kullanabildiği için özgüveni artıyor. Kendine verdiği değer artıyor. (K-15)

K-16 KODE ile alınacak kararların engelli bireyin yararı düşüncesiyle engelleyici bir nitelikte olabileceğini, K-9 aynı doğrultuda bu kararların “kurumsal kültür” haline geldiğini ifade etmiştir:

Engellilerin kendi başlarına dışarı çıkması ya da çalışması gibi kritik kararlarda KODE toplantılarımız oluyor. Farklı meslek gruplarının katılımıyla bu kararları alıp bireyleri destekleyebiliyoruz. Ancak yapmış olduğumuz KODE doğrultusunda her zaman olumlu cevaplar olmayabilir. Engellinin yine dediğim gibi mental durumuna göre olumsuz kararlar da verilmiş olabilir. Burada tamamen engelinin menfaatini sağlamak amacıyla yapmış olduğumuz şeyler ya da kendimizi hukuk karşısında koruma amacıyla. Atıyorum biz engelinin menfaati için çıksın, biraz hava alsın, kurum dışı ortamı görsün gibi şeyler söyleyebiliriz ama bunun sonucunda kötü şeyler geliştiğinde sonuç olarak biz sorumluyuz. Bunun için her zaman dikkatli olmamız lazım. (K-16)

Kurum kültürünce vasiye sorulacak ve sorulmayacak şeyler kendiliğinden ayrılmış gibi. Engelli birey ile ilgili bir karar alınacağında o bireyle çalışan grup sorumlusu, psikolog, öğretmen, bakım personeli ve sosyal servis personelinin katılımıyla koordinasyon ve değerlendirme kurulu toplantısı yapılıyor. Örneğin bir engellinin bir faaliyete katılması engeli için risk oluşturabilir. Koordinasyon ve değerlendirme kurulunda böyle bir karar alınabilir. (K-9)

Koordinasyon ve değerlendirme kurulunda karar alınmasının sorumluluğun paylaşılması bakımından önemli olduğunu K-23 şu şekilde ifade etmiştir:

Örneğin bir engelli kendisi dışarı çıkmak istiyor. Biz yanında bir personelle buna müsaade edebiliyoruz. Bu şekilde bireyler desteklenmeli. Engellinin desteklenmesi için bazı durumlarda koordinasyon ve değerlendirme kurulu kararı alabiliyoruz diğer meslek elemanlarının da katılımıyla. Engellinin kendisinin dışarı çıkması ile ilgili böyle bir süreç de olmuştur. Vasi olmaktan çekincemiz de bu sebeple oluyor. Tek başına sorumluluk almak zor. Bu tarz toplu karar alınan sistemlere ihtiyaç var. (K-23)

Kurumsal bakımda bulunan 18 yaş altı engelli bireylerin kararlarının, geleceği etkileyecek önemli durumlarda dikkate alınamayacağını K-27 şu şekilde ifade etmiştir:

Seçeneklerin artırılması gibi bir uygulama olabilir. Gidilecek faaliyetlerin çeşitlendirilip hangisine gitmek istediklerine yönelik fikirleri alınabilir. Bu şekilde karar vermeye yönelik becerileri de geliştirilmiş olur. Ancak çocuğun geleceğini etkileyecek hayati kararlarda bizim devreye girmemiz gerekir. Bunu daha günlük faaliyetler için söylüyorum. (K-27)

“Kuruluş ortamı” kategorisinde, kurumsal bakımın engelli bireylerin bakım ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olduğu ancak bireylerin kararlarını alabilme ve toplumsal yaşama katılımı gibi konularda engelleyici özelliklerinin bulunduğuna yönelik bulgular yer almaktadır. Kurumsal bakımın vasi ve engelli birey ile olan ilişkisi gereği yeni karar verme alanlarının doğmasına neden olduğu ancak kuruluşun fiziki yapısı (mutfığa ve ev aletlerine erişimin olmaması) ve işleyişi (çok sayıda bireye bir arada hizmet verilmesi) gereği bireylerin kararlarının kısıtlanması gerektiği katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Çok sayıda bireye hizmet veriliyor olması sebebiyle kuruluş kurallarının katılığı (vasinin kararlarının önüne geçecek kadar) ve bakım organizasyonunun sağlıklı işleyişini koruma eğilimi bireylerin kararlarının engellenmesindeki etmenlerdir. Bakım personellerinin günlük işleyişi kolaylaştırırken engelli bireylerin isteklerini geri planda tutması ya da yeterli sayıda bakım personeli olmaması durumunda engellinin bir faaliyete katılamaması buna örnek gösterilebilir. Koordinasyon ve değerlendirme kurulunun işlevi kategorideki önemli bulgulardandır. KODE’nin bireylerin kararlarını alması için destekleyici ve engelleyici rolü dikkat çekici bulgulardandır.

4.4.2. Kuruluşun yasal sorumluluğu

Bu kategoride bakım kuruluşu olmaktan kaynaklanan sorumlulukların engellilerle ilgili alınacak kararları etkilediğine yönelik bulgulara yer verilecektir. Katılımcılar kuruluşun bu konudaki yasal yükümlülüklerinin, engelli bireyi korumaya odaklanılmasının ve bu durumun kurumsal kültür haline gelmesinin bireylerin kararlarına müdahaledeki etkenler olduğunu ifade etmiştir. Kuruluş idarecilerinin bu yasal yükümlülüklerle göre hareket etme eğiliminde olduklarını K-1 şu şekilde ifade etmiştir:

Kuruluş ortamı destekleyici şekilde değil direk engel olacak şekilde işliyor. İdarecilerin yaklaşımları özellikle bu konuda çok etkili oluyor. Engellinin zarar görmesi durumunda yasal olarak sıkıntı yaşanması ihtimali her şeyin önüne geçiyor kurumda. Her idareci ile yaklaşımlar da değişiyor. Çünkü büyük bir sorumluluk var, risk almak zor bir durum. (K-1)

Bakım kuruluşlarının yönetsel yaklaşımının, bir olumsuzluk meydana geldiğinde kuruluş çalışanlarını sorumlu tutmak eğiliminde olduğunu, bu durumun bireyin karar vermesini engelleyici rol oynadığını K-27 şu şekilde ifade etmiştir:

Bürokratik yapıyla ilgili olabilir. Çünkü engelli bireye bir zarar geldiğinde bundan kimlerin sorumlu olacağı belli. Bu sebeple bundan sorumlu olacak kişiler buna yönelik önlemler almak zorunda. Bu da gerektiği durumlarda çocuğun karar verme hakkını engelleyen bir şey. (K-27)

Bakım kuruluşunun bireylere yönelik faaliyetleri düzenlerken, olumsuzluk karşısında kendisini korumaya odaklanarak hareket ettiğini K-22 şu şekilde ifade etmiştir:

Genel olarak o konuyla ilgili biz dilekçe aldık zaten. Şimdi burada biz de kendimiz de devlet memuruyuz. Sorumlu olduğumuz bir müdürümüz var, amirlerimiz var. Kendimizi de koruma altına almamız lazım. Engelli bireyler için bir şey yapıyoruz ama bunun sonucunda farklı şeyler olabilir. Aile ters tepki verebilir. Ben izin vermiyordum, neden götürdünüz? Ben çocuğumu havuza sokmuyordum, neden yüzmeye götürdünüz gibisinden şeylerle karşılaşmamak adına. Aslında biz burada kurum olarak ve devlet memuru olarak kendimizi koruyoruz. Biz senin çocuğunu, bak böyle sportif faaliyetlere, pikniklere, gezilere bir yerlere götürüyoruz, senin buna iznin var mı? Var hocam, o zaman bize bunu vasisi olarak, bize dilekçeni ver, çocuğun dosyasında bulunsun. Yarın bir gün yani topluma karışmaları için elimizden gelen her şeyi yapıyoruz. Ama bunu yaparken de bizim de kendimizi korumamız lazım. Çünkü ailelerin bu tür durumlarda duyguları çok karışık oluyor. Daha hassas oluyorlar çünkü Allah korusun belki bir kaza yaşanıyor, evladı ölmüş oluyor o kazada. Yani çok farklı şeyler meydana gelebileceği için bu konuda bizim kendimizi koruma altına almamız lazım. Bir kamu kurumu olarak. (K-22)

Bir bireye vasi atanmış olmasının etkisiyle, bir olumsuzluk durumunda sorumlu tutulmaktan kaçınmak için vasinin isteği doğrultusunda engelli bireyin kısıtlanabildiğine bir örnek K-6 tarafından verilmiştir:

Bizim kuruluşumuz bedensel engel grubuna hizmet veriyor. Haliyle çoğu engellinin vasisi yok. Bu kuruluş için bireylerin kendi kararlarını almasının önündeki en büyük engel vasilik. Vasilik dışındaki sebep ise yasadaki kaynaklanıyor bence. Çünkü ben sürekli resmi işlemlerde sorun yaşıyorum. Engellinin kararını başkasının almasına, onun yerine başkasının imza atmasına bizi yasa mecbur bırakıyor. Bu bazen kişinin yüksek yararı ile çatışıyor ancak bunları uygulamak zorundayız. Örneğin yakınlarından birisi vasi olarak atanmış oluyor. Engellinin oğlu ile görüşmesini istemiyor ve buna engel oluyor. Yasal olarak benim bildiğim bu konuda bir hüküm yok ancak böyle bir çatışma doğuyor. Burada kararı neye göre alacağımız konusunda çatışmalar oluyor. Sonuçta vasi engelli zarar gördüğü için de bu görüşmeyi engelliyor olabilir. Biz bunu bilemeyiz. Burada engellinin görüşmek isteyip istemediğine mi bakacağız? Yoksa vasinin isteğine mi bakacağız? Tabi kuruluş ortamında vasinin söylediğini uygulama eğilimi oluyor. (K-6)

Olumsuz durumlarda sorumlu tutulmaktan kaçınmak için vasinin kararlarının geri planda tutulup, kuruluşun tercihiyle engelli bireyin kararlarının kısıtlanabildiğini K-10 şu şekilde ifade etmiştir:

Kuruluştan ayrılmak isteyebilir bir engelli mesela ancak öncesinde diğer koşulların oluşturulması gerekiyor. Ya da bir engelli akşam kendisi dışarı çıkmak istiyor diyelim. Kuruluşun bir sistemi, alması gereken önlemler var ve engelliye koruması gerekiyor. Buna müsaade edilmeyebilir. Bu sadece vasinin onayı ile değerlendirilebilecek bir durum değil. (K-10)

Kuruluşun sorumlulukları nedeniyle engelli bireylerin farklı yaşam alanlarındaki bütün işlemlerinin kuruluş tarafından yürütülüyor olmasının, bireylerin kendi başlarına karar alma beceri ve isteklerini zayıflattığını K-4 şu şekilde ifade etmiştir:

Engelli bireyler bir süre kuruluş bakımında kaldıktan sonra işlerini yapmamaya, her şeyin onlar adına çözümlmesine alışıyorlar. Bazı işlemlerini kendileri yapabilecekken engelli bir süre sonra yapamayacağını düşünmeye başlıyor. Onları bazı işleri yapmaya yönlendirdiğinizde bu sefer burada senin görevin ne o zaman gibi bir söylem ortaya çıkıyor. Yani kuruluş onların karar verme eğilimlerini de azaltıyor, her işi biz yaptığımız için. Yani yaşama katılımları da azalıyor. Yaşamın içinde olmayınca karar verecek bir durum da kalmayabiliyor. Kuruluş da sorumluluk ve risk almak istemiyor. Çünkü birey dışarda kendi işlerini ve isteklerini yaparken başına bir şey gelirse korkusu var. (K-4)

Kurumsal bakımın engelli bireylerin kararlarını daha çok engelleyici şekilde olduğunu katılımcılar K-24 ve K-28 şu şekilde ifade etmiştir:

Kurumsal bakım daha çok engellinin kararlarını engelleyici yönde bir yapıya sahip olabiliyor. Mesela engellinin zarar göreceğini düşünüyorsak onun faaliyete katılmasını ya da dışarı çıkmasını engelleyici kararlar alabiliyoruz. Haklar açısından değerlendirdiğimizde sen bireyin dışarı çıkmasını ya da faaliyete katılmasını engelleyemezsin. (K-24)

Kuruluşumuzda kalmakta olan çocukların kendi isteklerini ifade ettikleri durumlar söz konusu oluyor. Bazı faaliyetler için bu istekleri yerine getirmek bizim kararımıza bağlı oluyor tabi ki. Tekne turu mesela bizim için riskli bir faaliyet. Böyle bir durumda engellilerden sorumlu olduğumuz için, faaliyeti çok isteseler de gerçekleştiremiyoruz. (K-28)

Geçmişte yaşanan olumsuzluklar nedeniyle bireyin zarar görmesi ve kuruluşun sorumlu tutulması endişesinin engelleyici tutumlar bakımından kuruluş kültürü haline geldiğini K-20 şu şekilde ifade etmiştir:

Şöyle, aslında tabii ki mevzuatlar bizim için bağlayıcı. O esaslara göre davranmaya çalışıyoruz. Ama diğer kurumlardan farklılaşmamıza sebep olan şey bizim deneyimlerimiz. Daha önce karşılaştığımız problemler ve aynı olayların tekrar gerçekleşiyor olması bazı engellilerde. Tarih tekerrür ediyor gibi şeylere girmek istemiyoruz. Daha önce bir durumdan zarar görülmüşse ya da böyle bir ihtimal oluşmuşsa ya öncesinden bunu düşünmeye çalışıyoruz, düşünememiştir ve gerçekleşmişse de daha sonra tekrarlamasına izin vermiyoruz. Evet. Normalde bireylerin verebileceklerini düşündüğümüz kararlar var. Ama dediğim gibi bir kuruluş kültüründe olduğumuz ve zarar gördüğünde biz de zarar görebileceğimiz için buna izin vermiyoruz. Örneğin, engellilerimiz buradan çıkıp herhangi bir markete gidip istediği bir yiyeceği alabilirler. Bu çocukların bile yaptığı bir şey zaten. Belli bir yaş, 18 yaş altını markete göndermiyoruz aslında biz. 7 yaşındaki çocuk bile çıkıp marketten alışveriş yapabiliyor. Ama biz bunun sonucunda belli zararlar gördüklerini gördüğümüz için personel eşliği olmadan izin vermiyoruz mesela. (K-20)

K-5 kurumsal kültürün sürekli dezavantajlı bireylerle çalışılmasının etkisinde geliştiğini, çoğu durumda bireyin kararlarının geri planda kalarak mevzuat hükümlerinin etkili olması gibi bir sonuca yol açtığını ifade etmiştir:

Kurum kültürü önemli. Sürekli dezavantajlı gruplarla iç içe olduğumuz için sosyal hizmet kurumlarının mesleki olarak zaten engellinin üzerinde bir korumacılık eğilimi oluyor. Biraz da toplumla, kültürle de alakalı. Devlet ne derse doğrudur, devletten daha iyi mi bileceksin gibi bir söyleme kapılabiliyor ister istemez. Bu doğrultuda sistemi korumaya, mevzuatı ön plana koymaya yönelik uygulamalar oluyor. Aslında bunun aşılması gerekiyor. Birey engelli de olsa hatta engelli de olsa lafını bile kullanmamam lazım. O bireyin isteklerinin, hayallerinin ve kararlarının daha çok ön plana çıkması lazım. Bireyin ön planda olması, kurumun geri planda olması gerekiyor. (K-5)

K-10 kurumsal kültürün engelli bireylerin kararlarının aleyhine işleyebildiğini ve mevzuatın da önüne geçebildiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Kurum kültürü etkili oluyor. Engelli bir şey yapmak istediğinde elbette idareye bilgi veriyorsunuz. İdarenin yaklaşımı doğrultusunda bireyin talebi destekleniyor ya da engelleniyor. Çünkü kuruluş bireyin yaşayacağı her şeyden sorumlu ve kuruluşun düzenini, işleyişini korumak durumdayız. Mesela mevzuatın izin verdiği durumlarda bile kuruluş bunu engelleyebilir. (K-10)

K-14 kuruluş çalışanlarının yasal yükümlük konusunda daha güvende hissetmeleri durumunda, engelli bireylerin kararlarını daha destekleyici olabileceklerini şu şekilde ifade etmiştir:

Aslında kuruluş tarafından engelli dışarda olumsuz bir durum yaşadığında yasal bir yükümlülük olmayacağı bilinse, çalışanlar ve idareciler için daha rahat karar verme süreci oluşur. Çünkü bu sorumluluk ve riskler kuruluş bakımındaki bireyin günlük faaliyetlerinin birçoğunun engellenmesi ile sonuçlanabilir. (K-14)

Toplumun bakım kuruluşlarına karşı olumsuz tutumunun yasal olarak zarar görme tedirginliğini arttırdığı, K-25'in şu ifadelerinde görülmektedir:

Bu bakım kuruluşlarında çalışmayan insanlar dışardan kurumuza o kadar kötü bakıyor ki hata yapma şansımız yok. Oluşabilecek en ufak bir sıkıntıda olaylar çok büyütülür. Biz bu sebeple engellilerin kararlarını dikkate alamayabiliriz. Bırakın engellinin kendi kararını almasını, onu tutma şekliniz bile dışardan farklı anlaşılır, yanlış anlaşılır. Örneğin bu engelliler kurum bakımında olmasa rahat rahat istediklerinde dışarı çıkabileceklerdi. Ancak kuruluşta bu mümkün olmuyor çünkü biz sürekli hesap vermek durumundayız. (K-25)

Toplumun ve diğer bürokratik sitemlerin engellinin karar vermesini önemsemediğini, yaşanacak olumsuzluklarda bir sorumlu aramak niyetinde olduğunu ve bu durumun verilecek kararları etkilediğini katılımcı K-22 şu şekilde ifade etmektedir:

Bu tedirginlik her zaman oluyor, olur da. Söz konusu engelli birey olduğu zaman zaten toplumun düşünce yapısı daha farklı oluyor. Aslında biz kararlara müdahale ederken hem engelliye hem de kendimizi koruyoruz. Öyle bir durum söz konusu yani. Toplum engellilerin kendi kararını vermesini önemsemiyor. Düşünce bu değil. Hatta toplum engellilerin karar verebileceğini de düşünmüyor. Sadece, engelliye bir şey olduysa bir memur suçludur diye düşünülüyor. İşin içinde olmayanlar her zaman bu işi böyle düşünürlər. Yani buradaki yaşantının, burada bir hayat yaşıyoruz aslında biz. Yani hayat devam ediyor, ediyor, ediyor, ediyor. Mesela insanın doğması, işte gelişmesi, büyümesi, ölmesi gibi burada da biz engellilerle bir hayat yaşıyoruz. Bu hayatın neresinde, ne olacağını biz kestiremeyiz. Anlatabildim mi? Engelli burada 17 yıldır kalıyor olsun diyelim. Belki de kalan çocuklarımız da var. Bu çocuk bir gün vefat edecek ve birileri gelip bizden bunun hesabını soracak. Bu çocuk neden öldü? Ama kimse şunu sormayacak. Bu engelliyle 17 yıldır birlikte yaşıyorsunuz ve bakımını üstleniyorsunuz. Kimse bize demeyecek. Hâkimi, savcısı, anası, babası, vasisi, akrabaları geldiğinde çocuk neden öldü deyip bizi suçlayacak.

“Kuruluşun yasal sorumluluğu” kategorisindeki bulgular yasal sorumluluk, kurumsal kültür, bürokratik yapı ve toplumun bakım kuruluşlarına yönelik düşüncelerinin engelli bireylerin kararlarının geri planda tutulmasına neden olduğunu göstermektedir. Bireylerin kararları doğrultusunda yaşanacak olumsuzluklar nedeniyle suçlanma kaygısı, seçenekler arasındaki en engelleyici olanın tercih edilmesine neden olmakta, kuruluş ortamında süreç her durumda engelli bireyin aleyhine işlemektedir.

4.4.3. Vasi onayı gerektiren durumlar

Kuruluş ortamında vasi onayı gerektiren birçok işlem ve faaliyet bulunmaktadır. K-6 “bireye vasi atanmışsa neredeyse her konuda vasiden onay almak gerekiyor” şeklinde ifade etmiştir:

Bireye vasi atanmışsa neredeyse her konuda vasiden onay almak gerekiyor. Banka, kimlik çıkarma, SGK ile ilgili işlemler yani bütün devlet kurumları ile ilgili işlerde vasinin onayına ihtiyaç duyuluyor. Bir kuruma gittiğinizde vasi yoksa sizi muhatap olarak görmüyor. Örnek veriyorum nüfus müdürlüğüne gittiniz. Kimlik çıkartmak istiyorsunuz, birçok yazı yazılıyor yine de olmuyor. (K-6)

Bu kategoride vasi onayı gerektiren mal varlığı yönetimi, sağlıkla ilgili durumlar, sosyal ve sportif faaliyetler, izin ve kuruluştan ayrılma, nüfus ve vatandaşlık işlemleri başlıkları altında katılımcı ifadelerine yer verilmiştir.

4.4.3.1. Mal varlığı yönetimi

Bu başlık altında kurumsal bakımdaki engelli bireyin mal varlığı yönetimi ile ilgili durumlarda vasi onayına ihtiyaç duyulmasına yönelik katılımcı ifadelerine yer verilmiştir. Engelli bireylerin emekli aylıklarının ya da maaşlarının ihtiyaçları doğrultusunda kullanılması için vasi ile iletişime geçilmesi zorunluluğunu katılımcılar K-4, K-5, K-23 ve K-25 şu şekilde ifade etmiştir:

Bazı engellilerin mesela mal varlıkları var. Maaşları var. Bizim vasilerle iletişimde olduğumuz konu özellikle maddi konular oluyor. Engellilerin emekli maaşları oluyor. Bu maaşların yönetilmesi ya da engellinin ihtiyaçları için kullanılması için vasilerin dahil olması gerekiyor. (K-4)

Yasal olarak her türlü durumda iletişime geçmek zorundayız. Bir de bireylerin emekli maaşı oluyor, emekli maaşını vasi yönetiyor. Vasi yönettiği için onunla iletişime geçmemiz gerekiyor. Çünkü burada engellilerin bazı ihtiyaçları oluyor. Dışarı çıkmak istiyor, kuruluş dışından yemek istiyor vesaire. Sağlıkla ilgili ani ihtiyaçlar oluşabiliyor. Tekerlekli sandalye gibi. Maddi konularda iletişime geçmek zorunda kalıyoruz. Zaten biz burada engellinin ihtiyaçlarını karşılıyoruz ama dediğim gibi ekstra durumlar olabiliyor. Şöyle bir şey de gözetiyoruz. Vasi engellinin maaşını yönetiyor ama engelli bundan faydalanamıyor. Faydalanması lazım. Ne yapıyoruz işte bizim sosyal etkinliklerimiz oluyor dışarıda bazen ücretli olmak durumunda kalıyor. Dolayısıyla engellinin maaşından faydalanması için bunun karşılanması için vasiden talep edebiliyoruz. Aslında bu vasi için de iyi bir durum. Sonuçta mahkeme ne yaptın engellinin gelirini diye sorduğunda bu harcamaları gösterebilir. (K-5)

Genelde ekonomik mevzularda ihtiyaç duyuluyor. Çocukların ihtiyaçlarının karşılanması ve ailesi tarafından verilen harçlığı ya da maaşı varsa paranın çekilmesi, engellinin ihtiyaçları için karşılanması konularında ihtiyaç duyuluyor. (K-23)

Örneğin engellinin maaşı vasi olmadan çekilemez. Devletin vermiş olduğu engelli harçlıkları idarenin görevlendirdiği çalışanlar tarafından çekilebiliyor. Engelli çalışıyor ve maaşı varsa bu işlemi yalnızca vasi yapabilir. (K-25)

K-2 ruhsal engel tanısı bulunan bireyler için yasal bir gereklilik olarak vasi atandığını, bu bireylerin maddi işlemleri yapmada zorluk çekiyor olmalarının yasal gerekliliğin nedenlerinden biri olduğunu belirtmiştir:

Ruhsal engelliler için vesayette kanunen bir zorunluluk var diye biliyorum. Çünkü engellinin para ile ilgili işlerinin yönetilmesi gibi durumlar söz konusu olduğunda kendi başlarına karar vermede zorluk yaşıyorlar. Bu yüzden de bir vasiye ihtiyaç duyuluyor. (K-2)

Engelli bireyin gelirlerinin yakınları ya da kuruluş çalışanları arasından atanmış bir vasi tarafından yönetilmesinin, vesayet altına alınanın kendi isteği doğrultusunda harcama yapmasına engel olduğuna yönelik K-20'nin ifadeleri şu şekildedir:

Maddi süreçlerle ilgili çok büyük sıkıntılar oluyor. Bu şöyle, vasi aile ise ailelere yatan bir ücret varsa çocuğun maaşı bile olsa, engelli bizde ücretsiz kalıyor tamamen, hiçbir şeyini para karşılığında yapmıyor devlet. Ondan bir harç bedeli gibi bir şey de almıyor maaşlı olmasına rağmen. Bence bu bir sorun. Ama vasi başka bir alanda ya da başka bir şehirde kalmasına rağmen engellinin maaşını

yönetebiliyor. Böyle olunca engellinin tamamen kendine ait bir harcama alanı oluşmıyor. Bunun dışında aileden biri olmadığı takdirde bizim gibi memurlardan biri olduğunda mahkemeler belli sınırlar koyuyorlar. Belki sosyal hizmetlere dair güvensizliğinden mi ya da memurların sınırlarını çok net çizmek gerektiğini düşündüğünden mi bilmiyorum. Ama engellinin örnek veriyorum hiç kimsesi yok ve devamlı gittiği bir işi var, kazandığı belli bir maaş var. Atalım şöyle diyelim 20 bin lira gibi bir para. Bu bizden bir vasi olduğu zaman para yönetimine sınırlama getirilebiliyor. Örneğin aylık 5 bin lira sadece çekilebilir ya da 10 bin lira çekilebilir gibi. Bu sınır olduğu takdirde engellinin parası bankasında birikmeye devam ediyor ve bununla alakalı ne artık kendisi işlem yapabiliyor, kendisi kazandığı paraya ulaşmıyor, onun yüksek yararı için işlem yapmaya çalışan vasi, ihtiyaçlarını karşılayan vasi de bunun sorununu yaşıyor. Bazen artık kendi cebinden harcayacak noktaya geliyor. (K-20)

K-21 ve K-22 kuruluş çalışanının vasi olarak miras davası, tapu işlemleri gibi farklı konularda vasinin onayına ihtiyaç duyulabileceğini ifade etmiştir:

Mesela vasisi olduğum bireyin bir miras davasına da katılmam gerekmişti geçmişte. (K-21)

Herhangi bir kamu kurumundaki işte mesela banka işlemi vardır. Engelliye bir aile yakınından şey kalmış olabilir, bir miras kalmış olabilir, tapu işlemleri falan. Bu tür konularda da tapu müdürlüğü de tabii ki yetkin kişi olarak vasi isteyebilir. Ama orada da mesela vasinin de bunu doğrudan mahkemeye sorması gerekebilir. Mahkemenin burada vasiye hangi yetkiyi verip vermediği çok önemli tabii. Yani engelli bireye bir şey kalmış olabilir, bir araç kalmış olabilir. Yani bu aracın nasıl işleneceği, nasıl kullanılacağı ya da satılacak mı, satılmayacak mı? Bu konular tabi vasiyle mahkeme arasında yapılan şeyler. (K-22)

Bir kuruluş çalışanının vasi olarak atanması durumunda engelli bireyin gelirlerinin yönetimi ile ilgili işlemlerin çok zor yürütülebildiğini, resmî kurumların katı prosedürler uyguladığını K-24 şu şekilde ifade etmiştir:

Engellinin resmi işleri, nüfus işlemleri okul kayıt işlemleri olabilir, eğer çalışıyorsa işle ilgili işlemleri onun temsilcisi olarak, maaşını çekme yetkisi, tabi bunlarla ilgili mahkemeden hep ayrıntılı olarak karar alınması gerekiyor. Genelde nüfus okul işlemlerinde vasi kararı yeterli oluyor ama maaş ve para işin içine girince banka işlemleri gibi, hep detaylı karar istiyorlar. İşte para çekmek için ayrı maaş kartı çıkarmak için ayrı mesela iki ayrı hesabı varsa hesapları birleştirmek için bile ayrı karar isteniyor. Onlar da uğraştırıyor. Önce mahkemeye yaz sonra mahkemeye git gibi. Bir de tabi Aile Bakanlığının işlemleri için gerekiyor. Şöyle bir süreçten bahsedebilirim. Mahkemeye gittim, dilekçe verdim. İşte bu çocuklar başka bir kuruluştaki kalıyorken vasileri vardı. Bizim kuruluşumuza nakil oldular. Şimdi burada çalışacakları için yine bir vasiye ihtiyaçları var. İşlemlerinin yapılabilmesi için. Mahkeme de benim vasi olmam yönünde kararı verdi. Sonradan da dedik ki bir dilekçeyle daha, bu engelli bireyler kamu çalışanı ihtiyaçları için maaşlarının çekilmesi lazım, bununla ilgili de bir ek karar verildi mahkemeden, banka işlemleri için. Sonradan bu engellilerin maaş kartı çıkarılması işi çıktı. Bankayla görüştüm kararda maaş kartı çıkarılmasıyla ilgili yetki yazmıyor dediler. İşlemlerinin yapılabilmesi için vasi olarak atandığımı söyledim ancak yine de kartı çıkartamayacaklarını söylediler. Kararda ne yazıyorsa o kadarını yapabiliyoruz dediler. Büyük ihtimale vasi aile olsaydı bu durum yaşanmazdı. Kurum görevlisi olduğum için böyle bir durumla karşılaşmış olabilirim. Mesela kuruluşumuzda ailelerinin vasi olduğu engelli bireyler var onlar her işlemi yapıyorlar. (K-24)

Kurumsal bakımda engelli bireylerin mal varlığı yönetimiyle ilgili süreçlerde vasi onayı bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar, özellikle maaş ve emekli aylığı gibi gelirlerin kullanımı için vasiyle sürekli iletişim halinde olunması gerektiğini belirtmiş; bu durumun sağlık ihtiyaçları, sosyal etkinlikler veya günlük harcamalar gibi alanlarda engellinin yararına hareket edilmesini zorlaştırdığını ifade etmiştir. Vasinin ve vesayet altına alınan bireyin, gelirlerini

kullanmada fazla sınırlandırılmasına veya bireyin bu gelire erişiminin engellemesine yönelik uygulamalar, ekonomik özerkliğin kısıtlanmasına yol açmaktadır. Ayrıca miras, tapu ve banka işlemleri gibi durumlarda vasi onayının yanı sıra mahkemeden alınacak özel kararların da gerekliliği katılımcılarca dile getirilmiş; özellikle kuruluş çalışanı vasiler söz konusu olduğunda resmî işlemlerde ek bürokratik engellerle karşılaşıldığı belirtilmiştir. Bu bulgular, mevcut vesayet uygulamalarının engelli bireylerin ekonomik haklarını kullanmasını sınırlayabildiğini ortaya koymaktadır.

4.4.3.2. Sağlıkla ilgili durumlar

Bu başlık altında kurumsal bakımdaki engelli bireylerin sağlıkla ilgili işlemlerinde vasinin onayının alınması sürecine yönelik bulgulara yer verilmiştir. K-25, K-14 ve K-10 vesayet altına alınanın tıbbi operasyon geçirmesi durumunda ve sağlıkla ilgili diğer işlemlerinde vasinin onayının alınmasının yasal bir gereklilik olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Sağlıkla ilgili işlemlerde de vasi onay vermek zorunda. Örneğin bir engellimiz hastanede acilen ameliyat olması gerekiyor. Vasisi annesi. Biz aileyle iletişime geçip ameliyat için imza almak zorundayız. Almazsak ameliyat yapılamaz. Sağlıkla ilgili en küçük durumlarda vasiden izin almak durumundayız. (K-25)

Diğer vasisi olduğum bireyler 6-7 yaşlarında. Genelde sağlık işlemleri ile ilgili vasi onayına ihtiyaç oluyor. İşte bir sağlık kurumuna gittiğimiz zaman, çocuk sosyal hizmetlerde kalıyor, biz kurum çalışanıyız bilgisini vermemiz sağlıkla ilgili işlemler için yeterli olmuyor. Genelde hastane işlemleri için onay verilmesi gerektiği için vasi olması gerekiyor. Ancak bu çocukların aileleri ile bir ilişkileri yok. Sağlıkla ilgili durumları oldukça ağır, bu durumları belirterek mahkemeye talepte bulunduk. Velayetin kaldırılması diye bir süreç yaşanmadan vasi ataması yapıldı. (K-10)

Genelde ameliyat gibi hastane işlemlerinde vasinin onayına ihtiyaç duyuyoruz. İl dışı uzak seyahatlerde vasilerden izin almıştık geçmişte. Yine sağlıkla ilgili ama pandemi döneminde aşı için vasilerden onay almıştık. Banka işlemleri olduğu zaman vasi yanında oluyor engellinin, engelli adına işlem yapıyor. (K-14)

Vasinin vermiş olduğu kararlar nedeniyle engelli bireyin tedavisinin ve bakımının aksayabildiğine yönelik katılımcı ifadeleri (K-4, K-7, K-22) şu şekildedir:

Engellinin hastaneye yatışının yapılması gibi işlemler, diğer resmî kurumlarla ilgili işlemler ikamet değişikliği, kimlik çıkarma gibi. Mesela bir engellimizin hastaneye yatışı yapılmıştı, kendisi hastanede kalmak istemiyordu. Bedensel engelli olmasına rağmen hastaneden çıkışının yapılabilmesi için doktor vasinin onayı olması halinde çıkış işlemlerini yapabileceğini söyledi. Bir yakını ya da vasisi kabul edince tedavinin devam etmesi gerekse bile hastane çıkışı yapılabilir. Bunu daha önce de yaşadık. Sosyal faaliyet katılımlarında her seferinde onay almıyoruz. (K-4)

Sağlıkla ilgili hemen hemen her konuda alıyoruz. Gündüzlü bakımdan örnek vermek gerekirse; şimdi biliyorsunuz biz bakım merkeziz, ilk önceliğimiz eğitimden ziyade bakım. Bize gelen çocukların yaşları da 18 yaş üzeri olduğu için, aileleri genellikle yaşlı. Biz de bakımla alakalı işte tırnak kesme, gerekiyorsa duş aldırma veya işte özel bölge temizliği gibi yardımcı olalım diyoruz. Ailelere yapamıyorsanız bize bir muvafakat verin biz bunu yapalım diyoruz. Bir ailemiz gerçekten çok yaşlı, çocuğunu yıkamamızı istedi, bize izin verdi. İşte bakım merkezi olduğumuz için vasiden izin alıyoruz. Sonra çocuğumu hasta ettiniz dedi. Hem bakım hizmeti vermeye çalışıyoruz hem aileye gerçekten katkımız olsun istiyoruz. Bir de çocuklar buraya çok kötü durumda geliyorlar.

Yani çok ciddi, bu ilaçlardan kaynaklı da olabilir, hijyen problemleri oluyor. Daha sık yıkanmaları gerekiyor. Sonuçta öğretmenler yakın durmaktan imtina edebiliyorlar. Ya da bana “bu konuda aile ile görüşebilir misiniz?” diyorlar. Ben aile ile görüşüyorum, aile yapamıyorum diyor. Yapamıyorsan yardımcı olalım diyoruz. Yardımcı da oluyoruz. Biz bunu ailelere resmi olarak da yazdık. Temiz gönderin çocuklarınızı diye. Yapamıyorsanız biz yapalım o zaman “hasta oluyor çocuk”. Ya da mesela çocuğum daha diş fırçalamayı bilmiyor diyor. Diş fırçalamayı öğretin. Bizim vasilerle iletişiminiz hep böyle çifte açmaz. (K-7)

Her şey engellinin yararına olmuyor. Bizim kuruluşumuzda bir engellimizin vasisi mesela burada hiçbir çocuğa bizim hemşirelerimiz ya da bizim kuruluşumuz tarafında bir ilaç verilmesi, dayatılması gibi bir durum söz konusu değil. İlaçlar Sağlık Bakanlığı'nda çalışan doktorlar tarafından yazılan ilaçlardır. Engellinin kendine zarar vermesi, başkasına zarar vermesinden dolayı hastaneye götürülüyor. Orada işte belli bir süre gözlem altında tutulur belki de. Sonrasında doktor diyor ki ben çocuğa bu ilaçları uygun gördüm. Ama burada vasi sıkıntı çıkarabiliyor. Ben çocuğuma bu ilacın verilmesini istemiyorum diyor. Şimdi vasinin aldığı bu karar çocuğunun yararına mı zararına mı o tartışılır. (K-22)

Katılımcıların (K-19, K-8, K-7) kuruluş uygulamaları ve vasinin kararları arasında yaşanan sağlık uygulamalarıyla ilgili çatışmalara yönelik ifadeleri şu şekildedir:

Yani onu bence şöyle söyleyeyim, görevlinin yetki alanına girebiliyorlar ve bu da hiç hoş da değil. Ben çok kızıyorum bu noktaya, çok müdahalede bulunuyorlar. Yani eğer devletin bakımı altındaysa bir birey, her türlü devlet bakımını sağlıyorsa müdahil de olmayacak. İlaç tedavisi, doktor takipleri, rutinlerini hep biz yaptırıyoruz. Sanırım bize güveni olmuyor vasinin. Fazla ilaç kullanımından kaynaklı değil. Ki biz zaten fazla ilaç kullanımına da karşıyız sağlık personeli olarak. Anne geldi, ben çocuğumu alacağım. İşte kendim götüreceğim. Yani psikiyatri kontrolüne, işte ilaç takiplerine. Bu bizi sıkıntıya soktu. Çünkü niye? Anne götürdüğü için doktorun anneye ne bilgi verdiğini ya da annenin doktora ne bilgi verdiğini ben bilmiyorum. Doktor ona göre tedavi yapıyor ki özele gidiyor. Bu özelde de yani devlet karşılamadığından kaynaklı, reçeteyi özel olarak veriyor. Biz bir daha götürüyoruz. Devlet karşılasın diye tekrardan bunu psikiyatr doktoruna yazdırmak zorunda da kalıyoruz ki çoğu psikiyatr doktoru da bunu kabul etmiyor. Bu sefer ne oluyor? Aile parayla alıp bana getiriyor. Birinde getiriyorsa ikincisinde getirmiyor. Çünkü kullanılan ilaçlar da çok cüzi bir miktardaki olan ilaçlar da değil yani ciddi anlamda pahalı olan ilaçlar. En sonunda baktı olmuyor, bize bıraktı. Bu engellinin faydasına olmuyor. Biz zaten takip ediyoruz tedavilerini ilaçlarını. Ne oldu? Aile kendi eliyle tedavinin aksamasına neden oldu. (K-19)

Başka bir olay da yaşanmıştı. Bir bireyin diş etlerinde sıkıntı, kanama vardı. Aileyle diş hekimine götürülmesi gerektiğine yönelik iletişime geçtik. Dişçiye götürüyoruz, temizlik ve tedavi yapıyor. Bu değişiklikten dolayı ağızda farklı bir his oluştuğu için bu engellinin davranışlarını da etkiliyor. Bu davranışlarında olumsuz bir değişikliğe neden olursa aile bizi suçluyor. Diş tedavisi bile yaptıramadığımız durumlar oluyor vasiler izin vermediği için. Otizm tanılı bireylerde değişiklikler davranışları çok etkiliyor, onların rutinleri önemli ama sağlık için bazı uygulamaların yapılması gerektiğini düşünüyorum. (K-8)

Bazen mesela aile ısrarla ilaç alsın da diyebiliyor, o ilacı almasın da diyebiliyor vasisi olduğu için. Artık bir dönem o kadar yorulmuştuk ki bu meseleden, aile burada olmadığı halde, engelli birey bizimle yaşadığı halde, bütün olumsuz davranışlarını burada gösterdiği halde hadi gelin istiyorsanız sizin doktorunuza götürelim, istiyorsanız bizim gittiğimiz doktora gidelim siz gelin dedik. Çünkü aileler ilaçlara çok fazla müdahale ediyorlar. Ya o ilacı değiştirmeyin verin diye müdahale ediyorlar, ya da ben ilaç kullanmasını istemiyorum gibi. Ama işte gitsek de istenilen doktora çözüm bulamadık. Vasinin takdirinde çözüm bulunmuyor bu işe. Verilsin ya da verilmesin konusunda ortak bir noktaya varamıyoruz. Aile diyor ki; çocuğumla hep kuruluş personeli vakit geçiriyor ama hep ağır taraflarını anlatıyorlar ki ağır ilaç alsın. Bizzat ailelerin ağzından duyduğum şey bu. Ya da bir başkası diyor ki hayır o ilacı vermezseniz, ben biliyorum eskiden beri onu kullanıyordum, kendine zarar verir. Devam etsin ilacına. Ama buradaki halini bilmiyor. Belki iyileşti, belki ortama uyum sağladı, belki kendinden ağırları görünce yumuşadı ya da büyüdü fizyolojik olarak yavaşladı gibi bilişsel olarak da değişti gibi aile bunları bilmiyor. Ama yok vasi ile bu bizim çözebileceğimiz bir şey değil. (K-7)

Katılımcılar K-11 ve K-28 bakım kuruluşunda görev yaptıkları süreçte yalnızca sağlık işlemlerine dair vasiyeden onay alındığına şahit olduklarını şu şekilde ifade etmiştir:

Açıkçası sağlıklı olduğum ve çok uzun süredir vasilik yapmadığım için ben sağlıkla ilgili durumlar yaşadım. Diğer işlemleri genel olarak sosyal servis takip ediyor. Kurulusta yapılan faaliyetler ve diğer işlemlerin zaten içerisinde olduğumuz için tam olarak hangi durumun vasi onayı ile gerçekleştiğini sağlıklı olarak ayırt edemeyebiliyorum. Birey için faydalı bir şey yapılacaksa zaten biz işlemleri biliyoruz ve tamam diyoruz. (K-11)

Genelde anestezi ve diğer sağlıkla ilgili işlemlerde ihtiyaç duyuyoruz. Ben sağlık işlemleri dışında başka bir alanda vasiye ulaşıldığına rast gelmedim. (K-28)

K-23 Covid-19 pandemi sürecinde vasisi olduğu bireye aşı yapılmasına yönelik onay vermesi gerektiğini belirtmiştir:

Bir de Covid-19 döneminde de vasi olduğum engelliler için aşıya onay vermek durumunda kaldım. (K-23)

Kurumsal bakım altındaki engelli bireylerin sağlıkla ilgili işlemlerinde vasi onayının yasal bir zorunluluk olduğu katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanmıştır. Ameliyat, ilaç kullanımı, aşı uygulamaları, diş tedavisi gibi durumlarda vasiyin imzası olmadan işlem yapılamadığı, bu nedenle aile veya atanmış vasilerle sürekli iletişim kurma gereği doğduğu belirtilmiştir. Bazı durumlarda vasiyin onay vermemesi ya da sürece müdahalesi, bireyin sağlık hizmetlerine erişimini geciktirmekte veya engellemektedir. Katılımcılar, vasilerin özellikle ilaç tedavilerine müdahale ettiğini, bu müdahalelerin bazen tedaviyi aksattığını, hatta kurum personelini zor durumda bıraktığını ifade etmiştir. Ayrıca, bakım hizmetleri kapsamında yürütülen hijyen uygulamaları için dahi vasi ile iletişim kurulması gerektiği, bunun da bakımın niteliğini etkilediği belirtilmiştir. Pandemi döneminde aşı onayı gibi olağanüstü durumlar da dâhil olmak üzere, sağlıkla ilgili her işlemde vasi onayının aranması, kurum personelinin inisiyatifini sınırlandırmakta ve engelli bireylerin sağlık hakkının kullanımı açısından çeşitli çelişkiler ve çatışmalara yol açmaktadır.

4.4.3.3. Sosyal ve sportif faaliyetler

Bu kısımda, engelli bireylerin sosyal ve sportif faaliyetlere katılımı ile ilgili vasi onayı sürecinin nasıl işlediği ve bu sürecin bireylerin katılımı üzerindeki etkisi hakkındaki bulgular yer almaktadır. Fiziksel engelli bireyler söz konusu olduğunda, erişilebilirlik sorunları nedeniyle faaliyetlerin sınırlı olduğu, bu sebeple kuruluşa yakın yerlerde yapılan faaliyetler için vasi onayına ihtiyaç duymadıklarını K-6 şu şekilde ifade etmiştir:

Sosyal faaliyetlere katılım konusunda vasiyeden onay almıyoruz. Ulaşım çok zor olduğu için erişilebilirlikten dolayı genel olarak zaten faaliyetlerimiz yakın bölgelerde oluyor. Eğitim işlerinde de çok vasiye ihtiyaç duymuyoruz. Genelde aile bağları da zayıf oluyor kuruluşumuzda kalan

bireylerin. Aslında ilgili vasi ya da aile olsa tabi ki biz daha çok iletişimde olur, daha çok konuda bilgi akışı sağlarız ama aileler ilgili değiller o kadar. (K-6)

K-15 engelli bireyin görüşebileceği ve iletişim kurabileceği kişileri dahi vasinin belirleyebildiğini belirtmiştir:

Mesela sosyal faaliyette, bir engellinin dışarı çıkabilmesine, etkinliklere katılabilmesine ve hatta bir engelli ile kimin görüşebileceğine karar vermede bile vasinin onayı gerekiyor. Bir vasi ben engelliyle bir kişinin telefonda bile görüşmesini istemiyorum derse biz dikkate almak durumunda kalabiliyoruz. (K-15)

Sosyal ve sportif faaliyetlere katılım söz konusu olduğunda vasi onayının alınması gerektiğini

K-20 ve K-9 şu şekilde ifade etmiştir:

Aslında biz vasi kavramına önem veriyoruz ama vasi engellinin zararına bir şey talep etmiyorsa. Zaten böyle durumlarda vasi değişikliğine gitmeyi planlıyoruz ya da bunu uyguluyoruz. Ama her konuda yasaların bir çerçevesi olduğu için vasilerden onay almaya çalışıyoruz... O yüzden biz de kendi kuruluşumuzla ilgili durumlarda örneğin engellinin bir başkasıyla bile görüşmesi durumunda vasinin onayını istiyoruz. İzne çıkarılması ya da herhangi bir etkinliğe katılması, şehir dışına çıkabilmesi durumlarında onayları gerekiyor bizim adımıza. Şöyle, çünkü engellinin aile içi ilişkilerinde sorunları olabiliyor. Bizim dosya bilgilerinden edinemediğimiz ama ailenin sorunlar yaşadığı ve çocuğa zarar vereceğini düşündüğü insanlar olabilir. Görüşmek isteyen insanlar ve biz bunu görüştüğümüz durumda vasi onayı olmadan çocuk zarar görürse bizim için de olumsuz sonuçlanabilir bir şeyler. Örneğin çocuklarımız mesela spor müsabakalarına katılıyorlar. Müsabakalara katılmak için diyor yani karşımızdaki bakanlıklar illaki vasi onayı istiyor. Ya da ben bu sorunu çok fazla yaşıyorum. Biz eğitim işleriyle de ilgileniyoruz. Ne kadar Sosyal Hizmetlerin önceliği de olsa Çocuk Koruma Kanunu'na ya da Sosyal Hizmetler Kanunu'na göre ilk önce vasinin dilekçesini ya da vasinin o ortamda bulunmasını istiyor diğer bakanlıklar. Çünkü Sosyal Hizmetlerin dışında aslında her şeyi veli ve vasi ile yapıyorlar. (K-20)

Biz kuruluşumuzda gündüzlü bakım hizmeti de veriyoruz. Aileler onay vermeden sosyal faaliyetlere katılım sağlayamıyor bireyler. Mesela bir yüzme etkinliği planlanmıştı. Vasilerden bu konuda onay alındı geçmişte. (K-9)

K-7 ve K-22 faaliyetlere katılımında vasi onayı alınmasının yaşanacak olumsuz durumlarda kuruluşu yasal olarak rahatlatacağını şu şekilde ifade etmiştir:

Yani buralarda çalışıyor olmamızdan kaynaklanıyor, bir ikincisi şunu yaşadığımız için söylüyorum; vasiden ya da veliden onam almak bazı konularda çok zor. Hastane olsun, işte başka her şey yani. Sosyal gezide bile şu anda biliyorsunuz izin alıyoruz yani ilkokullarda bile bunu yapıyorlar. Biz engelli ile çalışıyoruz engelli bireyi de bir yere bir faaliyete götüreceğimizde şu an gündüzlü hizmet verdiğimiz bireyin velisinden vasisinden izin alıyoruz. Bu durum bizi zorluyor da. Özellikle yatılı bakım hizmeti alan bireyler söz konusu olduğunda. İl içi faaliyetlerde de biz mümkün mertebe vasiden onay almaya çalışıyoruz. Şuraya gideceğiz diye ama bu bazen tabi bilgi verme şeklinde oluyor... Biz her işimizi sağlama almaya çalışıyoruz, bir sorun yaşandığında ailenin bilgisi vardı diyelim noktasında da hareket etmek durumundayız. (K-7)

Bizim kendi bünyemizde mesela şöyle oluşturduğumuz bir şey var. Çocukların dosyasında aile bireylerinden, annesinden babasından, vasi anne babasından ya da anne baba olmasa bile vasisinden aldığımız bir dilekçe vardır. Çocuğumun her türlü sportif etkinliklere, işte gezilere, şeylere katılmasını istiyorum diye. Bu tür konularda mesela ekstrem bir durum olduğunda biz aileyi ararız. Ona göre bu konu hakkında dilekçe vermesini isteriz. Çocuğun mesela nereye katılacak? Spor yarışmalarına katılacak. Şimdi bunun vasisinden habersiz bir şekilde bizim yapmamız biraz sıkıntı olur. Çünkü orada sosyal medyaya, görsel medyaya çocuğun fotoğrafının düşme ihtimali var. Bu çocuklar da doğrudan koruma altında olduğu için yani kuruluşun işleyişini, kuruluşu sıkıntıya sokabilecek şeyler ortaya çıkabiliyor. Biz bu tür konularda vasisinden imza alıyoruz. Yani Hemen

hemen bütün çocuklarımızın da bu şekilde anne babasından, vasisinden aldığımız dilekçeler mevcut.
(K-22)

Günlük etkinliklerin gerçekleştirilmesi için vasi onayının alınmadığına, ailenin talebi olmasına rağmen davranış sorunlarının faaliyetlere katılımı olumsuz etkilediğine yönelik K-24'ün ifadeleri şu şekildedir:

Faaliyetler için vasilerden onay almıyoruz. Sosyal faaliyetlerimiz daha çok günlük etkinlik ve gezi şeklinde oluyor. Sportif faaliyette bulunabilecek çok engelli birey yok. Şehir dışı bir gezi olursa vasi onayı alındığı oluyor tabi. Aileler genelde çalışmaları yönünde değil de sosyal kültürel faaliyetlere katılmaları yönünde talepte bulunuyorlar. İşte gezmeye götürün şuraya götürün gibi. Bir engelli var mesela vasisi annesi. Engellinin kaçma davranışı var. Aslında çalışabilecek durumda ama bu riski nasıl alabiliriz bilmiyorum. Vasi bu sebeple engelli çalışsın istemiyor. Personelle birlikte diğer faaliyetlere katılmasını destekliyorlar. Engelli kendisi çalışmak istiyor ama çalışmak için mi istiyor kaçmak için mi istiyor bilemiyoruz. Aile de çalışmasını istemeyince bütün yollar kapanıyor. (K-24)

Engelli bireylerin sosyal ve sportif faaliyetlere katılımında vasi onayının gerekliliği, faaliyet türüne ve bireyin özelliklerine bağlı olarak değişmekte; bu durum, bireylerin katılımını bazen kolaylaştırmakta bazense kısıtlamaktadır. Katılımcılar, günlük ve yerel etkinlikler için genellikle vasi onayı alınmadığını, ancak şehir dışı geziler, sportif müsabakalar veya özel durumlar için mutlaka onay alındığını ifade etmiştir. Vasi onayı, özellikle bireyin güvenliği, aile içi ilişkiler ve yasal sorumluluklar açısından kuruluşları koruyan bir araç olarak görülmektedir. Öte yandan bazı vakalarda vasi, bireyin kiminle görüşeceğine veya etkinliklere katılıp katılmayacağına tek taraflı karar verebilmekte ve bu durum bireyin sosyal yaşama katılımını sınırlayabilmektedir. Kuruluşlar, yasal yükümlülüklerini yerine getirmek adına bazen önceden alınmış genel onay dilekçeleriyle hareket etmeye çalışmakta; ancak bazı durumlarda vasi talepleri veya bireyin davranış problemleri, faaliyetlere katılımın önünde engel teşkil edebilmektedir.

4.4.3.4. İzin ve kuruluştan ayrılma

Kuruluştan izinli ayrılma, başka bir kuruluşa nakil olma ya da kuruluştan ayrılma durumlarında vasilerin onayının alınması gerektiği ile ilgili bulgulara bu başlık altında yer verilmiştir. K-2 kurumsal bakım hizmetinin sonlandırılması, engelli bireyin kuruluştan izinli olarak ayrılması, başka bir kuruluşa nakli gibi durumlarda vasi onayı alınmasına ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir:

Her şeyden önce kurum bakımından çıkma kararı vasi tarafından verilebiliyor. Ya da bireyi ev iznine alacaksa birisi bu vasinin izniyle olabiliyor. Sadece engellinin isteğiyle biz bireyi ev iznine veremiyoruz ya da herhangi birinin isteği üzerine veremiyoruz. Örneğin bir bireyin vasisi eşi. Diğer akrabalara izinli verilmesini istemiyor, engelliye olumsuz etkilediğini düşünüyor. Biz de veremiyoruz. Engelli bireyin başka bir kuruluşa nakil olması gerekirse yine vasinin onay vermesi gerekiyor. Hastanede bir operasyon geçirecekse birey zaten vasiden hastane tarafından bir onay alınıyor. Aynı şekilde nüfusla ilgili kimlik kartı işlemlerinde de vasinin imzası gerekiyor. (K-2)

Engelli bireyin kuruluştan ayrılma ve vesayetin sonlandırılmasına yönelik isteğinin uygulamada belirsizliklere yol açtığını K-3 şu şekilde ifade etmiştir:

Yakın zamanda kuruluştaki bazı engellilerin nakil süreçleri oldu. Bu onayı verecek olan vasi, onun imzasının alınması gerekiyor. Engelli sağlık kurulu raporu alacağına ya da yenileneceğinde de vasiye ihtiyaç duyduğumuz oluyor. Engelli kendisi mahkemeye başvurmak istiyor örneğin, vasilik iptal edilmesini istiyor. Bu düşündürücü bir durum. Engelli birey kendisi mi başvuracak yoksa vasisi mi? Sonuçta yasal işlemlerde vasi imza atıyor. Benimse bu süreçte engelli adına vermek durumunda olduğum bir karar olmadık henüz. Ancak vasisi olduğum birey kuruluştan ayrılmak istiyor. Bununla ilgili bir işleme başlamadık henüz. (K-3)

Engelli bireyin başka bir bakım kuruluşuna nakli söz konusu olduğunda vasi onayı alınması gerektiğine yönelik K-8 ve K-1'in ifadeleri şu şekildedir:

Engelli ile ilgili iş ve işlemleri yürütebilmek için vasilığe ihtiyaç duyuluyor. Bu kuruluştaki kalan bütün engellilerin vasisi atanmış durumda şu an ve bu vasiler bireylerin ailelerinden... engellinin başka bir kuruluşa nakil olması gerektiğinde vasinin onay vermesi gerekiyor. Çoğu zaman da bu konuyla ilgili mahkemeden izin ve yetki belgesi alması gerekiyor vasinin yer değişikliği ile ilgili onay verebilmesi için. (K-8)

Birey engelli olduğu için birisi tarafından onun adına karar alınması gerekiyor. Mesela geçmişte kuruluşun taşınması gibi bir durum söz konusu oldu. Kuruluşumuzda kalan bazı bireylerin başka kurumlara yerleştirilmesi söz konusu oldu. Biz de vasilerden onay aldık. Yani engellinin kuruluşu değiştirileceği gibi bir durum olursa vasinin onay vermesi gerekiyor. Ya da engellinin gelirinin yönetilmesi konusunda da vasiye ihtiyaç duyuluyor. Zaten engelli bireyin bir maaşı varsa bunu vasi bankadan çekebiliyor. (K-1)

Engelli bireylerin kuruluştan izinli ayrılması, başka bir kuruluşa nakledilmesi veya kurumsal bakım hizmetinin sonlandırılması gibi durumlarda vasi atamasının zorunlu olduğu katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Katılımcılar, bazı durumlarda vasinin engelli bireyin diğer akrabalarla temasını sınırlamak isteyebildiğini ve bu tercihin kurumu bağladığını belirtmiştir. Ayrıca, engelli bireyin vesayetin sona erdirilmesini istemesi gibi durumlarda yasal süreçlerin nasıl işleyeceği konusunda belirsizlikler yaşandığı ifade edilmiştir. Başka bir kuruluşa nakil gibi işlemlerde ise yalnızca vasi onayı değil, çoğu zaman mahkemeden alınacak ek izin ve yetki belgelerine de ihtiyaç duyulduğu aktarılmıştır. Bu bulgular, vasi onayının yalnızca koruma sağlayan bir uygulama değil aynı zamanda bireyin hareketliliğini ve irade beyanını sınırlayan bir unsur haline gelebildiğini göstermektedir.

4.4.3.5. Nüfus ve vatandaşlık işlemleri

Bu başlık altında kurumsal bakımdaki engelli bireylerin nüfus ve vatandaşlık işlemlerinin yürütülmesinde vasi onayı alınması ile ilgili bulgular yer almaktadır. K-24 ve K-10 diğer resmi işlemlerde olduğu gibi nüfus ve vatandaşlık işlemlerinde de vasi onayına ihtiyaç duyulduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Diğer eğitim ya da nüfus işlemleri gibi durumlarda kurum görevlilerine bir üst yazı verildiğinde işlemleri halledebiliyoruz çoğu zaman. Ancak kuruluştan atanmış vasi varsa resmi yazı olmadan

gidip işlemleri hallediyor. Nüfus işlemleri işlemin türüne göre değişiklik gösteriyor tabi. Eğer bir kuruluş personeli vasi değilse kimlik çıkarma işlemleri için mecbur aile ile birlikte gönderiyoruz. Çoğu yasal işlemde vasiye ihtiyaç duyuluyor. Sağlık işlemlerinde bir operasyon geçirecek de mutlaka aile ya da vasi onayı ile işlemler gerçekleşiyor. (K-24)

Nüfusla ilgili bir işlem olduğu zaman da vasisi olmadan yapılamıyor. Bazen eğitimle ilgili işlemlerde vasiye ihtiyaç duyuluyor. Örneğin RAM randevusu alınırken, o sırada velinin bilgilerini istiyorlar. Bireyin başka bir okula kaydının alınması gerektiğinde, kurum çalışanını kabul etmeyip vasisi gelsin diyebiliyorlar. Bir de 18 yaş üstü bireylerin banka işlemleri var, bu işlemlerde vasi olmak zorunda, para çekme yatırma gibi. Bazen engellilerin il dışına gittiği tatillerde bazı durumlarda bireyin vasisi ya da ailesi varsa onlardan yazılı onay alıyoruz. (K-10)

Resmî kurumların engelli bireylerin işlemlerinin yürütülmesinde farklı prosedürler uyguladığını ve kurumlar arası iletişimin süreçte önemli bir rolünün olduğunu K-20 şu şekilde ifade etmiştir:

Evet, kimlik değiştirmeler için devamlı işlem yapmaya çalışıyoruz. Çünkü çocukların kimlikleri eski. Fakat bunda da nüfus müdürlüğü bizi muhatap olarak görmüyor. İlla diyor ki, vasisi olacak. Hatta bazen vasile bile zorluk çıkarıp, vasi yanında engelliye getirmek zorunda bile diyenler oldu. O yüzden... Allah'tan o zaman oraya gidebilecek engellilerimizdi. Yani dışarı çıkabilen, aileye izinli verdiğimiz ve kendilerini ifade edebilen engellilerdi. Kimliklerini öyle çıkartabildik. Yani her memur bu vesayet makamıyla ilgili de doğru bilgilere sahip olmadığı için bu sorunları yaşıyoruz. Ayrıca bu sorunu yaşamamızın ek bir sebebi de mahkemelerin diğer resmi kuruluşlara vasilik belgesini göndermekte eksik kalıyor olması. Çünkü nüfus müdürlüğü elimde böyle bir belge yok mahkemeden gelen diyor ve senin elden götürdüğün belgeyi de kabul etmiyor. (K-20)

K-6 vasiye ulaşılamaması nedeniyle bazı durumlarda nüfus ve vatandaşlık işlemlerinin yürütülemediğini şu şekilde ifade etmiştir:

Örneğin bir engellinin vasisi mahkemece barodan atanmış bir avukat. Avukat ile yeterli iletişimi kurmadığımız için sorunlar yaşıyoruz. Mesela engellinin kimliğini çıkartamıyorum, ikametgâhını kuruluş olarak değiştiremiyorum, şu an çalışıyor birey fakat bankadaki işlemlerini yürütemiyoruz. Yani aslında teknik olarak engellinin resmi işlerinde elimiz kolumuz bağlı oluyor. Atanan vasinin de başka bir ilde olması süreci daha da zorlaştırıyor. Bireyin yararına olacağını düşündüğümüz işleri yapamıyorum. Bu sebeple mahkemeden kendimin vasi olarak atanması yönünde talepte bulunmayı düşünüyorum. (K-6)

Engelli bireylerin kimlik çıkarma, ikametgâh değişikliği gibi nüfus ve vatandaşlık işlemlerinde vasi onayının zorunlu olduğu, kurum personelinin bu işlemleri tek başına yürütemediği katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Katılımcılar, vasi kurum personeliyse bazı işlemlerin daha kolay yürütülebildiğini, ancak aile üyeleri veya dışarıdan atanan avukatlar vasi olduğunda iletişim zorlukları ve prosedürler nedeniyle işlemlerin aksadığını belirtmiştir. Nüfus müdürlüklerinin zaman zaman vasilik belgelerini yeterli bulmadığı, engelli bireyin bizzat işlem sırasında hazır bulunmasını talep ettiği ya da mahkemeden gelen resmi yazıların eksikliği nedeniyle işlemlerin yapılamadığı bulgularına ulaşılmıştır. Bu bulgular, nüfus ve vatandaşlık işlemlerinin yürütülmesinde vasi onayının hem yasal bir zorunluluk hem de pratikte işlemlerin önünde bir engel haline gelebildiğini göstermektedir.

4.4.4. Farklı karar alma sistemleri

Kurumsal bakımda engelli bireylerle ilgili kararların vasi dışında farklı vesayet organları ve başka farklı uygulamalarla alınabildiğine yönelik bulgular bu alt kategoride yer almaktadır. Katılımcıların (K-10, K-12, K-23) kayyımlık atanma süreçlerine yönelik ifadeleri şu şekildedir:

Vasinin verdiği kararın engelli için faydalı olmadığını düşündüğümüz durumlarda vasiyi değiştirmek için mahkemeye başvuruda bulunabiliyoruz. Mesela bir bireyin engeli çok ağır, yaşı ilerledikçe ağırlaştı. Vasisi de yengesi ve başka bir ilde ikamet ediyor. Birey ameliyat olacağına kendisine bilgi veriyoruz, evrakları gönderiyoruz imzalaması için ama ben orada ne yapıldığını bilmiyorum diyerek evrakları imzalamıyor. Ancak doktor işlemin yapılması gerektiği yönünde bize bilgi veriyor. Bu durumda vasiliğin kaldırılması yönünde mahkemeye başvuruda bulunduk çünkü bireyin sağlık durumu bu durumdan kötü etkilenecek. Mahkeme bu süreç için kayyım atamıştı, durum acil olduğu için hızlıca kayyım atanmıştı. Biz hemen arkasından vasinin değiştirilmesi için tekrardan bir sosyal inceleme raporu hazırladık. Bu sefer vasilik düşürülüp, kuruluşumuzdan bir hemşire vasi olarak atandı. Bir avukat kayyım atanmıştı. (K-10)

Evet. Daha önce yaşanmıştı. Bir bireyin çok acil ameliyat olması gerekti. Acil olarak mahkemeye yazıldı. Mahkeme de kayyım olarak beni atadı. Ben ameliyat olması için onay verdim. Trakeostomi açılması gerekiyordu bireye. Operasyondan sonra birey vefat etti. Bu şekilde kayyımlık sonlandı operasyon sonrasında. (K-12)

Mesela ben bunu sağlık konusunda yaşadım. Kuruluşumuz tarafından mahkemeye başvuruldu. Kayyım olarak görevli ben atandım. Beni bir aylık süreyle kayyım olarak atamışlardı. Bir aylık sürede kayyım oldum. (K-23)

Katılımcıların (K-10, K-15, K-20, K-22) yasal danışman atanması sürecine ilişkin görüşleri şu şekildedir:

Ben bir engelliye yasal danışman olarak atandım. Normalde annesi vasisi. Birey 36 yaşında, bedensel engelli. Üniversite mezunu. İki yıl önce ben zaten üniversite mezunuyum, karar alırken anneme ihtiyacım yok diyerek vasiliğin kaldırılması için mahkemeye başvuruda bulundu. Mahkeme vasiliğin kaldırılmasını uygun buldu. Fiziksel olarak tam bağımlı olduğu için mahkeme yasal danışman atanması yönünde karar verdi. Ben yasal danışman olarak atandığım için örneğin bankada bir işlemi olduğunda ben yanında gidiyorum ancak imzasını kendisi atıyor. Aslında bütün işlemi o yapıyor. Ben ona rehberlik ediyordum gibiyim. Bedensel engeli nedeniyle konuşamadığı için onun yerine ifade ediyorum, onun dışında onun yerine herhangi bir işlem için onay vermiyorum. (K-10)

Yasal danışmanlık uygulamasına rastladım daha önce. Kuruluşumuzda kalan bir bireyin yasal danışmanı var. Mesela parasını büyük oranda kendisi yönetiyor. Ne kadar kazanırlarsa kazansın birikim yapamıyorlar. Kazandığı parayı tamamen harcıyor. Bir noktada engellinin birikim yapmasına gerek var mı yok mu ona da emin olamıyorum ama... Zaten burada bütün ihtiyaçları karşılanıyor. (K-15)

Yasal danışmanlığı olan birini engellilerden biliyoruz. Bir engellimizin var yasal danışmanlığı ama bizde değil. Aileden birini yasal danışman olarak atamışlar. Benim vasilik davamda da eğer zaten engelli birinin atanmasını kabul ederse dediler ki bu vasi olmaz, yasal danışman olur. Bununla ilgili bana yaptıkları açıklamada da mahkemede beraber bazı şeylere imza atacağımız, benim vasi kadar bir sorumluluğum olmayacağı, sadece engellinin borçlanma, bir şey alıp satma gibi durumlarında benim danışmanlık vereceğime dair, benim fikirlerime uyması gerektiğine ve ortak bir imzamız olmasına dair kararlarım olabileceğini ama diğer işlemlerde kendi kararlarını alıp imza atma yetkisinin olduğunu söylediler. Şöyle maaşını kendisi çekebilir fakat benim onayım dışında kimseye borç veremez gibi. (K-20)

Benim ilk vasilik değil ama yasal danışman olarak atandığım engelli birey olmuştu. Orada mesela hâkim duruşma istemişti. Biz işte belirlenen tarihte engelli bireyle beraber gitmiştik. Hâkim direkt engelli bireyin kendisine sormuştu. Bu ağabeyi tanıyor musun? Bu ağabey ne iş yapıyor? Birey de

her şeyi anlattı. Kendisini ifade edebilen bir bireydi. Sonrasında bu abinin senin vasi olmasını ister misin diye sordu. O da isterim, bizim grup hocamız demişti. Ama orada hâkimin verdiği karar benim vasi olmam değil de yasal danışmanı olmam doğrultusunda idi. Hangi işleri yapabileceğim ya da yapamayacağım, nelere yetkimin olup olmadığını o yasal danışman kararında, mahkeme kararında yazılı olarak bildirilmişti, karar verilmişti. (K-22)

K-10 vasiyet makamının bazı durumlarda belirli konular için kuruluş çalışanlarını yetkilendirebildiğini, bu durumun 18 yaş altı bireylerle ilgili velayet hükümlerinden kaynaklandığını ifade etmiştir:

Acil bir durum gerçekleştiğinde vasiye ulaşamazsak, hemen mahkeme ile yazışma yapıyoruz. Vasisi var ama durumun aciliyetinden dolayı bir süreliğine yetki istiyoruz. Mahkeme bu yetkiyi veriyor. Örneğin 3 aylığına sağlık işlemleri için şu kişiye yetki verilmesi diye karar verilebiliyor. Acil durumlarda, diyelim haftaya ameliyat olacak birey ve vasisi yok, acil olarak sağlık işlemleri için yetki talebinde bulunuyoruz. Kayımlık talebinde bulunmamıza gerek kalmıyor. Mahkeme sağlık işlemlerinde imza vermek üzere şu kişi yetkilendirilmiş gibi bir karar veriyor. Biz vasi aday olarak bir isim sunuyoruz örneğin, vasi olarak atanmıyor, sağlık işlemlerinde yetkilidir kararı veriliyor. Bu süreçler genelde 18 yaş altı bireylerde yaşanıyor. 18 yaş üstü bireylerin hepsinin vasisi zaten var, yasa gereği önceden vasiyet işlemleri yapılmış oluyor. Velayet devam ettiği için 18 yaş altı bireylerde uygulamalar bu şekilde olabiliyor. (K-10)

Gerekli durumlarda engelli bireylerle ilgili kararların kuruluş içi komisyonlar oluşturularak alındığına yönelik, katılımcıların (K-26, K-27, K-28) ifadeleri şu şekildedir:

Farklı işlemler olduğunda eğitim gibi faaliyet gibi komisyon kararları aldığımız oluyor vasiiden bağımsız. Mesela bir okula ya da rehabilitasyon merkezine kaydı yapılacağı zaman bir engellinin, biz meslek elemanları olarak bir komisyon kararı alıp eğitime başlatıyoruz engelli. (K-26)

Kurum dışı bir faaliyet olduğunda zaten kuruluş idaresince karar veriliyor...Vasi dışında başka mekanizmaların devreye girdiği oluyor. Bir faaliyet yapılacağı katılacak bireylerin belirlenmesi için Koordinasyon ve Değerlendirme Kurulu kararı alabiliyoruz mesela. (K-27)

Henüz vasi olarak atanmadığım için engelli adına bir karar vermek durumunda kalmadım. Ama vasi atama sürecinin uzaması nedeniyle engelli birey operasyonu geçirmek zorunda kaldı. Bu tarz durumlarda bir komisyon tutanağı hazırlıyoruz. Engelli, komisyonda bulunanların kararları neticesinde sağlıkla ilgili operasyon geçiriyor. Bu komisyon sağlık servisi ve sosyal servis personellerinden oluşuyor. Komisyonlarda kimlerin yer alacağını ise KODE’de belirliyoruz. (K-28)

Kurumsal bakımda engelli bireylerle ilgili kararlar yalnızca vasi aracılığıyla değil, belirli durumlarda kayımlık, yasal danışmanlık, mahkeme yetkilendirmesi ve kurum içi komisyon kararları yoluyla da alınabilmektedir. Katılımcılar, vasiinin karar vermede yetersiz kaldığı veya bireyin yararına hareket etmediği durumlarda mahkemenin kayyım atadığını; bu atamanın özellikle acil sağlık müdahalelerini hızlandırmak için gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. Ayrıca, bazı engelli bireylerin kendi kararlarını alabilecek kapasitede olması durumunda, mahkeme tarafından vasilik yerine yasal danışmanlık mekanizması işletildiği, bu sistemde yasal danışmanın bireye rehberlik ettiği ve engelli bireyin fiil ehliyetinin kısmen korunduğu belirtilmiştir. Bazı durumlarda, mahkemelerin geçici yetkilendirme yaparak belirli işlemler için kuruluş personeline sınırlı süreli temsil yetkisi verdiği, bu durumun 18 yaş altı bireylerle ilgili velayet hükümlerinden kaynaklandığı aktarılmıştır. Ayrıca bazı durumlarda sağlık, eğitim ve

sosyal faaliyetlere ilişkin işlemlerin yürütülmesi için kuruluş içinde komisyonlar oluşturulduğu ve bu komisyonlar aracılığıyla kararlar alındığı belirtilmiştir. Bu bulgular, kurumsal bakım sürecinde vasi dışındaki vesayet organlarının ve farklı karar alma mekanizmalarının nadir de olsa kullanıldığını göstermektedir.

4.5. En Uygun Karar Alma Sistemi

Bu kategoride katılımcıların ideal karar alma sistemine yönelik ifadelerine 7 alt kategori altında yer verilmiştir. Bu alt kategoriler “sorumluluğun paylaşılması, vasinin denetlenmesi, yaşam alanlarına yönelik kısıtlama, engel grubu ve düzeyine yönelik sınıflama, vesayetin katılığı/kapsayıcılığı, destekleyici atanması, vasi atanma süresi” şeklindedir.

4.5.1. Sorumluluğun paylaşılması

Sorumluluğun paylaşılması bağlamında vasiliğin kurumsal bir sistem olarak kurgulanması ve komisyonlarca karar alınması gerektiğine yönelik katılımcı (K-10, K-12, K-22) görüşleri şu şekildedir:

Bakım altındaki birey için vesayetin kurumsal olması gerektiğini düşünüyorum. Kuruluş idaresi bir resmi yazıyla ilgili kuruma işlemi yürütmek için kimin görevlendirildiğini bildirsın. Bu yazıya istinaden de çalışan işlemleri yürütebilsin. Biz neden mahkemeye gidip vasilik alınması, yenilenmesi, ilgilenmeyen vasilerin değiştirilmesi süreçleriyle vakit kaybedelim. Bu birey kurumsal bakım altına alındıysa zaten onun adına karar alınmasını gerektirecek sebepler oluşmuştur muhtemelen. Belki bu süreç onun kararlarının desteklenmesini olumlu etkileyebilir. Olumsuz da etkileyebilir tabi. Buradaki temel fayda onun yararına yapılacak işlemlerin daha hızlı yapılabilmesi olacaktır diye düşünüyorum. Bu şekilde olduğunda karar verilirken koordinasyon ve değerlendirme kurulu kararıyla sorumluluk paylaşılabilir. (K-10)

Kuruluş olarak karar alınması gibi bir vasilik sistemi olsa uygun olabilir tabi ki. Şimdi bazı durumlar için tek kişi karar alırken objektif ve doğru karar veremeyebilir. Dolayısıyla ortak karar alınması gibi bir sistem de olabilir. Koordinasyon ve Değerlendirme Kurulu gibi bir yapıyla karar alınabilir mesela. Her meslekten katılımın olduğu, bireylerin işlemleriyle alakalı fikir sunabilecek farklı meslek gruplarından insanların bulunduğu bir karar alma sistemi olabilir. (K-12)

Kurumsal vasilik. Bunun olması gerekiyor bence. Engelli bireyle ilgili bahsettiğim olumsuzlukların önüne geçilebilmesi için, işte hayati durumlarda, ilaç konusunda, sağlık konusunda engelli bireyin yaşantısını doğrudan etkilen şey bu çünkü. Belki birey o ilacı aldığı anda sakinleşecek. Anlatabildim mi? Burada kurumda çalışan hiçbir devlet memuru da engelli bireyin zararına karar vermez. Bu kararı veren kim? Sağlık Bakanlığı'nın doktorları, uzmanları. Ama aile bize sıkıntı çıkarıyor. Bu konuda kurumsal vasilik olsa, burada sorumluluk da mesela tek bir insanın üzerine verilmemiş olur. Tek bir vasinin üzerine verilmemiş olması çok iyi olur. O vasi adayı da yani vasinin kendisi de burada çalışan bir memursa kendini daha rahat hisseder. Bu KODE toplantısı gibi olabilir mesela. Diğer meslek gruplarının da bulunduğu bir komisyon marifetiyle de olabilir. Riskin paylaşılması demek bu. (K-22)

Katılımcılar, engelli bireyler için vesayetin bireysel bir görev yerine kurumsal bir sistem olarak yapılandırılmasının, sorumluluğun paylaşılması ve kararların daha hızlı, objektif şekilde alınması açısından yararlı olacağını belirtmiştir. Bu modelde, kuruluş idaresinin resmi yazıyla

belirli çalışanları yetkilendirmesi ve işlemlerin, Koordinasyon ve Değerlendirme Kurulu gibi çok disiplinli komisyonlar aracılığıyla yürütülmesi önerilmektedir. Böylece, hayati sağlık müdahaleleri, ilaç kullanımı veya diğer kritik konularda tek bir vasinin inisiyatifi yerine farklı meslek gruplarının ortak değerlendirmesine dayalı kararlar alınabileceği; bunun hem riskleri azaltacağı hem de çalışanların sorumluluk yükünü hafifleteceği ifade edilmiştir.

4.5.2. Vasinin denetlenmesi

Engelli bireyin adına alınacak kararların, bireyin yararına olup olmadığının takibi için denetleme mekanizmalarının önemi katılımcılar (K-8, K-17, K-23) tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Bireyin engel durumu burada dikkate alınmalı tabi ki. Örneğin engelli birey kendini ifade edemiyorsa ve hiçbir şekilde iletişime giremiyorsa bu birey için yakınlarından birinin vasi atanmasında bir sorun görmüyorum. Ancak bunun mahkeme tarafından çok iyi denetlenmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü şöyle bir durum var; bazen öyle vakalar oluyor ki akraba tarafından ekonomik konularda istismar edilebiliyorsunuz. Vasilik kötüye kullanıma açık bir sistem. Şu an vasilik sistemi denetleme mekanizmasının zayıf olması ve engellinin sadece bir kişinin inisiyatifine bırakılmış olması nedeniyle eleştirdiğim bir sistem. (K-8)

Kendi fikrimce... Yani aileden biriye eğer, belki kendi tarafına yönelik kendi menfaatine yönelik şeyler yapabilir. Ya bu arada tanımadığı birisi de eğer o çocuk hakkında işte engellenen hakkında bilgi sahibiye eğer yine maddiyattan işte örnek vereceğim. O da yapabilir. Bilhassa tanıdık olmasına da gerek yok. Yapabilir. Vasilığın bu tarz riskleri var. Aile olursa daha kolay yapabilir gibi geliyor. Denetleme mekanizması zayıflıyor aile vasi olunca. Sonuçta bir kuruluş çalışanı vasi olduğunda mahkeme ile birlikte kuruluş idaresi de denetlemeye katılmış oluyor. Bir yanlış yaptığınızda idare de müdahale edebilir. (K-17)

Vasilik bence olması gereken bir sistem. Ancak vasinin doğru bir şekilde belirlenmesi, doğru insan olması gerekiyor. Hem bazı ailelere hem bazı personellere güvenmiyorum. Vasi bu görevi yerine getirebilecek bilgi ve algı düzeyine olmalı, aynı zamanda vasinin denetlenmesi gerekiyor. Engelli yerine verilen kararların düzenli olarak takip edilmesi gerekiyor. Örneğin vasi engellinin geliriyle engelliye alışveriş yaptı ama kendisi için de aynı anda bu parayı kullandı. Bunun tespit edilmesi zor. Bunlar çok detaylı takip edilmeli. Yani bu alışverişte alınanların tamamı engelliye mi ait bunu denetleyen bir mekanizma olmalı. (K-23)

Katılımcılar, vesayetin kötüye kullanıma açık bir sistem olduğunu ve engelli birey adına alınan kararların bireyin yararına olup olmadığının etkin şekilde denetlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle kendini ifade edemeyen bireylerde, vasinin yakın akraba olması durumunda ekonomik istismar riskinin arttığı ve denetim mekanizmalarının zayıflayabildiği ifade edilmiştir. Buna karşılık, kuruluş çalışanı vasilerde hem mahkeme hem de kurum idaresi tarafından çift yönlü denetim yapılabildiği belirtilmiştir. Katılımcılar, vasinin bilgi, algı ve etik sorumluluk açısından yeterli olması gerektiğini; gelir ve harcama gibi konuların düzenli ve ayrıntılı şekilde takip edilerek, yapılan harcamaların engelli bireyin yararına olup olmadığının açıkça ortaya konmasını sağlayacak denetim mekanizmalarına ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir.

4.5.3. Yaşam alanlarına yönelik kısıtlama

Engelli bireylere yasal temsilci atanırken, bütün yaşam alanlarındaki kararların kısıtlanmaması gerektiğine yönelik bulgulara bu başlık altında yer verilmiştir. K-6 risklere bağlı olarak engelli bireylerin kararlarının kısıtlanma durumlarının değişebileceğini belirtmiştir:

Bu kararın nasıl bir karar olduğuyla ilgili. Karar çok teknik ve kişiyi etkileyebilecek bir kararsa vasi müdahil olmalı. Örneğin katılacağı sadece bir sosyal faaliyetse biz onu götürürüz. Vasi buna müdahil olmamalı. Yasal açıdan büyük bir tehlike yoksa kararları çalışma alanında, kuruluştaki biz destekleriz. Burada alınacak kararın büyüklüğü önemli. Uygulama alanında küçük kararlar dışında bizim inisiyatif almamız dışında biz mekanizma yok. (K-6)

Farklı yaşam alanlarına ve bireyin kurumsal bakımda bulunmasına bağlı olarak engelli bireylerle ilgili kararların kimin tarafından verilmesi gerektiğinin değişiklik göstereceğini K-7 şu şekilde ifade etmiştir:

Sağlıkla alakalı her konuda mesela engellinin kararına uyamayız. Sosyal faaliyete katılımda alabilmeli mesela kendi kararını bir engelli. Bir de çocuğun burada ben bakımını üstleniyorsam, her işiyle ilgilenip onun faydasını gözetiyorsam çoğu konuda vasiden önce karar verebilmeliyim yani. Nereye götüreceğime karar verebilmeliyim. Bu arada ihtimaller her zaman vardır. Ben kendi çocuğumu da tatile götürdüğümde başına bir şey gelebilir yani. Mesela oy pusulaları geliyor bazı engellilerin. Ama biz kullanıramıyoruz. (K-7)

K-27 ve K-29 sağlık raporunda belirtilecek zihinsel kapasiteye bağlı olarak engelli bireylerin kendi kararlarını verebilecekleri yaşam alanlarının sınıflandırılmasına yönelik bir uygulamanın yapılabileceğini şu şekilde ifade etmiştir:

Biz gerekli bilgiyi versek de çocuğun nihai kararı verirken zarar görebileceğini düşünüyorum. Örneğin çocuk eğitime gitmemeyi de istemeyebilir. Ben vasiliğin devam etmesi gerektiğini ancak geliştirilecek yönleri olduğunu düşünüyorum. Her engelli için vasilik uygulaması aynı olmamalı. Örneğin bireyin engel durumu çok ağır, kendine ve çevresine zarar veriyor olabilir ya da rahat iletişim kurabilen, belirli alanlarda bilgili bir engelli de olabilir birey. Vasilik olsun ama bireyin hayatıyla ilgili kararların ne kadarını alabileceği belirlensin. Vasiliginde tıpkı özel gereksinim düzeylerinin belirlendiği gibi birkaç farklı düzeyi olabilir. Örneğin bu kişinin vasilik düzeyi 4 ise eğitimle ilgili kararlarını kendisi alsın, sağlıkla ilgili kararlarını kendisi almasın ama dışarı çıkabilme kararını kendisi alabilsin gibi... (K-27)

Çünkü bizim her başvurduğumuz vesayet kararı için bir sağlık kurulu raporu değerlendirmesi çıkıyor. Bu maddeler, biz kendimiz bile görüşmelerimizi yaparken, bu çocuğun para algısı var mı, sayıları biliyor mu, renkleri biliyor mu ya da arkadaş ilişkileri nasıl, bunların her birini ölçmeye çalışıyoruz. Tıbbi alanda, Sağlık Bakanlığı'nın sisteminde zaten bu tanıları koyan doktorlar var ve ölçümleri yapan psikologlar var zekâ testlerinde belli alanları oluşturan. Hangi alanlarda işte sosyal uyumda mı daha güçlü, bilişsel becerilerin hangi alanı sıkıntılı, sadece akademik beceriler mi sıkıntılı, ne kadarını yerine getirebiliyor? O maddeler oluşturulduğunda en basitinden 20 madde oluşturulsa ve bunlar yaşam alanlarına ayrılacak şekilde karar alma durumları belirlense daha iyi olur. (K-29)

Sağlıkla ilgili kararların riskli olması nedeniyle sağlık dışındaki alanlarda engelli bireylerin kendi kararlarını almalarına yönelik düzenlemeler yapılabileceği K-26 ve K-9 tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Bakım hizmeti alan 43 çocuğun maksimum 10'u kendisini bu şekilde ifade edebilecek durumda. Diğer bireyler kendilerini ifade edemeyecek kadar ağır engelli. Birey bir etkinliğe gitmek istiyorsa kendisi ifade edebilir ve bu doğrultuda etkinliğe gidebilir. Okula gitmek isteyip istemediğini soruyoruz, bugün kendini nasıl hissediyorsun diye. Bu seçim haklarını verebiliyoruz. Kıyafetlerini kendisi seçebiliyor. Bu tarz konularda çocuklar özgür olabilir. Ancak sağlık ilgili meselelerde tabi ki kararı biz ya da vasi veriyor. (K-26)

Bu bir yandan hukuki bir konu. Sağlıkla ilgili konular daha önemli olarak görülmeli, bu konuda bir vasi gibi bir kontrol mekanizmasına ihtiyaç var. Tabi engellinin faydasına olacağı durumlarda bu karar verme yetkisi kuruluşa da verilecek şekilde düzenleme yapılmalı. (K-9)

Katılımcılar, engelli bireylere yasal temsilci atanırken tüm yaşam alanlarındaki kararlarının kısıtlanmaması gerektiğini, karar verme yetkisinin risk düzeyi ve bireyin zihinsel kapasitesine göre farklı alanlarda korunabileceğini vurgulamıştır. Sağlık gibi yüksek riskli konularda vasiinin veya kurumun onayının gerekli olduğu, ancak sosyal etkinliklere katılım, eğitim tercihi, kıyafet seçimi gibi daha düşük riskli alanlarda bireyin kendi kararlarını verebilmesinin önemli olduğu belirtilmiştir. Bazı katılımcılar, sağlık kurulu raporlarıyla engelli bireylerin karar verebilecekleri alanların sınıflandırılabilirliği ve vasilik düzeylerinin belirlenerek buna göre yetki paylaşımı yapılabileceğini önermiştir. Bu yaklaşımın, hem bireyin özerkliğini destekleyeceği hem de riskli durumlarda gerekli koruma mekanizmalarının devreye girmesini sağlayacağı ifade edilmiştir.

4.5.4. Engel grubu ve düzeyine yönelik sınıflama

Engelli bireylerin zihinsel engel grubunda olmaları durumunda onlar adına kararların alınmasının doğru uygulama olduğunu ve vasilik uygulamasının devam etmesi gerektiğini bazı katılımcılar (K-4, K-12, K-8) şu şekilde ifade etmiştir:

Bazı engelliler için ben kesinlikle vasilğin olması gerektiğini düşünüyorum. Bir engelli tedaviyi reddedebilir. Bu tarz konularda bir vasi olursa tedavinin devam etmesi gerektiğine karar verebilir. Ancak ben özellikle zihinsel ve ruhsal engelliler için bir vasi atanması gerektiğini düşünüyorum. Engellinin tedaviyi kabul etmediği için hayati tehlike yaşadığı durumlar yaşıyoruz biz de. Bu sebeple bir vasi atanmalı. Geçmişte böyle bir olay yaşadık. Engelli hastaneye gitmeyi kabul etmedi. Biz ambulansı çağırdık ancak ona da binmeyi kabul etmedi. Kısıtlanmış bir birey olmadığı için de ambulans hastaneye götürmedi. Bu tarz durumlarda onun adına hızlı karar alınabilecek bir mekanizmaya ihtiyaç var. (K-4)

Engelli bireylerin engel grubuna bağlı olarak kendileri için doğru kararlar vermelerinde sıkıntılar olabileceğini düşünüyorum. Engelli bireyin aldığı kararlar kendisine zarar verebilir. Bu sebeple vasilik uygulamasının zihinsel engelliler için devam etmesi gerektiğini düşünüyorum. Engelli verdiği kararın sonrasında olabileceklerin farkında olmayabilir. Biz bunun farkında olarak bu kararını uygulamayız. (K-12)

Zihinsel engelli bir bireyin tamamen kendi kararlarını alması gibi bir uygulamanın doğru olacağını düşünmüyorum. Çünkü normal yaşamın gerçekleriyle, engelli bireylerin kararları arasında büyük farklılıklar olabiliyor. Çevreye ve kendisine de zarar verebilir. (K-8)

Bazı katılımcılar (K-5, K-19, K-15, K-6) bireyin zihinsel engeli bulunsu dahi engelin düzeyinin önemli olduğunu, hafif düzeyde zihinsel engeli bulunanlar için belirli konularda

kendi kararlarını alabilmeleri amacıyla vasilik dışında uygulamaların olması gerektiğini şu şekilde ifade etmişlerdir:

Vasilik olmalı ama minimum düzeyde olmalı. Bence kademeli bir şekilde olması gerekiyor. %40 zihinsel engeli olan birey ile %80 bir değil. İkisine de vasi atandığında bütün kararları kısıtlanmış oluyor ve doğru bir uygulama değil. (K-5)

Engel grupları ve düzeyleri dikkate alınarak bir düzenleme yapmamız gerekir. Hafif düzeyde bir engelli bireyse tabii ki kendi kararları desteklensin derim. Ama orada da yine yasal bir danışmanın yine yanında olsun derim ama kendi kararını veremeyecek ağır bir engelli ise bu nasıl kendi kararını verecek? Eğer engelli çok hafif düzeyde değilse bence mevcut vasilik sistemi uygun ve bu vasiler kolay ulaşılabilecek kişiler olmalı, işlemlerin hızlı zamanında yapılmasına yönelik olmalı. (K-19)

Bence ağır düzeyde zihinsel engelli olan birisinin kendi kaderini tayin etme hakkından bahsedemiyoruz. Çünkü evet veya hayır diyemiyor. O noktada bu kişi kendi kaderini tayin edemese de sosyal hayata katılması gerektiğini, sosyalleşmesi gerektiğini düşünerek biz faaliyetlere katmış oluyoruz. Ama eğer kişi bence zihinsel engelliliği hafif düzeyde ise en azından kendi kaderini tayin edebilecek. Yani hastanede bir ameliyat olması gerekiyorsa, ya ben olmak istemiyorum, korkuyorum deyip olmama hakkı da olmalı. Ya da ben sonucu ne olursa olsun, canım yanıyor, ameliyat olmak istiyorum, sonucunun kötü olma ihtimali olsa da ameliyat olayım, belki iyileşirim deyip karar verebilme hakkı olması gerektiğini düşünüyorum ben. Yani kişi eğer hafif düzeyde engelliye yaşamına ilişkin önemli kararları kendisi alabilmeli. Ağır düzeyde engeldeyse tamamen onun adına vasiye karar verme yetkisi verilmeli diye düşünüyorum. Kararı vasi olarak çalışanlar aldığında, bireyin isteğinden çok yararını ve güvenliğini düşünüyoruz. Bizim de sorumluluklarımız olduğundan buradan bir kısıtlayıcılık ortaya çıkıyor. (K-15)

Vasilik engelin ağırlık derecesine bağlı olarak değişkenlik gösterir. Kişinin sebep sonuç ilişkisi kurabilme becerisi varsa, kendi kararlarını sağlıklı bir şekilde alabiliyorsa... Örneğin birey madde bağımlısı sen bu insanın kararını destekleyecek ne söyleyebilirsin ki? Bu tarz bireyin kendine zarar vermesi durumlarında bir vasi atanmalı bence. Diğer eylem ve davranışlarda kendi kararlarını alabilen, sebep sonuç ilişkisi kurabilen bir kişiye bu kişiye rehberlik edilerek kendi kararını alması sağlanabilir. Burada demek istediğim bu kişinin durumuna bağlı, farklı farklı uygulamalar geliştirilmeli. Sadece vasilik tek başına uygun olmuyor. Her durum için herkese vasi atanması uygun olmuyor. (K-6)

Katılımcıların bir kısmı, özellikle zihinsel ve ruhsal engelli bireylerin kendi kararlarını sağlıklı biçimde alamayabilecekleri ve bu kararların bireyin güvenliği ile sağlığını tehlikeye atabileceği gerekçesiyle vasilik uygulamasının bu grupta mutlaka devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sağlık tedavilerinin reddi veya riskli davranışlar gibi durumlarda vasiinin hızlı ve yarar odaklı karar almasının hayati önem taşıdığı belirtilmiştir. Diğer katılımcılar ise engel düzeyinin dikkate alınması gerektiğini, ağır zihinsel engelliler için tam vasilik uygulanmasının uygun olduğunu ancak hafif düzeyde zihinsel engeli olan bireylerin bazı konularda kendi kararlarını alabilmelerine imkân tanıyacak, kademeli veya destekli karar alma modellerinin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu yaklaşımın, bireyin kendi kaderini tayin hakkını korurken, güvenlik ve yararının da gözetilmesini sağlayacağı vurgulanmıştır.

4.5.5. Vesayetin katılığı/kapsayıcılığı

Bireye vasi atandığında bütün kararların kısıtlandığına, bütün kararların yalnızca vasi tarafından verilmesinin bazı durumlarda doğru olmadığına yönelik bulgulara bu başlık altında

yer verilmiştir. K-24 bireyin çevresinden atanacak bir kayyımın faydalı bir uygulama olabileceğini şu şekilde ifade etmiştir:

Bence duruma göre karar verici yani sadece o olayla ilgili karar vermek için birisi atanmalı. Ancak bu karar verici bireyi ve çevresini tanımayan birisi olmamalı. Bir olay için atanan kayyımlığı kastediyorum. Tabi burada da hangi kararlar için engellinin kendisi değil de bir başkasının karar vermesi beklenecek gibi bir sorun olabilir. (K-24)

Vasilik uygulamasının bireyin kararlarını destekleme konusunda yeterli esnekliği sağlamadığına yönelik K-1'in ve K-9'un ifadeleri şu şekildedir:

Vasilik siteminin sorunu suistimale açık olması ve çok katı bir uygulama olması. Sınırları çok geniş ve bu katı bir uygulama. Bir kişinin hayatını düşündüğümüzde bazı kararların kendisi tarafından ya da başka kurumlar tarafından alınabilmesi gerekir bence. Ancak vasilik bu esnekliği bize sağlamıyor. Örneğin maaşını çekebilir bir engelli birey ama evlilik gibi daha büyük kararlar söz konusu olduğunda ona atanan vasi ya da diğer yasal temsilcilerle birlikte karar alması daha faydalı olur diye düşünüyorum. (K-1)

Vasi, kayyım gibi yapılacak keskin ayrımlar yerine. Durumdan duruma değişebilecek, daha esnek çözüm yolları belki bulunabilir. Bir bireye vasi atanır ve hayatı boyunca o vasiyle bütün kararlar alınıyor. Bence alınacak kararların konu başlıkları belirli kategorilere bölünebilir. Belirli konularda bir vasi karar alırken, başka konularda engellinin kendisi karar alabilir gibi bir sınıflama olabilir. Tüm kararların hayat boyu bir vasiye devredilmesi çok sınırlayıcı ve katı. (K-9)

Kurumsal bakımdaki engelli birey adına alınacak kararların tamamının vasi tarafından alınmaması gerektiğine yönelik K-7'nin görüşleri şu şekildedir:

Hani sağlık bakanlığında tedavi almak için belli şartları kabul edersiniz ya. Bir imza atarsınız, yani buraya girdikten sonra size yapılacak şu şu tedavileri kabul etmişsinizdir. Bir şeye imza atarsınız mesela ameliyatlardan önce de böyledir. Bakım merkezlerinde, vesayet var ya da yok bilmiyorum yani vasinin tayin edebileceği ya da karar verebileceği şeyler içerisinde var ya da yok, ama bizim bakım merkezlerinin de böyle bir prosedürü olması gerektiğini düşünüyorum. Evet, vesayet kalabilir ancak kurumların da kendi uygulayacağı maddeler olmalı. Hangi konularda vasiye sorulur, hangi konularda karar mercii kurumdur ya da hangi konularda engelli destek alarak kendisi karar verebilir. Mesela çiftlerde bazen hem anneye hem babaya velayet veriyorlar ya onun gibi mesela. Belki bazı konularda vasi ile karar almalıyızdır, bazı konularda kurum kendi kararlarını almalıdır, bazı durumlarda ise vasi karar vermelidir. Bunun bence Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca belirlenen bir standardı olması lazım. (K-7)

Vasi olmanın sorumluluğu nedeniyle kayyımlık gibi süreli ya da belirli durumlar için kullanılan uygulamaların gerekli olduğunu K-11 şu şekilde ifade etmiştir:

Aslında vasilik çok sorumluluk gerektiren bir görev. Böyle sürekli olarak değil de tek seferlik karar alınacak bir sistem olabilir. Ya da vasi her konuda sorumlu tutulmak yerine belli bir çerçevede, belirli konularda karar alabilmeli. (K-11)

Vasilik dışındaki kayyımlık ve yasal danışmanlık gibi vesayet organlarının engelli bireyin özelliklerine göre daha sık kullanılması gerektiğini K-17 şu şekilde ifade etmiştir:

Ben kayyım ve yasal danışmanlık uygulamasının da aktif olarak kullanılması gerektiğini düşünüyorum. Yani engellinin durumuna göre vasilik de olur tek seferlik ya da belli bir süre için atanacak bir danışman da olur. Engelli bireyin kapasitesi uygunsa yalnızca bir danışman yoluyla desteklene de bilir. Yani atıyorum işte engelliyle ilgili bir karar verilecek. Vasisi ben olduğum için her kararı ben vermeyeyim. Bazı durumlarda kendisi bazı durumlarda bir kayyım atansın o karar

versin. Tabi vasi atandığı an her şey bitiyor tek yetkili o oluyor. Her engelli birey için kendisinin karar vermesi de uygun olamaz. Bu durumda da kesinlikle bir vasi atanmalı. (K-17)

Katılımcılar tarafından, mevcut vasilik uygulamasının tüm kararların tek bir kişi tarafından alınmasına dayandığı ve bunun çoğu durumda fazla kısıtlayıcı olduğu vurgulanmıştır. Tüm yaşam alanlarını kapsayan tam vasilik yerine, karar konularının kategorilere ayrılması, bazı alanlarda bireyin kendisinin, bazı alanlarda kurumun, bazı durumlarda ise vasinin veya kayyımın karar vermesi gerektiği ifade edilmiştir. Özellikle belirli olaylar veya sürelerle sınırlı kayyımlık ya da yasal danışmanlık gibi alternatif vesayet organlarının daha sık kullanılması önerilmiş; bu sayede hem sorumluluk yükünün paylaşılabileceği hem de bireyin karar alma kapasitesinin desteklenebileceği belirtilmiştir.

4.5.6. Destekleyici atanması

Engelli bireylerin kendi kararlarını alırken belirli konularda desteğe ihtiyaç duyabilecekleri ve onları bilgilendirecek resmi bir görevli atanmasının uygun olacağına yönelik K-2 ve K-18'in ifadeleri şu şekildedir:

Ruhsal engelliler daha çok kendilerini iyi ifade edebiliyorlar. Onlarla zaman zaman konuşuyoruz. Kararlarının doğrudan kısıtlanmasını istemiyorlar. Ancak zor kararlar olduğunda ameliyat, para yönetimi gibi konularda bir destekleyen birinin, sürekli danışabilecekleri birinin olması gerektiğini düşünüyorum. Toplumun içinde yaşayabilmeleri için böyle bir sisteme ihtiyaç var. (K-2)

Bir gün bana vasi atanacak olsa. Benim adıma sürekli karar alacak birinin olmasını istemezdim. Belirli konularda beni bilgilendirecek birinin olmasını ve hala benim söz hakkımın da olduğu bir sistemi tercih ederdim. Tabi ki belirli durumlarda ya da çok acil durumlarda yasal olarak yetkilendirilmiş birinin tek başına karar alması gerekebilir. Böyle bir şey olduğunda sadece belli bir süreliğine karar versin ve genel karar vermesin. Bütün her şeyin kararı sürekli olarak bir kişi tarafından verilmesin. Çünkü ucu çok açık değil mi? Ben vasi olarak kötüye de kullanabilirim bunu. (K-18)

Katılımcılar, engelli bireylerin tüm kararlarının sürekli olarak bir vasiye bırakılmasının yerine, yalnızca zor veya kritik konularda (ameliyat, para yönetimi gibi) destek sağlayacak, bilgilendirme yapacak ve gerektiğinde rehberlik edecek resmi bir görevlinin atanmasının daha uygun olacağını belirtmiştir. Bu sistemde bireyin söz hakkı korunurken, acil veya hayati durumlarda yetkilendirilmiş kişinin sınırlı süreyle tek başına karar alabilmesi öngörülmektedir. Böylece hem bireyin özerkliği desteklenmekte hem de kötüye kullanım riskleri azaltılmaktadır.

4.5.7. Vasi atanma süresi

Mahkemece vasilik ya da diğer yasal temsilci atanması kararlarının, hızlı bir şekilde alınamamasının uygulamayı etkilediğini katılımcılar (K-16, K-21) şu şekilde ifade etmişlerdir:

Mahkeme kararları ortalama 2-3 ay sonra geliyor diye biliyorum. Bir süreç var çünkü. Sağlık kuruluna başvuruyoruz. Ondan sonra bir değerlendirme aşaması oluyor. Polikliniklerde ayrı ayrı

değerlendirme süreçleri oluyor. Ondan sonra hastanedeki heyet tarafından bir rapor gönderiliyor mahkemeye. Oradan çıkan karar derken birkaç ayı buluyor. Yani 2-3 aydan aşağı olmuyor. Ya şöyle, şu an ben mesleğim sebebiyle sağlıkçı hemşire olduğum için ben bireyin daha çok sağlıkla alakalı işlemleriyle ilgileniyorum. Mesela engelliyle alakalı bir durum vardır. Vasiyle biz olayı çözemiyoruzdur. Ama idare ediyor ki kısa süreliğine bir kayyım atayalım işte. Hem olayın çözülebilirliği açısından bize daha etkin bir durum olacak. Biz onun sonucunda daha olumlu şeyler göreceğiz ya da iş yürüyecek falan. Bu açıdan mantıklı olan kayyım. Engellinin ailesine ulaşamadığımız ya da ondan olayla alakalı onay alamadığımız noktalarda evet. Bu uygulama daha sık ve daha hızlı kullanılabilir olmalı. Yani zihinsel ve ruhsal engeli olan bireyler söz konusu olduğunda vasilik bence doğru bir uygulama. Vasilik olmalı ama belirli durumlarda vasiye ulaşılamaması nedeniyle kayyımlık uygulaması daha kolay ulaşılabilir, hızlı bir şekilde uygulanabilmeli. (K-16)

Yani, bence engelli bireyler kendi kararlarını almalı ama müdahale edilmesi ya da acil karar verilmesi gereken konular olabilir. Söz konusu zihinsel engelli olduğunda insanı biraz şey yapıyor, tedirgin ediyor. Yani onun doğru karar verip vermeyeceği, sağlıkla ilgili acil bir karar gerekebilir ne bileyim onun için de hukuk sisteminin, yani bu kararların hızlı verilebilmesi lazım, kim tayin edilecek gibi. Ama işte, gel gelelim ki öyle olmuyor. Bir kararın çıkma süresine baktığımız zaman bizim ülkemiz için vasilik gerekli. (K-21)

Katılımcılar, vasilik kararlarının genellikle 2-3 ay gibi uzun bir sürede sonuçlanmasının, engelli bireylerle ilgili acil veya kritik kararların alınmasını geciktirdiğini belirtmiştir. Sağlık kurulu değerlendirmeleri, hastane heyeti raporları ve mahkeme süreçlerinin zaman alması nedeniyle özellikle sağlıkla ilgili acil durumlarda hızlı hareket edilemediği ifade edilmiştir. Mahkeme sürecinin uzun sürüyor olması nedeniyle daha kapsayıcı olan vasilik uygulamasının, kayyımlık gibi fiil ehliyetini daha az sınırlandıran uygulamalara tercih edildiği görülmektedir.

5. TARTIŞMA, SONUÇLAR VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma

Bu başlık altında araştırmanın bulgularında ortaya çıkan “kısıtlı ve vasi arasındaki ilişki”, “kuruluş çalışanlarının sorumluluk algısı”, “engelli bireyin karar almasını etkileyen faktörler”, “kurumsal bakımda karar alma süreci” ve “en uygun karar alma sistemi” olmak üzere 5 ana kategoride yer alan toplam 20 alt kategoriye ait bulgular tartışılacaktır.

5.1.1. Kısıtlı ve vasi arasındaki ilişki

“Kısıtlı ve vasi arasındaki ilişki” kategorisi; “vasi atanacak kişinin belirlenmesi”, vasinin ilgili ve ulaşılabilir olması”, “vasi olmak için yeterlilik”, “kısıtlı ve vasi arasındaki uyumsuzluk” alt kategorilerinden oluşmaktadır.

“Vasi atanacak kişinin belirlenmesi” alt kategorisindeki bulgular, TMK hükümleri ile uyumlu olacak şekilde, öncelikle engelli yakınlarının vasi olarak atanması yönünde işlemlerin başlatıldığını göstermektedir. Engelli bireyin vasi olmaya uygun aile üyesi yoksa, grup sorumlusu olma ya da engelli birey ile ilgili görev üstlenme gibi durumlar göz önünde bulundurularak, bir kuruluş çalışanlarının vasi olarak atanması yoluna gidildiği görülmektedir. Bazı durumlarda vesayet makamı uygun göreceği bir görevliyi vasi olarak atar. Vesayet makamı bu durumlarda genel olarak avukatlar arasından atama yapmaktadır.

TMK ile uyumlu bu öncelik yaklaşımı, aile üyelerinin bireyin menfaatlerini korumada daha özenli ve ilgili olabileceği varsayımına dayandığı söylenebilir. Ancak literatürde, bu varsayımın her zaman geçerli olmadığı ve bazı durumlarda aile üyelerinin yasal temsil hakkını engelli bireyin haklarını ihlal edebilecek şekilde kullabildiği yönünde eleştiriler bulunmaktadır (Arstein-Kerslake ve Flynn, 2017).

Aile üyelerinin uygun bulunmaması durumunda, bakım kuruluşlarında çalışan personelin vasi olarak atanması uygulaması ise, kurumsal çıkar çatışmalarına açık bir durum ortaya çıkarmaktadır. Nitekim bakım hizmetini sunan personelin aynı zamanda bireyin karar vericisi konumuna gelmesi, destekten çok kontrol ilişkisini doğurabilir ve bu da CRPD’nin 12. maddesinde vurgulanan “karar verme özerkliğinin desteklenmesi” ilkesine aykırılık teşkil edebilir. Bu aykırılık CRDP’nin 19. maddesinde belirtilen “bağımsız yaşam ve topluma dahil olma” hakkının da engellenmesine yol açabilir. Bu bağlamda, karar verme süreçlerinde destekleyici mekanizmaların yetersizliği, kurumsal vesayeti güçlendiren bir unsur olarak

değerlendirilebilir. Vesayet makamının uygun gördüğü bir görevliyi -çoğunlukla bir avukatı- ya da bir kuruluş çalışanını vasi olarak ataması hukuki temsilin biçimsel yönünü sağlayabilir ancak bireyin sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını gözetmeyen bir uygulama olarak eleştirilmektedir, ayrıca vasi üzerindeki denetim eksikliği vesayet altına alınanın ihmal ve istismarına neden olabilir (Appelbaum, 2023). Ayrıca bu tür atamaların bireyin rızası ve tercihi gözetilmeden yapılması, öznel ihtiyaçların ve tercihlerin sistematik olarak dışlandığını göstermektedir.

“Vasinin ilgili ve ulaşılabilir olması” alt kategorisinde vasinin engelli yakınları arasından atanması, kuruluş çalışanları arasından atanması ve vesayet makamı merkezli atamaların (sulh hukuk mahkemelerince atanacak avukatlar) karar alma süreçlerini nasıl etkilediğine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Bulgular kuruluş çalışanları dışındaki vasi atamalarında sıklıkla vasinin ilgisiz olması ve vasiye ulaşılamaması gibi sonuçlar ile karşılaşıldığını göstermektedir. Bu durum engelli birey adına yapılacak birçok işlemin vasi olmadan yapılamaması nedeniyle bireyin ihtiyaçlarının karşılanamamasına neden olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ailelerin vasi olması durumunun, gelir yönetimi gibi meselelerin kötüye kullanıma neden olabildiği görülmektedir. Nwasaki ve Roberts (2021) tarafından Amerika Birleşik Devletler’inde (ABD) yapılan bir araştırmada, aile üyelerinin vesayet altına alınacak bireyin gelirleri sebebiyle vasi olmak için tartışmaları ve amacın bu gelirlerden fayda sağlamak olduğu bulgusu bu araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Nitekim araştırma bulgularında ifade edildiği üzere vasi olarak atanan aile üyelerinin gelirlerin yönetimini üstlemelerine karşın engelli birey ile ilgilenme ve bireyin ihtiyaçlarını karşılama konusunda ihmalkâr davranabildikleri ifade edilmiştir.

Kurumsal bakım ortamında vasi atanacak kişinin belirlenmesi sürecinde engelli bireyin yakınlarına öncelik verilmesi yalnızca TMK hükümleri ile ilgili bir durum değildir. Bakım kuruluşu çalışanları, “ilgili ve ulaşılabilir olma” bağlamında engelli bireyin yararı için en uygun vasinin kuruluş çalışanları olduğunu ifade etmişlerdir. “Kuruluş çalışanlarının sorumluluk algısı” alt kategorisine yönelik tartışmada belirtileceği üzere çalışanların vasi olarak karar almalarından doğacak risklerden ve bu konudaki endişelerinden dolayı ailenin vasi olması uygulamasına gidildiği görülmektedir.

“Vasi olmak için yeterlilik” alt kategorisine ait bulgular engelli bireyin ailesinden atanacak vasilerin yeterli bilgi ve zihinsel kapasiteye sahip olmaması ile ilgilidir. Bu bağlamda vasi olmak için yeterliliğe sahip olunmaması durumunda engelli bireylerin uygun hizmet ve

müdahaleyi almasının engellendiği bulgularına ulaşılmıştır. Destekli karar vermenin sağlanabilmesi için kısmi vesayet uygulamalarının bulunduğu farklı ülkelerdeki çalışmalar, bu araştırmanın bulgularıyla uyumlu olacak şekilde, vasilerin, vesayet altına alınanı yakından tanıyan, engellilik durumu ve işlev seviyesini kavrayabilen, güvenilir, bireyin ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli resmi/gayri resmi mekanizmaları devreye sokabilen ve bu konuda yeterli bilgiye sahip kişilerden atanması gerektiğini vurgulamıştır (Douglas vd., 2015; Hultman, Tideman ve Eriksson, 2022). ABD'nin Florida Eyaleti'nde yeni vasi olarak atanan aile üyelerinin, vasilerin hukuki görevleriyle ilgili 8 saatlik bir kursu tamamlanması zorunlu kılınmıştır (Appelbaum, 2023).

“Kısıtlı ve vasi arasındaki uyumsuzluklar” bireyin tercihleri ile vasinin kararları arasındaki farklılıkları ifade etmektedir. Mahkemece atanan avukatların bireyi yeterince tanımamaları ve vesayet makamına karşı sorumluluklarını öncelermeleri, bireyin kendi parasını nasıl kullanacağına dair basit tercihlerinin dahi engellenmesine yol açabilmektedir. Aile üyelerinin vasi olduğu durumlarda ise geçmişte yaşanan olumsuz deneyimlerin etkisiyle aşırı korumacı tutumlar sergilenmekte, bu da bireyin toplumsal yaşama katılımını sınırlamaktadır. Kurum çalışanlarının vasi olması daha düzenli iletişim sağlasa da yoğun iş yükü ve profesyonel mesafe nedeniyle kararların standartlaşmasına ve bireyselleşememesine neden olmaktadır. Sonuçta, kısıtlı-vasi ilişkisindeki uyumsuzluklar, koruma yükümlülüğü ile bireyin kendi kaderini tayin hakkı arasındaki gerilimi görünür kılmakta ve destekli karar verme mekanizmalarının geliştirilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır. CRPD çerçevesi yetişkinlerde “en iyi çıkar” standardının yerine, kişinin irade ve tercihlerinin “en iyi yorumu”nu ortaya koymayı savunur (Gooding, 2015, ss. 14-15); aksi halde vasi ile kişi arasındaki karar uyumsuzlukları sistematikleşir.

5.1.2. Kuruluş çalışanlarının sorumluluk algısı

“Kuruluş çalışanlarının sorumluluk algısı” kategorisi “çalışanların vasilikle ilgili düşünceleri” ve “vasiliğin iş yükü” alt kategorilerinden oluşmaktadır. “Çalışanların vasilikle ilgili düşünceleri” alt kategorisinde, çalışanların, vasi olması ve engelli birey adına karar alması durumunda hissettiklerine yönelik bulgulara odaklanılmıştır. Çalışanlar duygularını yasal yük ve vicdani sorumluluk sebebiyle hissettikleri tedirginlik şeklinde tanımlama eğilimde olmuşlardır. Alınacak kararlar sonucunda meydana gelebilecek olumsuz durumlarla ilgili engelli bireyin ya da yakınlarının suçlayıcı tavırlarının ve vasi olarak atanan çalışanın tek başına karar alması durumunun yasal sorumluluk baskısını arttırdığı görülmektedir. Vasi olarak,

Çalışanın tek başına karar alması sorumluluğun paylaşılmaması yönündeki duygulara yönelik vurgudur. Ayrıca alınacak kararlar sonucunda vesayet altındaki engelli bireyin zarar görmesi ihtimali vicdani olarak çalışanları olumsuz etkilemektedir. ABD’nin Indiana Eyaleti’nde yürütölen bir araştırmada (Hamre ve Nord, 2023), profesyonel vasilerin, aile üyelerinden atanmış vasilere göre vesayet altına alınan bireyi karar verme sürecine daha az dahil etmekte olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durumun profesyonel vasilerin hukuki ve mesleki sorumlulukları ile ilgili olduğu söylenebilir.

“Vasiliğin iş yükü” alt kategorisindeki bulgular sosyal hizmet çalışanlarının vasi olarak atanmasının ciddi bir iş yükü oluşturduğunu göstermektedir. Özellikle sağlık kararları, adli işlemler ve banka süreçleri gibi konularda çalışanların hem kendi görev tanımlarının dışına çıktıkları hem de yüksek düzeyde sorumluluk üstlendikleri görölmüştür. Bu durum, mesleki rollerle vesayet sorumluluğu arasında bir gerilim yaratmakta; çalışanların tükenmişlik yaşamasına, hatta karar verirken temkinli ya da aceleci davranmalarına neden olmaktadır. Bu tür kararların doğrudan engelli bireylerin yaşamlarını etkilediği düşünöldüğünde, vasiliğin sıradan bir idari görev değil, yüksek etik ve profesyonel donanım gerektiren bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma bulgularıyla uyumlu olarak, Ito ve Okamura (2025, ss. 4, 5) tarafından Japoya’da yapılan araştırmada, profesyonel vasilerde sık psikolojik stres (%39,1) ve %42,3 oranında düşük mental iyilik hali bulgularına ulaşılmıştır. Stresin en yaygın kaynağı ise; (%44,8), ‘vesayet altındaki yetişkinlerin aile üyeleriyle etkileşimler’ olarak ortaya konmuştur.

Katılımcı ifadelerine göre bu görevler çoğu zaman bireysel inisiyatifle ve herhangi bir yapısal destek olmadan yerine getirilmekte, kurum içinde kolektif bir sorumluluk mekanizması oluşturulamamaktadır. Bu noktada, vasilerin hukuki ve idari yükümlölüklerine karşın herhangi bir ücret ya da teşvik mekanizmasının bulunmaması dikkat çekicidir. Türk Medeni Kanunu’nda vasilerin, vesayet altındaki kişinin mal varlığından ya da olanak yoksa devletten ücret talep edebileceği belirtilmiş olsa da pratikte kamu çalışanlarına böyle bir ücretin ödenmediği anlaşılmaktadır. Bu da vasiliği hem maddi hem duygusal anlamda karşılığı olmayan bir görev haline getirmekte, çalışanların motivasyonunu ve karar alma kalitesini dolaylı olarak etkilemektedir. Ito ve Okamura (2025, s. 4) tarafından Japonya’da gerçekleştirilen araştırmada, katılımcıların %58,4’ünün vesayet ücretlerinden memnun olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. ABD’nin Ohio Eyaleti’nde yapılan bir araştırmada (Nwakasi ve Roberts, 2021, s. 6), aile üyelerinden atanmış vasilerin sorumluluklarla başa çıkmakta zorlandıkları ve bu sebeple vasiliği bırakmak istedikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda kuruluş çalışanı vasilerin

vesayet ücreti almalarının ve vasilik görevlerinde desteklenmelerinin, vesayet görevini yerine getirecek görevli bulunabilmesi için önemli bir konu olduğu söylenebilir. Bu koşullar sağlanmadığında vasinin kendini güvende hissetmemesi ve bedelsiz bir sorumluluk üstlenme algısı nedeniyle engelli bireyin kararlarında daha korumacı/kısıtlayıcı bir rol üstlenmesi muhtemeldir.

Sonuç olarak, kurumsal bakımda görev yapan çalışanlar için vasilik, desteklenmeyen ağır bir sorumluluğa dönüşmektedir. Bu nedenle, vasiliğin hem iş yükü açısından yeniden değerlendirilmesi hem de ücretlendirme ve kurumsal destek mekanizmalarıyla güçlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, bireysel sorumluluk yerine kolektif karar sistemlerinin teşvik edilmesi hem çalışanların yükünü hafifletecek hem de engelli bireylerin kendi kaderini tayin hakkını daha etkin bir şekilde destekleyecektir.

5.1.3. Engelli bireyin karar almasını etkileyen faktörler

“Engelli bireyin karar almasını etkileyen faktörler” kategorisi “engel düzeyi ve grubu”, “yaş” ve “toplumun yargıları” alt kategorilerinden oluşmaktadır. ‘Engel düzeyi ve grubu’ alt kategorisindeki bulgular, engelli bireyin karar alma sürecinde en belirleyici etmenlerden birinin engel düzeyi/grubu olarak algılandığını; özellikle zihinsel yetersizlikte doğrudan müdahaleye eğilim artarken, bedensel engelde bilişsel kapasite sorgulanmadan daha geniş katılım tanındığını göstermektedir; bu farklılaşma engel grupları arasında ayrımcılık riski doğurur ve insan hakları modeli ile sosyal modelin öngördüğü eşit katılım ve engellerin kaldırılması ilkeleriyle çelişir (UPIAS, 1976; Degener, 2016; Waddington & Priestley, 2020). Oysa CRPD’nin 12. maddesi, engelli bireylerin diğer herkesle eşit hukukî ehliyeteye sahip olduğunu, bu ehliyeti kullanırken gerekli desteğin sağlanması gerektiğini, engellilik temelli kapasite reddinin kaldırılmasını ve ikame karar vermenin destekli karar vermenin yerine kullanılmamasını açıkça vurgular (United Nations, 2006; 2014; 2017a). Bu nedenle karar alma hakkının engel grubuna göre sınırlandırılması, bireyin özerkliğini ve insan haklarını zedeleyen bir pratik hâline gelir; bu şekilde CRPD’nin vesayet hukukunda işaret ettiği “yeni bir dönem”e (Dinerstein, 2016) aykırılık oluşturur.

“Yaş” alt kategorisindeki bulgular, engelli bireylerin yaşlarının karar alma süreçlerinde belirleyici bir etken olduğunu; ancak etkinin bağlama göre değiştiğini göstermektedir. Özellikle çocukların karar alma süreçlerinde daha az söz sahibi oldukları ve kimi çalışanların ‘koruma gerekliliği’, ‘hem engelli hem çocuk olmaları’ ya da ‘yalnızca basit kararları alabilirler’ gibi gerekçelerle bu bireylerin yerine karar vermeye yöneldikleri görülmektedir. Oysa Çocuk

Haklarına Dair Sözleşme (CRC) m.5 ve m.12, çocuğun gelişen kapasitesine uygun rehberliği ve çocuğun görüşünü ifade etme hakkını; bu görüşlerin yaş ve olgunluğa göre dikkate alınması yükümlülüğünü açıkça ortaya koyar (United Nations, 1989). Çocuğun bilgi ve anlayışı arttıkça ebeveyn/vasi rehberliğinin “hatırlatma ve öneri”ye dönüşmesi ve görüşlerinin buna paralel biçimde daha fazla ağırlık kazanması beklenir (United Nations, 1989; 2009; 2017b). Ayrıca CRC, engelli çocukların onurunun güvence altına alındığı ve topluma etkin katılımını kolaylaştıran koşullarda tam ve saygın bir yaşam sürmesi gerektiğini kabul eder; bu anlayış, CRPD’nin bağımsız yaşam ve topluma dahil olma ilkeleriyle örtüşür (United Nations, 1989; 2017a). Yokohama Deklarasyonu da kapasite karinesi (varsayılan kapasite) ilkesini benimser: Her bireyin karar alma kapasitesinin var olduğu kabul edilir; bu kapasite, engellilik/yaş etiketiyle değil, somut karara özgü kanıt ve önce destek sağlama yükümlülüğü ışığında değerlendirilir (WCAG, 2010). Bu normatif çerçeve uyarınca, çocuk ya da genç yetişkinlerin yalnızca yaşları gerekçe gösterilerek karar süreçlerinden dışlanması, destekten çok denetimi teşvik eder ve çocuğun deneyimleyerek öğrenme ile hata yaparak gelişme hakkını zedeler; karar hakkının yaş temelli kısıtlanması yerine, gelişen kapasiteye uygun destekli katılım sağlanmalıdır (United Nations, 1989; 2009; 2017a, 2017b; WCAG, 2010).

“Toplumsal yargılar” alt kategorisindeki bulgular, engelli bireylerin kararlarının çoğu zaman ‘o kendisi için iyi olanı bilemez’ gerekçesiyle ciddiye alınmadığını; çevresel baskı ve aile tepkisinin çalışanları bireyin tercihlerini dikkate almaktan kaçınmaya ittiğini ve bunun karar hakkını görünmez kılarak özerkliği zayıflattığını göstermektedir. Eleştirel engellilik çalışmaları literatürü, bu tür ‘korumacı’ olarak ifade edilen (önyargılı ve dışlayıcı) toplumsal yargıların dis/ablism ve normallik inşasıyla ilişkili olduğunu; toplumsal normlar, dil ve iktidar yapılarının engelliliğe dair önyargıları yeniden üreterek (Meekosha & Shuttleworth, 2009; Roulstone & Goodley, 2011), karar süreçlerini olumsuz etkileyebildiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, toplumsal yargılar hem bireyin hem de destek sağlayıcıların karar süreçlerini olumsuz etkilemekte; bu da destekli karar verme modellerinin toplumsal farkındalıkla birlikte geliştirilmesini ve ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

5.1.4. Kurumsal bakımda karar alma süreci

“Kurumsal bakımda alma süreci” kategorisi, “kuruluş ortamı”, “kuruluşun yasal sorumluluğu”, “vasi onayı gerektiren durumlar”, “farklı karar alma sistemleri” alt kategorilerinden oluşmaktadır.

Araştırma bulgularına göre, engelli bireyin “kurumsal bakım ortamında” karar alma süreçlerine aktif olarak katılması büyük ölçüde sınırlanmaktadır. Kuruluşun fiziksel yapısı, hizmetlerin sunulma biçimi ve günlük yaşamın planlanması gibi unsurların, bireyin özerkliğini sınırlayan bir yapı oluşturduğu bulgularına ulaşılmıştır. Özellikle büyük ölçekli kuruluşlarda, bireyselliğin gözardı edildiği, kararların toplu düzenlemelerle belirlendiği ve bireysel tercihlere alan tanınmadığı görülmektedir. Kurumsal yaşamın “idari kolaylık” ve “uygulama standardı” gerekçeleriyle bireyin karar hakkı üzerinde baskı kurduğu; hizmet sunumunun bireyin değil, kurumun gerekliliklerine göre şekillendiği anlaşılmaktadır.

Kurumsal bakım organizasyonları, hizmet alanların toplumdan izole edilerek birlikte yaşamaya zorlanma, kendilerini etkileyen kararlar üzerinde kontrol sahibi olamama ve bakım organizasyonunun ihtiyaçlarının hizmet alanların ihtiyaçlarından önce gelmesi ortak özellikleriyle karakterize edilmektedir (European Commission, 2009, s. 9). Bu bağlamda, kuruluş ortamının bireyin kararları doğrultusunda sosyal ilişkiler kurmasına, dış dünya ile temasına ve bağımsızlık pratiklerini geliştirmesine engel olduğu söylenebilir.

“Kuruluşun yasal yükümlülükleri”, karar alma sürecinde belirleyici unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Kurum çalışanları, bakım altında bulunan bireyin zarar görmemesi, haklarının ihlal edilmemesi ve idari denetimlerde sorun yaşanmaması amacıyla daha temkinli ve kısıtlayıcı kararlar alma eğilimindedir. Bu durum, engelli bireyin katılım hakkı ve korunması açısından çelişkili bir zemin oluşturur. Yasal sorumluluğun bireyin yüksek yararını gözetmeye yönelik olması gerekirken, uygulamada çoğu zaman kurumu koruma refleksine dönüşmektedir. Bu çerçevede, uygulamada yasal sorumluluğun “kurumu koruma refleksi”ne dönüşmesi, CRPD’nin öngördüğü irade-tercih temelli yaklaşım ve katılım ilkeleriyle bağdaşmaz; kurumsal düzenlemelerin bireyin haklarını önceleyecek şekilde yeniden tasarlanması gereklidir (United Nations, 2017a).

Katılımcıların aktarımlarında, çoğu zaman kararların alınmasında bireyin görüşüne başvurulmadığı; çünkü yasal bir hata ya da risk durumunda sorumluluğun kuruluşa ve çalışana ait olacağı dile getirilmiştir. Bu da karar süreçlerinde “önleyici” bir tutumun baskın hale gelmesine neden olmaktadır. Özellikle sağlık, sosyal etkinlikler ya da izin işlemleri gibi durumlarda, bireyin istek ve tercihlerinden ziyade, yasal uygunluk kriterleri öncelenmektedir. Bu bağlamda bireyin karar alma hakkı ile kurumun yasal sorumluluğu arasında bir denge sorunu bulunduğu ifade edilebilir.

Kurumsal bakım ortamında birey adına alınan birçok kararın gerçekleştirilmesi için vasi onayı gerekmektedir. Bulgular, bu durumun bireyin karar alma hakkını biçimsel düzeyde sınırlamakla kalmayıp, aynı zamanda karar alma süreçlerini yavaşlattığını ve bürokratikleştirdiğini göstermektedir. Mal varlığı yönetimi, sağlıkla ilgili işlemler, sosyal etkinlikler, izinler ve nüfus işlemleri gibi konularda vasi onayı zorunluluğu, özellikle kurum çalışanlarının vasi olarak atandığı durumlarda hem etik hem de uygulama açısından güçlükler doğurmaktadır. Özellikle sağlıkla ilgili acil durumlarda vasiye ulaşılamaması veya vasinin karar verme konusunda tereddüt yaşaması, müdahale süresini uzatmakta ve bireyin zarar görmesine yol açabilmektedir. Ayrıca bazı katılımcılar, sosyal faaliyetler ya da kuruluştan kısa süreli ayrılmalar gibi durumlarda bile vasi onayı gerektiğini; bunun da bireyin yaşam deneyimini kısıtladığını ifade etmiştir. Bu durum, bireyin öznel yaşam planlarının hayata geçirilmesini zorlaştırmakta; kuruluşun bireyin yaşamını bir tür “yetki alanı” içinde değerlendirmesine neden olmaktadır.

Araştırmada öne çıkan önemli bir diğer bulgu, karar alma süreçlerinde kullanılan alternatif modellerin varlığıdır. Bazı kurumlarda, birey adına alınacak kararların bir kurul (örneğin KODE) aracılığıyla tartışılması, bireyin görüşünün alınarak karar oluşturulması gibi yöntemler kullanıldığı belirtilmiştir. Ancak bu tür uygulamaların kurumsal düzeyde standart bir uygulama haline gelmediği ve kişisel inisiyatiflerle sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

Destekli karar verme modellerinin bazı çalışanlar tarafından olumlu karşılandığı ve bireyin karar sürecine katılmasının önemsendiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, çoğu kuruluştaki bu tür mekanizmaların yeterince gelişmediği, destekleyici sistemlerin sistematik hale getirilmediği ve uygulamada bireyin “nesneleştirildiği” bir karar alma yaklaşımının hâkim olduğu görülmektedir.

“Farklı karar alma sistemleri” alt kategorisinde elde edilen bulgular, kurumsal bakım ortamında karar alma süreçlerinin yeniden yapılandırılması gerektiğine işaret etmektedir. Karar süreçlerinde yalnızca vasi ya da kurum sorumluluğunun değil, bireyin iradesinin de merkeze alınması gerektiği açıktır. Bu kapsamda destekli karar verme, birey adına değil bireyle birlikte karar alınmasını mümkün kılan yeni bir anlayış olarak değerlendirilmelidir.

5.1.5. En uygun karar alma sistemi

“En uygun karar alma sistemi” ana kategorisinde yer alan bulgular katılımcıların vesayet sistemi üzerine önerileri ve mevcut sistemin dezavantajlarına dair görüşlerine dayanmaktadır. Bu ana kategori, “sorumluluğun paylaşılması”, “vasinin denetlenmesi”, “yaşam alanlarına

yönelik kısıtlama”, “engel grubu ve düzeyine yönelik sınıflama”, “vesayetin katılığı/kapsayıcılığı”, “destekleyici atanması”, “vasi atanma süresi” alt kategorilerinden oluşmaktadır.

Katılımcıların önemli bir kısmı, karar alma sürecinin tek bir kişinin sorumluluğuna bırakılmasının hem vasiler hem de diğer çalışanlar üzerinde ciddi bir baskı yarattığını ifade etmiştir. Özellikle bir çalışan vasi olarak atandığında hem mesleki görevlerini yerine getirmek hem de engelli birey adına karar almakla yükümlü hale gelmekte, bu durum da kararların niteliğini doğrudan etkilemektedir.

Sorumluluğun paylaşılmasına ilişkin öneriler; karar alma süreçlerinin kurul temelli hale getirilmesi, uzmanlardan oluşan destek mekanizmalarının oluşturulması ve vasilik görevlerinin bireysel bir yük olmaktan çıkarılması yönündedir. Katılımcıların bazılarının ifadeleri doğrultusunda, “tek başına karar almanın büyük sorumluluk duygusu oluşturduğu” yönünde elde edilen bulgular, kurumsal yapı içinde kolektif bir karar alma sistemine duyulan ihtiyacı vurgulayarak ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları doğrultusunda, vasi olarak atanan kişinin denetlenmesinin hem bireyin haklarının korunması hem de vasinin kararlarını daha dikkatli alması açısından önem taşıdığı görülmüştür. Bu durum, Osmanlı döneminde görülen “nâzir” sistemine benzer uygulamalara, modern kurumlarda da ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Katılımcılar, denetleme mekanizmalarının yetersizliği nedeniyle bazı kararların keyfiyete açık hale geldiğini ve bu durumun engelli bireyin yüksek yararı ilkesine zarar verebileceğini vurgulamışlardır. Vasiye yönelik düzenli denetim, etik karar alma sürecinin güvencesi olarak değerlendirilmekte; aynı zamanda vasiyi psikolojik olarak da yalnızlıktan çıkaran bir destek unsuru olarak görülmektedir.

Kurumsal bakımda bulunan bireylerin fiziksel ve sosyal yaşam alanlarına yönelik kısıtlamaların, karar alma süreçleri üzerinde belirleyici bir etkisi bulunmaktadır. Katılımcılar, bireyin belirli bir alana sıkışmış yaşantısının, karar verme ihtiyacını da ortadan kaldırdığını, çünkü “zaten seçebileceği bir şey kalmadığını” belirtmişlerdir.

Kurumsal bakım, bireyin karar alma becerisini geliştirmesine izin vermemekte; bireyin potansiyel olarak bağımsız bir yaşama geçişini de geciktirmektedir. Araştırma bulguları, uygun bir karar alma sisteminin yalnızca karar mekanizmasının niteliğini değil, bireyin yaşam alanlarının niteliğini de kapsayacak şekilde düşünülmesi gerektiğini göstermektedir.

Katılımcılar, bireylerin farklı engel gruplarına ve engel düzeylerine sahip olduklarını ve bu nedenle karar alma süreçlerinde bireysel farklılıkların dikkate alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Özellikle zihinsel engelli bireylerin destek ihtiyacı ile bedensel engellilerin destek ihtiyacı aynı düzeyde değildir; buna rağmen uygulamada çoğu zaman aynı prosedürler işletilmektedir.

Bu bulgu, karar alma sisteminin esnek bir yapıya sahip olması gerektiğini, bireyin kapasitesi, tercihleri ve destek ihtiyacına göre kişiselleştirilmiş uygulamalara açık olması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, her birey için karar alma sürecinin “önceden belirlenmiş sabit bir şablon” üzerinden değil, bireye özgü bir değerlendirme ile yapılandırılması gereklidir.

Katılımcıların bir kısmı, mevcut vesayet sisteminin “ya hep ya hiç” mantığıyla işlediğini ve bireylerin yaşamında gereğinden fazla yetki devrine neden olduğunu belirtmiştir. Özellikle bazı bireylerin belirli alanlarda karar alabilecek durumda oldukları, ancak mevcut sistemin bu farklılıkları tanımadığı vurgulanmıştır.

Bu bulgular, vesayet sisteminin daha esnek ve az kapsayıcı hale getirilmesini, gerektiğinde sadece belirli alanlarda karar yetkisinin devredildiği “kısmi vesayet” uygulamalarının hayata geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Araştırma sonuçları, bu yönde yapılacak mevzuat düzenlemelerinin, bireyin haklarının daha etkin korunmasını sağlayacağına işaret etmektedir.

Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına Dair Sözleşme’nin 12. maddesi doğrultusunda, destekli karar verme yaklaşımı çerçevesinde destekleyici atanması, bazı katılımcıların önerdiği önemli çözüm yollarından biridir. Destekleyici, bireyin karar alma sürecine aktif katılımını sağlamayı amaçlayan ve bireyin iradesine saygıyı temel alan bir yaklaşımdır.

Araştırmada ulaşılan bir diğer bulgu, yasal temsilci atanmasına yönelik mahkeme süreçlerinin uzamasının, engelli bireyle ilgili kararların zamanında alınamamasına neden olabildiği yönündedir. Katılımcılar, özellikle sağlıkla ilgili acil durumlar ve resmi işlemler gibi hızlı çözüm gerektiren alanların bulunduğunu; yasal temsilci atanması süresinin uzamasının hem bireyin yüksek yararına yönelik kararların alınmasına engel olabildiğini hem de fiil ehliyetini tam kısıtlayıcı uygulamaların tercih edilmesine neden olduğunu ifade etmişlerdir.

Dikkat çeken bir öneri, bireysel değil kurumsal düzeyde vasi atanması yönündedir. Katılımcılardan bazıları, mahkeme tarafından doğrudan kuruma yetki verilmesinin hem işlemlerin hızlanmasını sağlayacağını hem de karar alma sürecinin kurumsal sorumluluk çerçevesinde şekillenmesini mümkün kılacağını belirtmiştir.

Dolayısıyla, tartışılan konu yalnızca “vasi atanma süresinin kısaltılması” değil; sürecin kişiye bağlı olmaktan çıkarılarak kurumsal ve işlevsel bir yapıya kavuşturulmasıdır. Bireysel vasilik süreçleri, özellikle mahkeme kararlarına bağımlı olduğu ölçüde işlem sürelerini uzatmakta ve sahada karşılaşılan pek çok somut ihtiyacın çözümünü geciktirmektedir. Bu bağlamda, kısa süreli kayyım atanması gibi esnek uygulamaların daha etkin kullanılması gerektiği yönünde öneriler de dikkate değerdir. Bazı katılımcılar, geçici kayyımlık uygulamasının belirli konularda hızlı ve hukuki müdahaleyi mümkün kıldığını ifade etmiştir.

Bu bulgular, uygun karar alma sistemi için yalnızca karar vericinin niteliğinin değil, karar sürecinin hızı ve erişilebilirliğinin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Özellikle zihinsel veya ruhsal engeli olan bireylerle ilgili acil kararların gecikmeden alınabilmesi için süreç odaklı reformlara ihtiyaç vardır.

5.2. Sonuçlar

Bu araştırmada karar alma süreçlerinde görevli profesyonellerin deneyimleri ve algıları üzerinden, kurumsal bakımda vesayet uygulamaları ve kedi kaderini tayin hakkı ilişkisinin incelendiği bu araştırmada, 28 katılımcı ile gerçekleştirilen görüşmelerin analizi sonucunda “Kısıtlı ve vasi arasındaki ilişki”, “Kuruluş çalışanlarının sorumluluk algısı”, “Engelli bireyin karar almasını etkileyen faktörler”, Kurumsal “bakımda karar alma süreci”, “En uygun karar alma sistemi” olmak üzere 5 ana kategori ortaya konmuştur. Bu kategorilerde yer alan bulgular ışığında araştırma sorularının yanıtlanması amaçlanmaktadır.

Bakım altında bulunan bireylere vasi ya da diğer yasal temsilcinin belirlenmesi süreci, hukuki düzenlemelerle tanımlanmış olmakla birlikte, uygulamada kurumsal pratikler ve mahkeme kararlarıyla şekillenmektedir. Türk Medeni Kanunu’na göre, velayet altında olmayan küçükler ile akıl hastalığı, zihinsel yetersizlik veya sürekli bakıma muhtaçlık gibi nedenlerle işlerini göremeyen ergin bireylerin kısıtlanarak vesayet altına alınması zorunludur. Bu çerçevede, kurum bakımına yerleşen bireylerin iş ve işlemlerinin yürütülebilmesi için mahkeme kararıyla bir vasi atanması gerekmektedir. Yasal olarak öncelik bireyin yakın akrabalarına verilse de uygun bir akraba bulunamadığında ya da mevcut yakınların bu görevi kabul etmemesi durumunda, vesayet makamı çoğunlukla ilgili sosyal hizmet kurumundan bir çalışanı vasi olarak atamaktadır. Bu durum, zamanla kurum çalışanlarının vasilik görevini üstlenmesini kurumsal bir alışkanlık haline getirmiştir. Her ne kadar sosyal hizmet çalışanlarının böyle bir yasal yükümlülüğü bulunmasa da uygulamada hem mahkemelerin talepleri hem de kurumun

işleyişine dair ihtiyaçlar nedeniyle vasilik görevi çoğu zaman bu çalışanlar tarafından yerine getirilmektedir. Ancak bu uygulama, çalışanların hem mesleki görevlerini hem de vasilik sorumluluklarını birlikte yürütmek zorunda kalmaları nedeniyle önemli etik, hukuki ve pratik sorunlar doğurmaktadır. Engelli birey adına alınan kararların ne ölçüde bireyin yüksek yararını gözettiği ve bireyin kendi kaderini tayin hakkının bu süreçte nasıl etkilendiği tartışmalı bir alan olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca bazı durumlarda mahkemelerin çoğunlukla avukatlar olmak üzere farklı kamu görevlilerini de vasi olarak atayabildiği, bu uygulamanın da uygulamada ulaşılabilirlik ve engelli bireyle ilgili olma gibi sorunlara neden olduğu görülmektedir.

Araştırmada elde edilen veriler doğrultusunda, kısıtlanan bireylerle ilgili kararların büyük bir bölümü vasi ya da diğer yasal temsilciler tarafından verilmekte ve bu kararlar, bireyin gündelik yaşamına dair pek çok temel alanı kapsamaktadır. Özellikle sağlık, sosyal faaliyetler, mali işlemler ve resmi belgelerle ilgili süreçlerde, bireyin karar verme yetisi olmadığı kabul edildiğinden, vasi onayı zorunlu hale gelmektedir. Örneğin, sağlıkla ilgili müdahaleler –ameliyat, tedavi, ilaç uygulaması gibi– ancak vasi onayıyla gerçekleştirilebilmekte; bu da sağlık hizmetlerinin gecikmesine ya da aksamasına neden olabilmektedir. Benzer şekilde bireyin sosyal ve sportif faaliyetlere katılması, kuruluş dışına izinli çıkması, ailesiyle vakit geçirmesi gibi kararlar da vasi onayına bağlıdır. Bunun yanı sıra, bireyin adına banka işlemleri, harçlık düzenlemeleri, gelir yönetimi ve mal varlığı ile ilgili tüm işlemler de vasi kontrolünde yürütülmektedir. Özellikle aileden atanan vasiler söz konusu olduğunda, gelirlerin engelli birey yerine vasinin çıkarı doğrultusunda kullanılabildiğini göstermektedir. Bu durum, bireyin temel ihtiyaçlarının karşılanamamasına, bakım hizmetlerinin aksamasına ve hak ettiği yaşam koşullarından mahrum kalmasına neden olabilmektedir. Nüfus cüzdanı çıkarılması, vatandaşlık işlemleri gibi resmi evrak düzenlemeleri için de vasinin imzası gereklidir. Araştırma bulguları, bu kararların zamanında alınamaması ya da vasiye ulaşılabilirliğin sınırlı olması durumunda, bireyin haklarına erişimin engellenebildiğini, günlük yaşamının sekteye uğrayabildiğini göstermektedir. Bu nedenle, vasiye atfedilen rol yalnızca temsil değil, aynı zamanda bireyin yaşamına doğrudan müdahale eden ve onun hak kullanımını şekillendiren bir konumda yer almaktadır.

Bulgular, kısıtlı ve vasisi arasındaki ilişkinin karar alma süreçlerini doğrudan etkilediğini göstermektedir. Özellikle vasi olarak atanan kişinin kısıtlı bireyle olan yakınlığı, ilgisi, iletişim düzeyi ve ulaşılabilirliği, birey adına alınan kararların niteliğini belirlemektedir. Aile bireylerinden birinin vasi olarak atanması durumunda, bazı örneklerde vasinin ilgisizliği, maddi

çıkar gözetmesi ya da bireyin ihtiyaçlarını yeterince önemsememesi gibi durumlar gözlenmiştir. Bu durum, engelli bireyin temel gereksinimlerinin ertelenmesine, sosyal yaşama katılımının sınırlandırılmasına ve bazı haklarının ihmal edilmesine yol açabilmektedir. Diğer yandan, bakım kuruluşu çalışanlarının vasi olarak atanması durumunda, bireyle daha düzenli iletişim kurulabildiği ve kararların daha hızlı alınabildiği belirtilmektedir. Ancak bu durumda da çalışanların yoğun iş yükü, profesyonel mesafe ve yasal sorumluluklardan kaynaklı çekinceleri, karar alma sürecinde çeşitli gecikmelere ya da standartlaşmış, bireyselleştirilmemiş kararların alınmasına neden olabilmektedir. Vasi ile kısıtlı arasında güçlü, güvene dayalı ve düzenli bir iletişim bulunması durumunda ise bireyin görüşünün daha fazla dikkate alınması ve kararların bireyin yararına olacak şekilde şekillenmesi ihtimalinin artacağı söylenebilir. Dolayısıyla araştırma, vasi-kısıtlı ilişkisinin niteliğinin, kararların zamanlamasını, içeriğini ve bireyin sürece ne ölçüde dahil edildiğini belirleyen kritik bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Sulh hukuk mahkemesi tarafından atanan diğer görevliler ise –örneğin kamu avukatları veya dışarıdan atanan üçüncü şahıslar– karar alma süreçlerini genellikle olumsuz etkilemektedir. Bu tür vasi atamalarında en belirgin sorun, vasinin engelli bireyle yeterince ilişki kurmaması, ulaşamaz olması ve bireyin ihtiyaçlarına dair bilgi sahibi olmamasıdır. Katılımcı ifadeleri, mahkeme tarafından dışarıdan atanan vasilerin çoğunlukla bürokratik görevlerini yerine getirmekle sınırlı kaldığını, bireyin yaşamına dair somut ihtiyaçları anlamada ve karşılamada yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu durum, bireyin özellikle sağlık müdahaleleri, izin işlemleri ya da sosyal faaliyetlere katılım gibi hızlı ve koordineli karar gerektiren alanlarda mağdur olmasına yol açabilmektedir. Kuruluş personeli, vasinin onayını almakta zorlandığında ya da zamanında ulaşamadığında işlemler ertelenmekte, engelli bireyin hak ve hizmetlere erişimi gecikebilmektedir. Ayrıca, bu tür vasiler genellikle bireyin yaşamına dair kararları kendi mesleki öncelikleri ya da hukuki standartlar üzerinden şekillendirmekte, bireyin duygusal ya da kişisel ihtiyaçlarını göz ardı edebilmektedir.

Kurum kültürünün ve bürokratik yapıların engelli bireylerin karar verme süreçlerini önemli ölçüde kısıtladığı ulaşılan bulgulardandır. Katılımcıların ifadelerine göre, bakım kuruluşları içinde yerleşik hale gelmiş bazı uygulama kalıpları ve işleyiş biçimleri, bireyin karar süreçlerine aktif olarak katılımını ya görmezden gelmekte ya da ikinci plana itmektedir. Kuruluşun “düzeni” ve “işleyişin aksamaması” gibi gerekçelerle, bireylerin tercihlerine sınırlı alan bırakıldığı, çoğu zaman birey adına kararların otomatikleştirildiği ifade edilmiştir. Bürokratik süreçlerin ağır işlemesi, onay mekanizmalarının çok katmanlı olması ve karar alma yetkisinin çoğunlukla personel veya vasi gibi üçüncü kişilere bırakılması da bireyin kendi kararıyla sürece

katılımını zorlaştırmaktadır. Örneğin, bir bireyin kısa süreli izin alabilmesi ya da bir sosyal faaliyete katılması için hem vasinin onayı hem de idari prosedürlerin tamamlanması gerektiğinden, birey isteklerini ifade etse bile bu istekler ya gecikmekte ya da uygulanamamaktadır. Ayrıca bazı kurumlarda “koruma” anlayışının abartılı şekilde yorumlanması, bireyin yeterliliğinin sorgulanmasına ve karar verme kapasitelerinin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Kurum kültüründe bireyin özerkliğinden çok güvenliğinin, düzenin ve denetimin öncelenmesi, kararların birey adına alınmasını normalleştirmekte ve bu durum zamanla hem çalışanlar hem de hizmet alan bireyler için içselleştirilmiş bir uygulamaya dönüşmektedir. Sonuç olarak, kurum kültürü ve bürokratik yapı, bireyin kendi hayatına ilişkin konularda karar verme fırsatlarını daraltmakta, bireyin kendini ifade etmesini engellemekte ve bağımsızlık duygusunu zedelemektedir.

Kısıtlı bireylerin kendi kararlarını verebilmesini destekleyen süreçler sınırlı olmakla birlikte, bazı koşullarda bu süreçlerin mümkün hale geldiği görülmektedir. Öncelikle, bireyin karar verme sürecine aktif katılımını önceleyen ve bireyin kapasitesini tanıyan bir bakış açısına sahip çalışanlar, bu süreci destekleyici en önemli faktörlerden biridir. Katılımcıların ifadelerine göre, bireyin fikrinin alınması, basit ve anlaşılır bir dille bilgilendirilmesi, seçeneklerin sunulması ve zaman tanınması, karar vermeyi mümkün kılan önemli uygulamalardandır. Özellikle bireyin engel düzeyine uygun şekilde iletişim kurulması, karar verme sürecine dahil edilmesini kolaylaştırmaktadır. KODE açısından bakıldığında, bireyin karar verme sürecini destekleyen bir araç olabilmesi için, bireyin sürece katılımını sağlayacak yöntemlerin (örneğin, birey dostu iletişim, temsilci desteği, sadeleştirilmiş bilgilendirme) aktif olarak kullanılması gerekmektedir. Aksi halde, çok disiplinli yapısına rağmen KODE, bireyin kendi kaderini tayin hakkını desteklemek yerine, onun adına kararların alındığı bir mekanizmaya dönüşme riski taşımaktadır.

Vasilik yürütülürken karşılaşılan yasal sıkıntılar hem uygulamada yaşanan aksaklıklardan hem de mevzuattaki belirsizliklerden kaynaklanmaktadır. Öncelikle en sık karşılaşılan sorunlardan birisi, vasi atanması sürecinin uzun sürmesi ve bu süreç boyunca engelli bireyle ilgili işlemlerin aksamaması ya da tamamen durmasıdır. Mahkeme kararı çıkana kadar bireyin sağlık hizmetlerinden, sosyal faaliyetlere kadar birçok hakkına erişimi gecikebilmekte, bu da hem birey hem de çalışanlar açısından mağduriyet yaratmaktadır. Bir diğer önemli yasal sıkıntı, kurum çalışanlarının vasi olarak atanmasına dair açık ve bağlayıcı bir düzenlemenin bulunmamasıdır. Her ne kadar uygulamada mahkemeler sıklıkla bakım kuruluşu

alışanlarından vasi atasa da bu durumun dayandığı açık bir mevzuat hükmü yoktur. Bu belirsizlik, hem çalışan açısından yasal sorumluluk konusunda tereddütlere yol açmakta hem de karar alma sürecinde kurumsal zafiyetler yaratmaktadır. Çalışanlar, kendi mesleki rolleri dışında bir yasal sorumluluk üstlendiklerinde, hatalı kararlar nedeniyle hukuki yaptırımlarla karşı karşıya kalabilme endişesi yaşamaktadır. Ayrıca, vasinin yetki sınırlarıyla ilgili mevzuatın yorumu açık olması, hangi işlemler için mahkeme onayı gerektiği, hangilerinin vasi tarafından doğrudan yapılabileceği gibi konularda uygulamada farklılıklar yaratmaktadır. Bu durum hem karar alma süreçlerini yavaşlatmakta hem de vasilerin kararsız kalmasına neden olmaktadır. Vasi ücretine dair düzenlemelerin net olmaması, ücretin kaynağının belirsizliği ya da hiç ödenmemesi gibi sorunlar da motivasyonu düşüren bir başka yasal engel olarak öne çıkmaktadır. Özetle, vasilik sürecinde yaşanan yasal sıkıntılar; sürecin gecikmesi, açık düzenlemelerin bulunmaması, yetki sınırlarının belirsizliği ve vasilerin korunmasına yönelik mekanizmaların zayıflığı gibi çok boyutlu sorunlardan oluşmaktadır. Bu durum hem engelli bireyin haklarının kullanılmasını engellemekte hem de vasi olan çalışanları hukuki risklerle karşı karşıya bırakmaktadır.

Araştırma bulgularına göre, vasiliği yürüten kişilerin karşılaştığı etik sorunlar, çoğunlukla bireyin kendi kaderini tayin hakkı ile vasinin onu koruma sorumluluğu arasında sıkışan bir ikilemden kaynaklanmaktadır. Özellikle kurum çalışanlarının vasi olarak görev yaptığı durumlarda, “doğru olanı bireyin yerine karar vererek yapmak” anlayışı, çoğu zaman paternalist bir tutuma dönüşmekte ve bireyin özerkliği göz ardı edilmektedir. Bireyin tercihleri, riskli ya da “akılcı olmayan” davranışlar olarak değerlendirildiğinde, bu tercihler vasiler tarafından engellenmekte veya değiştirilmekte; böylece bireyin kendi yaşamı üzerinde söz sahibi olma hakkı zayıflamaktadır. Etik sorunlardan bir diğeri, vasinin aynı zamanda bakım hizmetini sunan kişi olması nedeniyle ortaya çıkan rol çatışmasıdır. Kurum alışanları hem mesleki görevlerini yerine getirmeye hem de yasal temsilcilik yapmaya çalıştığında, kararların tarafsızlığı ve bireyin yararına olup olmadığı tartışmalı hale gelebilmektedir. Bu bağlamda, vasiliği yürütenlerin karşılaştığı etik sorunlar; bireyin özerkliği ile korunması arasındaki dengeyi kurmakta zorlanmaları, profesyonel rollerle temsil sorumluluğunun çatışması ve karar süreçlerine bireyin aktif katılımının sağlanamaması gibi çok boyutlu meseleleri içermektedir.

Araştırmanın bulguları çoğu zaman vasiliğin kurum çalışanlarının çalışma hayatını ve verimini doğrudan etkilediğini açıkça ortaya koymaktadır. Vasi olarak atanan çalışanların, asli görevlerinin yanı sıra, vesayet sorumluluğunu da yürütmek zorunda kaldıkları için iş yükleri

artmakta ve bu durum mesleki performanslarını olumsuz etkilemektedir. Özellikle birden fazla bireyin vesayetini üstlenen çalışanlar için bu yük daha da belirgin hale gelmekte, resmi evrak takibi, mahkeme süreçleri, karar alma sorumlulukları ve bürokratik prosedürlerle uğraşmak, zamanlarını ve enerjilerini tüketmektedir. Bununla birlikte vasi olarak atanan hiçbir kuruluş çalışanın vesayet ücreti almaması, vasilğin iş yükü göz önünde bulundurularak TMK bağlamında değerlendirilmesi gereken önemli bir konudur. Bir diğer dikkat çekici nokta ise, çalışanların vasi olarak verdikleri kararların sonucunda doğabilecek olumsuzlukların (örneğin bir sağlık müdahalesinin istenmeyen sonuçlanması) hukuki ve etik sorumluluğunun da çalışan üzerinde kalmasıdır. Bu durum, çalışanları tedirgin etmekte ve karar alma süreçlerinde tereddüt yaşamalarına neden olmaktadır. Sonuç olarak, vasilik görevinin kurumsal bir destek ve denetim sistemi olmaksızın çalışanlara yüklenmesi, sadece birey adına karar alma sürecini değil, çalışanların mesleki verimliliğini ve psikolojik dayanıklılığını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Araştırma bulguları, kurumsal bakım ortamındaki mevcut vesayet uygulamalarının güncel uluslararası sözleşmelerle, özellikle de Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin (CRPD) öngördüğü hak temelli yaklaşımla tam anlamıyla uyumlu olmadığını ortaya koymaktadır. CRPD'nin 12. maddesi, engelli bireylerin hukuki ehliyetlerinin tanınması ve karar alma süreçlerinde desteklenmeleri gerektiğini açık biçimde belirtirken; araştırmada gözlemlenen uygulamalar, çoğunlukla birey adına karar verilmesi, yani ikame karar alma anlayışı çerçevesinde yürütülmektedir.

Katılımcılar, uygulamada bireyin kendi kararının dikkate alınmadığını, onun adına vasiler ya da kurum çalışanlarının karar verdiğini, destekli karar verme süreçlerinin ise kurumsal düzeyde sistematik hale gelmediğini ifade etmektedir. Bu durum, bireyin özerkliğini ve kendi hayatına dair tercihlerini hayata geçirme hakkını sınırlandırmakta, dolayısıyla CRPD'nin özüne aykırı bir yapı oluşturmaktadır. Özellikle destekli karar verme mekanizmalarının mevzuatta ve kurum pratiğinde yer bulmaması, Türkiye'deki uygulamaların sözleşme hükümleriyle uyumlu olmadığını göstermektedir.

Araştırmanın temel sorusunun yanıtlanması bağlamında, bulgular, kurumsal bakım ortamında vesayet altındaki engelli bireylerin kendi kaderini tayin hakkının; kurumun riskten kaçınan kuralları ve yasal sorumluluk algısı, mevzuatın birçok işlemde (banka, kimlik, SGK, sağlık, sosyal etkinlik, izin/nakil, nüfus-vatandaşlık) sistematik biçimde vasi onayı dayatması ve çalışanların vicdani/yasal baskı ile artan iş yükü nedeniyle çoğunlukla daraldığını

göstermektedir; bu koşullar, özellikle “suçlanma” kaygısıyla en kısıtlayıcı seçeneğe meyletmeyi, bireyin iradesinin geri plana itilmesini ve paternalist karar alma pratiklerinin rutinleşmesini doğurur; vasi tipinden kaynaklanan (akraba, kurum çalışanı, kurum dışından atanacak avukat) ulaşılabilirlik ve iletişim farkları kararların niteliğini etkiler; kurumsal bakım ortamında, kurum/komite temelli, sorumluluğun paylaşıldığı, vasinin düzenli denetlendiği, engel düzeyi-yaş gibi farklılıklara göre esnetilmiş ve süreyle sınırlandırılmış karar sistemleri önerilmektedir; özetle kurumsal yapı, yasal çerçeve ve çalışan deneyimlerinin kesişimi, etik (özerklik-koruma gerilimi), bürokratik (çoklu onay-usul farklılıkları) ve pratik (iş yükü-rol çatışması-ulaşılmayan vasi) sorunları üretmekte; hak temelli ve katılımcı bir dönüşüm için mevzuat/politika yapımına engellilik alanı profesyonellerinin dâhil edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, uluslararası sözleşmelerin ruhu olan katılım, özerklik ve destekli karar alma ilkeleri uygulamaya sınırlı düzeyde yansımaktadır. Bu nedenle, mevcut sistemin daha kapsayıcı, hak temelli ve birey merkezli bir yapıya dönüşebilmesi için uluslararası sözleşmeler doğrultusunda politika, mevzuat ve kurum içi uygulamalarda köklü değişiklikler yapılması gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

5.3. Öneriler

Bu araştırma kapsamında ulaşılan bulgular doğrultusunda, kurumsal bakımda vesayet uygulamaları ve engelli bireylerin kendi kaderini tayin hakkı bağlamında mevcut durumu iyileştirmek ve insan hakları temelli bir hizmet modeli oluşturmak amacıyla aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Vesayet Sistemi Reformu

- Türkiye’deki mevcut vesayet sistemi, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’nin (CRPD) 12. maddesiyle uyumlu hale getirilmelidir. Bu kapsamda, engelli bireylerin “karar alma kapasitesi” değil, “karar alma sürecine katılım hakkı” esas alınmalı; destekli karar verme sistemleri yasal zemine kavuşturulmalıdır.

- Vesayetın kapsayıcılığı yeniden tanımlanmalı, engel düzeyi, yaş, bireysel yeterlilik gibi değişkenlere göre farklılaştırılmış ve daha esnek bir yapı kurulmalıdır.

1.1. Destekli Karar Verme Mekanizmalarının Geliştirilmesi

- Kurumsal bakım ortamlarında engelli bireylerin kendi kararlarını verebilmeleri için destek personeli (destekleyici) atanması uygulaması yasal olarak düzenlenmelidir.

- Karar verme süreçlerinde, destekli karar verme rehberleri, bireysel planlama ekipleri ve iletişim alternatifleri geliştirilerek bireyin sürece aktif katılımı sağlanmalıdır.

1.2. Vasi Atama Sürecine İlişkin Düzenlemeler

- Vasi olarak atanacak kişilerin engelli bireyle kişisel ilişkisi ve yakınlığı esas alınmalı; mümkün olduğunca aile bireyleri, yoksa profesyoneller ya da gönüllü toplum üyeleri vasi olarak tercih edilmelidir.

- Kurum çalışanlarının vasi atanması yalnızca istisnai bir uygulama olmalı, yasal zorunluluk olmaktan çıkarılmalıdır.

- Vasi atama sürecinde engelli bireyin görüşü alınmalı ve karar sürecine katılımı sağlanmalıdır.

2. Vasilerin Eğitim ve Denetimi

- Vasi olarak atanacak kişilere yönelik, engelli hakları, etik karar alma, iletişim teknikleri ve yasal sorumluluklara dair kapsamlı eğitimler düzenlenmelidir.

- Vasilerin görevlerini nasıl yerine getirdiklerine ilişkin düzenli denetim mekanizmaları kurulmalı; özellikle kararların engelli bireyin yüksek yararı doğrultusunda alınıp alınmadığı denetlenmelidir.

3. Kurumsal Yapıya İlişkin Öneriler

- Engelli bireyin karar verme sürecine katılımını engelleyen kurumsal engeller (aşırı bürokrasi, hiyerarşik yapı, yasal sorumluluk baskısı) azaltılmalı, daha yatay ve birey odaklı yönetim modelleri benimsenmelidir.

- Kurum içi etik kurul veya karar destek komiteleri kurularak, karmaşık ve yüksek riskli kararlar çok aktörlü değerlendirmelerle alınmalıdır.

3.1. Kurumsal Vasilik Uygulamasının Sınırlandırılması

- Kurum çalışanlarının engelli bireylere vasi olarak atanması uygulaması, zorunlu durumlarda ve geçici sürelerle uygulanmalıdır. Bu uygulamanın sistematikleşmesi hem kararların tarafsızlığını zedelemekte hem de çalışanların mesleki rollerinde çatışma yaratmaktadır.

- Kurum çalışanlarının vasi olarak atanması durumunda, bu kişilere hem psikolojik destek hem de hukuki danışmanlık sunulmalıdır. Vasi olarak görev yapan çalışanların yalnızlaştırılmasını önleyecek kurumsal destek yapıları oluşturulmalıdır.

- Vasi atanacak çalışanların bu görevi gönüllü olarak üstlenmeleri esası benimsenmeli; zorunluluk esasına dayalı vasilik uygulamalarından kaçınılmalıdır.

3.2. Kurumsal Kültürün İnsan Hakları Temelli Dönüşümü

- Kurum içi eğitimlerde, engelli bireylerin karar alma hakları, destekli karar verme uygulamaları ve kendi kaderini tayin hakkı konuları öncelikli hale getirilmelidir.

- Engelli bireyin yüksek yararına yönelik kararların, kurumun işleyişinden ya da yasal yükümlülüklerden bağımsız olarak etik bir değerlendirme süzgecinden geçirilmesi sağlanmalıdır.

- Vasilik görevini yerine getiren çalışanlara yönelik düzenli süpervizyon ve etik danışmanlık sistemleri kurulmalıdır.

3.3. Kurumlarda Vasilik Görevine Alternatif Modeller

- Kurumsal bakım ortamındaki hukuki temsilci atamalarında kayyımlık ve yasal danışmanlık fiil ehliyetini daha az kısıtlayıcı uygulamalara öncelik verilmeli, oluşabilecek mağduriyetlerin giderilmesi için hukuki temsilci atama sürelerinin kısaltılmasına yönelik sistemler oluşturulmalıdır.

- Gönüllü vasi sistemleri, bağımsız destekleyici modelleri veya profesyonel yasal danışmanlık mekanizmaları geliştirilerek, kurum çalışanlarının üzerindeki vasilik yükü azaltılmalıdır.

- Aileden ya da sosyal çevreden vasi atanamadığı durumlarda, bağımsız destek hizmet sağlayıcılarından atanacak profesyonel destekleyicilere öncelik verilmelidir.

- Vasi atamalarının düzenli olarak gözden geçirilmesi ve kurum dışı seçeneklerin değerlendirilmesi yasal bir zorunluluk haline getirilmelidir.

Bu öneriler, kurum çalışanlarının vasi olarak görev yapmasının doğurduğu etik, yasal ve mesleki ikilemleri azaltmayı, kurumsal yapının bireyin karar hakkını destekleyecek biçimde yeniden yapılandırılmasını ve destekli karar verme ilkeleri doğrultusunda kurumsal bakım sisteminin dönüştürülmesini amaçlamaktadır.

4. Yasal ve Politik Dönüşümün İlkeleri

- Türk Medeni Kanunu'nda yer alan vesayet, kayyımlık ve yasal danışmanlık uygulamaları gözden geçirilmeli, çağdaş uygulamalara (destekli karar verme, sınırlı vesayet) uyarlanmalıdır.

Bu uyarlamalar yapılırken Osmanlı dönemindeki nazır ve vekil atanması gibi örnek alınabilecek destek ve denetim mekanizmalarından faydalanılmalıdır. Vesayet kurumuna

ilişkin yapılacak düzenlemelerde, engelliliğe ilişkin modellerin dönüşümü ve vesayet tarihsel değişimi dikkate alınmalıdır.

- Engelli bireylerin yaşam alanlarını doğrudan etkileyen kararlar (taşınma, tedavi, ilişki kurma, mülkiyet) bireyin rızası ve katılımı olmadan alınmamalıdır.

- Engelli bakımına dair politika yapım süreçlerine, engelli bireylerin kendileri, yakınları ve alanda çalışan meslek grupları aktif olarak dahil edilmelidir. Engelli bireylerin katılımı olmayan politika geliştirme süreci engelli bireylerle ilgili değil, toplumun geriye kalanının istekleriyle ilgilidir.

- Kurumsal vasilik, gönüllü vasi sistemleri, bağımsız destekleyici modelleri veya profesyonel yasal danışmanlık mekanizmaları oluşturulurken vesayet ücreti ödenmesinin gerekliliği kabul edilmelidir. Bireyin karar alma süreçlerinde sorumluluk üstlenmek bedensel ve zihinsel olarak bir yük oluşturur. Karar alma sistemlerinin sağlıklı yürütmesi için vesayet ücretinin kime, ne kadar, hangi durumlarda ödeneceğine dair net yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır.

5. Araştırma ve İzleme

- Kurumsal bakım altında yaşayan bireylerin vesayet süreçlerinin etkilerini ölçen düzenli izleme ve değerlendirme araştırmaları yapılmalıdır.

- Uygulamadaki iyi örneklerin belgelendirilmesi, paylaşılması ve model olarak geliştirilmesi teşvik edilmelidir.

Bu öneriler doğrultusunda engelli bireylerle ilgili kararların bir komisyon marifetiyle alınmasına yönelik bir sistem oluşturulması, destekli karar vermenin sağlanması bakımından uygun olabilir. Komisyon engelli birey, destekli karar verme kolaylaştırıcısı, vaka sorumlusu sosyal hizmet uzmanı, karar alanıyla ilgili danışman (hukuk, sağlık, finans, engelli hakları danışmanı), akran destekçi/bağımsız savunucu (bireyin seçimiyle), aile/yakın temsilcisi (yalnızca birey isterse ve çatışma yoksa) üyelerinden oluşturulabilir. Komisyon üyeleri arasında yapılacak rol dağılımı ile etik (özerklik–koruma dengesi), bürokratik (onay/evrak) ve pratik (ulaşılmayan vasi, aşırı iş yükü) sorunların en aza indirilmesi hedeflenmelidir.

Bu öneriler, yalnızca mevcut sorunların çözümüne değil, aynı zamanda sosyal hizmet kurumlarının insan hakları temelli dönüşümüne katkı sunmayı hedeflemektedir. Özellikle destekli karar verme, vasinin denetimi ve engelli bireyin karar süreçlerine katılımı gibi alanlarda yapılacak yasal ve kurumsal reformlar, bireyin kendi kaderini tayin hakkının korunmasında kritik önemdedir.

KAYNAKLAR

- Abramson, M. (1985). The Autonomy-paternalism dilemma in social work practice. *Social Casework*, 66(7), 387-393. <https://doi.org/10.1177/104438948506600701>
- Açıkgöz, A. (2017). *Dar Anlamda Vesayeti Gerektiren Haller ve Vesayet Altına Alınmanın İşlem Ehliyeti Bakımından Sonuçları*. İstanbul: Onikilevha Yay.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB). (2024). Aylık istatistik bülteni (Aralık, 2024). Erişim: 06.07.2025. <https://aile.gov.tr/sghd/istatistik-sayfaları/aylik-istatistik-bulteni/>
- Akçaal, M. (2018). İsviçre Medenî Kanunu'na göre kayyımlik türleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20, 2, 63-87.
- Aktan, C. C. (2021). Patolojik paternalizm: Paternal devlet ve 'iyiniyetli' iyilikseverlik despotizmi üzerine. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 10(27), 172-200. <https://doi.org/10.31199/hakisderg.907486>
- Alvarez, A., Pagani, M., ve Meucci, P. (2012). The clinical application of the biopsychosocial model in mental health: A research critique. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*, 91, S173-S180. <https://doi.org/10.1097/PHM.0b013e31823d54be>
- Ambuehl, S., Bernheim, B. D., ve Ockenfels, A. (2019). Projective paternalism (No. w26119). *National Bureau of Economic Research*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3432810>
- Ansay, S. Ş. (2002). *Hukuk tarihinde İslam hukuku* (4. bs.). Turhan Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Arıcı, A., Bolat, G. B. ve Artan, T. (2021). Sosyal hizmet uygulamalarında en sık karşılaşılan etik ikilemler: gizlilik-raporlama ve özerklik-paternalizm. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21 (2), 317- 337. <https://doi.org/10.54961/uobild.1038120>
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal model çerçevesinde engelliliğe yaklaşım. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 12-21.
- ASHB. (2023). Engelli bireyler için bilgilendirme rehberi. Erişim: 06.07.2025. https://www.aile.tr/media/131394/engelli_bireyler_icin_bilgilendirme_rehberi.pdf
- ASHB. (2024). Aylık İstatistik Bülteni (Aralık, 2024). Erişim: 06.07.2025. <https://aile.gov.tr/sghd/istatistik-sayfaları/aylik-istatistik-bulteni/>
- Aslan, N., & Menteş, F. (2024). Osmanlıda kısıtlılar üzerine vasî tayin usulü. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 24(1), 114-135. <https://doi.org/10.30627/cuilah.1414577>
- Atay, S., & Erol, R. (2010). *Galata Mahkemesi 65 numaralı Sicil (H. 1051-1053/M. 1641-1644)*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Atherton, M. (2013). Disabled Children: Contested Caring, 1850–1979. In Anne Borsay and Pamela Dale (eds), *Social History of Medicine*, 26, 324-325. <https://doi.org/10.1093/SHM/HKS118>
- Aydın, M. A. (1985). *İslam-Osmanlı aile hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

- Aydın, M. A. (1998). Hukûk-ı Âile Kararnâmesi. *İslâm Ansiklopedisi*. 18/314-318. TDV İslam Araştırmaları Merkezi: İstanbul, 1998.
- Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Resmî Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği. (2006). T.C. Resmî Gazete (26244, 30 Temmuz 2006).
- Bal, H. (2016). *Nitel araştırma yöntem ve teknikleri* (1. bs.). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Bardakoğlu, A. (1994). Ehliyet. *İslâm Ansiklopedisi*. 10/533-539. TDV İslam Araştırmaları Merkezi: İstanbul, 1994.
- Bardakoğlu, A. (2013). Vesayet. *İslâm Ansiklopedisi*. 43/66-70. TDV İslam Araştırmaları Merkezi: İstanbul, 2013.
- Barnes, C. (1991). Disabled people in Britain and discrimination. Hurst & Co.
- Başaran, S. (2012). 1498 Numaralı Rize Şer'iyeye Sicil Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Berghs, M. J., Atkin, K. M., Graham, H. M., Hatton, C., & Thomas, C. (2016). Implications for Public Health Research of Models and Theories of Disability: A Scoping Study and Evidence Synthesis. *Public Health Research*, 4(8). <https://doi.org/10.3310/phr04080>
- Berghs, M., Atkin, K., Hatton, C., & Thomas, C. (2019). Do disabled people need a stronger social model: a social model of human rights? *Disability & Society*, 34(7-8), 1034-1039. <https://doi.org/10.1080/09687599.2019.1619239>
- Blankman, K. (1997). Guardianship models in the Netherlands and Western Europe. *International Journal of Law and Psychiatry*, 20(1), 47-57. [https://doi.org/10.1016/S0160-2527\(96\)00022-2](https://doi.org/10.1016/S0160-2527(96)00022-2)
- Borrell-Carrio, F., Suchman, A., ve Epstein, R. (2004). The Biopsychosocial Model 25 Years Later: Principles, Practice, and Scientific Inquiry. *The Annals of Family Medicine*, 2(6), 576-582.
- Bransford C. L. (2011). Reconciling paternalism and empowerment in clinical practice: an intersubjective perspective. *Social work*, 56(1), 33-41. <https://doi.org/10.1093/sw/56.1.33>
- Brisenden, S. (1986). Independent living and the medical model of disability. *Disability, Handicap & Society*, 1(2), 173-178. <https://doi.org/10.1080/02674648666780171>
- Brock, D. W. (1988). *Paternalism and autonomy*. *Ethics*, 98(3), 550-565. <https://doi.org/10.1086/292972>
- Bullock, E. (2015). A Normatively Neutral Definition of Paternalism. *The Philosophical Quarterly*, 65, 1-21. <https://doi.org/10.1093/PQ/PQU056>
- Burningham, S. (2009). Developments in Canadian adult guardianship and co-decision-making law, *Dalhousie Journal of Legal Studies*, 18 (5), 119-155.

- Campbell, J. (2010). Deciding to detain: The use of compulsory mental health law by UK social workers. *The British Journal of Social Work*, 40(1), 328–334. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcp121>
- Chalke, Jay. (2005). Canadian trends: Guardianship in British Columbia and other Provinces, (Paper presented at the Law Reform Commission Annual Conference, Dublin, Ireland, 2 December 2005).
- Clark, C. (1998). Self-determination and paternalism in community care: Practice and prospects. *The British Journal of Social Work*, 28(3), 387-402. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjsw.a011346>
- Crampton, A., (2004). The importance of adult guardianship for social work practice. *Journal of Gerontological Social Work*, 43(2-3), 117-129. http://dx.doi.org/10.1300/J083v43n02_08
- Çanlı, M. (2020). Tarihi süreç içerisinde eytam sandıklarının hukuki mevzuatı ve karşılaştığı sorunlar (1851-1920). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 9(3), 1301-1321.
- Çelikdemir, M., & Arıkan, M., (2022). Osmanlı’da korumaya muhtaç çocuklar ve vesayet kurumu: Ayıntâb’daki uygulaması (1750-1806) (46-73), *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi*, 5(1).
- Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik. (2019). T.C. Resmi Gazete. (30692, 20 Şubat 2019).
- Dantas, D., Correa, A., Buchalla, C., Castro, S., ve Castaneda, L. (2020). Biopsychosocial model in health care: reflections in the production of functioning and disability data. *Fisioterapia em Movimento*, 33. <https://doi.org/10.1590/1980-5918.033.ao21>
- Darülaceze. (t.y.). Şefkat Yuvası Darülaceze. Erişim: 12.08.2025 <https://www.darulaceze.gov.tr/kurumsal/>
- DasGupta, S. (2015). Medicalization. In Rachel Adams, Benjamin Reiss ve David Serlin (Eds.), *Keywords for Disability Studies* (ss. 341-345). New York: NYU University Press.
- Degener, T. (2016). A human rights model of disability. In P. Blanck, E. Flynn (Eds.), *Routledge Handbook of Disability Law and Human Rights*, 31–49.
- Dinerstein, R. D. (2012). Implementing legal capacity under article 12 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: The difficult road from guardianship to supported decision-making. *Human Rights Brief* 19, no. 2 (2012): 8-12.
- Dinerstein, R., Grewal, E. G., & Martinis, J. (2016). Emerging international trends and practices in guardianship law for people with disabilities. *ILSA Journal of International & Comparative Law*, Vol. 22: Iss. 2, Article 5.
- Dollinger, M., Corcoran, T., Jackson, D., & O’Shea, S. (2023). Employability for inclusion: the urgent need for a biopsychosocial model perspective. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 46, 113 - 130. <https://doi.org/10.1080/1360080X.2023.2258324>

- Doron, I. I. (2003). Elder guardianship haledoscope - A comparative perspective. *International Journal of Law, Policy and The Family*, 16, 368-398.
- Dural, M., Ögüz, T., & Gümüş, M. A. (2024). *Türk özel hukuku, cilt III, aile hukuku* (19. bs.). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Durham, C., & Ramcharan, P. (2018). Understanding the assumptions of major models of disability theory. In *Insight into Acquired Brain Injury*. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-10-5666-6_2
- Dworkin, G. (1972). Paternalism. *The Monist*, 56 (1), 64–84. <https://doi.org/10.5840/monist197256119>
- Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği. (2016). T.C. Resmî Gazete (29878, 4 Kasım 2016).
- Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği. (2016). T.C. Resmî Gazete (29878, 4 Kasım 2016).
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (t.y.). “Genel Müdürlüğümüze Bağlı Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleri”. Erişim: 12.06.2025. <https://www.aile.tr/eyhgm/kuruluslar/engelli/>
- Engellilerin Bakımı Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik. (2010). T.C. Resmî Gazete (27691, 3 Eylül 2010).
- Ercan, T. C. (2024). *Vesayeti gerektiren haller ve vesayetin sona ermesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Erevelles, N., ve Minear, A. (2010). Unspeakable offenses. *Journal of Literary & Cultural Disability Studies*, 4(2), 127–145.
- Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik. (2019). T.C. Resmî Gazete. (30692, 20 Şubat 2019).
- Erkan, G. (2004). Özürlülüğe ilişkin modeller ve sosyal hizmet uygulamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15(2), 31-38.
- Ersoy, A. F. & Dikici, E. (2018). Osmanlı döneminde sosyal hizmet faaliyetleri yapan bazı kuruluşlar. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 53(2), 576–594. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.18.07.946>
- Ertan, T. F. (1999). Atatürk, cumhuriyet ve hukuk sistemi. *Erdem Dergisi*. 11(33), 743-757.
- European Commission. (2009). Report of the Ad Hoc Expert Group on the transition from institutional to community-based care. Erişim: 06.09.2024. https://deinstitutionalisation.com/wp-content/uploads/2017/11/report-fo-the-ad-hoc_2009.pdf
- Feinberg, J. (1971). Legal Paternalism. *Canadian Journal of Philosophy*, 1(1), 105–124. <http://dx.doi.org/10.1080/00455091.1971.10716012>
- Ferruh, Ö. (1978). *İslâm aile hukuku*. (Y. Z. Kavakçı, Çev.). Sebil Yayınevi: İstanbul. (1951).

- Fish, J. (2012). Disability (pp. 119–132). Policy Press.
<https://doi.org/10.51952/9781447314400-011>
- Fotion, N. (1979). Paternalism. *Ethics*, 89, 191–198. <https://doi.org/10.1086/292096>
- Fougeyrollas, P., & Beauregard, L. (2001). Disability: an interactive person-environment social creation. In Albrecht, Seelman ve Bury (Ed.), *Handbook of disability studies* (pp. 171–194). California: Sage Publication, housand Oaks.
- French, S. (2004). Defining disability: Implications for physiotherapy practice. In S. French & J. Sim (Eds.), *Physiotherapy: A psychosocial approach* (3rd ed., pp. 253–276). Academic Press.
- Garland Thomson, R. (2002). Integrating disability, transforming feminist theory. *NWSA Journal*, 14(3), 1–32.
- Gert, B., & Culver, C. M. (1979). The justification of paternalism. *Ethics*, 89(2), 199–210. <https://doi.org/10.1086/292097>
- Gibson, L., (2011). Giving courts the information necessary to implement limited guardianships: Are we there yet? *Journal of Gerontological Social Work*, 54, 803–818. <https://doi.org/10.1080/01634372.2011.604668>
- Goodell, G. E., Aronoff, M. J., Austin, D. J., Cadelina, R. V., Emmerson, D. K., Hansen, K. T., ... & Wiseman, J. A. (1985). Paternalism, patronage, and potlatch: The dynamics of giving and being given to [and comments and reply]. *Current Anthropology*, 26(2), 247–266. <https://doi.org/10.1086/203252>
- Gooding, P. (2015). Navigating the ‘Flashing Amber Lights’ of the Right to Legal Capacity in the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Responding to Major Concerns. *Human Rights Law Review*, 15, 45–71.
- Goodley, D. (2014). *Dis/ability Studies: Theorising Disablism and Ableism*. Routledge.
- Gordon R. M. (1995). Adult guardianship and adult protection legislation in Canada: Recent reforms and future problems. *Canadian Journal on Aging / La Revue canadienne du vieillissement*, 14(S2), 89–102. <https://doi.org/10.1017/S0714980800005614>
- Gordon R. M. (2000). The emergence of assisted (supported) decision-making in the Canadian law of adult guardianship and substitute decision-making. *Int J Law Psychiatry*, 23(1), 61–77. [https://doi.org/10.1016/S0160-2527\(99\)00034-5](https://doi.org/10.1016/S0160-2527(99)00034-5)
- Gulbenkian Komisyonu. (1996). *Sosyal bilimleri açm (Ş. Tekeli, Çev.)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Güneş Ceylan, S. (2004). Roma hukukunun günümüz hukuk düzenlerine etkisi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2).
- Güngör, F., & Güneş, G. (2013). Dünya’daki gelişmeler paralelinde Türkiye’de değişen özürllülük politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3).

- Gürbüz, İ. (2018). *Şer'iyye sicillerine göre 1650-1750 yıllarında Konya'da çocuklar ve yetimler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Gürbüz, S., & Çiçek, A. (2023). Engelli de yaşanır engeller de aşılr: Görme engelliler. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 7(2), 504-515
- Gürhan, V. (2017). Osmanlı Devleti'nde kayyımlik müessesesi: 18. yüzyıl Diyarbakir Şer'iyye Sicillerine göre kayyımlik müessesesinin hukuki, idari ve sosyal olarak uygulanışı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16 (4), 1073-1082. DOI: 10.21547/jss.331099
- Hatemi, H. (1999). *İslâm hukuku dersleri* (2. bs.). İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- HCCH. (2000). The Convention of 13 January 2000 on the International Protection of Adults. Erişim: 01.07.2025. <https://assets.hcch.net/docs/c2b94b6b-c54e-4886-ae9f-c5bbef93b8f3.pdf>
- HCCH. (t.y.a). Protection of Adults Section. Erişim: 02.07.2025. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/specialised-sections/adults>
- HCCH. (t.y.b). HCCH Members. Erişim: 02.07.2025. <https://www.hcch.net/en/states/hcch-members>
- Hiranandani, V.S. (2019). Towards a critical theory of disability in social work. *Critical Social Work*, 6(1). <https://doi.org/10.22329/csw.v6i1.5712>
- Holler, R., & Werner, S., (2020). Necessity is neither condemned nor praised: Social workers' meanings of guardianship for disabled people. *British Journal of Social Work*, 00, 1–18. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcaa208>
- Holler, R., & Werner, S. (2022). Between the convention and conventional practice: Israeli social workers' recommendations regarding the legal capacity of people with disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 35, 826–833. <https://doi.org/10.1111/jar.12986>
- Honig, R. (1938). *Roma Hukuku* (2. bs.). (Ş. Talip, Çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi. (t.y.).
- Hughes, B., & Paterson, K. (1997). The social model of disability and the disappearing body: Towards a sociology of impairment. *Disability & Society*, 12(3), 325–340.
- Hunt, J. (2022). Holistic or harmful? Examining socio-structural factors in the biopsychosocial model of chronic illness, 'medically unexplained symptoms' and disability. *Disability & Society*, 39, 1032-1061. <https://doi.org/10.1080/09687599.2022.2099250>
- Ito, K., & Okamura, T. (2025). Factors influencing the mental well-being of professional guardians in Japan: The role of stress and stigma. *PCN reports: psychiatry and clinical neurosciences*, 4(2), e70114. <https://doi.org/10.1002/pcn5.70114>
- Jackman, M., McDermott, F., Sadler, J., El Hage, N., & Lee, H. (2021). Guardianship patient characteristics and outcomes in geriatric social work practice: Australian context. *Social Work in Health Care*, 60(8-9), 614-630. <https://doi.org/10.1080/00981389.2021.1990189>

- Jurczyk, I., & Kelly, R. (2009). Embedding developmental disabilities into medical training. *North Carolina medical journal*, 70(6), 556-60.
- Kam, P. (2020). Strengthening the empowerment approach in social work practice: An EPS model. *Journal of Social Work*, 21, 329-352. <https://doi.org/10.1177/1468017320911348>
- Karacan Çetin, H. (2025). Alman Medeni Hukukunda vesayet kurumu ve reformun getirdiği yenilikler. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 62, 499-534. <https://doi.org/10.54049/taad.1683975>
- Karadeniz Çelebican, Ö. (1989). *Roma hukuku* (4. bs.). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Kartal, M., & Karboğa, D. V. (2021). Osmanlı Devleti'nde korunmaya muhtaç çocukların karşılaştıkları problemlerin Osmanlı hukuku bağlamında analizi (XVIII. yüzyıl Ayıntab örneği). *History Studies International Journal of History*, 13(6).
- Koç, N. (2005). Türk medenî kanunundaki düzenlemeler ışığında vesayet hukukuna genel bir bakış. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7, 99-120.
- Koschaker, P. (1963). *Modern hususi hukuka giriş olarak Roma hususi hukukunun ana hatları*. (K. Ayiter, Çev.). İstanbul: Yeni Matbaa. (t.y.).
- Lawson, A., & Beckett, A. (2020). The social and human rights models of disability: towards a complementarity thesis. *The International Journal of Human Rights*, 25, 348-379. <https://doi.org/10.1080/13642987.2020.1783533>
- Lødemel, I., & Moreira, A. (2014). *Activation or workfare? Governance and neo-liberal convergence*. Oxford University Press.
- Logan, B., (1991). A description of adult guardianship and implications for social work. *Australian Social Work*, 44(3), 19-29. <https://doi.org/10.1080/03124079108550141>
- Mead, L. M. (1997). The new paternalism. In L. M. Mead (Ed.), *The new paternalism: Supervisory approaches to poverty* (pp. 1-38). Brookings Institution Press.
- Mead, L. M. (2004). *Government matters: Welfare reform in Wisconsin*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Meekosha, H., ve Shuttleworth, R. (2009). What's so 'critical' about critical disability studies? *Australian Journal of Human Rights*, 15(1), 47-75.
- Meekosha, H., & Soldatic, K. (2011). Human rights and the global South. *Third World Quarterly*, 32(8), 1383-1397.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (2. Ed.). Jossey-Bass: San Francisco, CA.
- Mestan, K. (2014). Paternalism in Australian welfare policy. *Australian Journal of Social Issues*, 49: 3-22. <https://doi.org/10.1002/j.1839-4655.2014.tb00297.x>

- Meşe, İ. (2014). Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir? *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (33). <https://doi.org/10.21560/spcd.17773>
- Mills, M., (2017). Dementia and guardianship: Challenges in social work practice. *Australian Social Work*, 70(1), 30-41. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2016.1168463>
- Mole, J.A., Weiskittle, R., Woolverton, C., Sullivan, J.L., vd. (2020). Guardianship before and following hospitalization. *HEC Forum*, 34, 123-138. <https://doi.org/10.1007/s10730-022-09469-9>
- Murphy, J. G. (1974). Incompetence and paternalism. *ARSP: Archiv für Rechts-und Sozialphilosophie/Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*, 465-486. https://doi.org/10.1007/978-94-009-9461-4_12
- Muşmal, H., & Gürbüz, İ. (2018). Osmanlı'da vasîlik kurumu: Konya örneği. *Turkish Studies (Elektronik)*, 13(16), 199-236.
- Müezzinoğlu, E. (2012). I. Dünya Savaşı esnasında yetim ve öksüz çocukların himayesi ve eğitimi: Darüleytamlar. *History Studies*, 4(1), 399-417.
- Nuhoğlu, H. Y. (1993). Ehliyet. *İslâm Ansiklopedisi*. 8/521. TDV İslam Araştırmaları Merkezi: İstanbul, 1993.
- Oliver, M. (1983). Social work with disabled people. *British Journal of Social Work*, 13(4), 439-441.
- Oliver, M. (1996). *Understanding disability: From theory to practice*. Macmillan.
- Owens, J. (2015). Exploring the critiques of the social model of disability: The transformative possibility of Arendt's notion of power. *Sociology of Health & Illness*, 37(3), 385-403. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.12199>
- Özcan, T. (2012). Osmanlı toplumunda yetimlerin himayesi ve eytâm sandıkları. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, (14), 103-121.
- Özgökçeler, S., ve Alper, Y. (2010). Özürlüler Kanunu'nun sosyal model açısından değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 33-54.
- Özkara, E. C. (2023). Bir medeniyet mücadelesi: Türk hukuk devrimi. *İstanbul Barosu Dergisi*, Cilt: 97(5), 121-152.
- Özlem, D. (1998). Evrensellik mitosu ve sosyal bilimler. *Sosyal bilimleri yeniden düşünmek, sempozyum bildirileri*, 53-66. İstanbul: Metis Yayınları.
- Özmel, İ. (2022). Kayyım. *İslâm Ansiklopedisi*. 25/107-108. TDV İslam Araştırmaları Merkezi: İstanbul, 2022.
- Özmen, İ. (1989). *Vesayet hukuku davaları*. Ankara: Doğu Matbaacılık.
- Özmen, İ. (1999). *Vesayet hukuku davaları* (2. bs.). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Özpolat, L. (2016). 1 numaralı Konya Şer'iyye Sicili (970-1019/1563-1610) değerlendirme ve transkripsiyon. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik. (2013). T.C. Resmî Gazete (28603, 30 Mart 2013).
- Pardeck, J. (1988). Social treatment through an ecological approach. *Clinical Social Work Journal*, 16, 92-104. <https://doi.org/10.1007/BF00753411>
- Park, J. R. (2013). Challenges and outlooks following to the interoduction of adult guardianship system. *Journal of Digital Convergence*, 11, 3, 157-164. <https://doi.org/10.14400/JDPM.2013.11.3.157>
- Patton. M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Petek, H. (2008). Özel vesayet (aile vesayeti). *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 275-304.
- Plano Clark, V. L., & Ivankova, N. V. (2016). *Karma yöntem araştırması: Alana yönelik bir klavuz* (Çev. Ed. Ö. Çokluk Bökeoğlu). Ankara: Nobel. (2016).
- Pledger, C. (2003). Discourse on disability and rehabilitation issues: Opportunities for psychology. *American Psychologist*, 58(4), 279–284.
- Post, M. W., de Witte, L. P., & Schrijvers, A. J. (1999). Quality of life and the ICIDH: towards an integrated conceptual model for rehabilitation outcomes research. *Clinical rehabilitation*, 13(1), 5–15. <https://doi.org/10.1191/026921599701532072>
- Reamer, F. G. (1983). The concept of paternalism in social work. *Social Service Review*, 57(2), 254-271. <https://doi.org/10.1086/644516>
- Reamer, F. G. (1998). The evolution of social work ethics. *Social Work*, 43(6), 488–500.
- Reamer, F. G. (2012). Codes of ethics. In M. Gray, J. Midgley & S. A. Webb (Eds), *The SAGE handbook of social work*, 299-315. SAGE Publications.
- Retief, M., & Letšosa, R. (2018). Models of disability: A brief overview. *HTS Teologiese Studies/Theological Studies*, 74(1), a4738. <https://www.ajol.info/index.php/hts/article/view/177914>
- Roulstone, A., ve Goodley, D. (2011). Critical disability studies. In G. H. E. Lindsey (Ed.), *Disability studies: An interdisciplinary introduction* (pp. 15-30). SAGE Publications.
- Sak, İ. (2007). 47 numaralı Konya Şer'iyе Sicili (1128-1129 / 1716-1717): Transkripsiyon ve dizin. Konya: Tablet Yayınları.
- Samaha, A. M. (2007). What good is the social model of disability?. *The University of Chicago Law Review*, 74(4), 1251–1308. <https://doi.org/10.2307/20141862>
- Saraç Özturan, S. (2018). 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı mahkemelerinde vasi tayini. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 238-255. <https://doi.org/10.24186/vakanuvis.415880>
- Sarı, A., & Zabun, S. (2021). Bimarhaneler hakkında alan yazın çalışması. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 7(3), 585-599.

- Schram, S. F., & Silverman, B. (2012). The end of social work: Neoliberalizing social policy implementation. *Critical Policy Studies*, 6(2), 128–145. <https://doi.org/10.1080/19460171.2012.689734>
- Schwandt, T. A. (2007). *Dictionary of qualitative inquiry* (3.ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Scoccia, D. (2018). The concept of paternalism. In K. Grill & J. Hanna (Eds.), *The Routledge handbook of the philosophy of paternalism* (pp. 11-23). Routledge.
- Scotch, R. K. (1989). Politics and Policy in the History of the Disability Rights Movement. *The Milbank Quarterly*, 67, 380–400. <https://doi.org/10.2307/3350150>
- Shakespeare, T. (2006). The dilemma of predictable disablement: A challenge for families and society. In George T. H. Ellison ve Alan H. Goodman (Eds.), *The Nature of Difference Science, Society and Human Biology* (ss. 119-134). New York: Taylor & Francis.
- Shakespeare, T. (2013). *Disability rights and wrongs revisited* (2nd ed.). Routledge.
- Shakespeare, T., Bickenbach, J. E., Pfeiffer, D., Watson, N., & Albrecht, G. L. (2006). Models. In G. L. Albrecht (Eds.), *Encyclopedia of Disability* (ss. 1101-1108). London: Sage.
- Shakespeare, T., Watson, N., & Alghaib, O. (2017). Blaming the victim, all over again: Waddell and Aylward's biopsychosocial (BPS) model of disability. *Critical Social Policy*, 37, 22-41. <https://doi.org/10.1177/0261018316649120>
- Sheafor, B. W., & Horejsi, C. J. (2014). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler* (3. bs.). (Çev. Ed.: D. B. Çiftçi), Ankara: Nika Yayınevi. (2012).
- Simões, M. C. (2011). Paternalism and antipaternalism. *ethic@-An international Journal for Moral Philosophy*, 10(1), 65-83. <https://doi.org/10.5007/1677-2954.2011v10n1p65>
- Smart, J. (2004). Models of disability: The juxtaposition of biology and social construction. In T. F. Riggart & D. R. Maki (Eds.), *Handbook of Rehabilitation Counseling* (ss. 25-49). New York: Springer.
- Smith, B., & Bundon, A. (2018). Disability models: Explaining and understanding disability sport in different ways. In I. Brittain, & A. Beacom (Eds.), *The Palgrave Handbook of Paralympic Studies* (15-34). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-47901-3_2
- Smith, S. R. (2008). Social justice and disability: Competing interpretations of the medical and social models. In *Arguing about disability*, pp. 23-37, Routledge.
- Smith-Hill, R.B., Walters, C.B., Stinnett, C.V., & Plotner, A.J. (2022). Social work as social justice: Supporting the autonomy of students with disabilities through alternatives to guardianship. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 39, 415–431. <https://doi.org/10.1007/s10560-022-00895-9>
- Sosyal Hizmetler Kanunu, No. 2828 (1983). Resmî Gazete Sayı 18059. Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2828&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

- Sözen, H. (2024). Engellilik modelleri perspektifinde İslam Medeniyeti ve diğer toplumlardaki engellilik: Çeşitli kültürlerin bakış açıları. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 9 (2), 150-173. <https://doi.org/10.58648/inciss.1452607>
- Specker Sullivan, L., & Niker, F. (2018). Relational autonomy, paternalism, and maternalism. *Ethical Theory and Moral Practice*, 21(3), 649–667. <https://doi.org/10.1007/s10677-018-9900-z>
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2016). Disability: Definitions, models, experience. Erişim adresi: <https://plato.stanford.edu/entries/disability/>
- Stone, C. N. (1977). Paternalism among social agency employees. *The Journal of Politics*, 39(4), 795–816. <https://doi.org/10.2307/2129654>
- Sutherland, E. (1969). Shifting burdens: The failures of the deinstitutionalization movement from the 1940s to the 1960s in American Society. *Constellations*, 6(2). <https://doi.org/10.29173/cons25593>
- Szasz, T. (1994). *Cruel compassion: Psychiatric control of society's unwanted*. New York: John Wiley.
- Şafak, N. (2013). Dârüleytamda çocuk olmak: On çocuk on portre. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* (2), 261-283.
- Tahiroğlu, B. ve Erdoğan, B. (2013). *Roma hukuku dersleri* (9. bs.). İstanbul: Der Yayınları.
- Tang, H. W., Sakurai, Y., & Chong, Y. E. (2023). Aging and the law in Singapore and Japan: Adult guardianship and other alternatives. *Journal of Aging & Social Policy*, 37(3), 476–495. <https://doi.org/10.1080/08959420.2023.2255484>
- Taşkesen, M. Ö. (2017). Osmanlı döneminde sosyal refah sistemi olarak vakıflar. *İş ve Hayat*, 3(5), 57-66.
- Teater, B. (2020). *An introduction to applying social work theories and methods*. London: Open University Press.
- Tetik, A. & Korkmaz, A. (2022). Osmanlı döneminde sosyal politika uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(3), 423-443.
- Thaler, R. H., ve Sunstein, C. R. (2003). Libertarian paternalism. *American Economic Review*, 93(2), 175–179. <https://doi.org/10.1257/000282803321947001>
- Thomas, C. (2014). *Disability and impairment*. In J. Swain, S. French, & C. Barnes (Eds.), *Disabling barriers—Enabling environments* (3rd ed.), 9-16, London: Sage.
- Thomas, M., & Buckmaster, L. (2010). *Paternalism in social policy: When is it justifiable?* Commonwealth of Australia. Erişim: <https://core.ac.uk/download/pdf/30681620.pdf>
- Thompson, N., (2019). The views of social workers and special guardians on planning contact for special guardianship children. *Journal of Children's Services*, 14(4), 237-250. <https://doi.org/10.1108/JCS-09-2018-0021>
- Tremain, S. (2005). *Foucault and the government of disability*. University of Michigan Press.

- Türk Medeni Kanunu. (2001). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 24607). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>
- Türk Medeni Kanununun Velayet, Vesayet ve Miras Hükümlerinin Uygulanmasına İlişkin Tüzük. (2003). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 25195). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.5.20035960.pdf>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2002). Türkiye Özürlüler Araştırması. Erişim: 11.08.2025. <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>
- Umur, Z. (1967). *Roma hukuku, Tarihi giriş ve kaynaklar*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- United Nations General Assembly. (1989). Convention on the Rights of the Child. New York: United Nations. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
- United Nations General Assembly. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). New York: United Nations. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>
- United Nations. (2009). General comment No. 12 (2009) The right of the child to be heard. *Committee on the Rights of the Child*. <https://digitallibrary.un.org/record/671444?v=pdf>
- United Nations. (2014). General comment No. 1 (2014) on living independently and being included in the community. *Committee on the Rights of Persons with Disabilities*. <https://digitallibrary.un.org/record/812024?v=pdf>
- United Nations. (2017a). General comment No. 5 (2017) on living independently and being included in the community. *Committee on the Rights of Persons with Disabilities*. <https://digitallibrary.un.org/record/1311739?v=pdf>
- United Nations. (2017b). General comment No. 21 (2017) on children in street situations. *Committee on the Rights of the Child*. <https://digitallibrary.un.org/record/1304490?v=pdf>
- United Nations. (t.y.). United Nations treaty collection. Erişim: 04.07.2025. https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=iv-15&chapter=4&clang=en
- UPIAS. (1976). Union of the Physically Impaired Against Segregation: Aims and policy statement. Erişim adresi: <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/UPIAS-UPIAS.pdf>
- Üçok, C., Mumcu, A., & Bozkurt, G. (2002). *Türk Hukuk Tarihi* (10. bs.). Ankara: Savaş Yayınları.
- Ünal, V. (2018). Engellilerin engelliliğe bakışı ve dine yaklaşımları. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22 (3), 1457-1482.
- Ünal, V. (2021). Türkiye’de engellilik yaklaşımlarının sosyal politika açısından değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45(2), 235-258.

- VanDeVeer, D. (1986). *Paternalistic intervention*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Vehmas, S. (2004). Ethical analysis of the concept of disability. *Mental Retardation*, 42(3), 209–222. <https://www.researchgate.net/publication/8588555>
- Waddington, L., & Priestley, M. (2020). A human rights approach to disability assessment. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 37, 1-15. <https://doi.org/10.1017/ics.2020.21>
- WCAG. (2010). Yokohama Declaration. The World Congress on Adult Guardianship Law 2010. Yokohama, Japan.
- Weale, A. (1978). Paternalism and social policy. *Journal of Social Policy*, 7, 157-172. <https://doi.org/10.1017/S0047279400007571>
- Werner, S., ve Holler, R. (2022). Israeli social workers' recommendations on guardianship and supported decision-making: Examination of client and social worker factors. *American Journal of Orthopsychiatry*, 92(1), 109–120. <https://doi.org/10.1037/ort0000594>
- Wilkinson D. (2023). The harm principle, personal identity and identity-relative paternalism. *Journal of medical ethics*, 49(6), 393–402. <https://doi.org/10.1136/jme-2022-108418>
- World Health Organization (WHO). (2001). *International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)*. Geneva.
- World Health Organization (WHO). (2007). *International Classification of Functioning, Disability and Health - Children & Youth Version (ICF-CY)*. Geneva.
- Yavuz, C., Erlüle, F., & Topuz, M. (2017). *Yeni vesayet hukukuna doğru: Yetişkinlerin korunması hukuku (İsviçre örneği)*. İstanbul: Beta.
- Yetik, N. (2007). *Nüfus velayet vesayet nafaka* (2. bs.). Ankara: Bilge Yayınevi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. bs.). Seçkin: Ankara.
- Yıldırım, F. (2017). S 12 numaralı Sofya Şer'iyeye Sicili'nin transkripsiyon ve değerlendirilmesi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Yörük, D. (2013). *3 numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (987-1330 / 1579-1912): Transkripsiyon ve dizin*. Konya: Palet Yayınları.
- Zastrow, C. (2010). *Introduction to social work and social welfare: Empowering people* (10th ed.). Brooks/Cole Cengage Learning.
- Zhang, J., & Yan, Z., (2024). Helping the elderly live better with dementia: Recent developments in Japan's adult guardianship system and its role in geriatric social work practice. *Journal of Disability Policy Studies*, 1–9. <https://doi.org/10.1177/10442073241232706>
- Zuhaylî, V. (1994). *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*. (A. Efe, B. Eryarsoy, H. F. Ulus, A. Ural, Y. V. Yavuz, N. Yıldız, Çev.). Risale yayınları: İstanbul 2018, C.10. (t.y.)

EKLER

EK 1. Etik Kurul Kararı

T.C

PROTOKOL NO: 2023/134

YALOVA ÜNİVERSİTESİ
İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU KARARI

ARAŞTIRMA BAŞLIĞI	Kendi Kaderini Tayin Hakkı Bağlamında Sosyal Hizmet Kurumlarında Vesayet
ARAŞTIRMANIN TÜRÜ	1- Nitel Araştırma 2- Doktora Tez Çalışması
ARAŞTIRMACILAR	1- Sorumlu Araştırmacı: Abdurrahman Ferhat ÖZTÜRK 2- Yardımcı Araştırmacı: Prof. Dr. Ali Rıza ABAY
KARAR	Etik Onay Verilmesine Karar Verildi.

Prof. Dr. Bülent YİĞİT
İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU BAŞKANI

TARİH
20.07.2023

EK 2. ASHB Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı Araştırma İzni

T.C.
AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI
Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı

Sayı : E-84459573-605.01-10075932

12.01.2024

Konu : Veri Toplama (Abdurrahman Ferhat
ÖZTÜRK)

BAKANLIK MAKAMINA

İstanbul Pendik Engelsiz Yaşam Bakım Rehabilitasyon Merkezinde görev yapan Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümü Doktora Programı öğrencisi Abdurrahman Ferhat ÖZTÜRK'ün "Kendi Kaderini Tayin Hakkı Bağlamında Sosyal Hizmet Kurumlarında Vesayet" başlıklı tez çalışmasını İstanbul Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne bağlı engelli bakım merkezlerinde yapma talebi Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından uygun görülmüştür.

Çalışmanın, İl Müdürlüğünün koordinasyonunda, kuruluş idarelerinin gözetim ve denetiminde, yapılacak araştırmaya katılım hususunda gönüllü olan bireylerin yazılı onamalarının alınarak, uygulamalarda elde edilecek kimlik bilgilerinin gizliliğine ve kuruluş yönetmeliğinde belirtilen gizlilik kurallarına riayet edilerek, ses-görüntü kaydı alınmaksızın ve fotoğraf çekimine izin verilmeksizin, kişisel özgürlükleri ve kişilik hakları korunacak şekilde gerekli tedbirler alınarak, kuruluş işleyişini aksatmayacak şekilde mesai saatleri içerisinde gerçekleştirilmesi, araştırmaya ilişkin makale, bildiri vs. oluşturulduğunda herhangi bir yerde yayımlanmadan önce Bakanlığımızdan izin alınması araştırmanın bitiminde "pdf" birer örneğinin Başkanlığımıza ve Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne teslim edilmesi ve taahhütname imzalatılması koşulları ile gerçekleştirilmesi hususunu;

Olurlarınıza arz ederim.

Hüseyin KAYA
Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanı

OLUR
Leman YENİGÜN
Bakan Yardımcısı

Ek:

1 - 11/01/2024 tarihli E-40592741-605.01-10005478 sayılı yazı.

2 - Taahhütname (1 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: 13C3B6D9-524A-41D9-B3AC-F81CE0FE6DA8

Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ashb-ebys>

Eskişehir Yolu Söğütözü Mah. 2177. Sok. No: 10/ A Kat: 27 Posta Kodu: 06510

Bilgi için: Cemalettin ULUFER

Sosyal Çalışmacı

Çankaya/ Ankara

(312)705 57 00

(312)705 57 57

KEP Adresi : ashb@hs01.kep.tr

EK 3. Onam Formu

YALOVA ÜNİVERSİTESİ İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU

Sizi Abdurrahman Ferhat ÖZTÜRK tarafından yürütülen “Kendi Kaderini Tayin Hakkı Bağlamında Sosyal Hizmet Kurumlarında Vesayet” başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırma ile bakım kuruluşlarında kalmakta olan vesayet altındaki engelli bireylerle ilgili karar alma süreçlerinde ortaya çıkacak sorunların belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla ile ilgili olarak hazırlanan görüşme formunun ilk bölümünde demografik bilgiler alınması için yapılandırılmış sorular bulunmaktadır. İkinci bölüm ise araştırmacı tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış sorulardan oluşmaktadır. Görüşme sürecinde izin vermeniz halinde ses kaydı alınacaktır. Araştırmada sizden tahminen 50-60 dakika süre ayırmanız istenmektedir. Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır.

Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya e-posta adresinden veya numaralı telefondan ulaşabilirsiniz.

“Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formundaki tüm açıklamaları okudum. Bana, konusu ve amacı belirtilen araştırma ile ilgili yazılı ve sözlü açıklama, aşağıda adı belirtilen kişi tarafından yapıldı. Araştırmaya gönüllü olarak katıldığımı, istediğim zaman gerekçeli veya gerekçesiz olarak araştırmadan ayrılabileceğimi ve kendi isteğime bakılmaksızın araştırmacı tarafından araştırma dışı bırakılabileceğimi biliyorum. Söz konusu araştırmaya, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın kendi rızamla katılmayı kabul ediyorum.”

.....

Açıklamaları Yapan Araştırmacı: Abdurrahman Ferhat ÖZTÜRK
Gönüllünün Adı / Soyadı / İmzası / Tarih
Gerekliyse Olur İşlemine Tanık Olan Kişinin Adı / Soyadı / İmzası / Tarih
Gerekliyse Yasal Temsilcinin Adı / Soyadı / İmzası / Tarih

EK 4. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

GÖRÜŞME FORMU

Yaşınız: Kaç yıldır bu alanda çalışıyorsunuz/çalıştınız:

Vasilik Görevi: **Eğitim Durumunuz:** **Mesleğiniz:**

Genel amacın farklı boyutlarının incelenmesi için aşağıdaki sorular araştırmaya eşlik edecektir:

1. Bakım altında bulunan bireylere vasi ya da diğer yasal temsilcinin (kayımlık ve yasal danışmanlık) belirlenmesi sürecinin işleyişi nasıldır?
 - a. Bir bakım kuruluşunda vasiliğe neden ihtiyaç duyuluyor? Kimlerden belirleniyor?
 - b. Sizin vasi olarak belirlenme süreciniz nasıl gerçekleşti?
2. Kısıtlanan bireylerle ilgili hangi kararlar vasi ya da diğer yasal temsilci tarafından verilmektedir?
 - a. Vasisi olduğunuz bireylerle ilgili hangi kararları vermek zorunda kaldınız?
 - b. Kurulusta kalmakta olan vasisi olmadığınız bireylerle ilgili hangi kararlar için bireylerin vasisinin onayını almak zorunda kaldınız?
3. Kısıtlı ve vasisi arasındaki ilişki (akrabalık ya da müracaatçı/çalışan), vasisinin ya da diğer yasal temsilcinin kararlarını nasıl etkilemektedir?
 - a. Vasisi olduğunuz bireyle ilgili karar verirken hissettiğiniz duygular nelerdi? (Korku, endişe, işini kaybetme düşüncesi, engelliye zarar verme düşüncesi, engellinin bir yakını ya kuruluş idaresi tarafından bütün sorumluluğun size yüklenmesi ya da *vesayet makamı-yargı- tarafından*)
 - b. Bireylerin kuruluş personeli olmayan vasilerinin karar alma süreçlerinde yaşadıkları zorluklar ya da kolaylıklar nelerdir?
4. Kurum kültürüyle ya da bürokratik yapıyla ilgili hangi özellikler bireylerin kararlarını vermesine engel olmaktadır?
 - a. Kurulusta kalmakta olan bireylerin belirli konulardaki yasal zorunluluklar olmasa kendi kararlarını verebileceğini düşünüyor musunuz?
 - i. Verebileceğini düşünüyorsanız hangi kararları verebilirler?
 - b. Eğer bu bireyler kurum bakımında olmasaydı yine aynı konuların tamamında vasi karar vermek zorunda kalır mıydı?
 - c. Engellilerin kararını vermesinin engellenmesi sizce toplumsal yapı, kurum kültürü, bürokratik yapı ya da mevzuat hükümleri unsurlarının hangisinden kaynaklanmaktadır?
5. Kısıtlanmış bireylerin kendileriyle ilgili kararları vermesini destekleyen süreçler nelerdir?
 - a. Kendi kararını alabileceğini düşündüğünüz bir bireyin karar almasını vasi olarak siz ya da kuruluş nasıl sağlayabilir?
 - b. Engelli bireyin destekli karar vermesi ya da kararının onaylanmasını destekleyecek mekanizma bulunmakta mıdır? Ya da oluşturulabilir mi?
 - c. Kayımlık ya da yasal temsilcilik uygulaması karar verme sürecini farklılaştırmakta mıdır?
6. Engeli hakları doğrultusunda engelli ile ilgili kararlar alınmasında uygun olduğunu düşündüğünüz sistem sizce nasıl olmalıdır?
 - a. Vesayet – Kayımlık – Yasal Danışmanlık / Akraba-Çalışan-Diğer
 - b. Destekli Karar Verme
 - c. Kendi Kaderini Tayin Etme

ÖZGEÇMİŞ

Abdurrahman Ferhat ÖZTÜRK 2013 yılında Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet bölümünden mezun oldu. 2019 yılında Yalova Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilimdalı yüksek lisans programını “Engellilerde Kurum Bakımı Modeli: İstanbul İli Umut Evi Örneği” başlıklı teziyle tamamladı. 2014 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İstanbul İl Müdürlüğünde sosyal hizmet uzmanı olarak göreve başladı. İstanbul Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğündeki görevine, engelli bireylere yönelik bir bakım kuruluşunun müdür yardımcısı olarak devam etmektedir.

TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

Öztürk, A. F. (2025, Nisan). *Engelli bireylerde bağımsız yaşamı etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi* [Bildiri sunumu]. 3rd International Turkic World Congress on Social, Humanities, Administrative and Educational Sciences, Ankara. <https://doi.org/10.30546/19023.978-9952-8558-6-9.2025.674310>.

DİĞER YAYIN VE ESERLER

Öztürk, A. F. ve Uzun, K. (2021, Kasım). *Yeşil sosyal hizmet bağlamında üçüncü kuşak insan haklarını yeniden düşünmek* [Bildiri sunumu]. 23. Ulusal Sosyal Hizmet Sempozyumu, Burdur.

Uzun, K., Öztürk, A. F., Karaman, M., et al. (2022). Adaptation of the eco-anxiety scale to Turkish: A validity and reliability study. *Arch Health Sci Res.* 2022; 9(2):110-115. DOI: 10.54614/ArcHealthSciRes.2022.21151

Cebeci, F., Karaman, M., Öztürk, A. F., Uzun, K., vd. (2022). İklim değişikliği anksiyetesi ölçeği'nin türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 22(1), 20-42. <https://doi.org/10.54961/uobild.1129602>

Uzun, K. ve Öztürk, A. F. (2022, Ekim). *Sürdürülebilir kalkınma ve nüfus politikaları* [Bildiri sunumu]. Sürdürülebilir Kalkınma ve Sosyal Hizmet, Karabük.